

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı:418-419 2.000.000 TL.

9779755991185

gelir dağılımı yoksulluk popülizm

cenk gökçe adaş - zeki görenel - özge izdeş
akın izmirlioğlu - hasan kirmanoğlu - ahmet h. köse
özlem onaran - raziye selim - atilla sönmez
mustafa sönmez - ümit şenesen - emine tahsin
nihal tuncer - ahmet yılmaz

Siz çok özelsiniz. İmkânlarınız da çok özel.

world

 worldpuan

 worldtaksit

 worldonline

Türkiye'nin en çok tercih edilen kredi kartı Worldcard'ı kullanan milyonlarca insan, her gün alışkanlıklarına, ihtiyaçlarına, yaşam tarzlarına göre onbinlerce seçkin işyerinde alışveriş yapıyor. Bu büyük bir dünya! Şimdi bu dünyada, üye işyerlerimizle birlikte size özel büyük imkânlar yarattık. Ve World adını verdik! Şimdi Worldcard'ınızla, World amblemini gördüğünüz her yerde, World'ün sadece size özel büyük imkânlarından, kat kat fazla Worldpuan'dan, çok uygun Worldtaksit'ten, ayrıca Worldonline'dan hemen şimdi yararlanıp daha iyi yaşamaya başlayabilirsiniz.

Siz çok özelsiniz. İmkânlarınız da çok özel.

Worldcard kullanıcısı milyonlarca kişiden biriyse, hemen, herkesten önce, sahip olduğunuz Worldcard'ınızla, bu dünyanın imkânlarından faydalanmaya başlayabilirsiniz. Worldcard'ınız son kullanma tarihi geldiğinde yeni Worldcard'la değiştirilecektir.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

7/24 Kesintisiz Yatırım

www.ayatirim.com.tr

sesli yanıt sistemi

çağrı merkezi

Türkiye'nin her yerinden,

- Hisse senedi alım-satım
- Yatırım Fonu
- Hazine Bonosu
- Devlet Tahvili
- Halka Arz
- Repo-Havale-EFT

işlemlerinizi derseniz anında,
derseniz işlem emri vererek,
7 gün 24 saat
gerçekleştirebilirsiniz.

Dış Hatlar / İç Hatlar

(IFMC Kredi Kartı ile daha kolay!)

Bedava uçak bileti. IFMC Kredi Kartı ile çok daha kolay, çok daha hızlı.

IFMC Kredi Kartı'nızı her kullanımınızda FINANS Puan biriktirir; biriktirdiğiniz puanlarla, ister yurtiçine ister yurtdışına, dünyanın en seçkin havayollarından bedava uçak bileti kazanabilirsiniz.

IFMC Kredi Kartı ile uçmak bu kadar kolay.

Siz de IFMC Kredi Kartı'nın ayrıcalıklarından faydalanmak istiyorsanız, Finansbank **İlgi İşlem** Merkezi'ne başvurabilirsiniz.

Finansbank **İlgi İşlem** Merkezi

www.finansbank.com.tr

444 0 000

FINANSBANK

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi,
aylık olarak yayımlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed,
Reşat Umur

Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Metin Sarfati

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İker Aktükün,
Serhat Aligül, Burak Alamtürk,
Fuat Ercan, Oğuz Oyan,
Yasemin Özlürk, Metin Sarfati,
Emine Tahsin, Kurtar Tanyılmaz,
Haluk Zülfiyar

Danışma Kurulu:

Özün Akgüç, Erdoğan Alkin,
Mehmet Altan, Kaya Ardicı,
Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay,
Tamer İşgüden,
Kuvvet Lardoğlu, Tünel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel,
Nail Sallıgan, Ümit Şenesen,
Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Remziye Özcan

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt.

No: 27/6 - 80090

Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

İnternet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Tunç Ofset Matbaacılık Tic.

San. Ltd.

Tel: (0212) 275 53 47 - 275 69 23

Fax: (0212) 272 89 73

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 20 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 16 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi

6299680

Akbank Taksim Şubesi 41007

İş Bankası Taksim Şubesi 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti

bağlamaz; görüşler yazarlara aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen

yazıların iki nüsha olarak mümkünse

bilgisayar disketi ile birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

Son yirmi yıllık sürede dünyanın kimi ülkeleri yoksulluk çemberini nihayet kırmayı başardılar. Örneğin Vietnam son 15 yılda kişi başına üretimini -183 Dolar'dan 360 Dolar'a çekerek iki misline çıkardı ve ülkedeki en yoksul ailelerin yüzde 98'inin durumunda ciddi iyileşmeler tespit edildi. Ortalama yaşam süresinde artış görüldü.

Bununla birlikte daralmaya yüz tutan eşitsizlikler tekrar hız kazandı; ülkelerin arasındaki eşitsizlikler artarken iç dengesizlikler de yoğunlaştı; örneğin A.B.D.'de 1983 yılında nüfusun yüzde 1'i zenginliklerin yüzde 33.8'ini alırken, 1998'de yüzde 38.1'ine sahip oldu. Benzeri süreçler güney Amerika'da, Çin'de ve başka ülkelerde yaşandı.

Yoksulluk aynı süre içinde tüyer ürpertici bir düzeye erişti ve en az gelişmiş ülkelerde 1993 ile 1998 arasında yüzde 4'lük bir artış gösterdi.

Gerçi bu ülkelerin karşılaştıkları güçlüklerde küreselleşme olgusunu tek başına sorumlu tutmak zor görünmekle birlikte yoksulluğun ulaştığı bu utandırıcı boyut ve zenginliklerin eşitsiz dağılımı bizleri bu olguların incelenmesi gerekliliğine itti.

Bu bağlamda derginin bu sayısında Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşım Köse, Prof. Dr. Hasan Kirmanoğlu, Prof. Dr. Ümit Şenesen ve Mustafa Sönmez'in katıldığı açık oturumda gelir bölüşümü ve yoksulluk üzerine ortaya konup tartışılan ilginç tezleri okuyabilirsiniz.

DPT Müsteşarı Akın İzmirluoğlu'nun İktisat Dergisi'nin kendisine yönelmiş olduğu sorulara verdiği cevaplarda DPT'nin "yoksulluk" kavramına yaklaşımını ve bu konudaki çalışmalarını bulabilirsiniz.

Yrd. Doç. Dr. Özlem Onaran "Türkiye'de İktisadi Tercihlerin Sermaye Birikim Rejimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalesinde 'yüksek kârlar toplumsal meşruluğunu nerden alır' sorusunu tartışıyor.

Prof. Dr. Nihal Tuncer "Kuzey-Güney Ticareti ve Gelir Bölüşümü" isimli makalesinde uluslararası ticareti küreselleşme bağlamında değerlendirip değişik gruplar üzerindeki etkisini incelemektedir.

Yrd. Doç. Dr. Raziye Selim, makalesini "Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk" ekseninde şekillendiriyor.

Dünya Bankası'nın yoksulluk olgusuna yaklaşımı araştırma görevlisi Emine Tahsin tarafından analiz edilmektedir.

Dr. Cenk Gökçe Adaş'ın "Gelir Dağılımı ve Gelişme Süreci" başlıklı çevirisinde "birleştirilmiş model" çerçevesinde gelir dağılımındaki eşitsizliklerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler irdelenmektedir.

Ayrıca Prof. Dr. Ümit Şenesen'in Nobel İktisat ödülü sahibi Sen'e ait "Ganimetin Bölüşülmesi" başlıklı çevirisinin yanı sıra, Özge İzdeş'in "Sen'in Yoksulluk İndeksine Bir Bakış" başlıklı çevirisini de dergimizin sayfalarında bulabilirsiniz.

Yoksulluğun gerçekten aşılabildiği bir dünya umudu ile dostlukla kalın.

İçindekiler

**Yuvarlak Masa:
Gelir Dağılımı, Yoksulluk, Popülizm.**

*Hasan Kirmanoğlu *Mustafa Sönmez
*Ahmet Haşim Köse * Ümit Şenesen

**Yüksek Karlar Toplumsal
Meşruluğunu Nereden Alır?**

Özlem Onaran

**Söyleşi:
"Gelir Dağılımı"**

Akın İzmirlioğlu

**Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı
Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk**

Raziye Selim

**Dünya Bankası Yoksulluk Söylemine
Kısa Bir Bakış**

Emine Tahsin

Türkiye'nin Neo Öyküsü

Zeki Görenel

Çeviri: Ganimetin Bölüşülmesi

Ümit Şenesen

**Çeviri:
Gelir Dağılımı ve Gelişme Süreci**

Cenk Gökçe Adaş

**Kuzey-Güney Ticareti
ve Gelir Bölüşümü**

Nihal Tuncer

**Çeviri: Sen'in Yoksulluk İndeksine
Yeni Bir Bakış**

Özge İzdeş

Enflasyon ve AB Üyeliği

Atilla Sönmez

**Popüler İktisat Tartışmalarında
Kullanılan Bazı Kavram ve
Yaklaşımlar Üzerine Notlar**

Ahmet Yılmaz

***Yorum: Sivil Toplum Kuruluşlarının
Gücü veya Davos'tan Porto Alegre'ye**

***Ülkelerden Kısa... Kısa...**

Metin Sarfati

**Kitap Tanıtımı:
Gelir Uçurumu**

Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Popülizm

İktisat Dergisi için düzenlediğimiz "Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Popülizm" konulu toplantıya Prof. Dr. Ümit Şenesen, Prof. Dr. Hasan Kirmanoğlu, Yrd. Doç. Dr. Amet Haşım Köse ve Mustafa Sönmez katıldı. Toplantıya yayın kurulu üyelerimiz Serhat Aligil, Doç. Dr. Fuat Ercan ve Yasemin Öztürk katıldı. Kendilerine teşekkür ederiz.

Serhat Aligil - Hoş geldiniz. İlk olarak, gelir dağılımı konusunun bugün bu kadar çok gündemde olmasının nedenlerini sormak istiyorum. Gelir dağılımı konusuna nasıl bakılabilir?

Ümit Şenesen - Gelir dağılımı deyince, olaya değişik birkaç açıdan bakılabilir. Biri hane halkları arasında gelir dağılımı, bir diğeri işlevsel gelir dağılımı (ücretlerle sermaye gelirleri arasındaki dağılım), ayrıca bölgesel gelir dağılımı diye de bakabiliriz. Böyle baktığımız zaman, hane halkları gelir dağılımından söze girecek olursak, biliyorsunuz 1994'te yapılmış olan bir çalışma var; fakat bunun verileri pek güvenilir durumda değil. O zaman Orhan Güvenen DİE'nin başına yeni gelmişti ve bu verilerin yayınlanamayacak derecede kötü kalitede olduğunu söylemişti. Baskı üzerine yayınlamak zorunda kaldılar ama hafızam yanıltılmıyorsa, bu kitabı çıkarttığı zaman Orhan Güvenen içine, "bu verilere güvenilmez" yazan bir mektup koydu. Zaten bu yüzden de Dünya Bankası, gelir dağılımı sayfasına bunu koymuyor. Zaten 1994 gelir dağılımı araştırması da çok uzun bir aradan sonra ilk defa yapılmış bir araştırmadır. Ondan önce, bildiğim kadarıyla DPT'nin yaptığı en son 1973 araştırması var. 20 yıllık bir süre yapılmadı ve hatta gelir dağılımı araştırmasının yapılması için Dünya Bankası Türkiye'ye fon verdi, onu da yüzümüze gözümüze bulaştırdık, o araştırmayı da yapamadık diye düşünüyorum. Onun için, oraya dayanarak fazla bir şey söylemek istemiyorum. Onun dışındaki diğer dağılımlara bakmakta belki yarar olabilir. Bir tek şey belki söylenebilir. Dünya Bankası'nın raporuna bakarsanız, her ülke için 1990'lı yıllarda yapılmış araştırmalarının sonuçlarına göre Türkiye'de o kabul edilmeyen araştırmadaki Gini indeksi, bunların arasında en kötülerinden biridir. Kabaca

baktığımız zaman, bizden daha kötü durumda olan 2-3 ülke vardır. Bu araştırma da, bence Türkiye'deki gelir dağılımı bozukluğunu iyi yansıtmıyor. Çünkü 1987 ile karşılaştırıldığında, bu rakamlara baktığımız zaman sanki fazla bir şey değişmemiş gibi bir sonuç ortaya çıkıyor ama diğer birçok gösterge, Türkiye'de gelir dağılımının bozulduğunu gösteriyor. 1994 sonrasında da yine bozulmaya devam ediyor diye söylenebilir.

İşlevsel gelir dağılımına bir göz atacak olursak, ücretlerle sermaye gelirleri arasındaki bu bölüşme Erinc Yeldan'ın kitabında vardır. Burada 1970'lerden başlayarak 1996'ya kadar veriler var. Bu kitabı baktığımız zaman, örneğin işçi üretkenliğinin bayağı düzgün bir şekilde arttığını görürsünüz. Buradaki üretkenlik katma değer bölü ortalaması işçi sayısıdır. Buradaki bir diğer veri de işçi ücretleridir. Bunun da eğer verimliliğe paralel gitmesini bekliyorsanız, yanılıyorsunuz. 1970'lerin ortalarından itibaren, bu hemen hemen aynı kalıyor. Dalgalanmalı bir artış, öyle çok düzgün bir artış değil. 1970'lerin ortalarına kadar oldukça düzgün bir artış varken, ondan sonra petrol krizlerinden, özellikle ikinci krizden sonra aynı yönde kalma, yerinde sayma gibi bir durum söz konusu.

Bu, bir gösterge. Ben, buraya birkaç tane çalışma getirdim. Hepsini tek tek gösterecek değilim ama bizim bölümden arkadaşların yaptıkları çalışmalar. İşte, Özlem Onaran'ın çalışmalarının bir tanesi. Bunların hepsinde ortak olarak çıkartılan bir sonuç var. Söyledikleri şey, ücretler katı değil; "kâr marjları katı, ücretler aşağıya doğru itilebilir biçimde esnek" diye bir sonuç çıkıyor ortaya.

Şimdi bu gelir dağılımında, sermaye kesimlerine doğru gelirin aktarılmasının gerekçesi olarak, "Ancak gelir oralarda toplanırsa yatırım aktarılabilir" deniliyor. Yine Özlem'in "Türkiye'deki ücretlerin düşük tutulması, yatırımları herhangi bir şekilde destekliyor mu, artırıyor mu?" diye bir çalışması var. Burada da vardığı sonuç, çok açık bir biçimde, böyle bir ilişkinin bulunmadığı yönünde. Siz istediğiniz kadar ücretleri düşük tutarak, sermaye gelirlerine doğru aktarın, bu bölüşümü o yöne doğru geliştirin, vardığı sonucu burada çok açık bir şekilde söylüyor, böyle bir yatırım artışına hiçbir şekilde yol açmıyor. Bu yatırımı belirleyen etkenler arasında, ücretlerin bu kadar düşük olması pek bir etki yapmıyor.

Ben, birkaç tane değişik şey söyleyeceğim. "Gelir Vergisinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi" yine bizim bölümden bir arkadaşın doktora tezidir. Dünyada genellikle gelir vergisi, diğer başka fonksiyonların yanı sıra, gelir dağılımını düzeltici bir fonksiyon da üstlenir. Bu arkadaş doktora tezinde, "Bu, Türkiye'de nasıl?" diye bakmıştı. Az önce sohbet sırasında anlatıyordum, bu çalışmanın verileri biraz eski, çünkü yeni veri bulunamadı.

Ümit Şenesen:
Dünya Bankası'nın raporuna bakarsanız, her ülke için 1990'lı yıllarda yapılmış araştırmalarının sonuçlarına göre Türkiye'nin Gini indeksi, bunların arasında en kötülerinden biridir.

Dünya Bankası'ndan elde edilen bazı veriler bile son zamanlara kadar getirilemedi, ama orada varılan sonuç şu: "Türkiye'de Gelir Vergisi, bu yapısıyla gelir dağılımını düzeltici yönde değil, tam tersi, özellikle son 1980-1990'lı yıllardan bu yana baktığımız zaman, bozucu yönde işlev görüyor." Zaten Gelir Vergisi yeterince toplanmıyor. Bir de böyle bir fonksiyondan yoksun olması, bana oldukça çarpıcı gibi geliyor. Buraya gelmeden önce birkaç şey hesapladım. Çeşitli dünya ülkelerinin vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi ürün içindeki payları. Elimdeki, 1999-2000 Dünya Bankası Raporu'dur. Orada da en son veri 1997'di. Liste Belçika, Hollanda ile başlıyor, vergi gelirlerinin payı, yurtiçi ürünün yüzde 40'larının üzerinde. Gitgide aşağı iniyorsunuz, Türkiye'de bu oran yüzde 17 düzeyinde. Bunlar 1980-1997 arası veriler.

Bize "küçülün" diyorlar ama onlar boyuna büyüyor. Belçika yüzde 41'den yüzde 43'e çıkarmış. Hollanda zaten yüzde 44'müş, o da yüzde 43 civarında. İtalya yüzde 29'dan yüzde 42'ye çıkarmış. Fransa yüzde 36'dan yüzde 39'a çıkarmış. Zaten ilk sıradaki ülkelerin neredeyse tamamı OECD ülkesi. Araya bir-iki tane, Uruguay, Güney Afrika, Yeni Zelanda gibi ülkeler de giriyor ama geriye kalanların hepsi OECD ülkesi. Bunların hepsinde de, vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı yüzde 25'in üzerinde. Türkiye yüzde 15'lerde. Bu 1997 verisi.

Sonra, en yüksek gelir vergisi oranı bu ülkelerde nasıl, ona da baktım. Bir Kurumlar Vergisi için, bir de Gelir Vergisi için baktığımızda, gelir vergisinde Türkiye'nin konumu çok fena görünmüyor. En yüksek gelir dilimindeki vergi oranı yüzde 60'lara kadar dayanan ülkeler var, Hollanda, Danimarka gibi. Türkiye'de bu oran yüzde 45. Fakat bu kadar yüksek olmasına rağmen, burada toplanamayan bir vergi geliri olduğunu gösteriyor. Tabii ki demin söylediğim vergi gelirleri, sadece gelir vergisinden ibaret değil; ama bunun da yeterince işlemediği çok açık biçimde görülüyor. Diğer ülkeler böyle yüksek oranlarla, yine yüksek oranda vergi toplayabiliyorlar.

Bir de kurumlar vergisine bakayım dedim. Kurumlar vergisinde de durum şöyle: Suudi Arabistan ve İsviçre'de kurumlar vergisi oranı yüzde 45 düzeyinde. Sonra yüzde 40 civarında ülkeler var. Türkiye'de ise yüzde 25. Bu, 1998 verisi. Türkiye, kurumlar vergisinde yüksek vergi oranı bakımından bayağı sonlarda bir yerde. Kurumlar vergisi, herhalde sermaye gelirlerinden büyük ölçüde alınacak bir vergi diye düşünüyorum. Onu bile çok düşük bir oranda saptıyoruz. Kaldı ki bu oranda toplanıp, toplanmadığını da doğrusu bilemiyoruz.

Bir de, şöyle bir şeye baktım: Biliyorsunuz İstanbul Sanayii Odası her yıl 500 büyük sanayii kuruluşuyla ilgili veriler yayınlıyor. Orada, 1990'dan 2000'e kadar ödenen sübvansiyonlara baktım. "Kamu kesimlerine sübvansiyon veriliyor" diye hep söyleniliyor ya. Ama 1990'ların ilk yıllarında bu yolla kamuya giden kaynak toplam içinde yüzde 50'nin biraz üstünde. Fakat 1994'ten itibaren düşüyor ve son yıllarda ancak 2000 yılında yüzde 50'ye çok

Ümit Şenesen

yakın bir orana geliyor. Yani bütün sübvansiyonun özel ve kamu kesimine paylaştırılmasına baktığımız zaman, son 10 yılda büyük payı kamu kesimi değil, özel kesim almış. Burada da biraz ayrıntıya inerseniz, bu sübvansiyonların büyük ölçüde kâr eden kuruluşlara verildiğini görüyorsunuz. Zarar edenlere bunların çok küçük bir kısmı gidiyor.

Fonksiyonel gelir dağılımıyla ilgili de kısaca bir kaç şey söylemek istiyorum. Bunu geçen İktisatçılar Haftası'nda da anlattım: Bölgeler olarak gelir dağılımı ne oluyor? diye incelediğimiz zaman, iller bazında gelirlerin nasıl dağıldığı 5'er yıllık aralıklarla, hatta birer yıllık aralıklarla incelediğiniz zaman 1980'den sonra ilginç bir şekilde Türkiye'de iki kutupluluk başlıyor. 1982'den itibaren çift tepelilik başlıyor. Bu, her yıl tekrarlanıyor ve 1990'ların sonlarına kadar bu çift tepelilik devam ediyor. Bu demektir ki, bir kutuplaşma oluyor; bazı iller gelir kaybına uğrarken, bazı iller Türkiye ölçeklerinde hızla geliştireyorlar ve arada bir kopma ortaya çıkıyor. Bu da, doğrusu çok vahim boyutlara yol açabilecek bir gelişme. Benim ilk ağızda söyleyebileceğim bu kadar. Teşekkür ederim.

Hasan Kirmanoğlu - Birinci turda özel ve spesifik bir konudan bahsedeceğim.

Bitirilme aşamasına gelmiş olan, -en azından kaba da olsa ilk sonuçlarını aldığımız- "Eğitim-Gelir İlişkisi" konulu bir çalışmam var. Burada, bireysel planda gelir farklılıklarını incelemek söz konusu. 1996'da TÜSES tarafından başka bir amaçla; siyasi partilere yönelen seçmenlerin hangi sebeplerle oy verdiklerini belirlemeye yönelik çalışmanın ham verilerini kullanmak suretiyle yaptığım bir araştırma. Burada gelir olarak tam 1120 tane gözlem var. Bunların kentsel kesim ve kırsal kesim çerçevesinde hangi etkenlere bağlı olarak gelirlerinin belirlendiğini, dolayısıyla kentsel ve kırsal alandaki gelir farklılıklarını, literatürdeki "Oaxaca tekniği" denilen bir teknik aracılığıyla ayırtırmaya çalıştım.

Dediğim gibi, 1996 yılındaki TÜSES'in anketi başka bir amaçla gerçekleştirilmiş olduğu için gelir

Ümit Şenesen:
Türkiye'de Gelir Vergisi, bu yapısıyla gelir dağılımını düzeltici yönde değil, özellikle 1980'den bu yana baktığımız zaman, bozucu yönde işlev görüyor.

yok ama netice itibariyle gelirin yerine geçebilecek bir değişken üretmek mümkün. Şimdi, bu veriler arasında 8 tane dayanıklı tüketim malı sahipliği var. Bu zaten, ilgili literatürde sosyoekonomik düzeyle ilgili bir değişken. Video, bulaşık makinesi, fotoğraf makinesi, bilgisayar, araba, çamaşır makinesi, müzik seti, hanedeki toplam yaşayan kişi sayısı ve yaşı 14'ün altındaki, dolayısıyla işgücüne girmeyen çocuk sayısı.

Şimdi, "faktör analiz" denilen bir teknik var ve bu 10 tane gözlemi yorumlayacağınız şekilde size özetliyor. Bundan 3 tane komponent elde ettim. İlk aklıma gelen, bir anlamda özeleştirisi şu: Gelir adaletsiz dağılılır ama tüketim malları, özellikle dayanıklı tüketim malları daha az adaletsiz bir şekilde dağılılır. Mesela televizyon herkeste vardır; zengininde de vardır, fakirde de vardır. Fakat mutlu bir tesadüf, mesela faktör analizden elde ettiğim 3 tane komponentin ilki, tam tabiriyle zengin-fakir olarak yorumlayabileceğim bir eksen verdi. Bu eksenin tepesinde, mesela bilgisayar gibi, bulaşık makinesi ve video gibi gerçekten en pahalı tüketim malları var. Ama buna karşılık en düşük ve birinci komponentin negatif ekseninde çocuk sayısı ve hane halkında yaşayan kişi sayısı var. Bunlar da zaten negatif işaretli: En yukarda zengin, en aşağıda fakirler var. Nitekim televizyon, o beklentime uyan bir şekilde işareti pozitif olmakla beraber, son derece de düşük; mesela yüzde 8,1 korelasyona sahip, buna karşılık en tepedeki videonun yüzde 71,5. Uzun lafın kısısı, bu benim bağımlı değişkenim. Bu, benim ücret yerine kullandığım ve bin 120 işgücüne dahil; yani yaşı 15-64 arasındaki istihdam edilenler ve işsiz olanlar olarak nitelendirdiğim erkek Türkiye vatandaşı.

Şimdi, bunların gelirlerini, ilgili literatürde yapıldığı gibi iki ana açıklayıcı değişken setine böldüm; yani iki türlü açıklayıcı değişken var. Bir tanesi, beşeri sermayeden gelen değişkenler. Burada da verilerde kullanılan okul düzeyi; mesela "hiç diploması yok, hiçbir tahsil yok, ilk, orta, lise, üniversite ve yukarı" diye gidiyor. Mesela, ilgili literatürde, okunulan süre, yıl sayısı var; fakat bu, şu sebepten ötürü haklı olarak eleştiri alan bir şey: Mesela insanlar diyelim üniversite ikinci sınıftan terkse ama bir diğeri üniversite mezunuyorsa, işgücü piyasasında diplomaya bakılıyor; üniversite mezunu olmamış oluyorsunuz. Dolayısıyla, bunun aslında daha sağlıklı bir yaklaşım olduğu söyleniliyor. Dolayısıyla beşeri sermayeye ilişkin ilk, orta, lise, üniversite mezunu olanlar dikkate alınıyor ve dolayısıyla bundan elde edilen katsayılar hiç mezun olmamak, hiç okul bitirmemiş olmaya göre yorumlanıyor.

Bu, beşeri sermayeye ilişkin katsayılar birinci açıklayıcı değişken seti; dışsal değişken seti. İkincisi; işteki durum ve yapılan iş; ücretli, çiftçi, işsiz, işveren, serbest meslek olmak üzere 5 tane kategori var. Burada yaptığım, 1996'da DİE'nin hane halkı verileriyle tutarlı; yani benim kullandığım örneklem ile örtüşen yaklaşık yüzde 55-56 kentte çalışıyor, kalan kısmı da kırsal kesimde de çalışıyor. Aynı açıklayıcı değişkenleri, bu ilk başta anlattığım

gelir ile regresyon analizine tabi tutuyorsunuz ve elde ettiğiniz farklılıkları oaxaca tekniği aracılığıyla şu somut sorunun cevabını bulma imkânınız oluyor: Acaba kentsel kesimde çalışan insanlarla, kırsal kesimde çalışan insanların gelirler farklılıklarının yüzde kaçını beşeri sermayeye ilişkin farklılıklardan, yüzde kaçını ücretli olmak, işveren olmak, serbest meslek, işsiz ve çiftçi olmak gibi işteki durumdan kaynaklanıyor?

Maalesef yeterince değişken, açıklayıcı değişken kullanma imkânı bulunmadığı için, belirlenme katsayıları çok yüksek değil, dolayısıyla -oaxaca dekompozisyon tekniğiyle kentsel ve kırsal gelir farkının yüzde 60'ını açıklayabiliyorum. Bu ayrıştırma işlemi, aradaki gelir farklılığının yüzde 60'ını açıklıyor, aslında yine de fena değil. Şimdi, bu yüzde 60'ın da üçte ikisi beşeri sermayeye ilişkin farklılıklardan kaynaklanıyor.

Daha genel bir perspektiften bakacak olursak, gerek 1963'den bu yana yapılan gelir dağılımına ilişkin değerlendirmelerde, gerek Derviş - Robinson, gerek Melih Celasun'un yaptığı değerlendirmelerde Türkiye'deki varolan genel gelir dağılımı eşitsizliğinin en birinci kaynağı kentsel kesim ile kırsal kesim arasında ve bunda da eğitim düzeyleri arasındaki farklılık önemli bir rol oynuyor gibi görünüyor. Diğer bazı şeyleri Ümit Bey söyledi. Ben ilk turda özellikle bundan bahsetmek istedim. Dediğim gibi, kentsel kesim ile kırsal kesim arasındaki gelir farklılığı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, Türkiye'nin tamamında varolan gelir dağılımı adaletsizliğinin en önemli nedeni olarak gösteriliyor.

Ayrıca bir bakıma belki daldan dala atlamak, zıplamak gibi olacak; ama biraz önce Ümit Bey sözlerini bitirirken haklı olarak "Onlar bize küçülün diyorlar, kendileri büyüyorlar" dedi. Aslında bu

**Hasan Kirmanoğlu:
Kentsel kesim ile kırsal kesim arasındaki gelir farklılığı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, Türkiye'nin tamamında varolan gelir dağılımı adaletsizliğinin en önemli nedeni olarak gösteriliyor.**

konuda başka birtakım çalışmalar var. Mesela Dani Rodrik'in "Globalizasyon aslında devleti küçültüyor, tersine büyütüyor" diye makalesi var. Yine ekonomi-politik perspektifinden bakıldığında, sağ ve sol arasında fark kalmadığına ilişkin genel bir fikir var. Ancak İspanyol kökenli bir siyaset bilimcinin, Harvard'da 1994'de savunduğu ve sonra kitap haline getirilen bir doktora tezinde bunun tam tersi savunuluyor. İsterseniz ben, birinci turun sonunda bundan biraz söz edeyim.

Şimdi, Carles Boix'in savunduğu tez şu: Sağ ve sol arasında ne yapılmaması gerektiği konusunda farklılık kalmamıştır; ama buna karşılık ne yapılması gerektiği konusunda çok önemli bir farklılık vardır ve bu farklılık, küreselleşme öncesine kıyasla da son derece keskin bir farklılık. Talep yönetimi aracılığıyla ekonominin regüle edilmemesi gerektiğine ilişkin sağ ve sol arasında bir fark olmamakla beraber, arz yönlü yönetim konusunda çok ciddi, eskisine oranla bile çok daha keskin bir farklılık var. Bu farklılığın da odaklandığı nokta, sermayenin sadece makine, teçhizat ve bina anlamındaki fizik boyutuna değil, insani sermaye ya da beşeri sermaye olarak Türkçe'ye çevrilen boyutu, başta eğitim olmak üzere sağ ve sol partiler arasında bir farklılık olduğudur. Dolayısıyla özellikle Carles Boix'in, Ümit Bey'in altını çizdiği kamu gelirleri, OECD'nin büyük ülkelerindeki gibi, özellikle merkez sol tarafından yönetilen ve haksız olarak olumsuz yönde değiştikleri ve sağ partiler gibi oldukları söylenen iktidarlarda, başta eğitim ve sağlık olmak üzere beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan kaynaklandığını da belirtmek isterim.

Daha sonra söyleyeceğim genel bağlamda şeyler var. Onu da ikinci turda söylerim. Teşekkürler.

Ahmet Haşim Köse - Sizin de sorduğunuz soruyu yanıtlayarak konuşmama başlamak istiyorum. Gelir dağılımı üzerine ilgi neden arttı? Bu bence yanıtlanması gereken bir soru. Ayrıca bu ilgi yalnızca akademik alanla sınırlı kalmayıp, kurumsal diyebileceğimiz bir ilgiye de dönüştüğü açık. Bu açıdan iki kurumun öne çıktığını gözlemliyoruz: Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). Geçen yılın Dünya Bankası raporu bu ilginin en iyi örneği bence. *Attacking Poverty* başlıklı bu rapor dünya ölçeğinde yoksulluğu sorguluyor. Dünya Bankası'nın bu alana ilişkin ilgisi aslında 1980'li yılların sonuna uzanıyor. Buna göre söz konusu ilginin arındaki en önemli neden dünya ölçeğinde yoksulluğun bu yıllarda derinleşerek artması, başka bir deyişle artık çıplak bir durum olarak dünyanın gündemine oturmasıdır. Bankanın konuya muhataplığı bu somut durumla sınırlı olmayıp, 1980'li yıllar boyunca yapısal uyum politikaları uygulayan Latin Amerika ve Afrika'nın bazı ülkelerinde yoksulluğun ciddi bir artış göstermesiyle de yakından ilgilili olsa gerek.

Bilindiği gibi Dünya Bankası'nın yaklaşımında yoksulluk iki kavramda şekillenmektedir. İki mutlak yoksulluk düzeyidir ve bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi için sahip olması gereken minimum geliri ifade eder. Bir tür fiziksel varoluşu hedefleyen bu tanım genel olarak günlük 1 Dolar geliri mutlak

yoksulluk sınırı olarak benimsemektedir. Yani, bu tanıma göre biyolojik olarak insan olmanın günlük maliyeti 1 Dolar olup; bu geliri elde edemeyenlerin, tanım gereği, fiziksel olarak "varoluşlarından" kuşku duymak gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, son raporun verilerine göre dünya nüfusunun yüzde 26,2'si mutlak olarak yoksuldur. Bu oran örneğin Sahra-altı Afrika'da yüzde 46,3 tür. Yani, Dünya Bankası tanımına göre, dünya nüfusunun bu kadarı biyolojik olarak insan olmayı hakketmemektedir. Bu günlük 1 Dolar sınırı tartışılan bir ölçüt olmakla birlikte, sonuçları açısından oldukça ilginçtir. Mutlak yoksul olarak tanımlanan bu kitle için bahsedilecek şey kanımca gelir dağılımındaki bozukluk ya da yoksulluk denen durumu çoktan aşmıştır ve bu bir tür dışlanmışlığın ifadesidir. Kaba yorumuyla bu kitle ekonomik olarak o kadar değersizdir ki, diyelim piyasa ekonomisi koşullarında günlük 1 Dolar dahi hakketmemektedir.

Bu türden bir değerlendirme Türkiye için de yapıldığında durum oldukça ürkütücüdür. DPT'nin yakın zamanda yayınladığı yoksulluk raporunun verilerine göre Türkiye'de günlük 1 Doların altında gelire sahip nüfus toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15'ni oluşturmaktadır. 1,5 Doların referansla yapılan hesaplama göre bu oran yüzde 38'dir ve yaklaşık 25 milyon kişiye denk düşmektedir. Güney Doğu Anadolu'da bu oran yüzde 44'e çıkmaktadır. Aynı mantık yürütmeye mevcut koşullarda Türkiye nüfusunun yüzde 15'i ve Güney Doğu Anadolu nüfusunun yüzde 45'i insan olamamakta ya da bunun için yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Dünya Bankası'nın sıkça kullandığı diğer yoksulluk tanımlaması ise görelî yoksulluktur. Bu tanım yoksulluğun yalnızca mutlak bir durum olmadığını, aynı zamanda bireyin toplumdaki görelî durumuna göre de biçimlendiğini öne çıkarmakta ve gelir dağılımı sorununa işaret etmektedir. Buna göre toplumun ortanca gelirinin belirli bir oranını - genellikle yüzde 50'sinin- altında olanlar görelî olarak yoksul sayılmaktadır. Bu tanımdan hareketle dünyanın mevcut durumuna yansıtıldığında, yine aynı raporun verilerine göre, dünya nüfusunun yüzde 37'si görelî olarak yoksuldur. Üstelik bu oran mutlak yoksulluğun düşük olduğu gelişmiş merkez ülkeler ile ulusal gelirleri görece yüksek olan bazı gelişmekte olan ülkelerde de oldukça yüksektir. Örneğin Avrupa ülkelerindeki ortalaması yüzde 20'ler düzeyindedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde ulusal gelirin yüksekliği ya da zaman içinde artışı ile yoksulluk arasında zorunlu olarak ters yönlü bir ilişki de bulunmamaktadır. Başka bir deyişle toplumsal gelir artışı toplumsal eşitliği artırmak zorunda değildir ve üstelik bu istisnai bir durum da değildir. Özellikle 1980'li yıllar boyunca dış açılma politikaları eşliğinde ulusal gelirini artıran birçok "gelişmekte olan ülkelerde" görelî yoksulluğun artışı bunun en iyi örneğidir.

Bu noktada UNDP'nin çalışmalarına da kısaca değinerek, benim bu süreci nasıl algıladığıma geçmek istiyorum. UNDP'nin çalışmalarında yoksulluk Dünya Bankası'ndan farklı olarak

Ahmet Haşim Köse:
Toplumsal gelir artışı toplumsal eşitliği artırmak zorunda değildir ve üstelik bu istisnai bir durum da değildir.

parasal bir olgu olmaktan çok bireyin toplumsal varoluş haklarını referans almaktadır. Bu amaçla 1990'ların başında Beşeri Gelişme Endeksi ve 1997'den bu yana da İnsani Gelişme Endeksi yayınlanmaktadır. İki endeksin tanımsal farklılıkları olmakla birlikte "ortalama yaşam süresi, okur yazarlık oranları, sağlık hizmetlerinden yararlanma" gibi bireyin toplumsal olarak gelişmişliğini tanımlamaya yönelik ölçütlerde analize katılmaktadır. Bu türden kavramsallaştırmaların ardında ise Amartya Sen'nin yapabilirlik (capability) tanımı önemli bir referans oluşturmaktadır. Buna göre yoksulluk bir tür yoksunluğun sonucudur ve yoksulluğun giderilmesi bireyin "muktedir" olabilmesi yani toplumsal hayata katılabilmesi, kendisine ve topluma müdahale edebilecek konuma gelebilmesi ile mümkündür. Ve, bu türden bir değerlendirmeye göre, ulusal gelir düzeyi ile beşeri gelişme ya da insani yoksulluk arasında bir örtüşme olsa da bu mutlak bir örtüşme değildir. Başka bir ifadeyle gelir düzeyi yüksek bir çok ülke beşeri sermayesinin gelişimi açısından daha düşük gelir düzeyindeki ülkelerin altında yer almaktadır.

Bu noktada UNDP çalışmaları için söyleyebileceğim son şey kısaca şöyle: UNDP her ne kadar Dünya Bankası'ndan daha farklı ve daha "insani" bir tanımlamaya yönelse de, ideal durumda beklentisi ve politika önerisi "yoksulları muktedir olabileceği duruma kadar desteklemek, ama o noktadan sonra bireyin var oluşunu ve gelişimini piyasaya bırakmaktan" ibarettir. Başka bir deyişle UNDP'nin çalışmaları da örtük olarak tanımlanan ideal durum, gerçek anlamda "birey" olmuş (muktedir olmuş) bireylerin pazar ekonomisi etrafında kurdukları ekonomik ve toplumsal ilişkilerce belirlenmelidir. Bu anlamda yoksulluğun oluşumu ile pazar ekonomisi ya da onun evrensel karşılığı olan kapitalizm arasında herhangi bir eşleşme yoktur.

Şimdi genel anlamda benim bu soruna nasıl yaklaştığımı anlatmaya çalışacağım. Burada almaya çalışacağım pozisyon öncelikle içinde yaşadığımız dünyanın nasıl bir dünya olduğuna ilişkin, hepimizin bildiği bir tanıyı koyarak başlamak istiyorum. Bu bir kapitalist dünya ekonomisidir. Yani içinde yaşadığımız zamanın toplumsal anlamda bir yapıları ve onun işleyiş tarzları vardır ve o da kapitalizmdir. Ondan bağımsız olarak bu sorunu konuşmak sosyal bilimin temel kavramsallaştırma tarzı açısından eksik olacağı gibi, tarihsiz yani a historic bir olguyu konuşmaya dönüşecektir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde konuştuğumuz gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu da kapitalist dünya ekonomisinin ve ona özgün bir dış vurumun sonucudur. Bu noktada yeniden Dünya Bankası raporuna dönerek kısa bir hatırlatma yapmak istiyorum. Raporda, Bourguignon ve Morrison (2000)'a referansla sunulduğu gibi dünyada 1800'lerden 2000 yılına değin bireyler arasındaki gelir eşitsizliği sürekli olarak artmaktadır. Bilindiği gibi 1800'li yılların başı sanayi kapitalizminin oluşum yıllarıdır ve bu anlamda söz konusu veriler tarihsel olarak kapitalizmin gelir eşitsizliğini artırarak

Ahmet Haşim Köse

geliştiği şeklinde de yorumlanabilir. İki yüz yıllık bir gözlemse sanırım bu türden bir tespit için oldukça yeterlidir.

Bu olgudan hareketle ben soruyu şöyle sormayı yeğliyorum. Kapitalist bir toplumsal yapılanmada bölüşüm ilişkileri nasıl belirlenir ya da bu soruna nasıl yaklaşılmalıdır. Bu açıdan iki temel ilişkiden söz etmek mümkün görünüyor: Bunlardan ilki temel bölüşüm ilişkileridir ve kapitalist bir toplumun iki temel sınıfı arasındaki -ücretli emek ve sermaye- ilişkisi yansıtır. İkincisi ise tali (ya da ikincil) bölüşüm ilişkileri olup ücret dışı gelirlerin sermayenin alt katmanları arasındaki paylaşımını konu edinir. Kuşkusuz bir toplumdaki herkes zorunlu olarak bu iki katmanın içinde yer almak durumunda değildir. Yani ne işçileşebilmiş ve ne de kapitalistleşmiş kitleler ve insanlar her somut toplumda mevcuttur. Yani isteseler de bir sınıfın içinde yer alamayan insanlardan bahsediyorum. Bu durum tarihin değişik evrelerinde değişik tezahür biçimleri de vardır. Bu, örneğin kapitalizmin başlangıç evrelerindeki yedek işsizler ordusu (rezerve army) olabileceği gibi, bugünkü anlamıyla yedek işsizler ordusunda dahi içerilmeyen değersizleşmişleri/dışlanmışları da kapsayabilir. Bu hale gelmiş ya da getirilmiş bir kitleye ilişkin bölüşüm problemi ise üretim ve pazar süreçlerinden daha çok kamusal alanlarda şekillenmektedir. Başka bir deyişle sistemin ekonomik mantığına dışlanmış olanlar ancak mevcut kamusal politikalarla yaşamlarını sürdürebilirler. Ulusal refah rejimlerine göre biçimlenen bu politikalar ise gelişmiş ülkelerde ki refah devletinden aile ya da cemaat dayanışmalarına kadar bir çok farklı biçimlere sahip olabilir ve her birinin gücü ve çözülme özellikleri toplumsal kültürel özelliklerine bağlı olarak değişir. Bu açıdan Dünya Bankası raporlarında yer alan mutlak yoksullar ile bu gruplar arasında benzerlik kurarsak, yani mutlak yoksulların büyük çoğunluğunun aslında dışlanmışlar olduğunu düşünürsek, bu grupların yaşamlarını hala nasıl ve hangi refah

**Ahmet Haşim Köse:
Ne işçileşebilmiş ve ne de kapitalistleşmiş kitleler ve insanlar her somut toplumda mevcuttur.**

rejimleri içinde sürdürdükleri sosyal bilimler açısından ilginç bir araştırma konusu olsa gerek.

Buraya kadar yaptığım konuşmayı toplayacak olursak mevcut soruna iki kategoride yanaşmak mümkün görünmektedir. İki dışlanmışlar, değersizleşmiş olanlardır. Bu kitlelerin sorunu bence gelir dağılımı problemini aşmıştır ve sorun "mutlak" bir durumdur yani yaşamsaldır. İkinci durum ise halen ücretli emek olarak bir değeri taşıyan kitlelerin karşılaştığı durumdur ki, burada sorun ücretli emeğin katmanlarına göre farklılık göstermektedir. Kanımca niteliksiz emeği temsil eden katmanlar için gelir dağılımı yoksullaşma ve giderekte değersizleşme arasında sıkışmaktadır. Daha nitelikli olduğu düşünülecek üst katmanlar ile sermayenin alt katmanları (örneğin yerel, küçük ölçekli vb..) için sorun görece olarak yoksullaşmadır yani gelir dağılımının bozulmasıdır.

Şimdi, müsaade ederseniz, ana hatlarıyla Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yapısını bu açıdan değerlendirmeye çalışacağım. Ve, DPT'nin yoksulluk çalışmasının sonuçlarını -yani Türkiye nüfusunun yüzde 15'inin mutlak olarak yoksullaşma sınırında olduğunu, benim analojimle dışlanmış ya da dışlanmaya aday olduğunu- hatırlatarak konuşmamı sürdürmek istiyorum. Bu veri durumunda konuşmam Türkiye ekonomisinde 1980'li yılları izleyerek temel bölüşüm ilişkilerinde -yani ücretler ve karların ulusal gelirdeki paylarına- neler oldu üzerine olacak. Bu çerçevede konuşmamın temel dayanaklarını sevgili Eriş Yeldan'ın gerek bağımsız ve gerek benimle ve başka değerli arkadaşlarımla yaptığım çalışmalar, değerli hocamız Korkut Boratav'ın değişik çalışmaları ve yine benim sevgili dostum Ahmet Öncü ile yaptığım çalışmalar oluşturuyor. Sevinerek belirtmek isterim ki ülkemizdeki tüm veri yetersizliklerine ve mevcut verilerin güven sorunlarına rağmen bu alana ilişkin bağımsız akademik çalışmaların sayısında bir artış var. Buna rağmen bu çalışmaların önemli bir kısmı bu açıdan ulusal veri tabanımızın en zengin ve sürekli denebilecek özelliğe sahip olan imalat sanayi ile sınırlı olması. Bende bu sınırlamaya tabi olarak buradaki konuşmamı büyük ölçüde bu alanla sınırlayacağım. Bilindiği gibi 1980'li yıllar Türkiye, ekonomik ve toplumsal yapısının yeniden yapılanmasına tanık oldu. Bu açıdan ulusal gelirin ücret ve kar arasındaki dağılımı değişik birikim süreçlerinden geçti. Bunlardan ilki klasik birikim süreci olarak adlandırdığımız yani emek gelirlerinin mutlak düzeylerinin bastırılması, geriletilmesiyle sonuçlanan ve 1988'e değin sürdürülen süreçti. Bu süreçte bir taraftan enflasyonun altındaki parasal ücret artışlarıyla reel ücretler TL cinsinden geriletilirken, sürekli devalüasyonlar sonucunda da dolar cinsinden geriletildi. Nitekim, emek gelirlerinin sermaye karşısındaki görece durumunu yansıtan bir gösterge olarak reel ücretlerin katma değer içindeki payına bakıldığında bu payın 1970'lerin sonundaki yüzde 35'lik payından 1988'de yüzde 15'lere çekildiği gözlenmektedir. 1980'lerin sonunda giderek artan sendikal baskılar ve seçim baskıları bu sürecin sürdürülmesi üzerinde de ciddi bir engel

oluşturdu ve 1988'i izleyerek reel ücretler bir artış seyrine girdi. Başka bir ifadeyle klasik birikim rejimi sürdürülemez hale geldi. 1993'ün sonuna gelindiğinde imalat sanayi katma değeri içinde ücretlerin payı yüzde 22'ye değin yükseldiği gözlenmektedir. Ücret artışını sermaye açısından makul kılınmasına olanak sağlayan en önemli şey piyasa yapıları ve buna uygun fiyatlama davranışlarından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan Türkiye sanayiine yaklaşıldığında eksik rekabetçi olarak tanımlanabilecek yapıların toplam sanayiinin yaklaşık yarısını oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu tür piyasa yapıları ve fiyatlama davranışları sermaye açısından maliyetlerin ve bu arada ücret artışlarının lüketicilere yansıtılmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim, söz konusu dönem boyunca bu tür fiyatlamayı ifade eden mark-up oranları kabaca kar marjları azalmamış, sürekli artmıştır. Temel bölüşüm ilişkileri açısından bir diğer önemli gelişme ise işgücü piyasalarının kurarsızlaştırılma eğiliminin artışıdır. Bu bir yanıyla enformel, kayıt dışı emek kullanımının yaygınlaşması diğer yönüyle de Ahmet Öncü ile yaptığımız çalışmalarda göstermeye çalıştığımız gibi tümüyle kuralsızlaşmış temeller üzerine inşa olan yeni üretim mekanlarının çıkışıyla olmuştur. Bunun en iyi örneği hepimizin bildiği Anadolu sanayi kentleridir.

Bu süreçte tali bölüşüm ilişkileri açısından bana göre en önemli gelişme ise 1988 sonrası finansal serbestleşme süreci ile birlikte sermaye kesimi açısından yeni bir gelir (kar) sürecinin de başlaması oldu. Bu da hepimizin bildiği iç borç faiz kazançlarıdır. Türkiye bu süreçle birlikte rantiyeye diye anılan ve giderek bağımsız bir sermaye kimliğini temsil eden grupların -mali sermaye ve onun temsilcilerinin- oluşumuna tanık oldu. Bu grupların içine, bana göre, bankalardan tutun da döviz bürolarına kadar bir çok oluşumu koyabiliriz. Ancak bu aynı zamanda öyle bir sürecin başlangıcında oldu ki, reel ya da üretken sermayeyi kontrol eden sermayenin de uzun dönemdeki tehdidini oluşturdu. Kar oranlarına kıyasla piyasa kar marjları fakılaştı, açıldı. Söz konusu kar marjlarını yakalayamayan reel sermaye ya faaliyetlerini terk etti ya da gerçek anlamdaki faaliyetlerinden daha çok mali sermaye davranışları sergiledi. Nitekim bu yıllar şirket bilançolarında faaliyet dışı karların arttığı yıllardır. Sermaye açısından bu sorun halen sürmekte ve krizin nasıl aşılacağı yönündeki politika tercihlerde de önemli bir yere oturmaktadır. Yani şimdilerde çokça konuşulan mali kesim temsilcileri karşısında reel kesim temsilcileri bu sorun etrafında algılanmalıdır. Son olarak reel sermayeyi temsil eden sermaye gruplarının da homojen olmadığını ifade ederek bu bölümdeki konuşmamı kapatmak istiyorum. Bu açıdan yerel ve küçük ölçekli olan ile küresel sermaye ile ilişkisi olan büyük sermaye oluşumlarının gerek yönelim ve gerekse tercihleri açısından önemli farklılıklar içerdiğini unutmamak gerekir.

Mustafa Sönmez - Konunun son zamanlarda daha çok gündeme gelmesinin, herhalde bu yaşadığımız kriz süreciyle ilişkisi var ve gelir

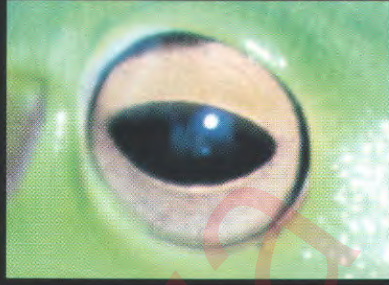
Ahmet Haşim Köse:
Ücret artışının sermaye açısından makul kılınmasına olanak sağlayan en önemli şey piyasa yapıları ve buna uygun fiyatlama davranışlarından kaynaklanmaktadır.

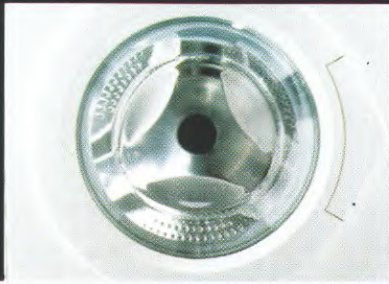
Para biriktiren ilk çipli kredi kartı!

 Garanti

 bonus card

Anlaşılan bu yıl da bütün gözler üzerimizde olacak...

PROFİLO

dağılımındaki eşitsizlik problemi, Türkiye'nin yeni bir problemi değil. Derece derece, hem bir milat sayılan 1980 öncesi döneme ait de bir problem olarak dile getirilebilir. 1980 sonrasında farklı bir ivme kazanarak, problem olmayı sürdürdüğü aşikâr ama galiba bu son dönemlerde bu kadar çok konuşulması, yoksulluk kavramının çok bahis konusu edilmesi, Dünya Bankası'ndan böyle yoksulluğu önlemeye dönük birtakım krediler alıp, getirip, insanlara 50 Dolar, 100 Dolar paylaşılması, bunun bir politik düzeyde yansımaları olarak sosyal patlama endişelerinin taşınması, bunun Genel Kurmay'da, Milli Güvenlik Kurulu'nda ifade edilmesi, hep bu 2000-2001 kriziyle beraber derin yaşadığımız bir şey. Şimdi bu da suni bir şey değil, çok yaşayarak gördüğümüz bir şey; yani herkes de hissediyor, görüyor ki, bu son 2 yıl içerisinde bunu belki verilerini henüz üretmedik, bununla belki konuşmuyoruz ama çok ampirik gözlemlerle görüyoruz ki, dehşetli bir bozulma var. Bunun çok belirgin ayağı da, işsizlikle ilgili. Türkiye tarihinde belki olmadık ölçüde, bütün sektörlerde bir tensikat süreci yaşanıyor. Bu, hizmet sektöründen başladı, dalga dalga onu ilgilendiren öbür sektörlerle yansıdı. İşte "reel kesim" diye adlandırılan imalat sanayiinde ve öbür sektörlerde de gücü yettiği oranda bu tensikat devam ediyor. Belki büyük işletmelere sıçraması da an meselesi. Yani orada da işletmeler, tahammülleri gücünde istihdama devam ediyorlar ama her an bunu boşaltabilirler. Şimdi, bu tensikat ve işsizlik, doğrudan doğruya hane halkındaki gelir kalemini, tabii ki birebir etki ediyor. Hanede 2 kişi çalışıyorsa, bir kişinin işsiz kalması, bir anda gelirin yarı yarıya azalması demek. Üstelik bunun böyle birkaç ay sonra açılacak bir problem olmadığı da giderek yer etmeye başladı ve bunun telaşı, paniği, psikolojik etkilenmesi de toplumsal olarak hissedilmeye, yaşanmaya başladı. Bu tensikatlar, işten çıkarmalar, tabii önemli bir yoksullaştırıcı faktör.

Bunun yanı sıra zaten iş bekleyen belli bir kitle vardı. Bunlar da, duran yatırımlar, genişlemeyen kapasiteler karşısında iş bulma umutlarını daha çok yitirdiler. Dolayısıyla bu gelir bölüşümü daha çok konuşulmaya başladı. Bir de, işi olmasına rağmen, reel gelirin azalmaya başladığı çok somut bir şekilde görüldü. Tarımda kaldırılan sübvansiyonlar, tarıma verilen fiyatların genel fiyat artışlarının çok altında kalması, bazı ürünlerden desteğin kaldırılması, zaten yoksul olan kırı ilgilendiren etkenlerdi. Yanı sıra memurlar, hadi onlar bir iş garantileri olmakla beraber, düşük gelirlerle geçindiklerini biliyoruz. Onların bu yüksek fiyat artışlarının altında bir gelirle geçinmek durumunda kalmaları ve sürekli olarak IMF'nin vereceği birtakım krediler karşılığında onların da tensikata uğrayabilme endişeleri, telaşları, toplumun bütün kesimlerini ciddi bir şekilde gelirin yeniden düzenlenmesi şartlarında endişeye sevk etti. Yoksullaşma hadisesinden herkes neredeyse belli ölçüde nasibini aldı. Hatta, "beyaz yakalı" dediğimiz, hiç işsizlikle tanışmamış olan, belki son birkaç yıldır bu sanal diyebileceğimiz, altı boş olan

büyüme sürecinden belli ölçüde yüksek gelirler sağlamış olan veya kentlerdeki hizmet sektöründe; finasta, diğer sektörlerdeki beyaz yakalı kesim bile, bütün şu şey içerisinde ilk darbeyi alan kesim olduğu için, kendisini bir anda işsizlik ve görece yoksulluğa karşı karşıya buldu.

Bütün bu süreçler beraberinde, eskiden yoksulluğu ya da geçim sıkıntısını telafi eden mekanizmaları da etkilemeye başladı. Telafi mekanizmaları, inanılmaz bir çeşitlilik ve yaratıcılık göstermeye başladı. İnsanlar bütün bu azalan gelirleri, buna karşılık belki azalamayan harcamaları karşısında "Ne yapabiliriz, nasıl bir uyum mekanizması geliştirebiliriz?" diye bunun üzerine müthiş bir kafa yorma ve enerjilerini buna hasretmeye başladılar. İşte, tıpkı makro meselede olduğu gibi, bu şartlar altında acaba ailenin gelirlerini artırmak neyle mümkün olabilir? Mesela ikinci bir iş mi tutulur, çocuk mu çalıştırılmaya başlanabilir, evdeki emekli acaba tekrar çalışabilir mi, kadın iş hayatına girebilir mi ya da servet çözülebilir mi? Bu türden bir gelir üzerine kafa yorulmaya başlandı ve kaybolmuş geliri telafi etme, bununla hayat standardını koruma veya daha çok düşmesini önleme, bir taraftan da harcamaları kısma üzerine hane düzeyinde elütler yapılmaya başlandı. İşte nereden kısılabılır, neyle ikame edilebilir, hangi harcamalardan öncelikle vazgeçilebilir? Bu süreç, bir taraftan aile içerisinde, aile sosyolojisini etkilemeye başladı. Aile içerisinde gelir dağılımı, bölüşümü, yoksulluk ve bütün bunların kaynakları konuşulmaya başlandı. Aile dediğimiz kurum, bu süreçten ciddi bir şekilde etkilendi ve aile sosyolojisinde taşlar oynadı.

Bir diğer halka olarak geleneksel dayanışma mekanizmaları bundan etkilendi. Eskiden cemaat ilişkileri içerisinde, hemşehrlik ilişkileri içerisinde ve çekirdek ailenin dışındaki aile içerisindeki dayanışma ilişkileri bence kabuk değiştirdi ve giderek oradaki dayanışmanın cephanesi azaldı.

Genişletilmiş ailenin de bir dayanışma gücü var. Bu süreç, sanıyorum bütün kurumlardaki dayanışma gücünü de erozyona uğrattı ve bir anda, belki birçok şeye subaplık teşkil eden; patlamalar ya da daha müthiş yoksullaşmalara kaynaklık edebilecek bir sürece subap işlevi gören, bunu yumuşatan yapılarda da, bir değişim yaşanmaya başladı.

Bence Türkiye, tarihinde görmediği yoksulluk biçimleriyle tanışma aşamasında... Özellikle Batıda filmlerde falan örneğini gördüğümüz evsiz insan tipleri yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Hemşehrlik, cemaat dayanışmasını, genişletilmiş aile dayanışmasını yitirmiş ya da tüketmiş, oradan artık bir şey gelmediği için yapayalnız kalmış yoksulluk biçimleri Türkiye'de yeni tanışılacak yoksulluk biçimleri olarak karşımıza çıkıyor. Bunların politik hayatımıza ve sosyolojik hayalimize yansımaları neler olur? Onları hep birlikte göreceğiz.

Bütün bu süreç, tabii ki zaten bir ciddi farklılık arz eden bölgesel dengesizlik ve kent-kır ayırımına artı etkiler yapıyor. Bunun, iç göç sürecini nasıl izleyeceğine biraz daha yakından görmeye

Mustafa Sönmez:
Eskiden cemaat ilişkileri içerisinde, hemşehrlik ilişkileri içerisinde ve çekirdek ailenin dışındaki aile içerisindeki dayanışma ilişkileri kabuk değiştirdi, oradaki dayanışmanın cephanesi azaldı.

başlayacağız. Bu iç göçün ile şehirden şehre olması gerekmiyor. Lokal düzeyde kırdan daha kente doğru, zaten Güneydoğu hadiseleri dolayısıyla Diyarbakır, Van gibi yerlerde bu politik etkilerle de yaşanıyordu. İnsanlar o kırdan hem geçim derterleri, hem can güvenliğiyle bir bölgenin kentine yoğunlaşmış durumdaydılar. Bölgenin kenti zaten müthiş bir nüfus baskısı altındaydı. Geldikleri o kentte müthiş bir derterleri varken, şimdi bu süreçte beraber belki artı bir şeyler yaşanacak ve o kent merkezlerinde ciddi baskılanmalar hissedilecek.

Dolayısıyla, bütün bu süreçte Türkiye'de çok şeylere gebe... Bu kavramın ya da bu sürecin bu kadar gündemde tutulması da boşuna değil. "Nasıl aşılır, nereden aşılır?" Bunların sonucu olarak, yine makro politikalarla mutlaka ilişkisi var. İzlenmekte olan süreç ise bu yoksullaşma sürecine biraz daha ivme kazandıracak bir yolda gidiyor. 2002 bütçesini, hedeflerini, ve saireyi dikkate aldığımızda, bize şimdi bile vahim gibi görünen sonuçları biraz daha koyultacak, biraz daha artıracak bir trendle karşı karşıyayız. Bu, özellikle devletin transfer harcamalarından başlayan ama sürecin kendi doğal aykılıklarını da içeren bir süreci içeriyor.

Bunun çıkışı için de tabii mutlaka konuşmalar olacak. O zaman makro politikaların ne olması gerekir, telafi ya da devletin birtakım harcamalarla bunları iyileştirmelerine popülizm mi demeliyiz, başka bir şey mi demeliyiz, şimdiye kadar yapılanın adı mı popülizmdi? Sonuç olarak, Marks'ın o iddia ettiği gibi, bir sınıftan almadan, başka bir sınıfa veremezsiniz. Bu, bir alıp-verme meselesidir. Dolayısıyla, hem bir sınıf memnun olsun, hem öbür sınıf memnun olsun, o çok mümkün değil. Dolayısıyla bu, böyle bir sınıfsal çatışmaları ve karşı karşıya gelmeleri de besleyecek bir süreç gibi görünüyor. Çözümü de sanıyorum biraz oradaki hesaplaşmalardan geçmek zorunda.

Fuat Ercan - Bu aşamada metodolojik bir açılım yapmamız anlamlı olacaktır. "Yoksulluk" üzerine konuşurken genellikle bir süreç ve yapısal bir dizi mekanizma yerine, bu süreç ve mekanizmanın açığa çıkış biçimleri üzerinde duruyoruz. Bu anlamda gelir dağılımı ve diğer yoksulluğu ölçmeye ilişkin teknikler ile sorunun nedenleri arasında bir gerilim doğmakta. Özellikle son zamanlarda yoksulluğa ilişkin düzenlenen toplantılara (Hazine, Planlama ya da üniversitelerde) baktığımızda, ölçüm çabalarının belirleyici olduğunu görüyorsunuz. Bu çabaların temel referans noktaları ise Dünya Bankası'nın konuya ilişkin analizleri/çözümlemeleri olduğunu görüyoruz. Bu yüzden gündemimize yoğun olarak giren "yoksulluk" konusunun en azından devlet ya da araştırmacı/akademisyenler tarafından nasıl algılanacağı ya da pratik süreçlere nasıl yansıtılacağını ön görebilmek için Dünya Bankası'nın gündemini yakından takip etmek gerekecek. Fakat diğer yandan DB kaynaklarını yakından incelemek önemli olmakla birlikte, yoksulluğu anlamamız açısından bu çabamızın yeterli olamayacağını belirtmemiz gerekiyor. Çünkü DB açıklamalarında belirleyici olan "yoksulluk" sorununu anlamak ve

Mustafa Sönmez

açıklamak değil, taksonomik çabalar ile ölçüm ve ölçüme bağlı olarak bir dizi kısmi önlem almaktır. Bu anlamda bir bakıma son yıllarda sıkça gündemimizi belirleyen yoksulluk sorununun analiz edilme tarzı, "hegemonik projeye uygun söylem" oluşturma ile ilişkilidir. Metodolojik olarak yoksulluk söylemi önemli bir hatayı içermekte. Gerçeklik olarak yoksulluk kapitalizmin son yıllarda yapısal olarak geldiği noktadaki bir açmazın sonucu olmakla birlikte, yoksulluk söylemi bir yandan bu yapısal özellikleri göz ardı etmeye neden olacak bir söylem oluştururken, aynı söylem tarzı Popperyen anlamda bir *lehimci mühendislik* anlayışını da açığa çıkarmakta. Lehimci mühendislik anlayışı, Dünya Bankası'nın 2000/2001 yılında yayınladığı ve Ahmet'in de işaret ettiği yıllık raporunda daha bir belirleyici konuma geçmiştir. 2000/2001 yılı yıllık raporu (Attacking Poverty) bilineceği üzere yoksulluk üzerine. Rapora ilişkin olan çok önemli iki vurgu var. Bu vurgulara geçmeden Dünya Bankası'nın 1980 yılı raporunun da yoksulluk üzerine olduğunu vurgulamamız gerekiyor. Fakat aradan geçen yirmi yıl, algılama ve analiz tarzında önemli değişiklikler olduğunu gösteriyor. 1980 Yılı Raporu'nda "yoksulluğun temel nedeni olarak, ekonomik yapıların serbest piyasa ekonomilerine kapalı olmalarına" bağlanmıştı. Yoksulluktan çıkış için ileri sürülen temel sav ise dönemin mantığına uygun olarak piyasa yönelimli ekonomi-politikaların yani neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanması yönünde olmuştur. Özellikle 1990 raporunda bu ekonomilerde yoksulluğu azaltmak için emek-yoğun sektörler dolayında dünya ticaretine eklenmeleri öneriliyordu. Yoksulluğun aşağıya çekilmesi, ekonomik gelişmeye, ekonomik gelişme ise piyasanın belirleyiciliğine yönelik uygulamalarla gerçekleştirileceği işaret ediliyordu. Bu anlamda yoksulluk söylemi yapısal-bütünlüklü bir dönüşüm için önemli bir referans oluşturuyordu. Bilineceği üzere dünya ölçeğinde ve ülke düzeyinde bir dizi eşitsizlik ve adaletsizliğin kurumsallaşma süreci olarak yapısal-uyum programlarının uygulandığı bu

DB açıklamalarında belirleyici olan "yoksulluk" sorununu anlamak ve açıklamak değil, taksonomik çabalar ile ölçüm ve ölçüme bağlı olarak bir dizi kısmi önlem almaktır.

yıllar, bu toplumlarda piyasa ve dolayısıyla sermayenin egemenliği daha bir artmıştır. Yani yapısal dönüşüm önemli ölçüde gerçekleşmiş ve birim ülkeler dünya kapitalizmi ile daha bir bütünleşmiştir. Ama bu bütünleşme ideolojik olarak ileri sürülen, dünya kapitalizmi ile bütünleşmenin katılan ülke ekonomileri için olumlu sonuçlar vereceği yönündeki açıklamaları gerçekleşmemiştir. Dünya kapitalizmi ile bütünleşme, oldukça sınırlı sayıda sermayelerin kârlarının artmasına neden olurken, gerek erken kapitalistleşen ülkeler gerekse geç kapitalistleşen ülkelerde sermaye birikimi ve servet birikimi ile yoksulluk-dışlama mekanizmaları eş zamanlı olarak işlemeye başlamıştır. Bu değişiklikler özellikle *yoksulluğun* verili toplumsal varoluşun sürdürülemez olması anlamında bir yoğunluk kazandığı dönemde DB ve diğer uluslararası kurumların sorunu gündeme almayı zorunlu kılmıştır. Böyle bir zorunluluk hiç kuşkusuz parasal kaynakların ve projelerin artmasına yol açtığı ölçüde piyasada etkinlik göstermek isteyen ve bu anlamda proje avcılığı yapan akademisyenler ve son yıllarda daha bir güç kazanan sivil toplum kuruluşlarının harekete geçmesine yol açmıştır. Ama tüm bu çabalarda 1980'li yıllara göre önemli bir değişiklik olduğunu ifade etmemiz gerekiyor. Son DB raporuna ilişkin olan önemli bir değişiklik "piyasanın bir gerçeklik olduğu" ve bu gerçekliğin bazı zorlukları olduğu yönünde. Bu anlamda raporda yine piyasa yönelimli ekonomi politikalar önerilmekle birlikte, piyasa gerçekliği karşısında bireylerin özellikle sistemin kurbanı olan bireylerin yani dışlanan ve yoksullaşan kesimlerin aşgari düzeyde var olma koşullarını sağlayacak bir dizi önerme/müdahale ileri sürülmeye başlanmıştır. Burada detayına giremeyeceğim bu önermelerin temel belirleyeni, yapısal gerçeklik ve mekanizmaları işaret etmeden ampirik bir dizi özellik dolayında yoksulluk sorunu açıklanmaya veya çare aranmaya çalışılmakta. Örnek olarak yoksulluk ile gelir arasında kurulan ilişkiler, bu sefer yoksulluğun temel nedeni olarak yine bir dizi ampirik ve bireye yani yoksul olana ilişkin ampirik özelliklere işaret edilmek-te. Bu yüzdendir ki son yıllarda eğitim ya da beşeri sermaye ile gelir arasında ya da gelir ile kadın emeği arasındaki ilişkileri analiz eden çalışmalarda önemli artışlar olmuştur. Yoksulluğun temel nedenleri bu anlamda daha çok ampirik/tekil özelliklere bağlanırken, bu özelliklerin yarattığı kümülatif etkiler ise bireylerin ekonomik ve toplumsal ilişkilerde seçim olanaklarını azalttıkları ölçüde, A.Sen'in öne çıkan formülasyonu ile bireylerin *yapabilirlik* ve Ahmet'in vurgusu ile *muktedir olma* olanaklarını ortadan kaldırmakta, sonuç olarak bireylerin yaşam düzeyinde düşüşe yol açmakta. Aslında son yıllarda muhalif olan kesimlere de kaynaklık eden Sen'in formülasyonu gerçekte verili olan toplumsal zenginlik kaynaklarını (servet ve sermaye sahipliği) ve bu kaynakların yapısal gerçeklik olarak eşitsiz dağılımı yani *tarihsel-nesnel koşullar* yerin *öznel-tercihler* ve bu tercihleri sınırlayan ampirik değişkenlere işaret edilmekte. Bu kurgu neo-klasik ontoloji ve

epistemoloji söylendiği gibi dışlayan değil, tam tersine güçlendiren bir kurgudur. Dünya Bankası'nın son raporunda da Sen'in bu formülasyonundan etkilenmeler öne çıkarken, bu etkilenmelerin bir başka açığa çıkış tarzı bireylerin yapabilirlik ya da muktedir olma koşullarını sağlayacak yeni pratikleri tartışmaya açmak olmuştur. Özellikle bireysel tercih ve seçimlerin *sosyal sermaye* kavramlaştırması ile birlikte ele alınması, bir yandan sosyal paternalizmi gündeme getirirken, diğer yandan sosyal paternalizmden hareketle bireylerin kendilerine ait varlıklarını (assets) nasıl değerlendireceğine ilişkin uygulamaların olabilirliği tartışmaya açılmıştır. Bu anlamda yoksulluğa ilişkin analizler, *hegemonik projenin* önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmakta. Bu vurguyu biraz detaylandırmak gerekiyor; -Toplumsal işleyişin yapısal özelliklerini göz ardı ettiği ölçüde yoksulluk analizleri her şeyden önce *sınıf ve sömürü, mülkiyet ilişkileri* gibi kavram ya da gerçeklikleri yapılan analizlerin dışında kalmasına neden olmaktadır. Yani yoksulluğun temel nedenleri, geliştirilen yoksulluk söylemi dolayında analiz dışında bırakılmakta. Örnek olarak yoksulluk ile sosyal sermaye arasında bağlantıları kuran analizler, yoksulluğu tıpkı 1940'larda *az gelişmişliğin* neden *az gelişmişliktir* vurgusunda olduğu gibi *yoksulluğun nedeni yoksulluktur* denebilecek bir sonuca neden oluyor.

-Diğer yandan aynı yoksulluk söylemi ile birlikte açığa çıkan *lehimci mühendislik*, verili sistemin devamlılığı için akademisyenler ile teknisyenler ve egemen proje arasında örtük ittifakların oluşmasına yol açmakta.

-Lehimci mühendislik geliştiği ölçüde ve yoksullar araştırma nesnelere konu olduğu ölçüde, bu kesimler müdahale edilecek ve dönüştürülecek pasif unsurlar olarak uygulamalara maruz kalmakta.

-Diğer yandan aynı uygulamalar eşitsizliğin kaynağını göz ardı ettiği ölçüde, yapılan uygulamalar bir anlamda sistemin vicdan rahatlatma araçlarına dönmeğe.

-Bir başka önemli etki ise, yoksulluk söyleminin sürekli gündemde tutulması, toplumun geniş kesimleri için Demokles kılıcı gibi bir işlev görmekte. Toplumda görece olumlu konular, korunup kollanması gereken durumlar olarak algılanmakta ve alternatif oluşumların geliştirilmesini olumsuz yönde etkilemekte. Bu anlamda yoksulluğa ilişkin açıklama ve analizlerin hegemonik bir proje olarak algılanması, sorunun anlaşılmasını daha sağlıklı kılacaktır.

Ahmet Haşim Köse - Sizi tamamlayacak bir şey söylemek istiyorum. Bir kere sosyal sermaye kavramı beni çok rahatsız ediyor. Kapitalizmin temel işleyiş mantığı sermayeleşen her şeyin değersizleşmesi üzerine kuruludur. Yani sistemin işleyişinde değersizleşme doğal bir şeydir ve kaçınılmazdır. Teorik anlamda değersizleşme sürecine müdahale etmek, yani ekonomik olarak anlamını yitirmiş olanı yapay olarak var etmek sistemin etkinsizleşmesidir. Bu piyasa temelli iktisat kavrayışının zorunlu sonucudur. Bu açıdan ideal anlamda krizler kapitalizm için bir tür ayıklanma süreci olarak

Fuat Ercan:
Yoksulluğun
temel
nedenleri,
geliştirilen
yoksulluk
söylemi
dolayında
analiz dışında
bırakılmakta.

düşünülür. Elbette hiç bir zaman sermaye doğal ayıklanma sürecinin sonuçlarını "doğal" olarak kabul etmemiş ve ona müdahale etmiştir. Yani bir anlamda ideal formunu pratikte sürekli olarak bozmuştur ve bu da iktisadın yalnızca piyasa yönelimli bir şey olmayışının aynı zamanda siyasal bir süreç oluşunun da zorunlu sonucudur. Ancak sermayeleştirilen insan için bu o kadar da kolay değildir. Yani, bir üretim faktörü gibi algılanan insanın değersizleşmesi gerçek anlamda sermayenin değersizleşmesinden hep daha kolay olmuştur. Bu nedenle gerek beşeri sermaye ve gerekse sosyal sermaye oluşumları da kapitalist bir toplumda her zaman değersizleşmeye tabidir ve gerçek anlamda sermayenin tahakkümü altındadır.

İkincisi; beni yine Dünya Bankası ve UNDP'nin çalışmalarında rahatsız eden bir şey var. Paylaşır mısınız bilmiyorum. Orada örtük olarak tanımlanan bir insan var, bu insan dünyanın her yerinde aynı insan. Küresel bir tanımı olan bir şey bu. Değerlendirmeyi piyasa yaptığı için dünyanın her yerinde eşleşen bir insan kimliği bu. Benim merak ettiğim ve tabii yanıtında verdiğim, ideal insanın hangi toplum ve kültürün normlarında şekilleniyor oluşu. İdeal anlamda piyasa dünyanın her yerinde aynı ihtiyacı ve sonucu veriyorsa, beşeri sermayesi gelişmiş bir insanda dünyanın her yerinde aynı şey sanki. Bunu ben küresel aklın kültüre, yerel olana saldırısı olarak okuyorum.

Hasan Kirmanoğlu - Lokal insan var. Pardon Ahmet, sözünü kestim ama Türkiye'de de lokal insan, temsil kabiliyeti olan insan, bağnaz dindarlığa sahip ve Türk milliyetçisi olan insan. Eğitimi, sağlığı almış olmak anlamında beşeri sermaye niteliği yükseltilmiş insanı mı tercih edeceğiz, diğerini mi tercih edeceğiz?

Ahmet Haşim Köse - Ben, bu sorunun önemine de kesinlikle katılıyorum. Benim bu açıdan pozisyonum yerel olanı hafife almamak ama "küresel" olanı da abartmamak şeklinde özetlenebilir. Rahatsız olduğum insanın piyasa değerler sistemi üzerinden tanımlanışı ve piyasayı da dünya piyasası olarak ele alıp, tüm dünyaya aynı ideal insanın var oluş biçiminin empoze edilişi. Bu şekilde tanımlanan ideal küresel insan ve onun yere karşıllığı da kendi toplumuna başka açılardan tehdit oluşturabiliyor. Örneğin hegomonik olan o ideal insana işaretle yerel olanı küçümseyebiliyor. Yani küresel kültürün taşıyıcı öznesi olurken yerel olanı da tahrip ediyor. Bu konu oldukça zor yanıtlanabilecek bir şey kuşkusuz.

O halde sorumu tekrarlıyorum, ideal insan kimdir? "Bunu hatırlayalım, bunun üzerine düşünelim" diyorum. Eğer ideal insan hakikaten beşeri sermaye kavramı içerisinde ekonominin pazar süreçlerinde bir anlam, değerden ifade eden insansa -ki ben o raporda böyle bir esin görüyorum- o zaman o insan, aynı zamanda değersizleşmeye de açık insandır.

O zaman şöyle bir şey daha soralım: Dünyanın her yerinde toplumsal yaşam gerçekten aynı pazar ilişkisinin mantığında mı sürüyor? Bireylerin toplumsal yaşama katılımları hep aynı

değişim ilişkisi karşısındaki "rasyonalite" normlarına göre mi biçimleniyor? Bu soruya yanıtım kısa ve bir gerçeğe referans yapıyor. Dünyada pazarın dışladığı coğrafyalar var. Örneğin Sahra-altı Afrika halklarına nasıl olurda olmayan pazarın ideal insanından bahsedebiliriz. Yerleşik bir ekonomisi bile olmayan toplumlara nasıl olurda ekonominin aklından bahsedebiliriz ya da onların iyi eğitim almış, beşeri sermayelerini artırmış bireyler olmaları durumunda toplumsal olarak da gelişeceklerine nasıl olurda inanabiliriz. Benzer şekilde sistemin dışlamadığı bir coğrafya ya da toplumda olmasa da kendi toplumunda değersizleşmiş kitleler için "beşeri sermayeni artırman gerekiyor ya da gerekiyordu türünden" bir önerme ne kadar gerçekçi olabilir.

Benim üzerinde durulmuş dediğim şey, bugün artık çıplak gerçeği ile yaşadığımız ekonomi dışı bırakılan bu gruplar ne zaman oluşmaya başladığıdır? Yani bu oluşumu neye referans vererek anlatalım? Bana göre dünya ekonomisinin 70'lerden sonra yaşadığı krizin işgücü piyasaları ve bunun insan üretken vasfı üzerindeki etkileri, sistemin ihtiyaçlarını karşılayabilen becerisi üzerinde öneli bir tehdit oluşturdu. Küreselleşmenin kurduğu mullak aklın ana referansı değişim hızı üzerine geliyor. Yani hem hayran olduğumuz ve hem de tehdit edici bir tarafı bu hızın. Hızın tehdit edici yanı sözünü ettiğim değersizleşme süreçlerini çabuklaştırmasından kaynaklanıyor. Yani piyasa artık yalnızca "niteliksiz" işgücünü değil, hepimizi tehdit ediyor.

Fuat Ercan - Çok anlamlı bir değişim var, aslında değil mi? DB 2000 Yıllı Raporu'nda *sosyal korparatizme* yönelik bir referans var. Bu sefer yeniden devletin işlevleri öne çıkarılıyor, piyasanın bazı olumsuz sonuçları olabilir vurgusunun yanı sıra devletin yeniden düzenleyici işlevlerine yer yer referanslar veriliyor. Bunu önlemek için daha etkin ve verimli bir devlet tanımı (governance) ve bu devletin makro politikaların belirlenmesinde bazı yeni görevleri öne çıkartılıyor. Ben anlamda iyi yönetim ile birlikte piyasanın işleyiş arasındaki ilişkiler analizlere konu oluyor. Mesela IMF'nin raporlarında bu daha çok açığa çıkıyor: Piyasaya eklenen ülkelere bakın, o ülkelerde yoksullukta azalma var, deniyor. Fakat diyelim ki kötü yönetim, finansal liberalizasyonun zamanlamasını iyi tutturamayan, bölgesel olarak piyasayla eklenemeyen yapılarda ise, piyasayla eklenmenin sosyal olarak ve hükümetle birlikte bir olabilirliği çiziliyor. Biraz da o piyasadan dışarı, yeni referansları var. Mesela Amerikan liberalizminden, Avrupa'nın solidaritesinden böyle bir karma yoksulluğa geçiliyor. Bu aradaki farklar bence çok çok önemli. Biraz da yoksulluğu bugün tartışmamızın zorunlulukları kısmını da Dünya Bankası raporları da kabul ediyor. Bu, piyasanın zorunlulukları alanı. O farkı koymak gerekiyor.

Ahmet Haşim Köse - Evrensel kural gibi çalışan bir durum varsa, bunun farkında olarak; ama aynı zamanda tabii ki kötü yönetim denilen şeyin de mullak olabileceğini, bunun da gerçek sonuçlarının

Ahmet Haşim Köse:
Kendi toplumunda değersizleşmiş kitleler için "beşeri sermayeni artırman gerekiyor ya da gerekiyordu türünden" bir önerme ne kadar gerçekçi olabilir.

olabileceğini hafızamızda tutarak dünyaya, kendi ülkemize biraz böyle bakmalıyız. Yani değersizleşme yasasını ben bir kural olarak anlatıyorum; ama bu tabii ki iyi yönetim probleminin hiçbir zaman dışlamıyor. Başka bir deyişle, evrensel bir kural olarak değersizleşme süreci her yerde herkesi eşit etkileyecektir diye bir kural yok kuşkusuz. Bu da biraz ulusal devlet sorunudur. Yani, ulusal devletlerin bütün bu ana eğilimleri bilerek, kendi ülkelerinde alması gereken pozisyonlar olmalı. Bunlar da, bir toplumun sosyal politikalarının bütünü ile ilişkilidir hiç kuşkusuz. Bu sürecin arkasındaki organik olanı anlayıp; ama somutta; yani yerel-ulusal alanda doğru politikalar çizmenin zorunlu bir durum olduğunu hatırlatmak istiyorum ve zaten eğer bu konuştuğumuz şey üzerine konuşacaksak, buradan hareket edeceksek, ben biraz sonra, "Türkiye'de bu durum nasıl oluyor?" diye, Türkiye işgücü piyasalarını biraz öyle değerlendireceğim.

Serhat Algil - İşin popülizm ayağıyla ilgili olarak burada konuşulanlarla da örtüşen birkaç şey sormak istiyorum. Türkiye'de her zaman popülizm tartışması oldu. Gelir dağılımı ile ilgili tartışmaların içinde hep bu var. Fakat Türkiye'deki tartışma hep tarıma verilen sübvansiyon, işçiye verilen ücret artışı üzerinden yürütülen bir popülizm tartışması olarak karşımıza çıkıyor. Bu tartışma önümüzdeki dönemde de yapılacak gibi görünüyor. Çünkü yine gelir istekleri, katkı istekleri her kesimde artıyor. Ama bugüne kadar geçen sürece baktığımızda, popülizmin o kaynaklarının ana nemalanıcı grubu ne tarım ne de ücretli kesim. Bu noktadan hareketle neler söyleyebilirsiniz?

Ümit Şenesen - İlk iktisat derslerimi 40 yıl kadar önce aldım. Bize bir şey öğretmişlerdi. İktisadın konusu, ne üretilecek, nasıl üretilecek ve kim için üretilecektir? Bu "Kim için üretilecek?" sorusu, yavaş yavaş ortadan kayboldu. Bölüşüm konuları ders kitaplarından uçtu, buharlaştı. Özellikle Amerikan kökenli kitaplarda bölüşüm konusu artık hiç anlatılmıyor. Halbuki bizim öğrenciliğimiz zamanında bunlar bize anlatılırdı. Onun için, bunların tekrar gündeme gelmesi bence önemli bir gelişme.

Dün akşam CNN Türk'te bir program vardı. Orada sanki, piyasaların demokrasiyle eşdeğer olduğuna dair birtakım şeyler söylendi. Türkiye Güney Kore ile karşılaştırılıyordu. Benim bildiğim kadarıyla, 1950'lerin başlarında Güney Kore'nin okur-yazar oranına, biz Türkiye'de 1985 yılında ulaştık. Böyle bir karşılaştırmayı da yapmakta yarar var diye düşünüyorum.

Popülizm, eğer demokrasi varsa, çoğunlukta olan insanların lehine olması lazım. Böyle bir gelir dağılımını onlara doğru yönlendiriyorsanız, varsın popülizm olsun. Adını ne koyarsanız koyun, bence o demokratik bir şey olur. "Olumsuz bir şey değil" diye düşünüyorum.

Bizim bölümden bir arkadaşın İngiltere-Nothingam'dan bir öğretim üyesiyle yaptığı yoksullukla ilgili bir çalışma var. Orada çok dikkati çeken bir nokta var. Bir sürü değişik göstergelere bakıyorlar da, bir tanesi benim çok dikkatimi çekti.

Bizim makro iktisadi politikalarımız bakımından da, bize ipucu olabilecek bir şey gibi görünüyor. Bunlar, hane halklarının gelirlerinin çeşitli kalemlere göre dağılımını oluşturuyorlar. Bütün hane halklarının, diyelim ki ücret gelirleri, yüzde 36,5'ini oluşturuyor, gibi şeyler var. 1987 ve 1994 rakamlarını karşılaştırıyorlar. Dikkat çeken bir şey, bu gelirlerden biri faiz gelirleri. Baktığınız zaman, Türkiye genelinde 1987'den 1994'e yoksul kesimlerin faiz gelirleri binde 5'ten, binde 4'e inmiş. Diğer kesimlerin faiz gelirleri yüzde 1,8'den, yüzde 7,9'a çıkmış. Bu, sadece 1994'e kadar olan. 1994 sonrasında düşünürseniz, bu artışın ne kadar büyük olduğu belki daha belirgin olarak ortaya çıkabilir. Bunu bir de kırsal, kentsel kesim ayrımında inceliyorlar. Kırsal kesime baktığınız zaman, kırsal kesimde faiz gelirlerinin toplam gelir içindeki payı yoksullarda binde 6'dan, binde 3'e inmiş, diğerlerinde de binde 4'den, yüzde 1,2'ye çıkmış; yani 3 katına çıkmış.

Kentsel kesime geldiğinizde, yoksullar içinde binde 3'den, binde 5'e hafif bir kıpırdama var. Fakat diğerlerinde, yüzde 2,5'dan, yüzde 10,8'e çıkmış. Bu, 1987 ile 1994 arasındaki 7 yıllık sürede. Biraz daha 2000'e doğru uzatacak olursanız, büyük boyutlara vardığını görebilirsiniz. Bu, gelir dağılımının bozulduğu noktalardan bir tanesi. Bu, aktarım mekanizması, büyük ölçüde etki yaratıyor gibi geliyor. Bu aktarım mekanizmasının nasıl durdurulacağı, konuşulması gereken bir örnek olarak karşımıza çıkıyor.

Söyleyeceklerim bu kadar.

Fuat Ercan - Son yıllarda sıkça dile getirilen beşeri sermaye ile gelir arasındaki ilişkiler yukarıda da ifade ettiğim gibi yapısal değişkenler dolayında analiz edilmeyip daha çok ampirik veriler dolayında analiz edilmekte. Oysa eğitim olanaklarına kavuşup-kavuşamama bireylerin kendi tercihlerinden daha çok yine içine doğdukları aile ve ailenin toplumdaki ekonomik konumlarıyla ilintili. Türkiye'de ilkökula giren her 1000 öğrencinin sadece 6,4'ü üniversiteyi bitiriyor, bu süreçte elenenlerin sadece zeka sorunu nedeniyle elenmediğini çok iyi biliyoruz. Süreç içinde elenenlerin iki temel belirleyeni: hane halkı gelirlerindeki düşüş ile eğitimin kamusal bir hak/hizmet olarak yeteri kadar sunulmaması olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bu belirlemeyi neo-liberal politikaların uygulandığı 1980'li yıllarda daha bir önem kazandığını da biliyoruz. Ahmet'in ifade ettiği gelir dağılımı bu yıllarda önemli ölçüde bozulacak ve toplumun geniş bir kesiminde hane halkı gelirinde önemli bir azalma olmuştur, bu hane halkı eğitim harcamalarını önemli oranda azaltmıştır, ama aynı dönemde biz ayrıca şunu da biliyoruz ki kamu harcamalarındaki azalma özellikle eğitime yönelik yatırım ve harcamaların azaldığını ve bu kamusal hakkın yavaş yavaş piyasaya koşullarına bağlandığını görüyoruz. Kısaca eğitim ile gelir arasında bağlantı kuran çalışmaların eğitim ile gelirin yapısal nedenlerini katmadan sadece sayısal veriler arası ilişkilerle analiz yapmak bir dizi gerçeği göz ardı etmemize yol açmakta. Diğer

Ümit
Şenesen:
Popülizm,
eğer
demokrasi
varsa,
çoğunlukta
olan
insanların
lehine olması
lazım.

yandan bu sorunun belki de can alıcı bir diğer yanı sevgili Serhat'ın işaret ettiği *populizmle* ilgili, en azından eğitim ya da hane halkı gelirlerindeki düşüşün önüne geçen ya da kitlelere bir dizi olanaklar sağlayan devletin yeniden dağıtım politikaları neo-liberal analizlerde *popülizm* olarak tanımlanmakta. Böylelikle sistemin yoksulluk ve dışlama mekanizmasına yol açan eşitsizliği azaltıcı uygulamaları, bir aşagılama ve yanlış politikalar demeti olarak *popülizm* kavramıyla açıklanmakta. Bu bence hegemonik projenin/söylemin önemli açmazlarından birini oluşturmakta. Örnek olarak 1980'li yıllarda başlayan sermayenin dünya ekonomisi ile bütünleşme süreci gelir dağılımı açısından sonucu 1980'lerde 100 olan ücretlerin 1980'lerin sonunda 68 dolaylarına düşüşü normal bir süreç olarak kabul edilirken, bahar eylemlilikleri ile ücretlerin yükselmesi özellikle "piyasa imparatorluğunun terzileri olan iktisatçılarc" popülizm olarak tanımlanacak. Ama diğer yandan açığa çıkan gelir dağılımı ve bozukluğun temel nedeni olarak beşeri sermaye yetersizliği göstermek olacaktır.

Hasan Kirmanoğlu - Genel olarak eğitim için şunu söyleyebiliriz: Her şey veriyken, aynı anda ihracat hamlesine kalkışmış iki ülkeden bir tanesinde, mesela İngilizce bilme oranı daha yüksekse, o toplumun ihracat hamlesi daha başarılı olmaya adaydır diyebiliriz.

Aslında özet olarak kaba bir tasnif yapacak olursam, şunu söyleyebilirim: Karşımızda 3 tane mümkün senaryo var. Bir tanesi pek mümkün değil ama ya "kışlık saraya saldırı" senaryosu bir şekilde yeniden gündeme gelecek. Bu, birinci yol. İkincisi; liberallerin doktriner bir şekilde ifade ettikleri, "her şey piyasalar tarafından çözülür" imanı. Üçüncü yaklaşım; çağdaş -ne anlama geldiğini birazdan söyleyeceğim- merkez-sol bir yaklaşım. Ben üçüncüsünden yanayım. Hem ampirik olarak en azından OECD ülkeleri için geçerli olduğunu söylediğim referanstan hareketle, 1960'dan günümüze kadar yapılmış bir ampirik araştırmayla da; panel verilerle, vesaireyle konfirme edilen bir sonuç bu. Özetle, insanların cebine para koymak yerine, insanların para kazanmalarını mümkün kılacak beceri ve bilgilerle teçhiz edilmelerini sağlama amacıyla yönelik kamusal bir müdahale. Şimdi bunun yöntemleri, Türkiye somut ve özgün koşullarında nasıl yapılacağı, vesaire, vesaire, bunlar sadece 2-3 saatlik bir açığoturmada değil, günlerce, hatta yıllarca tartışılacaktır...

Fuat Ercan - Sonuçta aynı vurgudan hareketle, bu üçlü ayrımı yaptınız. Sağ-sol arasında fark yok mu?

Hasan Kirmanoğlu - Hayır; "Sağ, sol arasında fark yok" demedim. "Sağ ile sol arasında fark kalmadığı fikri, yanlış bir fikirdir" dedim. Küreselleşme ortamında, eskisine kıyasla olduğundan çok daha keskin bir fark vardır. Ne yapılmaması konusunda mutabakat ya da fikir birliği olduğu doğrudur ama yanlışlığı, bunun genelleştirilmesidir.

Fuat Ercan - Konuşmasında Ümit Hocamız, "Biz, derslerde bölüşüm okuduk" dedi. Çözüm-

gitmeden önce, sorunun neden kaynaklandığını özellikle bölüşüm ilişkilerini de içeren sermaye birikim dolayında bakılması yani daha donanımlı bir bilgiye sahip olunması gerekiyor.

Hasan Kirmanoğlu - Pardon, sözünüzü kesiyorum ama küreselleşme ortamında emek-sermaye ilişkisinin hangi yapısal bağlamda, hangi üstyapı kurumunun, yani bunları küçümsemiyorum, hatta "yanlış" da demiyorum ama bundan çıkartacağımız sonuç, "kışlık saraya saldırı" senaryosunu tekrar gündeme getirmekten başka hiçbir pratik sonucu olmayacaktır.

Fuat Ercan - "Kışlık saraya gideceğiz mi, gitmeyeceğiz mi?" demeden önce, acaba bu kışlık sarayı yönlendiren mekanizmalar nelerdir, ve bizi buraya taşıyan bu olumsuz koşullara taşıyan değişkenler nelerdir sorularına anlamlı cevap vermemiz gerekiyor. Kışlık saraya saldırı.....

Hasan Kirmanoğlu - Müsaade ederseniz, popülizmle bağlantı kurarak bunları cevaplandırmaya çalışayım. Mesela Ümit Bey, ilk turda söylediklerinde, Erineğin yaptığı çalışmadan bahsediyor. Mesela, reel ücret artıyor. Hangi dönemlerde artıyor? 1963'den günümüze kadar gelecek olursak, aslında 1963-67 en doğru-dürüst dönem. Bir de Türkiye'de cumhuriyet tarihinde bir tane daha doğru-dürüst dönem vardır: 1. Sanayileşme Planı. Onun dışındaki her şey cephedir, ön cephe... Arkası boştur, hiçbir şey yok, sıfır; çünkü popülizm. Neden popülizm? Analiz olarak buna bakalım.

Siyaset bilimcilerin en azından bir kısmı, bizimki türünden, mesela bakın, burada otomatikman "kışlık saraya saldırı" senaryosunu gündemden çıkaracak bir başka analiz ama bence o da doğru bir analiz. Şunu diyor: "Sosyal sermayenin gelişmediği, dolayısıyla korunmaya muhtaç kişilerin bulunduğu toplumlarda patron-müşteri ilişkileri hâkim oluyor" Buradaki patron, kapitalistik patron, işveren değil. Özellikle Ege'deki ifadesiyle ağa. Şimdi bu, Söke'deki bir toprak sahibi ya da Manisa'daki toprak sahibi olabileceği gibi, kamunun dağıtılması talep edilen kaynaklarına yakın üst düzey, medyatik olarak tanınmış bir bürokrat da olabilir. Yani ağa, metaforik bir anlam taşıyor. Objektif olarak korunmaya muhtaç insanlardan bahsettiğimiz zaman, patron-müşteri ilişkilerine geliyoruz.

Tarihi nedenlerle, bunu Türkiye'de kendisini en azından çıkış noktasında ya da çıkış anında, merkez-sağ ideolojisini benimsemiş gruplar yapıyor. Mesela Latinlerle bizim farkımız, bu açıdan bu. Bunun da sebebi, Türkiye'de tarımsal nüfusun bugün dahi yüksek oranda olmasıdır. Üstünlüğü, önemli bir müşteri topluluğu oluşturmasıdır. Mesela Latinler'de latifundiyalar var. Dolayısıyla, orada daha çok merkez-sol ve sosyalist iktidarlar tarafından daha popülist bir yaklaşım söz konusu ama sonuç değişmiyor. Peki, buradan hareketle bir adım daha atarak, o zaman nasıl uygulanıyor diye sorabiliriz? Mesela reel ücretin, emek verimliliğinin kat be kat üstünde artması. Ben, buna "popülist çevrim" diyorum. Mesela iktisat teorisinde başka bir hikâye var. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler için

Hasan Kirmanoğlu:
Objektif olarak korunmaya muhtaç insanlardan bahsettiğimiz zaman, patron-müşteri ilişkilerine geliyoruz.

geliştirilmiş olan ve makro kitaplarına da artık çoktandır girmiş olan, siyasi iş çevrimleri; yani seçimden 3 ay önce genişliyorlar, 3 ay sonra daralıyorlar ama bizde bu yapı dolayısıyla süreklilik arz eden ve bundan farklı olarak "popülist çevrim" var. Bunun sonucu kriz ve istikrar tedbirleri.

Şimdi, 1973-77 tipik bir popülist cycle'dır. Peşi sıra 1970'li yılların sonunda, 1977 Temmuz'undan itibaren girilmiş olan kriz. Ondan sonra bilindiği gibi 1981-88, kibarca yapısal intibak politikalarının izlendiği dönem, sürdürülemez olduğu aşikâr olduğu için reel olarak ücretlere yapılan baskılar, buna karşılık başka faktörlerle de, işte en büyük popülist geliyor, "baba" geliyor, ondan sonra Turgut Özal'ın kesenin ağzını açması; 1989 Ağustos'u ve dolayısıyla 1994 krizi.

Bakıldığında, bunda bir süreklilik var ve Cumhuriyetin kurulduğu tarihten; 1923'den günümüze kadar bu böyle. Bunun 2 istisnası var; 1934-38 Birinci Sanayileşme Planı. Birincisi çok başarılı, maalesef ikincisi gündeme gelemiyor. Çünkü İkinci Dünya Savaşı devreye giriyor. Türkiye ekonomî tarihinde başarılı olarak nitelendirilebileceğimiz ikinci alt dönem, iç kaynakların mobilize edildiği Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'dır.

1980 öncesi popülist çevrimler ile 1980 sonrası popülist çevrimler arasındaki farklılık finansman biçimidir. Birincisi, özellikle 1975-77 döneminde DÇM'lerdir. Ama ondan önce de Türkiye'nin birtakım dış kaynaklara, özellikle Dünya Bankası, NATO, vesaireye, konumu dolayısıyla ulaşmadaki kolaylığı vardı.

Şimdi, ikincisinin finansman biçimi sıcak para. İki arasındaki tek farklılık, popülist çevrimlerin finansman biçimidir ama temel ekonomik değişkenlere, iktisadî değişkenlere göre bu üçlüden oluşan kısır döngüyü kıramamak söz konusu. İstatistikçilerin tabiriyle çok ilginç outlierlar var. Örneğin Güney Kore bu açıdan çok ilginç bir yer. Neden? Şimdi bakın, edinilmiş fikirler ekseninin iki ucuna da ters yönde bir şey oluşturuyor. "Her şeyi devlet çözer" kabaca, at gözlüklü solcu mantığa da ters ama buna karşılık doktriner bir liberalizme de ters. Demokrasi yok. Türkiye'de demokrasi var mı? Buna karşılık Güney Kore'de yalnızca liberalizm mi uygulanıyor? Bakın, Güney Kore gelir bölüşümünde, hem Kuzey Amerika'dan, hem Batı Avrupa ülkelerinden daha iyidir.

Fuat Ercan - Ya da iyiydi.

Hasan Kirmanoğlu - Daha iyiydi ama şu anda da daha iyidir. Tabii ki hem demokrasi olsun, hem Güney Kore gibi olsun isterim. Bu, aslında olabilir ama başlangıçta sözünü ettiğim 3 temel seçenekten en sonuncusunu ya da üçüncüsünü saydığım türden bir merkez sol, yani insanların ceplerine para koymak yerine, daha amiyane tabiriyle balık vermek yerine, balık tutmayı öğretmek önemli.

Ahmet Haşim Köse - Bir şey sorabilir miyim? Alışkanlık mı oldu bilmem ama, popülizm üzerine konuşulurken, genellikle ücretli emeği ve onun haksız kazanımlarını öne çıkarılıyor. Ben açıkçası, sizin kurduğunuz öykünün önemlice bir kısmına katılıyorum; ama şunu da hatırlatmak istiyorum:

Eğer ücret eşitliği kavramsallaştırmasını verimlilikle ilişkilendirerek kuruyorsak, tersine bir soru sormak da mümkün. Mesela kâr ile de verimlilik arasında bir ilişki kuramaz mıyız. Erinc'e bugün çok fazla referans verdik. Ama hem yine o kitapta ve hem bizim ortak yaptığımız çalışmalarda öyle alt dönemler var ki ücretlerde verimlilik artışlarının gerisinde kalıyor. Demek ki popülizm, yani devletin refah ya da birikim rejimine müdahale tarzları olarak algılayalım, yalnızca ücretli emeğe yapılan ulufeleri içeriyor. Bu, aynı zamanda, belki de daha büyük anlamda, devletin sermaye kesimleri için dağıttığı ulufeleri de içeriyor. Ayrıca ücretler üzerinde sürdürülen popülizmin bir iktisat mantığı olduğu ve 1970'lerdeki sermaye birikimi ve düzenleme biçimi ile oldukça tutarlı ilişkilerinin de olduğu unutulmamalı.

Hasan Kirmanoğlu - İthal ikamesi demek doğru değil. Aslında yapılan uluslararası karşılaştırmalar, iç talep tarafından belirlenen bir büyüme sürecinin olduğunu gösteriyor. 1980 sonrasına ilişkin ihracat yönlü büyüme ifadesi ise yanlış. O yok, olmaması da çok açıklanabilir ama aynı şey ithal ikamesi için de geçerli. İthal ikamesi yok ama şundan hareketle bütün bunları söyledim: Hiç olmazsa, deyim yerindeyse, 1980 öncesi popülizmin bir fazileti var.

Ahmet Haşim Köse - Sermaye lehine popülizm mi?

Hasan Kirmanoğlu - Yok; finansman biçimi. Hiç olmazsa, imalat sanayiinde yatırım yapıyordu. Neden yatırım yapıyordunuz? 1980 öncesi popülizmin finansman biçiminin sonucu olarak, hiç olmazsa reel faizler baskı altına alınabiliyordu. Dolayısıyla müteşebbis imalat sanayiine yatırım yapıyordu ama bundan sonra, dediğiniz gibi, imalat sanayiinde faaliyet gösterip kâr ettiği halde, imalat sanayiine yatırım yapmıyor. Ne yapıyor? Repo-depo. Bu da, 1980 sonrası popülist çevrim finansman biçiminden kaynaklanıyor.

Ahmet Haşim Köse - Ona katılıyorum. 1988'in Türkiye ekonomisi için kritik bir dönüm olduğunu yani ekonominin yabancı sermayeye açılmasını hatırlatarak. Ancak, popülizm ve devletin yapılanması üzerine biraz daha ince ayar düşünelim isterseniz: Sorum şu 1970'ler ile 1980 sonrası devletin siyasal yapılanması ve toplumsal sınıflarla ile kurduğu bağlarda nasıl bir değişim oldu? Acaba mevcut krizin ekonomi politikası ile bu bağlar arasında bir ilişki aranabilir mi?

Ben, şöyle bir şey düşünüyorum: Bana göre 1980'ler sonrası Türkiye gerek ücretli emeğin ve gerekse sermayenin katmanlarında çeşitlenmeler yaşadı ve bu 1980'ler öncesi devlet ve toplumsal gruplar arasındaki dayanışmanın bozulmasına yol açtı. Ücretli emek için bu sendikali-sendikası, kayıtlı yani bir sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan ya da kayıtsız (marjinal) gruplar arasındaki açılımın derinleşmesi idi. Sermaye açısından da emeğin yerel-küçük ölçekli sermaye ile büyük ve küresel eklemelenmeleri olan sermaye ayrımı oldukça önemli görünüyor. Önceki dönemlere kıyasla giderek farklılaşan daha heterojen yapılara dönüşen bu

Ahmet Haşim Köse:
1980'ler sonrası Türkiye gerek ücretli emeğin ve gerek sermayenin katmanlarında çeşitlenmeler yaşadı ve bu 1980'ler öncesi devlet ve toplumsal gruplar arasındaki dayanışmanın bozulmasına yol açtı.

kesimlerinin devlet üzerindeki talepleri de farklılaşmıyor mu? Örneğin yaşadığımız cari dönemde sermaye açısından bu farklılaşma ve onun ifade biçimleri TÜSİAD karşısında Sanayi ve Ticaret Odalarının talepleri olarak izleniyor mu? Bu bir anlamda büyük sermayenin 1980 öncesinde küçük sermaye ile kurmuş olduğu bağların artık eskisi kadar güçlü olmadığı anlamına gelmiyor mu? Başka bir ifadeyle sermaye kesimi açısından bir taraftan küresel sermaye grupları var ve bu grupların devletten düzenleme formu olarak beklentileri farklı. Diğer taraftan ise daha yerleşmiş küçük ölçekli bir sermaye grubu var ve bu sermayenin talepleri ise diğer gruptan farklı. Bu ise devletin birikim ve refah rejimi üzerindeki çelişkileri oluşturuyor. Sorun bu açıdan bir tür temsil sorunu ve kaotik/problematik olan da bu.

Hasan Kirmanoğlu - 1995 seçimlerinden sonra oy verme davranışlarıyla ilgilenmeye başladım. Dolayısıyla, ister istemez bir parça siyaset bilimiyle, ekonomi dışında okuma yapmam gerekti. Örneğin, Japonya ile ilgili söylenen, "başarılı" olmasını açıklayan sebeplerden bir tanesi de, teknokratlarla siyasi iktidarların birbirlerine göre görece özerk olduklarıdır. Aslında cumhuriyet tarihine baktığımız zaman, Türkiye'de de bu var. 12 Mart darbesine kadar var. Fakat film, tabiri caizse, 12 Mart'ta kopuyor. Aslında bence 1970 ile 1980 arasında olan ve 1980 sonrasında olanların anlaşılması açısından da bu önemli; çünkü bunun da aslında çok somut nedeni var. Yükselen sol ve Marksist hareketten, başta aydınlar ve dolayısıyla bürokratların kaçınılmaz olarak etkilenmesi. Kızı kendi haline bırakırsak ya davulcuya varır ya zumacıya misali, "bu bürokratları, teknokratları da bırakırsak, bunlar marksist olurlar" diye, güçler dengesi devletçi-kalkınmacıların aleyhine değişiyor. Dolayısıyla, bence aslında "1970 ile 1980 öncesi bir yanda, 1980 sonrası bir yanda" karşılaştırmasına baktığımız zaman popülist çevrim kriz ve istikrar tedbirleri üçlüsünün ya da kısır döngüsünün temelindeki farklılık, popülist çevrimlerin finansman biçiminde değişiyor. Dolayısıyla, müteşebbis sınıf, 1970-80 arasında, devletçi-kalkınmacı bir mantıkla hiçbir alakası olmasa bile, bütünüyle kârlılığı o anda gördüğü için imalat sanayiinde yatırım yapabiliyor ama şimdi imalat sanayiine yatırım yapmıyor; çünkü kârlılık yok.

Ahmet Haşim Köse - Bir şeyi hatırlamak istiyorum. Benim söylediğim devlet, 1970'lerde, 1980'lerde tek tip ve hep aynı olan devlet filan değil hiç kuşkusuz; ama 1970'lerin koşullarında toplumun değişik katmanlarıyla ittifak etmiş devlet ve şimdilerde bir tür temsil edememe problemini de yaşıyor bana kalırsa.

Hasan Kirmanoğlu - Ama aslında ittifak yok, ben de onu demek istiyorum. Varolan ittifak, yanıltıcı bir ittifak ve sorun şurada değişiyor: müteşebbis, devlet içerisinde 12 Mart'ta gerçekleşen farklılaşmadan bağımsız olarak, çok tipik evrensel bir biçimde kârlılığına bakıyor. İktisadi açıdan meseleye bakacak olursak, reel ücretlerin emek verimliliğinden daha fazla arttığı tüm

dönemlerde, aslında iki şey daha oluyor; Türk Lirası reel olarak değer kazanıyor ve iç ticaret hadleri tarım kesimi lehine geliyor. Bunun anlamı şu: reel ücretler bir yandan maliyet ama diğer taraftan iç talep unsuru.

Ahmet Haşim Köse - Dolar bazında Türkiye'de işgücü piyasası da ucuzluyor.

Hasan Kirmanoğlu - Tabii. Dolayısıyla, iç talebin körüklediği büyüme oluyor. Dolayısıyla, 1980 öncesi böyle bir ortam ile ki, bunun bir ayağı daha var; o da faizlerin reel olarak negatif değerler alıyor olması ve uzun yıllar bildiğimiz gibi aynı negatif reel düzeylerde seyrediyor olması. O zaman müteşebbis, kârlılığının imalat sanayiinde olması, iç talebin de sürüklediği bir anlamda talep garantisine yatırımlarını imalat sanayiinde odaklatıyor ama diğer taraftan, gerçekten bir ithal ikameci, selektif, rasyonel, imalat sanayiini bir ya da birkaç dönem sonra ihracat açısından rekabet gücü olabilecek hale getirmek perspektifinden bağımsız bir şey. Zaten o bakımdan ithal ikamesi demek çok yanlış; selektif değil ve aslında bu 12 Mart'ta devleti oluşturan güçler içerisinde, kalkınmacı ve devletçi olanların aleyhlerine bozulan güçler dengesinden kaynaklanıyor.

Mustafa Sönmez - Şimdi bugünkü duruma baktığımızda; yani bu gelir dağılımını iyileştirme ya da bölüşüme müdahale açısından ortada olan tek bir şey var, o da Dünya Bankası'nın bu "sosyal risk" adı altında uyguladığı program. Onun dışında bu "ekonomiyi güçlendirme programı" vesaire adı altında lafız olarak geçse de, ne içinde herhangi bir önlem var, zaten böyle bir derste bence yok. Dünya Bankası neden devrede var? Dünya Bankası ile IMF'yi aslında birlikte düşünmek lazım. Bunlar "ikiz kardeş" diye tabir ediliyor; yani birisi, kaçınılmaz olarak bunun sonuçlarının bölüşümü fevkalâde bozacak oluşunu bile bir taraftan bir ekonomiyi daraltıyor; fakat öbürü de buradan ortaya çıkabilecek bir sosyal patlama ya da işte sıkıntıyı elimine etmek üzere "sosyal risk" diye bir şey uyguluyor. Bence bu, bir tür acıyı azaltma, aspirin vermeden öte bir şey değil. Çünkü "kredi" adı altında verilen bu sosyal riski önleme programı, aile başına 50 milyon falan gibi, tamamen tüketime dönük. Yani sıra, tarımda desteklemenin kaldırılması karşılığı çiftçilere verilen bir karşılıksız para ama bunun ikisi de balık tutmayı öğretmeye dönük şeyler değil ve son derece de palyatif tedbirler. Ama yine de devrede Dünya Bankası var; yani Dünya Bankası, "yoksulluk" diye bir derste ortaya çıkıyor. "Yoksulluğu Önleme Programı" adı altında bir misyonla ortaya çıkıyor ama bunlarla yoksulluk önenebilir mi ya da bölüşüm iyileştirilebilir mi? Bence olmaz. Zaten olmayacağını onlar da biliyorlar. Ayrıca bence tamamen böyle bir amaçları da yok. Orada Dünya Bankası'nın hem bu yoksullukla ilgili, çevreyle ilgili; yani küreselleşmenin ortaya çıkarmış olduğu muhtelif arızaları, sistemin çitlerini yıkacak boyutlara ulaşmaması için uyguladığı birtakım programlardan bahsediyoruz.

Hükümet düzeyinde, devlet düzeyinde ise, bizim ne şu konjonktürde, ne de uzun süre,

Mustafa Sönmez:
"Yoksulluğu Önleme Programı" adı altında bir misyonla ortaya çıkıyor ama bunlarla yoksulluk önenebilir mi ya da bölüşüm iyileştirilebilir mi? Bence olmaz.

bölüşümü iyileştirmek gibi bir ana politikamız falan belki olamayacak. Şunu hatırlayalım: 2-3 senedir bu istikrar programları, bizim hiçbir politikacının falan ürünü değil ya da bizim seçtiğimiz insanların ürettikleri program değil. Bunu hepimiz de biliyoruz ki, birtakım IMF teknisyeni "Size doğru çözüm budur" dediler. Burada da Merkez Bankası, Hazine düzeyindeki adamlara, teknokratlara bu işin yolunu yordamını öğrettiler ve sonra da hükümetlerin önüne bu programı koyup, "Bu programın arkasındasınız, değil mi?" dediler, onlar da "Evet, arkasındayız" dediler. Hatta bazıları, Derviş'in getirilmesi sırasındaki programda olduğu gibi, "Metnin tamamını okumadık bile" dediler. Dolayısıyla, bizde şu anda politikacıların öyle politika üretmek gibi bir imkânları yok. Bunu kabul edelim. Şu anda Türkiye'de politika olarak uygulanmaya çalışılan şey ya da her düzeyde izlenen rota, tamamen bir IMF orijinli ya da IMF-Dünya Bankası orijinli şekilde geliyor.

Bunda nereden kopuş olur? Onu bilemeyiz ama şu dengeler içerisinde pek mümkün görünmüyor. Bundan bağımsız politikalar izlemek de çok mümkün görünmüyor. Bu süreç tamamen IMF ve Dünya Bankası damgasını basıyor. Bizde yerli gibi görününler de, aslında bu politikaları uygulayanlardan ibaret görünüyor. Daha da ötesi, hiçbir yerli unsur bence bu sürece etki edemedi. TÜSİAD'ından tutun, bilmem yerel sermayesine kadar hiç kimse, -bu izlenen, kur politikasının çok bariz örneği- hiçbir şekilde bunu farklılaştırma, esnetme şeklinde bir dahil filan olamıyor. Buradan hareketle de tabii ki bölüşüm, bence kendi başına zaten bir politika da olamıyor. Bir süre bu minvalde gideceği gibi görünüyor.

Ahmet Haşim Köse - Hatırlıyorsanız, Kemal Derviş programı sunarken, "Bu program tümüyle yerli uzmanların eseridir" demişti. Kuşkusuz bu ne kadar doğru tartışılır ama bu görüşe göre, düşünce formlarında hiç bir farklılaşma olmayan bir programı Türk uzmanlar yapmışa usul, örneğin Amerikalı olursa yabancı oluyor. Komik.

Fuat Ercan - Programın yerli yada yabancı olması sorunun açıklık kazanması, yukarıda yaptığımız tartışmanın temel belirleyeni. Bu anlamda süreç içinde farklı aktörler arasındaki ilişkilerin farklılaşması, özünde Türkiye'deki sermaye birikim süreçlerinin dünya ölçeğindeki sermaye birikim süreciyle olan ilişkileri detaylı bir şekilde analiz edilmesini gerekiyor. Küresel kapitalizmle eklemleme istek ve zorunluluğu beraberinde farklılaşma/değişimin temel belirleyeni olmuştur. Süreç için söylenecek temel vurgu; kapitalizmin daha yoğunluklu işleyişi ve bu işleyişle birlikte *sınıf-ıçi* ve *sınıflar arası* çelişkilerin daha bir keskinleşmesidir. Sermaye birikiminin dünya ölçeğinde gerçekleştiği bu aşamada üretken ve para kapitalistleri arasındaki çelişkiler yani faiz ile kâr biçiminde açığa çıkan uygulamalar, ya da ulusal pazar için üretim yapan küçük ya da büyük ölçekli sermayeler ile uluslararası piyasaya üretim yapan sermayeler arasındaki çelişkileri yoğunlaştırmıştır. Bu çelişkilerin karar alma süreçlerinde belirlenme

ihtiyacı ise, devletin verili işlevlerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Ama farklılaşma bu günden yarına gerçekleşemediği ölçüde, egemenlik ve meşruluk krizleri açığa çıkmıştır. Bu aşamada Ahmet'in Kemal Derviş'e atfen "Bu program tümüyle yerli uzmanların eseridir" vurgusunu başka bir gözle okumak da mümkün. 2000 yıllarının ilk aylarında bir dizi Türk akademisyenin de katkılarıyla DB için gerçekleştiren Rapor'da aslında nelerin değişmesi/dönüştürülmesi gerektiğine ilişkin referansların olduğunu görüyoruz. Bu gün uygulanan programın oluşması için gerekli bilgilerin temel kaynaklarından birinin bu rapor olduğunu ve daha da önemlisi DB ve IMF gibi kuruluşlar için çalışan uluslararasılaşmış uzmanların her zaman için bizim gibi ülkelerde yerel temsilcilikleri ya da hiyerarşinin altında yer alan imparatorun terzileri olduğunu düşünüyorum. Nasıl son dönem gerçekleşen değişimlerin temel nedeni sadece uluslararası sermaye değilse, yani yerel sermaye olup da uluslararasılaşan sermayeler için ittifak önemiyse, imparatorun yerel terzileri içinde uluslararasılaşmış terzilere destek vermek önemli olmakta. Yerel uzmanlarımızı bu anlamda haksızlık yapmamamız gerekiyor....

Mustafa Sönmez - Hasan Bey'in bahsettiği üçüncü seçenek nasıl olacak? O, tabii ki benim de gönlümün yattığı seçenek ama oraya Türkiye buradan nasıl varacak? Mümkünse insanlara balık dağıtmak yerine, balık tutmayı öğretmek ama bunun için de, zaten o üretilen değer bir kısmını kaynak olarak ayırmak gerekiyor. Zaten ayırlamadığı için ya da ayırmaya meylettiğiniz zaman da birileri gelip, "Bu fazla ayrılmış" diye bütçenize müdahale edip, oradan kesip, "öncelikle şu borçlarınızı ödeyin"e getiriyorlar. O fırsat pek fazla tanınmıyor. O zaman da, oraya gidebilmenin önünü açmak, daha başka şeylerden geçiyor. En yakıcı sorun olarak, "Bütün bu borç meselesi nasıl halledilecek?" problemiğine bir çözüm önerisi bulmaktan geçiyor. Onun yanı sıra, "İç kaynak yaratmada adalet nasıl olacak, vergi ve benzeri tür yaklaşımlar, vergiye yaklaşım, bölüşümün bir parçası olarak nereden, nasıl olacak?" diye, oradan geçiyor. Ancak o temel makro politikalarda da bu dayatılan şeyin dışında çok radikal, çok farklı şeyler söylendiği takdirde, bölüşümü çözmeye dönük bir yere doğru biraz meylediyor oluyorsunuz. Aksi takdirde, "Daha ne kadar dayanabilirler, bu kadar yükü de kaldırdı, şu kadar yükü de kaldırdı, bunu biraz daha deneyebilir miyiz?" diye, bence toplumun tahammül gücünü test ediyorlar.

Fuat Ercan - Bu konuda özellikle Latin Amerika'yı referans alan çalışmalar var. Demin sizin aile sosyolojisi dediğiniz şey günümüzde çok önem arz ediyor. Yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluklarının arttığı günümüz koşullarında *hane halkının ayakta kalma stratejileri* olarak tanımlanan stratejilerin neler olduğu üzerine bir dizi çalışma yapılıyor. Dediğiniz gibi evdeki küçük çocukları işe yollamak, kız çocuğunu eğitimden almak, evdeki reisin iki defa çalışması, bitkileri toparlayıp evde yemek yapma gibi çok yoğun çalışmalar var. Fakat şimdiki referans noktaları şu: Artık Latin Amerika

Mustafa Sönmez:
Mümkünse insanlara balık dağıtmak yerine, balık tutmayı öğretmek ama bunun için de, zaten o üretilen değer bir kısmını kaynak olarak ayırmak gerekiyor.

özelinde yapılan çalışmalarda, ayakta kalma olanakları ve stratejilerinin artık sonuna geldiği noktasında birleşiyor. Türkiye için ne yazık ki bu yönde çalışma yapılmamış, başka bir bağlamda 1989'da Taner Berksoy'un yaptığı "Enflasyon Karşısında Hane Halkı Davranışları" adlı çalışma belki tek çalışma. Ve bu çalışmada ailelerin L.Amerika'ya benzer mekanizmalar geliştirdiğine ilişkin bulguları vardı. Milli Eğitim'in yaptığı bir diğer çalışmada ise; gecekondulu bölgelerinde ailelerin, erkek çocuklarını kısa yoldan para kazanacak işlere verdikleri, eğitim oranının düştüğü yönünde bulgular elde ediliyor. Dediğiniz yeni yoksulluk ve bunun açığa çıkma tarzı, artık bizim teorik olarak işaret ettiğimizden daha çok ve farklı tarzlarda ayakta kalma stratejilerini harekete geçirecek ve kendi varoluşlarını ancak bu tarzlarda ya sürdürcekler ya da ayakta kalamamanın sonuçlarıyla toplum olarak daha bir karşılaşacağız. Kaygı biraz da bu gelişmelerin ne olacağını bilmekten kaynaklanıyor.

Mustafa Sönmez - Birileri de şunu test ediyorsa, bence yanlış: "Bakalım patlamalar ne zaman olacak ya da ne kadar tahammül edilecek?" Böyle bir şey yok, patlama olmasına da gerek yok.

Fuat Ercan - Ama patlama zaten devam ediyor.

Mustafa Sönmez - Var tabii. Karşı terim olarak belki çürüme lafını kullanabiliriz ve çürümenin de sınırı yok aslında. İnsanoğlu bir sürü şeylerde değer erozyonuna giderek, fiziki varoluşunu sürdürmek için her şeyi yapıyor, yapabilir, onun da hiçbir sınırı yok.

Fuat Ercan - Belki de sizin "yeni yoksul" dediğiniz kavram ya da kesimler ya da yaratılacak yeni yoksullardan bahsetmemiz gerekiyor. Bunu iki anlamda düşünmemiz gerekiyor, ilk olarak gerek kamu gerekse özel kesim yatırımların GSMH içinde payının düşüşü, işsizlikle birlikte artacak yoksullaşmayı ve daha da önemlisi Türk toplum ve ekonomisi içinde özel bir yer alan mikro ve küçük işletmelerin son yıllarda ard arda kapanmasının yaratacağı yeni yoksulları ve daha da önemlisi son dönem hız kazanan yüzde 40'a varan kırsal nüfusun bir dizi destek mekanizmasının popülist politik uygulamalar olarak kaldırılması ile birlikte başlayacak tarımsal nüfusun çözülmesi ile açığa çıkacak yeni yoksullar üzerine detaylı düşünülmesi gerekiyor. Tüm bu değişim eğilimleri ve bu eğilimlerin yoksulluk yaratılan/yaratacak sonuçlarının eş zamanlı olarak düşünülmesi gerekiyor. Çok önemli bir dizi gelişme ve dinamiğin harekete geçtiği bir dönemden geçiyoruz. Özellikle son zamanlarda arka arkaya çıkarılan yasalar, Türkiye'nin bir yol ayrımında olduğu ve yeni hukuksal düzenlemelerle Türkiye'ye yeni elbiseler dikildiği bir döneme giriyoruz. Bu elbisenin toplulum geniş kesimleri için çok dar biçildiğini görmemek mümkün değil.

Hasan Kirmanoğlu - Siyasi sonuçlar belli. Mesela 1991'den beri seçim sonuçlarına ayrıntılı bir şekilde baktığımız vakit, şunu görüyoruz: merkez sağın sağındaki siyasi partilerin bilindiği gibi başta Refah Partisi olmak üzere oy kaynakları ya da en çok

oy aldıkları bölge Orta Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu. Fakat 1991 seçimlerine kadar mesela bir merkez sağ partisi olan, 1980 öncesinde Adalet Partisi, daha önce Demokrat Parti ve ANAP, 1991 seçimlerine kadar aslında Orta Anadolu'da birinci partiydi. En son anket çalışmalarına ya da sonuçlarına bakılacak olursa AK Parti ilk sırada. Patlama, illa ayaklanma ya da isyan değil. İşte AK Parti olması, Refah Partisi olması; sosyal sermayenin bir ayağı olan, güvene dayalı, cemaat temelindeki, ortak dini inanç ya da duygulara dayalı, aslında hepimizin bildiği gibi, insanları çok evrensel bir biçimde, cemaat ilişkisi çerçevesinde sömürmek bu. İslami sermaye ne yapıyor zannediyorsunuz? Çünkü sosyal sermayenin bir ayağı güven, diğer ayağı yurttaşlık bilinci.

Yasemin Öztürk - Üçüncü senaryoya ilgili, kafama takılan bir şey var. Oyunun kuralı bir parça da şunun üzerine değil mi? Yani 1 Dolar olsun, 1,5 Dolar olsun ama 5 Dolara da çıksın. Fakat yoksulluk sınırına yakın, altında ya da biraz üstünde bir kesimin aslında sürekli varolmasının üzerine de kurulu değil mi?

"Oyunun kuralı" derken de şunu kastediyorum: Özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle emek-yoğun; yani uluslararası işbölümünde emek-yoğun bir yerden eklenmeye ya da kendine bir alan açmaya çalışan ülkelerde, -işte bizim tekstil örneğimiz var- sonuçta yoksullara muhtaçsınız. Her ücrete çalışacak, çalışmaya hazır, hatta boğaz tokluğuna çalışmaya hazır bir kesimin varlığına muhtaçsınız. Mesela bizim tekstilciler Bulgaristan'a gidiyor, Romanya'ya gidiyor. Buradaki ücret seviyelerini bile, özellikle büyük kentlerde fazla buluyorlar ya da Van'a gidiyorlar, çok düşük ücretlerle orada çalışacak bir kesim hâlâ var. Belki krizden sonra Türkiye'ye yatırım tekrar başlamıştır, onu bilemiyorum ama dışarı gidiyorlar.

Hasan Kirmanoğlu - Dediğiniz gibi tekstil emek-yoğun, vesaire, dolayısıyla ucuz emek neredeyse, onun üzerine konsantre olmuşuz. Aslında dinamik bir perspektiften bakıldığında; potansiyel, dolayısıyla şu anda rekabet gücü olmasa bile, öncelikler sırası yapılmalı. Aslında bu sağ ve sol arasında farklılık kalmadığı yanlışısını besleyen bir unsur da şu: O referans verdiğim çalışmada, çalışmayı yapmanın İspanyol olmasından da kaynaklanan şöyle bir örnek veriliyor. Gonzalez ilk iktidara geldiğinde, bizim TÜSIAD muadili işadamlarını topluyor, "Bana vergi vereceksiniz" diyor. "Ne beklenir ki; adam zaten sosyalist" diyorlar, toplantıda buz gibi bir hava esiyor. "Size, piyasanın yapmadığı, -ki bu aslında rekabet gücünüzü artırmak için gereksindiğiniz kaliteli insan gücünü yetiştireceğim" diyor. Eğitime para ayırmak demek, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçeden aldığı payı artırmak demek değildir sadece. Potansiyel rekabet gücü olan sektörleri seçip, bunlar belirlendikten sonra başta o sektörlerdeki işgücünün vasıflarını artırmaya yönelik eğitimden söz ediliyor.

Zaten o, biraz önce değinildiği gibi insanların cebine para koymak değil artık. Farkı da bu zaten

Fuat Ercan:
Son dönemlerde arka arkaya çıkarılan yasalar, Türkiye'nin bir yol ayrımında olduğu ve yeni hukuksal düzenlemelerle Türkiye'ye yeni elbiseler dikildiği bir döneme giriyoruz.

ama liberalizmin böyle bir derdi yok. Tanımı gereği, mahiyeti icabı olamaz da zaten. Her şeyi piyasa çözer, eğitim konusunu da piyasa çözer, yatırım konusunda da statik karşılaştırmalı üstünlük çözer. Öyle değil mi? Ama diğer taraftan, bu türden bilinçli bir politika; ancak ideolojik planda değiştiği, olumsuz yönde değiştiği ve sağdan farkı kalmadığı yönündeki merkez solun gelişmeci ama planlı ve stratejik bir kamu müdahalesiyle, imalat sanayiine öncelik veren bir uygulamadır. Amaç, hem iç piyasada, hem uluslararası piyasalarda rekabet gücü olan üretim aygıtının oluşturulması olmalıdır. Dediğim gibi, bunun üçüncü çözümünü buna tekabül ediyor.

Fuat Ercan - Bu sosyal sermaye kavramı için Ahmet, "bunun sermaye tarafını sevmiyorum" dedi. Ben de aslında sevmiyorum, ama önümüzdeki dönem sosyal sermaye kavramı üzerinde herhalde çokca konuşacağız. Mesela Güney Kore'nin, çok haklı olarak iki tarafa da uymayan bir yanı vardı. İşte Latin Amerika ile benzer gelişmede olup da, farklı sonuçlar veren ülkeler gibi iktisat teorisinin, iktisatçılarının elle dokunup, tanımlayamadıkları noktada, önce insan sermayesi çok daha teknik bir kavram olarak gündeme geldi, şimdi sosyal sermaye kavramı geliyor. Sosyal sermaye kavramıyla popülizm arasında kurulan paralellik bence ilginç. Gerek sosyal sermaye, gerek patronaj ilişkilerini ele alırken, sizin çalışmanızda da siyaset bilimine referansla Türkiye'deki gelişmelere ilişkin açıklamalar yapılıyor. Fakat bu tür bir kurguda, en azından kendi bulunduğum konumdan hareketle, yapısal faktörlerle tanımlanmış bir kurgudan hareket etmem gerektiğini düşünüyorum. Bunu söylerken de şunu diyorum: mesela sizin söylediğiniz şu saptamaya kesinlikle katılıyorum, popülizmin finans tarzı 1970'lerle 1980 sonrasında tabii ki değişti. Mesela devletin işleme tarzı, popülizmle bağlantısını kurarsak, tabii ki değişti, ama bana göre bu değişimde belirli bir mekan ve mekanın üzerinde taşıdığı sosyal-kültürel değişkenler kendi başlarına belirleyici olmuyorlar, tam tersine dünya ölçeğinde belirleyici olan sermaye birikim mantığının belirleyiciliğinde bu yerel özellikler daha bir açığa çıkıyor. Özellikle uluslararası sermayeler arası rekabet süreci yerel olan özellikleri zaman zaman rekabet sürecinde avantaja dönüştürüyor, zaman zaman dezavantaja. Ama her iki durumu da belirleyen ve bu durumların varlığını açığa çıkaran olgu, temel katalizör dünya kapitalizminin dünya ölçeğinde uzun erimli bir gerileme sürecine girmesidir. Bu süreç içinde ayakta kalma mücadelesi ise, bu tarz toplumlara/yerel olana özgü mekanizmaları açığa çıkarmakta. Bu anlamda özel olarak Türkiye'nin içinde yer aldığı uluslararası işbölümündeki konumunu anlayabilmek için, ülke içindeki sermaye birikiminin yapısal dinamikleriyle, o dinamiklerin belirli bir süre sonra hızla uluslararasılaşmasıyla eklenmesi arasında bağlantıların iyi kurulması gerekiyor. Bu bağlantılar hiç kuşkusuz sadece ekonomik indirgemecilik dolayında yani mekanik bir biçimde gerçekleşmemekte. Şu anlamda; sermaye birikimi derken, sermaye birikiminin hiçbir zaman

iktisat ya da Ortodoks Marksistlerin kullandığı anlamda, sadece fiziki anlamda sermaye birikimi değil, bütün ilişkileri içeren bir kavram olarak sermaye birikiminden bahsediyorum. Diğer yandan, ithal ikameci değil iç piyasayı kullanan bir yapılanmaya ilişkin vurgunuz anlamlı ve üzerinde düşünülmesi gereken bir vurgu olduğunu belirtmem gerekiyor.

Hasan Kirmanoğlu - Mesela imalat sanayiinin farklı iki dönemdeki sabit fiyatlarla, bunun input-output tablolarını kullanarak farklı kaynaklarını belirlemek mümkün. Bir tanesi iç talep, diğeri ihracat, bir diğeri teknik gelişme, diğeri de ithal ikamesi; yani 4 tane faktörü var.

Fuat Ercan - Aslında Türkiye'deki değişimlerin tarihsel ipuçlarını bulmak açısından TÜSİAD'ın 1980 raporu özel anlam taşımakta. Kalkınma yazınında ifade edilen kavramlaştırma ile *bağımlı gelişme* olgusu ile karşı karşıyayız. Gerçekten de Rapordaki verilere baktığımızda dayanıklı tüketim malları üretiminde dünyada kendisi konumunda olan birçok ülkeyle karşılaştırıldığında, piyasa olanaklarını tüketmede Türkiye sermayesi içe yönelik, iç pazarı kullanarak gelişmenin, 1979'a geldiğinde nihai aşamasına geliyor. Şimdi, şöyle bir şey düşünülebilir gibi geliyor bana: 1979'a kadar Türkiye'deki sermaye birikiminin devlet ve sınıflarla olan bağlantısı, daha içe yönelik ve kendi içe yönelik birikimlerinde kontrolü elinde tutan bir büyük holding biçiminde organize olan, parayı, sermayeyi, ticari sermayeyi, üretken sermayeyi de kontrol eden bir kesim var. Bu holdinglerin 1979'a kadar öyküsü aslında bu kesimin başarısı. Çünkü gerçekten Türkiye'deki olanakları ve devletin de olanaklarını çok iyi kullanmış ama problem, bana kalırsa o başarının bir noktadan sonra bir zorunluluğa yol açması. İç pazardan, uluslararası pazara yönelme ya da artı değeri biraz daha fazla elde edebilmek için ara ve sanayi malları üretme yönüne girdiklerinde, ister istemez ihracata yönelme gündeme geliyor ki, ben "o adlandırmayı da yeniden düşünmemiz gerekiyor" diye düşünüyorum; yani amaç ihracata yönelme değil, sermayenin yaratacağı artı-değeri artırmak için, daha fazla ara ve sanayii malı üretmeye yöneliyor ama bunu gerçekleştirmesi için daha fazla nitelikli ithalat yapılabilmesi gerekiyor, bu ise daha fazla ihracat ve daha yoğun ihracat gerekiyor, böyle bir yapısal zorunluluk var, yani eşitsiz ve bileşik gelişme, bağımlı gelişmenin temel dinamikleri daha bir açığa çıkmakta. O zaman, kontrol edemediği, tanımladığı bir hareket alanından, kontrol edemediği, tanımlayamadığı ama eklenmek zorunda kaldığı uluslararası piyasaya açılma süreci başlıyor. Bu açılma süreci, yukarıda ifade ettiğim gibi bütün sermaye içi bileşenlerinin kendi içinde kristalize olmasına yol açıyor. Ticari sermaye, üretken sermaye, büyük ölçekli, küçük ölçekli, Anadolu sermayesi, bir bakıyorsunuz, artık uluslararası işbölümünde kendi konumları, işlevleri, bağlı olarak sosyal sermaye "network" ilişkileri çok önem kazanıyor. Çünkü Anadolu'daki, Kayseri'deki küçük sermaye grubu ayakta kalabilmek için tarikalları

Fuat Ercan:
Uluslararası sermayeler arası rekabet süreci yerel olan özellikleri zaman zaman rekabet sürecinde avantaja dönüştürüyor, zaman zaman dezavantaja.

kullanıyor, başka bir yerdeki hemşehriliği kullanıyor. Gerçekten de, Tayvan'da da, Malezya'da da sermaye birikiminin hızla yukarıya doğru rekabetçi bir sürece girdiğinde, varolan değerler hızla tüketilmeye çalışılıyor. Sermaye birikiminin temel mantığı da budur. Söylemek istediğim, sosyal sermaye kavramını da kullanabiliriz ama sorun daha yapısal, kapitalizmin daha bütünlüklü mekanizmasıyla, bu mekanizmanın rengini, dokusunu aldığı Türkiye gerçeği arasında bağlantıları kurmak gerekiyor. Yani birisinde ampirizme kayarız, ötesinde bir kısım Marksistlerin yaptığı gibi mekanik bir indirgemecilikle...

Hasan Kirmanoğlu - Bence o yanlış. Müsaade edersen ona katılmıyorum. Bireysel olarak ve toplumsal planda, yani yaşamın bize nasıl sürprizler hazırladığını maalesef bilmek durumunda değiliz ve yine maalesef çoğu zaman hayat, bireysel planda da, toplumsal planda da bize nahoş sürprizler hazırlıyor.

Şimdi OECD ileri ülkelerinin ya da ileri kapitalist ülkelerin ücret farklılıklarını açıklayan çalışmalarda, örneğin bunlara ilişkin, bu çerçevedeki çalışmalardan benim en son gördüğüm, NAFTA sonrası ABD ile Kanada sektörleri arasındaki ücretleri karşılaştırıyorlar.

Küreselleşmenin, dışa açılmanın, belli sektörlerin durumunun kötüleşmesinin, gelir bölüşümü açısından hakikaten etkisi var; ama bunu sektörlerde çalışanların eğitim düzeyleriyle ilişkilendirdikleri zaman, istatistiki yönden dışa açılmanın anlamlılığı kalkıyor. ABD ve Kanada iki tane homojen ülke. Her bakımdan karşılaştırılabilir, neredeyse birbirinin aynı olan iki ülke. Şimdi, buna nasıl bir yapısal analiz yapabiliriz? Güney Kore'yi nasıl açıklayacağız? O senin yapılmasını arzu ettiğin ya da "yapılsa açıklayıcı olur" dediğin yapısal analiz ile Güney Kore'yi anlamamanın imkânı var mı? Bence hiçbir şekilde imkânı yok.

Fuat Ercan - Söylemek istediğim, ya da karşı çıktığım şey tam da bu; yani tümdengelimci bir yapısallık değil, ama kapitalizmin kendi yapısal dinamiklerinin, belirli ülke ve toplumların kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşullarda ete kemiğe büründüğü ve geçerlik kazandığıdır. Örnek olarak Güney Kore dediğimizde, tabii ki Güney Kore'nin Japonya ve Amerika ile olan ilişkileri, onların bürokratik yapıda yarattığı dönüşüm, tarım reformuyla olan bağlantısı, Soğuk savaş ve bunların ötesinde büyük Chaebollerin egemenliği ve onlara dışardan akan sermaye vb değişkenler. Tam da gerekli olan ilişkilerle, olumsal durumsal olan ilişkilerin keşif ettiği yerde gerçeklik biçimleniyor, bu ilişkileri açığa çıkardığımız anda belirli bir gerçekliğin analizini yapabiliş oluruz.

Hasan Kirmanoğlu - Şimdi aslında bence güzel bir metafor. Regresyon; belli bir bağımlı değişkeni, tesadüfi değişken olarak belirlediğimiz, tanımladığımız ortalaması etrafındaki değişimlerini açıklamaya çalışır. Bunun belli bir teoriden gelen bir deterministlik komponenti vardır, bir de stokastik random hata terimi vardır. Şimdi, ikisi de geçerli; ama bazı toplumlar -bu metaforu şimdi kullanacak

ya da izleyecek olursak- dediğim türden bir yapısal, mesela kapitalizmin gelişmesinin dinamikleri türünden belirli deterministik komponentlerin etkisine mazur kalırlarken, diğerleri bundan kendilerini sıyrabiliyorlar. Dolayısıyla burada aslında bir bakıma, bir açıdan stokastik olan random hata terimine iradi olarak hâkim olma; ama aslında onun da dinamiği var. Mesela geçenlerde bu oy verme davranışları ve bir sürü konuyla alakalı olarak bir Pakistanlı araştırmacı tarafından yapılmış bir çalışmayı okudum; Pakistan ile Güney Kore'yi karşılaştırıyor. Aslında özetle yaptığı şu: "Pakistan'da neden kalkınma olmadı, Güney Kore neden ekonomik olarak başarılı oldu?" derken, söylediği özetle şu: "Bir tanesi İngiliz işgali altındaydı, diğeri Japon işgali altındaydı. Japon işgalinin, paradoksal biçimde olumlu etkisi oldu" gibi; ama mesela burada bu random bu.

Fuat Ercan - Şöyle bir bağlantı kurulabilir mi? Random, tabii ki tarihsel, toplumsal faktörlerin belirleyiciliği içinde belirleniyor. Mesela soyutlama düzeyinde *ücretlilik* kapitalizm için belirli bir dizi ilişki dolayında biçimleniyor. Ama kapitalizmden genel olarak bahsettiğimizde soyutlama açısından *ücretlilik* belirli bir kavramsal gerçeklik iken, G.Kore ya da Malezya ya da Türkiye'de *ücretlilik* derken bu ülkelerin kendi tarihsel ve toplumsal pratiğinde biçimlenen ve kendi renk ve dokusunu alan bir *ücretlilik* formundan bahsetmiş oluyoruz. Önemli olan bu iki düzeyi bir arada ele alıp analiz etmektir, özellikle model ve regresyon analizlerinde ister istemez daha kapalı bir araştırma evreni oluşturulduğu için, ancak sınırlı sayıda değişken arasındaki ilişkilerin *neliği* ve *nasıllığı* analize konu ediliyor. Böyle bir analiz, bir yandan ele alınan sosyal olguyu belirleyen diğer gerçekliklerin random olarak tanımlanmasına neden olurken, diğer yandan ampirik veriler arası ilişkilerden elde edilen sonuçlar, yapısal gerçeklikle bağlantısı kurulmadığında ampirizm ve soyut bir kavram olarak *ücret* kategorisi anlaşılabilir. Bu anlamda o random dediğimiz değişkenler, aslında çok da random değil. Ele aldığımız gerçekliği, tarihsel, toplumsal, sınıfsal ilişkileri dolayında analiz edip, bu analiz içinde bu ilişkileri overdetermine olduğu yapısal gerçeklikle bağlantısı kurulduğunda bir çok olgu daha bir anlam kazanacaktır. Hani diyorsunuz ya, "yaşam insana beklemediği sürprizler sunuyor." Ama örnek olarak yukarıda ifade ettiğim tarzda analiz yapan Marksistler daha 1980'lerin ortalarında Güney Kore'de krizin çıkacağını çok önceden, o yapısal değişkenler dolayında işaret etmişlerdi. Türkiye'de de son yıllarda açığa çıkan olgularda yer yer, Yılmaz Akyüz, Korkut Boratav hocalarımızın analizlerinde detaylı bir şekilde öngörülmüştü. Bu anlamda bir anda önem kazanan olgu, yapılan analizlerin dolaşıma eşit koşullarda girip giremediğini, giremiyorsa neden giremediğini sorgulamak önem kazanıyor.

Bu metodolojik açılımın, yoksulluk, gelir dağılımı ve popülizm kavramlarının analizi içinde oldukça özel bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum.

Hasan Kirmanoğlu:
Bazı toplumlar dediğim türden bir yapısal, mesela kapitalizmin gelişmesinin dinamikleri türünden belirli deterministik komponentlerin etkisine mazur kalırlarken, diğerleri bundan kendilerini sıyrabiliyorlar.

Bu anlamda örnek olarak yoksulluk kavramına bakıldığında, kapitalizmin başından itibaren yoksulluğun her zaman var olduğunu ama sermaye birikiminin farklı aşamalarında biçim değiştirdiğini, ve daha da önemlisi ülke koşullarına göre de değiştiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda Türkiye'deki yoksulluk, dediğiniz gibi, kendi dinamikleri olduğu için, bir başka biçim alacaktır. Küçük üreticiliğin egemen olduğu ve "aile kapitalizmi olarak" tanımlanan Tayvan'daki yoksulluk farklı olacak, Amerika'da ise daha farklı biçimlerde açığa çıkacaktır. Ama tüm bu farklılıkların ortak bölümlü kapitalizmin eşitsizlik yaratan eğilimlere sahip olmasıdır. Zaten sosyal bilimciler olarak bizlerin temel görevi/amacı da bu yapısal özellikleri belirlemek ve bu yapısal özelliklerin daha belirli bir zaman ve mekanda açığa çıkışını analiz etmek değil midir?

Ahmet Haşim Köse - Düşüncelerimin toplamlarını şöyle özetleyeyim: Yine iki açıdan konuşacağım. Bir tanesi şu: Hepimiz, "Dünyanın başına ne geliyor?" ve tabii "Türkiye nereye gidiyor?" sorusunu hem iktisatçı olarak, hem de bu ülkenin aydınları olarak taşıyoruz. İki tane pozisyon var. Ya, küresel olanı mutlak kabul edip ona hiç bir müdahalenin olamayacağına ikna olacağız ve bu durumda eleştirilerimizi (ya da taktirlerimizi) yerel olandan daha çok küresel olan üzerine inşa edeceğiz ya da daha önce değindiğim gibi küresel olanı dikkate alıp ulusal alanda çözüm üretmeye çalışacağız. Ben açıkçası ikinci olana daha yakın duruyorum. Bu çerçevede yaşadığımız döneme ilişkin değerlendirme ise şöyle: Türkiye bir kriz ve bu krize çözüm olarak sunulan "yapısal uyum" olarak adlandırılan bir süreci yaşıyor. Bu türden ortodoks programların ana ekseninde bir toplumun kısa dönemli ve uzun dönemli tercihleri birbirini tehdit etmektedir. Öncelikle zorunlu olarak kısa dönem dengesi şeklinde biçimlenmektedir ve bu süreçte uzun dönemde sorun yaratabilecek bazı dönüşümler ise bu dengenin maliyeti olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda örneğin yaşadığımız dönemde işgücü piyasalarına müdahaleler gelir dağılımının giderek bozulması hep bu kısa dönem denge arayışının zorunlu toplumsal maliyeti olarak algılanmakta ve sunulmaktadır. Ancak unutulmamalı ki kısa dönemde rasyonel, zorunlu durumlar gibi olan seçimler uzun dönemde farklı ve daha kalıcı problemlerin de yaratıcısı olabilir. Bu açıdan örneğin emek piyasalarına müdahaleler, bir toplumun eğitim/sağlık vb. harcamalarının daraltılması vb. seçimler ekonominin ve elbette toplumun uzun dönemli yönelimlerinin de belirleyicisi olacaktır unutulmamalıdır.

Bu noktada, müsaade ederseniz, son olarak şunları söyleyerek konuşmamı tamamlamak istiyorum. Egemen iktisat yapış tarzı içerisinde, genellikle işgücü piyasaları her hangi bir piyasa olarak algılanıyor ve bölüşüm bir piyasa ilişkisine indirgeniyor. Ama işgücü piyasaları, kesinlikle sıradan bir piyasa değil, iktisat disiplininin içinde insanı direk olarak kapsayan tek alan. Bu alanı dergüle etmek, "marjinalleştirme" yalnızca emek

kesimini değil, aynı zamanda sermayenin de marjinalleşmesi demektir. Başka bir deyişle kapitalist bir toplumda emek kesimi neyse, simetriğinde sermaye de o odur. Ulusal olduğunu savunan bir iktisat politikasının da olmazsa olmaz ayrımının da bu noktada olduğunu düşünüyorum. Ve bu açıdan, adına ulusal ya da güçlü ekonomiye geçiş denilen yürürlükteki program ve eklemelerinin işgücü piyasalarında yaratacağı kuralsızlaştırma sürecinin yalnızca emek kesimi üzerinde değil, uzun dönemde sermaye kesimleri açısından da bir tehdite dönüşeceğini unutmamak gerekir.

Serhat Aligil - Sizlere çok teşekkür ederiz.

Ahmet Haşim Köse:
Unutulmamalı ki kısa dönemde rasyonel, zorunlu durumlar gibi olan seçimler uzun dönemde farklı ve daha kalıcı problemlerin de yaratıcısı olabilir.

Türkiye'de İktisadi Tercihlerin Sermaye Birikim Rejimi Açısından Değerlendirilmesi: Yüksek Kârlar Toplumsal Meşruluğunu Nerden Alır?

1. Giriş

Büyümeyle eşitlik arasındaki ilişkinin yönü ve bu iki hedefin birbiriyle tutarlı olup olmadığı hala makroekonominin önemli tartışma noktası olmaya devam etmektedir. Dünya çapında ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde artan eşitsizlik bu tartışmaya başka bir boyut getirmiş, yoksulluk ve büyüme arasındaki ilişkiyi tartışan iktisat yazınında bir patlama yaşanmıştır. Özellikle 1980'li yılların yapısal uyum programlarının gelişmekte olan ülkelerde vaadedilenden çok uzak sonuçlar yaratması, Dünya Bankası açısından bu sonuçlara bir tür özür bulma çabasına yol açmıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin krizini 1980'lerden beri büyük bir sadakatle uyguladığı IMF ve Dünya Bankası'nın önerileriyle aşmaya çalışan Türkiye'de de yoksulluk ve bölüşüm tartışması hem iş çevrelerinin hem de özellikle son ekonomik krizden sonra hükümetin ilgi alanına girmiştir. Türkiye'de son yirmi yılın iktisat politikaları ve sanayileşme tercihleri yüksek kârlara rağmen düşük yatırımlar, dolayısıyla düşük büyüme ve düşük istihdam hattında sıkışan bir kısır döngü yaratmıştır. Sermaye ve siyaset çevreleri kendi durduğu yerden bu kısır döngüye açıklamalar getirmeye çalışmaktadır.

Bu çalışma büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk tartışmalarını dünya ekonomisinin içinde bulunduğu birikim rejimi açısından tartışmakta ve bununla ilişkili şekilde Türkiye'nin sermaye birikim rejimini incelemektedir. Çalışmanın iddiası yoksulluğun ve eşitsizliğin dünya ekonomisinin içinde bulunduğu depresif uzun dalganın bir sonucu olduğu, yüksek kârlara rağmen gerçekleşen düşük büyüme, düşük birikim ve düşük istihdamın ana akımın "yoksulluk" yazını tarafından maskelendiğidir. Türkiye'de de gelir dağılımı tartışmaları herşeyden önce kârlar, yatırım, büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi sorgulamalıdır.

Çalışma bu giriş bölümüyle beraber beş bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü dünya ekonomisinde süregelen birikim rejiminin ışığında yoksulluk yazınına ana hatlarıyla ele almakta ve birikim hızındaki duraklamanın yoksulluk sorunu açısından merkeziliğini tartışmaktadır. Üçüncü bölüm Türkiye'de yapısal uyum politikaları çerçevesinde uygulanan iktisat politikalarının kâr ve ücret hareketleri üzerindeki etkileri dolayısıyla, yatırım, büyüme ve istihdam açısından sonuçlarını özetlemektedir. Dördüncü bölüm birikim ve istihdam üzerinde bölüşümün etkilerini inceleyen post-Keynesgil bir model ve sonuçlarını sunmaktadır. Beşinci bölüm ise sonuçların ulusal ve uluslararası iktisat politikası uzantılarını tartışmaktadır.

2. Depresif bir uzun dalganın ışığında gelir dağılımı ve yoksulluk tartışmasına yeni bir gözle bakmak

Dünya ekonomisi 1960'ların sonundan

başlayarak düşme eğilimine giren kâr oranlarının güdümünde "altın çağ"ıyla vedalaşmak zorunda kaldı. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren iyice belirgin hale gelen bu vedanın ardından neredeyse "altın çağ"ın kendisi kadar uzun bir otuz yıl geçmişi olmasına rağmen, dönemin toplumsal mutabakatının yinelenebileceğini düşünenler açısından vuslat bir "hayal" olmanın ötesine geçememiştir. Büyüme ve birikim oranları hem gelişmiş kapitalist ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde 1980'lerden sonraki dönemde, 1970 öncesi dönemin ciddi şekilde altındadır. Bu durum 1980'lerin sonu ve 1990'lardaki kısmi toparlanmaya rağmen değişmemiştir. İşin daha çarpıcı yanı kâr oranlarının 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bütün dünyada toparlanmış olmasına ve hatta 1960'lardaki düzeylerinin üzerine çıkmasına rağmen büyüme ve birikimdeki görece duraklamanın sürmesidir (Stockhammer, 2001). "Yeni ekonomi" adı altında yeni bir altın çağ olarak sunulan 1990'ların ABD ekonomisi de 2000'li yıllarda patlamaya hazır bir spekülatif borsa balonunun tehdidi altında endişe saçmaya devam etmektedir. Yeni bir altın çağ için umut bağlanan teknoloji yatırımları sınırlı kalmıştır. ABD ekonomisinin hızlı büyümesi esas olarak borsada dayanaksız olarak yükselen fiyatların yarattığı servet etkisine dayanan hane halkı borçlanması kaynaklı iç tüketim talebinden kaynaklanmıştır (Pollin, 2000). Dünyanın geri kalanının tasarruflarına dayanarak büyüyen ABD ekonomisindeki bir ekonomik daralmanın etkileri gelişmekte olan ülkelerin finansal krizlerinden çok farklı bir bulaşıcılık içerir¹. Borçluluk ve finansal kırılganlığın çok daha yaygın olduğu 21. yüzyılda dünya ekonomisi finans piyasalarının beklentilerine karşı her zamankinden daha duyurılı, finansal krizler açısından her zamankinden daha davetkardır.

Bu finansal açıdan kırılgan yeni dalgada gelişmiş ülkelerin sermayesi yüksek kâr oranlarını sürdürmeye çalışarak durumlarını idare eder ve yeni bir yıkıcı krizi erteleyebildikleri kadar erteleyerek günü kurtarmaya çalışırken, kaynaklar finansal sektörde yoğunlaşmaktadır. Depresif uzun dalganın düşük büyüme ve birikim oranlarının bedelini ise bütün dünyanın çalışanları ödemektedir. Bir önceki genişlemeci uzun dalganın altın çağın işçi sınıfı lehine değiştirdiği güç dengesinin bozulması ve sermaye lehine yeniden inşası iktisat politikalarında radikal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Sıkı maliye politikaları ve Merkez Bankalarının fiyat istikrarını takıntı haline getiren sıkı para politikaları faizleri artırıp, duraklama ve yoksulluğu küreselleştirmiştir. Ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımı hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde bozulmaya devam etmekte beraber, iki ülke grubu arasındaki açık daha da artmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler 1980'lerin başında yükselen faizlerin sultanı altında sürüklendikleri borç

Özlem Onaran*

Türkiye'de de gelir dağılımı tartışmaları herşeyden önce kârlar, yatırım, büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi sorgulamalıdır.

1) 11 Eylül 2001'den sonra ABD'nin hegemonik rolünü tesis etme çabaları ve artan askeri harcamaları, krize girişle veya krizden çıkışla ilgili beklentiler açısından henüz değerlendirilmesi erken gelişmelere yol açmışsa da, bu süreçte de bulaşıcı krizler korkusu en yetkili ağızlarda ifadesini bulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. İTÜ

krizleriyle ilk büyük şoku yaşamışlardır. Ardından, küresel istikrarsızlık ve durgunluk döneminde daha da kırılganlaşan ekonomilerini yeni uluslararası işbölümünün gereklerine uydurmaya çalışmışlardır. Bu süreçte, pek çok gelişmekte olan ülke büyük sermayelerinin tercihleri altında yoksulluk ve dönemsel krizlerle boğuşmaktadır.

Dünya ekonomisine ayak uydurması için yapısal uyum politikaları adı altında gerçek bir ekonomik inşadan vaz geçen/geçirilen gelişmekte olan ülkelerde yıllardır vaat edilen hiç bir olumlu "yapısal" başarının gerçekleşmemiş olması IMF ve Dünya Bankası'nın bütün uzmanlarının entelektüel gayretlerini harekete geçirmiş ve 1990'larda büyüme ve yoksullaşma yazınında patlama yaşanmıştır. Aynı şekilde "aç sınıf"ın lanetinden korkan Dünya Bankası, projelerini "en alttakiler"e yönelik, hedefi daraltılmış destek politikalarına yönlendirmiştir. Bütçe disiplini adına aşındırılan sosyal güvenlik sistemlerinin boşluğuna doldurmak için güvenlik ağlarına, hükümet dışı kuruluşlara yaptırılan özel projelere vurgu artmıştır. Ama son kertede istikrar ve yapısal değişimi öneren liberalleşme, özelleştirme ve sıkı maliye ve para politikası merkezli politikalara iman tazeleme çabaları sürmektedir. Yoksulluk yazını bütün çabasını başta dış ticaret serbestleşmesi olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri dünya ekonomisiyle bütünleştiren politikaların, doğru kurumsal yapılar altında büyümeyi sağladığını ve büyümenin de son kertede toplumun bütün kesimleri için faydalı olduğunu göstermeye vakfetmiştir (Dollar ve Kraay, 2001). Dolayısıyla Dünya Bankası'nın uzmanlarından Dollar ve Kraay (2000)'in ünlü çalışmasında dendiği gibi "Büyüme Yoksullar için İyidir." Bu iddiayı doğrulamak için ülkeler arası kesit ve panel veri setleri en son ekonometrik yöntemlerle didik didik incelenmektedir.² Bu araştırmaların ispat çabası içinde olduğu önemli bir nokta büyümenin gelir dağılımını bozmadığı, bütün gelir gruplarını aynı şekilde etkilediği ve dolayısıyla yoksullar için de iyi olduğudur. Özetle iddia "büyümenin gelir dağılımı açısından nötr" olduğudur. Dolayısıyla yoksullukla mücadelenin yolu büyümekten ve yapısal uyum politikalarını uygulayacak istikrarlı siyasi/kurumsal yapılardan geçer. John Weeks'in bu raporu eleştirdiği WIDER (World Institute for Development Economics Research) 2001 Büyüme Konferansı'ndaki konuşmasında vezir bir şekilde ifade ettiği gibi, 1970'lerde büyümenin gelir dağılımı açısından nötr olduğu, yani gelir dağılımını değiştirmedeği bulgusu iktisat politikasını öneren ve uygulayanlar açısından utanç verici olurdu. 1970'lerin ideolojik hegemonyası ve güç dengeleri altında bu olumsuz bulgu akabinde gelirin ve servetin yeniden dağıtımını sağlayacak, dolayısıyla bölüşümü düzelterek müdahaleci politika önerilerini beraberinde getirdi³. Bugün ise "yeniden dağıtım" ve "müdahale" yoksulluk yazınında ağza alınmayan ayıp sözcükler arasında. Oysa Dağdeviren, Hoeven ve Weeks (2001) yoksullukla mücadelede gelirin ve servetin aktif yeniden dağıtımını hedefleyen politikaların, özellikle orta gelir düzeyindeki

ülkelerde, salt ekonomik büyümeden medet umulduğunda yıllarca başarılamayacak ilerlemeler sağlayacağını göstermektedir.

Dünya Bankası'nın yoksulluk yazınının hiç bahsetmediği gerçek büyümenin gerektirdiği fedakarlıkların ücretli kesimden beklendiğidir. Eğer kısa vadede yoksullar ve çalışanlar sabırlı olursa zenginlerin zenginliğinin artmasının nimetlerinden uzun vadede onlar da yararlanacaklardır. Daha çok kâr, daha çok yatırım ve daha çok iş. Oysa dünya ekonomisinin içinde bulunduğu aşamada daha yüksek kârlar sadece daha yüksek belirsizlik, daha az yatırım ve daha az iş yaratmaktadır. Yoksulluk herşeyden önce işsizlik veya kötü koşullarda, insanlık dışı gelirler için çalışma sorunudur. Son otuz yılda büyüme rejiminde, kâr-yatırım ilişkisinde ve yatırımların doğasında önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Yoksulluk veya daha genel anlamda gelir dağılımı eşitsizliğinin kilit noktası dünya ekonomisinin içine girdiği depresif uzun dalgadır. Yatırım ve büyüme oranlarında bir duraklamanın yaşandığı bu dönemin dinamiklerini, kâr güdüsüne dayalı kapitalist bir ekonomide yatırım kararlarını belirleyen "hayvani güdü"nü nasıl oluştuğunu anlamak bu noktada önemlidir.

Keynes'e göre yatırımlar özel sektörün kârlılık beklentileri temelinde oluşan piyasa mekanizmasına bırakılamayacak kadar ciddi bir iştir. Bu konudaki umutsuzluğunu ifade eden Keynes, muhakeme ve bilgi sahibi uzman profesyonellerin arasındaki rekabetin, cahil bireylerin beklentilerinin yönettiği bir piyasadan daha verimli sonuçlar yaratacağını beklemenin de boşuna olduğunu belirtir (Keynes, 1936:154). Özellikle finansallaşmanın artması sonucu, uzman yatırımcıların derdi sonsuza kadar ellerinde tutacakları varlıklara yatırım yapmak değil, kitle psikolojisiyle hareket eden piyasanın bir veya üç ay sonra bu yatırıma nasıl değer biçeceğini kestirmek ve bunu da genel kamuoyundan biraz önce kestirebilmektir. Keynes, finansal kurumların kendi yatırımlarının ne kadar likit olduğundan bir erdemmişçesine söz etmelerini "toplum-karşıtı" bir "likitlik fetişi" olarak göstermektedir: "Nitelikli yatırımların toplumsal hedefi geleceğimizi saran cehalet ve zamanın karanlık güçlerini yenmek olmalıdır" (Keynes, 1936:155).

Bugün krizlerin bulaşıcı bir hal aldığı küresel dünyada talepteki belirsizliği ve ülkeler arasındaki rekabetin koşullarını uluslararası düzeyde düzenleyecek makro politikaların veya en azından finansal belirsizliğin yarattığı kırılganlığı düzenleyecek sermaye hareketi kontrollerinin veya kur rejimlerinin yeniden yaygınlıkla tartışılır hale gelmesi "genel teorinin" genelliğini ve Keynes'in endişelerinin haklılığını tekrar ortaya koymaktadır. Keynes 19. yüzyılda Avrupa'da ve Kuzey Amerika'daki kapitalist sistemi toplumun geniş kesimlerinin gözünde meşru kılan şeyin kapitalistlerin yatırımcı/girişimci ruhu ve beraberinde yarattıkları istihdam olduğunu söylemektedir (aktaran UNCTAD, 1997:158). Keynes, zenginlerin ellerindeki serveti tümüyle

Oysa dünya ekonomisinin içinde bulunduğu aşamada daha yüksek kârlar sadece daha yüksek belirsizlik, daha az yatırım ve daha az iş yaratmaktadır.

2) Bu konuda çeşitli araştırma raporları için bkz. www.worldbank.org/research/. Yine Dünya Bankası kaynaklı çalışmaların genel eğilimini gösteren bir çalışma için bkz. Easterly (2001). Bu tartışmaların eleştirel bir değerlendirilmesi için bkz. Cornia ve Kliski (2001), Vandemoortele (2001) ve Dağdeviren, Hoeven ve Weeks (2001). Ayrıca ünlü İktisatçı Ravi Kanbur'un da Dünya Bankası'nın 2000/2001 yılı Dünya Kalkınma Raporunun hazırlanması sırasında eski politikaların sonuçlarına yönelik eleştirel tutumları nedeniyle raporun içeriğine müdahale edilmek istenmesi üzerine istifa ettiği bilinmektedir.

3) Weeks'in sunuşunda yeniden dağıtım otanıklarını tartışırken temel aldığı çalışma yukarıda da değinilen Dağdeviren, Hoeven ve Weeks (2001)'dir.

kendi zevkleri için harcamaları halinde, toplumun çok küçük bir azınlığının kaynakların önemli bir kısmına sahip olmasının kabul edilemez olacağını söylemektedir. Sistemin meşruluğunu sağlayan şey kapitalistlerin tasarruf eğiliminin ücret geliri elde edenlere göre daha fazla olmasıdır. Kâr gelirlerinin istihdam yaratıcı faaliyetlerdense finansal sektöre yöneldiği 21. yüzyıl kapitalizminin meşruluğu bu görüşe göre tehdit altındadır.

Marksist teoride de yatırımlar kapitalist ekonominin çarkını döndüren güçtür. Ama eş anlı olarak bu çarkları dinamitleyen bir dinamiği de beraberinde getirir. Marksist teoriyi Keynesil teoriden ayıran kâr oranının diyalektik teorisi tam da bu noktada devreye girer. Yatırım patlaması son kertede kâr oranının düşüşünü beraberinde getirecektir. Finansal belirsizliğin artmasına ve kârların düşmesine firmalar ilk anda yatırımlarını azaltarak tepki verse de "kardeşçe bir rekabet"ten "anarşik rekabet" rejimine geçişle beraber bir strateji değişikliği yaşanacaktır (Crotty, 1993). Kardeş katlini andıran kıyıcı rekabet karşısında firma ne kadar riskli olursa olsun, diğer firmalardan gelen pazar savaşlarını göğüsleyecek yatırımları yapmak zorunda kalır, aksi takdirde yok olacağını bilmektedir. Bu bir "ya yatırım yap, ya öl" rejimidir (Crotty, 1993:16). Bu strateji değişikliği yatırımların miktarından çok veya onun yanısıra yatırımların doğasına yansır. Rekabetin sıkıştırdığı firma özellikle de artan rekabetin maliyetini işçisine yansıtmak üzere firma içi bir savaş başlatır. Anarşik rekabet döneminin yatırımları emeği sermaye ile ikame ederek ve emek verimliliğini artırarak üretim maliyetlerini düşürmeyi hedefler. Depresif bir dalga sırasında da yatırımlar düşen kâr oranlarına rağmen devam edebilmekte, ama bu yatırımların istihdam yaratma etkisi azalmakta veya yok olmaktadır. Yatırımların toplamda eskisine göre daha fazla olup olmayacağı ise belirsizdir.

Günümüzün depresif uzun dalgasında finansallaşma da sermaye açısından "anarşik rekabet" döneminde bir varlığını sürdürme stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Went (2001) ücret düşüşleri kaynaklı talep daralması döneminde finansal hareketlerdeki şişkinleşmeyi depresif uzun dalganın alternatifsizliğinin bir ürünü olarak ortaya koymaktadır. Stockhammer (2000 ve 2001) finansallaşan dünya ekonomisinde, firma içi karar mekanizmalarında hissedarların kâr perspektifinin büyüme hedefinin önüne geçmesinin yatırımlardaki duraklamayı açıklamaktaki önemi üzerinde durmaktadır. Boyer (2000) finans güdümlü bir birikim rejiminde finansal kârların yükselmesi sonucu kapitalistlerin kabul edeceği "norm" kâr oranının artmasının yatırımları azaltabileceğine işaret etmektedir. Bu anlamda duraklama ile finansallaşma arasında birbirini besleyen kısır bir döngü oluşmuştur.

Depresif bir dalgadan çıkış ancak yeni pazarların yaratılmasını, ulusal ve uluslararası güç ilişkilerinde önemli değişiklikleri takiben anarşiye son verecek yeni bir hegomonik gücün ortaya çıkmasını gerektirmektedir ve sistem bunalımdan

çıkış için gerekli dinamikleri içsel olarak yaratma yeteneğine sahip değildir.

3. Türkiye'de kâr-ücret ilişkisi, birikim, büyüme ve istihdamdaki gelişmeler

Dünya ekonomisinde depresif bir uzun dalgaya girilmesi gelişmiş kapitalist ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbölümüne yansırken, Türkiye ekonomisi de birikim rejiminde önemli bir değişikliklerle bu sürece uyum sağlamıştır. Genişlemeci uzun dalganın rekabet rejimi yerini ülke içinde sınıflar arasında ve sermayenin kendi içinde kıyıcı ve anarşik bir rekabet rejimine bırakırken, bu değişim ülkeler arasında da işbölümünün karakterini değiştirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler artık kendi dövizlerini kendilerinin kazanabileceği ihracat yönelimli büyüme modellerine geçiş yapmak zorunda kalmıştır. Bu geçiş aynı zamanda bu ülkelerin kendi içinde de sermaye içi ilişkilerde uluslararası ekonomiye açılmaya hazır kesimler lehine güç ilişkilerinin değişimiyle sonuçlanmış, devletler de bu süreçte aktif bir rol oynamıştır.

Türkiye 1980 yılında ortodoks bir yapısal uyum programını uygulayarak ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracat yönelimli büyüme modeline geçmiştir. İthal ikameci döneminin önceliği korumacı bir dış ticaret rejimi altında yerli sanayi için kitlesel bir tüketim pazarı yaratma ihtiyacı olmuştur. Bu dönemde ücretler sadece bir maliyet unsuru değil, aynı zamanda efektif talebin bileşeni olarak önem kazanmış, verimlilik artışları sayesinde kârlar da yatırımların sürekliliğini sağlayacak bir düzeyi koruyabilmiştir. Fakat üretkenlik artışları yavaşlarken cari açıklar da sürdürülemez hale geldikçe sanayi yatırımlarını sürdürmek olanaklı olmamaya başlamıştır. Öte yandan bu dönemde yaratılan sermaye artık kendisine daha geniş bir manevra alanı aramaya başlamış ve bu anlamda yüksek ücretlere dayalı eski birikim modeli bir imkandan çok bir engel haline almıştır. 1980 askeri darbesini izleyen yıllarda özellikle çalışma yaşamı alanında yapısal uyum politikalarına eşlik eden kurumsal değişikliklere de sermayenin bu yeni tercihi damgasını vurmuştur⁴.

Türkiye'de son yirmi yılın iktisat politikalarını ve sanayileşme tercihlerini incelediğimizde üç önemli bulgu dikkati çekmektedir⁵:

1. Yapısal uyum politikaları eşliğinde, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracat yönelimli büyüme modeline geçiş hedefiyle Türkiye'nin dünya ekonomisine eklemelenmesi tercihinin iktisadi maliyeti çalışanlar tarafından ücretlerde dramatik düşüşler aracılığıyla ödenmiştir. Mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki ve dış ticaret ve kambiyo rejimindeki serbestleşmenin fiyat etkileri düşük ücretlerle dengelenmiştir.

2. Düşük ücret (düşük iç talep) ve değer kaybeden yerli para sayesinde artan sanayi ihracatı yeni yatırımlardan çok ithal ikameci dönemde yaratılmış kapasitenin daha yüksek oranlarda kullanımına dayanmıştır.

3. İhracat yönelimli büyümenin bir sanayileşme politikası ile desteklenmemesi ve yeni yatırımlara dayalı bir rekabet gücü artırma tercihinin

Depresif bir dalga sırasında da yatırımlar düşen kâr oranlarına rağmen devam edebilmekte, ama bu yatırımların istihdam yaratma etkisi azalmakta veya yok olmaktadır.

4) İthal ikameci dönemden ihracat yönelimli döneme geçiş sürecinde sermayenin stratejisindeki değişim ve süreklilik ve bunun iktisat politikalarına yansımaları ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Ercan (2001).

5) Türkiye'de yapısal uyum politikalarının birikim, bölüşüm, büyüme ve istihdam açısından sonuçları için bkz. Şenses (1988), Boratav vd. (1994 ve 1996), Yeldan (1995), Yentürk (1997), Melin-Ozcan, Voyvoda ve Yeldan (2001), Onaran (2001), Onaran ve Yentürk (2001).

Lezzet dükünlerinin dikkatine

*Peynirli ve Barbekülü çeşitleriyle
doyumsuz bir tat yaratan Critos,
orijinal koniks şekli ve gevrekliği ile
kolay kolay vazgeçemeyeceğiniz
eşsiz bir lezzet...*

**Critos'u deneyin
gerçek lezzetin
tadına varın.**

Critos

Şeyhli Köyü, Sanayi Cad. No:36 81520 Pendik / İstanbul
Tel: 0.216 378 57 20 (Pbx) Faks: 0.216 378 13 77

JEOPOLİTİK

Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Kış 2002, Yıl - 1, Sayı-1,

Fiyatı: 4.000.000.-TL.

Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitiğinde Türkiye - AB, Afganistan Savaşı, Kıbrıs, Rusya, Karadeniz Gücü

Erol Manisalı
Suat İlhan
Servet Cömert
Mehmet Atay
Mesut Hakkı Çaçın
Tolga Yarman
Beril Dedeoğlu
İ. Yaşar Hacısalihoğlu
Aydın İbrahimov
Yaşar Onay
Nevzat Denk
Cumhur Mumcu
Servet Karabağ
Cüneyt Akalın
Ertan Ersoy

JEOPOLİTİK
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
ÇIKTI

**JEOPOLİTİK DERGİSİNE
ABONE OLABİLİRSİNİZ...**

Çantay Kitabevi Büyükreşitpaşa Cad. No: 44/C
34470 Laleli-İstanbul
Tel: (0212) 513 79 68 - 522 74 45 - 526 90 45
Faks: (0212) 528 58 51

beraberinde getirememesi sonucu, Türkiye ekonomisi yüksek kârlara rağmen düşük yatırımlar, düşük verimlilik artışları, dolayısıyla düşük büyüme ve düşük istihdam çemberinde derinleşen bir kısır döngüye sıkışmıştır.

Tablo 1, 1965-79 ve 1980-97 dönemleri için tarım dışı kesimde özel yatırım, toplam kârlar, ihracat ve ithalatın GSYİH'ya (tarım dışı) oranları ile büyüme ve istihdam artış hızlarını göstermektedir.⁶ Süreci genel eğilimler açısından tartışabilmek için dönemlerin kendi içindeki gelişmeler ayrıştırılmamıştır.

Tablo 1: Tarım Dışı Kesimde Bölüşüm, Birikim, Dış Ticaret, Büyüme, İstihdam

	Kâr/GS YİH*	Özel yatırım GSYİH*	İhracat GSYİH*	İthalat GSYİH*	Büyüme**	İstihdam artış hızı***
1965-79	68.55	18.54	3.27	11.02	6.09	4.84
1980-97	71.79	17.70	15.98	22.86	5.33	2.83

Notlar: Gelir dağılımı ile ilgili kesinleşmiş veri kaynakları 1997 yılında son bulduğundan inceleme bu dönemde sınırlı tutulmuştur. Başlangıç yılı ise veri kısıtları ile belirlenmiş, daha sonra referans yapılacak ekonometrik çalışmanın zaman serilerinin gecikmeli değerlerini içermesi nedeniyle kullanılmadığı 1963-64 verileri tutarlılık açısından burada da ortalamalara katılmamıştır.

* Tarım dışı GSYİH

** Tarım dışı GSYİH'nin büyüme hızı

*** Tarım dışı istihdamın büyüme hızı

Kaynak: Kâr/GSYİH oranı, 1965-91 dönemi için Özmucur (1994)'ten; 1992-94 için Temel ve Kelleci (1994)'ten alınmıştır. 1968 öncesi ve 1994 sonrası dönem için DİE imalat sanayi istatistikleri baz alınarak seriler uzatılmıştır. Diğer veriler için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı ve DPT, Temel Ekonomik Göstergeler kullanılmıştır.

Bu veriler bölüşüm, birikim ve istihdam arasındaki bağlarla ilgili önemli ipuçları sergilemektedir. Yapısal uyum sonrası, ihracat yönelimli dönemde, ithal ikameci döneme göre kârlar ve ihracat (aynı zamanda net ihracat-İhracat-İthalat/GSYİH) daha yüksek, fakat yatırımlar, büyüme ve istihdam artış hızı daha düşüktür.

Tarım dışı kesimde kârların GSYİH içindeki payı 1965-79 döneminde yüzde 68.5'lük düzeyinden 1980-97 döneminde yüzde 71.8'e çıkarken, yatırımların GSYİH'ya oranı aynı dönemler arasında yüzde 18.5'ten yüzde 17.7'ye düşmüştür. Yatırımların oranı 1977-79 dönemindeki kriz koşullarında dahi yüzde 19.4 gibi yüksek bir seviyededir. 1980 yılında bu oran radikal bir şekilde düşmüş ve tekrar ithal ikameci dönemin tarihsel olarak en yüksek noktalarını yakalaması 1990'ların ortalarını bulmuştur. 1980 sonrası dönemde yatırımların uzun süre düşük seviyelerde kalması ve sonraki dönemde de istikrarsız bir seyir izlemesi kâr payında ve ihracatta yaşanan önemli gelişmeler karşısında çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır.

Yatırımlardaki toparlanmanın başlangıcının 1989 sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi dönemine denk gelmesi de bu sürecin sürdürülebilirliğinin ölçülmesi açısından önemlidir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi TL'nin değer kazanmasına yol açarak ithal girdileri ucuzlatmış ve hem ara girdilerin hem de yatırım mallarının ucuzlaması bir yandan yatırımları hızlandırırken, diğer yandan da reel ücretlerin

arttırılabileceği bir manevra alanı yaratmıştır. Reel ücretlerdeki düşüşün siyasi nedenlerle sürdürülemez hale geldiği bir noktada artışlar sistemin nefes almasını sağlamıştır. Ücretlerden kaynaklı olarak iç tüketimin artması kâr payları üzerindeki basıncı artan satışlarla telafi edecek bir etki yaratmıştır. Aynı dönemde kamu kesiminin de borçlanmasını arttırabilmesi ve bir vergi reformu yapmaksızın harcamalarını genişletebilmesi iç talep canlanmasını beslemiştir. Elbette bu sürdürülemez para ve maliye politikaları çok kısa süre içinde bütçe ve cari dengede ciddi ikiz açıklara yol açmıştır. Bu süreç 1994 kriziyle kesildiğinde ekonomi uyumunu tekrar bölüşüm üzerinden gerçekleştirmiş ve 1989 sonrası dönemin reel ücret kazanımları da yok edilmiştir.

Dış ticaret açısından ise ihracat yönelimli politikalar ilk bakışta hedefini başarmış görünmektedir. 1980 sonrası dönemde tarım dışı kesimde mal ve hizmet ihracatının GSYİH'ya oranı 1965-79 döneminde yüzde 3.3'ten 1980-97 döneminde yüzde 16'ya yükselmiştir. İhracattaki bu patlamasının yanı sıra ithalat da aynı dönemde iki katına çıkmıştır. Dolayısıyla ortalamada dış ticaret açığının GSYİH'ya oranı (tarım dışı kesimde) sadece yüzde 7.8'den yüzde 6.9'a düşmüştür.

İhracat performansındaki bu gelişmeye rağmen tarım dışı GSYİH'nin yıllık ortalama büyüme hızı 1980-97 döneminde yüzde 5.3'lük bir oranla 1965-79 dönemindeki yüzde 6.1'lik oranın altında kalmıştır. Daha da önemlisi, 1980 sonrası dönemde büyüme oranındaki istikrarsızlık artmıştır. Bu durum ekonominin yüksek büyüme oranlarını uzun dönemli olarak sürdürmedeki başarısızlığını göstermektedir. Bu dönemler arasında istihdam artış hızındaki artış ise yüzde 4.8'den yüzde 2.8'e gerilemiştir. Bu gerileme kısmen 1960 ve 70'li yıllarda ekonomide yaşanan yapısal değişiklik sonucu iç göç ve sanayi istihdam artış hızındaki yükseklikten kaynaklanmaktadır. Fakat yine de istihdam artış hızının yavaşlamasının ne oranda yatırımlardaki duraklama ve büyüme hızındaki gerilemeden kaynaklandığı sorgulanmalıdır. Özellikle emek piyasasının esnekliğinin arttığı, reel ücretlerin önemli oranda düştüğü ve emeğin katma değer içindeki payının gerilediği bir dönemde bu yavaşlama daha da dikkatli bir sorgulamayı gerektirir.

Bu bulgular gelir dağılımının sermaye lehine değişmesinin ülkenin uzun dönem büyüme potansiyelini de olumsuz etkilediğine işaret eden ipuçları içermektedir. Ekonomide düşük ücretlerle sağlanan uluslararası rekabet gücünün bedeli, ücret geliri elde edenlerinin tüketim talebinin daralması ve dolayısıyla iç talebin önemli bir kaynağının kuruması olmuştur. Ücret gelirlerinin milli gelir içindeki payının azalması, artan kâr gelirlerine rağmen yatırımların duraklamış olmasının ardında yatan önemli bir nedene işaret etmektedir: İhracattaki artış, iç talepteki daralmayı karşılayacak kadar güçlü değilse, toplam talep azalacaktır. Eğer efektif talep etkisi, kâr payındaki artışı önemsiz kılacak kadar güçlüyse, sermayenin uzun dönem kârlılık beklentileri yeni yatırım yapmayı rasyonel

Yapısal uyum sonrası, ihracat yönelimli dönemde, ithal ikameci döneme göre kârlar ve ihracat daha yüksek, fakat yatırımlar, büyüme ve istihdam artış hızı daha düşüktür.

6) Bir sonraki bölümde Türkiye için aktarılabilecek olan bulgular tarım dışı kesime yönelik olduğundan tutarlılık amacıyla burada da analiz tarım dışı kesim için yapılmıştır. Özellikle ekonominin istihdam yaratma kapasitesi ve bunun bölüşüm ve baskın dinamikleriyle ilişkisinin ele alınacağı bu bölümlerde ücretsiz aile işçisi şeklindeki istihdam çok yoğun olduğu ve hem istihdam hem de yatırımın belirlenmesinde farklı süreçlerin etkili olduğu tarım kesiminin analiz dışında tutulması iktisaden anlamlıdır.

kılmayacaktır. Böyle bir iktisadi tabloda yatırımlar kâr gelirlerinin milli gelir içindeki payının yüksek olmasına rağmen düşük kalırken, istihdam da düşük ücretlere karşın artmayacaktır. Yatırımların artmaması verimlilik artışlarını da olumsuz etkileyecek, ihracat artışını sağlamanın tek yolu olarak geride yine düşük ücrete ve değer kaybeden yerli paraya dayanan rekabet stratejisi kalacaktır. Dolayısıyla düşük ücret, düşük yatırım, düşük büyüme ve düşük istihdam kısır döngüsünü kırarak imkanlar yaratılamayacaktır.

Keynes'in meşruluk kistasına göre bu bulgular, Türkiye'de son yirmi yılın kâr güdüsünü merkezine alan iktisat politikası tercihlerinin sanayileşme stratejisi açısından olumsuz sonuçlarını ve toplumsal meşruiyet açısından çelişkinini ortaya koymaktadır. Bu çelişki kârların toplumsal meşruiyetini Marksist açıdan sorgulayacak bir bilince de köprü kurmaktadır. Bu sonuçlar yoksulluk tartışmalarına da farklı bir gözle bakmayı gerektirmektedir. Yüksek kârlar işsizliği ve yoksulluğu besledikçe, artı-değere kâr olarak el konmakta olduğu da görünür hale gelmektedir.

4. Sermaye birikimi rejiminin analizi için post-Keynesgil bir model

Bu bölüm, Türkiye'nin birikim rejiminin Bölüm 3'teki bulguların işaret ettiği özelliklerini formal bir model yardımıyla ele almayı hedeflemektedir. Onaran ve Stockhammer (2001) bölümünün, birikim, büyüme ve istihdam üzerindeki etkilerini incelemek üzere Post-Keynesgil bir açık ekonomi modeli geliştirilerek değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi tahmin etmektedirler. Bu modelin konumuz açısından özellikle önemli olan niteliği ücretlerin salt bir maliyet kalemi olmaması, aynı zamanda bir talep bileşeni olarak büyüme ve birikimi etkilemesidir. Ücretlerin bu ikili rolü hem Kalecki (1971)'de, hem de ardından gelen bir dizi yeni-Kaleckici modelde (Rowthorn, 1982; Dutt, 1984; Taylor, 1985; Blecker, 1989) kilit rol oynamış, Bhaduri ve Marglin (1990) tarafından ise daha genel bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Onaran ve Stockhammer (2001), Bhaduri ve Marglin (1990)'in açık ekonomi modelini, emek piyasasını da modelleyerek geliştirmekte ve emek piyasasındaki gelişmelerin bölüşüm mücadelesine etkilerini de dikkate almaktadırlar.

Model mal piyasası blokunu tanımlayan yatırım, tasarruf ve uluslararası ticaret için davranışsal denklemlerden; üretici dengesini tanımlayan bir bölüşüm denkleminde ve bir emek talebi denkleminde oluşmaktadır. Basitleştirme amacıyla kamu kesimi modele dahil edilmemiştir, dolayısıyla model bir özel açık ekonomiyi temsil etmektedir. Tablo 2 modelin bir özetini sunmaktadır.

Birinci denklem özel firmaların yatırım kararını kâr payı ve kapasite kullanım oranının pozitif bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Kâr payı ve kapasite kullanım oranı birlikte kâr oranı ile ilgili beklentileri oluşturmaktadır. Bu fonksiyon ücretlerin kapasite kullanım oranı üzerindeki etkisi dolayısıyla yaratacağı talep etkisini, maliyet ekisinden ayırt etmektedir. Yüksek bir ücret payı, ücret gelirlerinin marjinal tüketim eğilimi kâr gelirlerinininkinden daha

Tablo 2: Modelin özeti

Mal piyasası		
Birikim	$I/K = g^1(\pi, z)$	(1)
Özel tasarruflar	$S_p/K = s\pi z$	(2)
İhracat	$X/Y = x(\pi)$	(3)
İthalat	$M/Y = m(\pi, z, I/K)$	(4)
		(5)
Üretici dengesi (Bölüşüm)	$\pi = p(z, E/N)$	(6)
İstihdam	$\Delta E/N = e(I/K, \Delta z)$	(7a)
Mal piyasası dengesi	$g^1 - g^s = s\pi z - (X/Y - M/Y)z$	(7b)
Mal piyasasında denge durumundaki kapasite kullanım oranı (Büyüme)	$z = z(\pi, I/K, (X/Y - M/Y))$	

I/K = Yatırım/sermaye stoku;

π = Kâr payı (kâr/çıktı);

z = Kapasite kullanım oranının bir göstergesi olarak çıktı/sermaye

stoku (Y/K);⁷

S_p/K = Özel tasarruflar/ sermaye stoku;

s = Kâr gelirlerinin marjinal tasarruf oranı;

X/Y = İhracat/ çıktı;

M/Y = İthalat/çıktı;

E/N = İstihdam oranı (istihdam/çalışma yaşındaki nüfus);

g^s = toplam yatırımların büyüme oranı (toplam iç ve dış tasarruflar)

büyük olduğu varsayımıyla, kapasite kullanım oranını, dolayısıyla da yatırımları olumlu etkileyecektir. Fakat diğer taraftan kâr payını düşürerek olumsuz bir etki yaratacaktır. Nihai etkinin işareti belirsizdir.

İkinci denklem özel tasarrufların sermaye stokuna oranını kâr payı ve kapasite kullanım oranının pozitif bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Modeli basitleştirmek amacıyla kâr gelirlerinin sabit bir, s , oranının tasarruf edildiği, ücretlerin ise tamamının tüketildiği varsayılmıştır.

Denklem (3) ve (4) uluslararası ticareti modellemektedir. Üretimin ihracat yoğunluğu (ihracat/ çıktı) kâr payının pozitif bir fonksiyonu ve ithalat/çıktı oranı da kâr payının negatif, yerli ekonomik faaliyetin ise pozitif bir fonksiyonudur. Burada kâr payı uluslararası rekabet gücünün bir göstergesi olarak alınmıştır. Uluslararası piyasada küçük bir ülkenin fiyat/maliyet oranını değiştiremeyeceğini, dolayısıyla kâr payındaki bir artışın birim ücret maliyetlerinde (ücret payında) bir azalmayı ifade ettiği, döviz kuru ve rakip ülke fiyatları veri iken bunun da rekabet gücünü artıracacağı varsayılmaktadır.⁸

Denklem (5) üretici dengesini tanımlayarak modelin arz yönünü temsil etmektedir. Kâr payı kapasite kullanım oranının pozitif bir fonksiyonu, istihdam oranının ise negatif bir fonksiyonudur. Birinci etki firmaların, birim maliyetleri üzerine bir maliyet eki koyarak fiyatlarını belirledikleri ve bu maliyet ekinin de kapasite kullanım oranıyla aynı yönde çevrimsel bir harekete sahip olduğu varsayımına dayanır. İstihdam oranının etkisi ise Marksist anlamda yedek işgücü ordusu etkisini yansıtır. İstihdam oranının artması yedek işgücü ordusunu eritecek ve güç dengeleri değiştiği anda

Yüksek kârlar işsizliği ve yoksulluğu besledikçe, artı-değere kâr olarak el konmakta olduğu da görünür hale gelmektedir.

7) Potansiyel üretimin sermaye stokuna oranında (Y^*/K) olabilecek değişiklikler ihmal ederek, kapasite kullanım oranı, z , sermayenin üretkenliği ile tanımlanmaktadır; yani $z = Y^*/K = (Y^*/Y)(Y^*/K)$.

8) Bir başka ampirik çalışmada Bowles ve Boyer (1995) de rekabet gücünün göstergesi olarak kâr payını kullanmıştır.

kâr payını baskı altına alacaktır.

Emek piyasası ise altıncı denklemle tanımlanmaktadır. Okun kanununun farklı bir ifadesi olan denkleme göre, istihdam oranındaki değişim birikim oranının ve kapasite kullanım oranındaki değişimin pozitif bir fonksiyonudur.

Nihayet denklem (7a) sermaye stokunun büyüme hızının toplam tasarrufların (sermaye stokuyla normalleştirilmiş şekliyle toplam iç ve dış tasarruflar) büyüme hızına eşit olduğu mal piyasası dengesini ifade eder. Denklem (7a)'yı kapasite kullanım oranı için çözdüğümüzde, Denklem (7b) yatırım talebinin, iç tüketim talebinin ve net dış talebin kapasite kullanım oranı üzerindeki etkilerini ayırıştır. Birikimin ve net ihracatın kapasite kullanım oranını arttırması beklenmektedir. Kâr gelirlerinden marjinal harcama eğiliminin ücretlerden düşük olacağı varsayımıyla kâr payının artmasının ise kapasite kullanım oranı üzerinde negatif bir etkisi olması beklenmektedir.

Kapasite kullanım oranı ile kâr payı arasındaki ilişkinin bütün dolaylı etkileri de göz önünde bulundurduktan sonra ne yönde olacağı belirsizdir. Sonuç bölüşümdeki değişimlerin iç talep ve dış ticaret etkilerinin görece büyüklüklerine bağlıdır. Eğer yüksek kâr payı yüksek kapasite kullanım oranı yaratıyorsa büyüme rejimi exhilirasyonist, düşük kapasite kullanım oranı yaratıyorsa stagnasyonisttir.

Yatırımlarla kâr payı arasındaki ilişki de birikim rejimini tanımlar. Eğer yüksek kâr payı yüksek birikim oranı yaratıyorsa birikim rejimi kâr çekişli, düşük birikim oranı yaratıyorsa ücret çekişlidir. Kâr payının birikim üzerindeki doğrudan pozitif etkisi ($\partial g/\partial \pi$), uluslararası talep dolayısıyla olan dolaylı pozitif etkisi ($\partial g/\partial z \cdot \partial z/\partial \pi$) ve negatif iç tüketim talebi etkisinin ($(\partial g/\partial z) \cdot (\partial z/\partial \pi)$) görece büyüklüklerine bağlı olarak, kâr payının birikim üzerindeki toplam etkisi (toplam türevin, dg/d , işareti) pozitif veya negatif olacaktır. Açık ekonomilerin düşük ücretlerin uluslararası rekabet etkisini arttırıcı etkisi nedeniyle kapalı ekonomilere göre kâr çekişli olma olasılıkları daha yüksektir (Bhaduri ve Marglin, 1990; Blecker, 1989 ve 1999, Bowles ve Boyer, 1995). Ülke daha küçük olduğu ve dış ticaret hacminin ve yabancı yatırımların GSYİH'ya oranları daha büyük olduğu oranda, uluslararası rekabet etkilerinin ülke ekonomisine etkileri de daha büyük olacaktır.

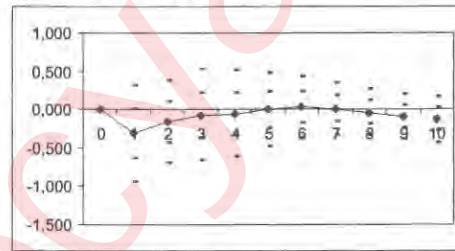
Sonuç olarak gelir dağılımının kârlar lehine değişmesinin yatırımlar üzerindeki olumlu etkisi, tasarrufların artması sonucu iç tüketimin azalmasıyla yaratacağı talep etkisinden daha büyüktür. Ayrıca gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğu kimi durumlarda, kâr gelirlerinden yapılacak tüketim harcamalarının miktarına da bağlı olarak kâr çekişli rejimler elde edilebilir. Brezilya örneğine de değinen Sarkar (1992) Hindistan'da gelir dağılımı bozukluğunun endüstriyel yapı üzerindeki etkilerini tartıştığı makalesinde, kâr-çekişli rejimlerin aynı zamanda lüks-tüketim çekişli de olabileceğini söylemektedir. Fakat bu tip bir rejimin kalkınma açısından

yansımaları sorgulanmalıdır. Kâr gelirlerindeki artışın tetiklediği büyümenin yatırımlardan çok lüks tüketimden kaynaklanması beraberinde ödemeler dengesi ile ilgili ciddi sorunlar getirecek ve döviz kısıtı orta vadede büyümeyi kısıtlayıcı bir etki yapabilecektir.

Birikim rejiminin ücret veya kâr-çekişli olması ekonominin kurumsal özellikleriyle de yakından ilgilidir. Seguino (1999) Güney Kore örneğinde devletin hem kredi kanallarını denetlemesi ve yönlendirmesi hem de emek-sermaye ilişkilerini paternalistik bir şekilde kontrol etmesi sonucu, yüksek ücretlerin yatırımcıların "hayvani güdüsünü" harekete geçirci bir etki yarattığı bir ekonominin inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber Güney Kore'nin yaşadığı ekonomik kriz de göstermektedir ki, devletin düzenleyici rolünün, aşırı birikimin ve dış ticarete bağımlı büyümenin de kendi içsel dinamikleriyle yarattığı sınırlar vardır.

Onaran ve Stockhammer (2001) bu modeli Türkiye'nin tarım dışı kesimi için yapısal otoregresyon tekniği kullanarak, gecikmeli ve eşzamanlı etkileri içeren dinamik bir sistem halinde tahmin etmektedir⁹. Tahmin sonuçları modeldeki beklenen ilişkileri ve işaretleri doğrulamaktadır. Ayrıca sonuçlar birikim rejiminin kâr çekişli olmadığını göstermektedir.

Şekil 1: Kâr payına verilen bir standard sapmalılık şokun yatırımlar üzerindeki etkisi

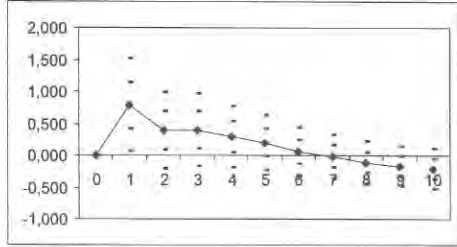

Not: Noktalar +/- 2 standard hatayı gösterir.
Kaynak: Onaran ve Stockhammer (2001).

Şekil 1 kâr payına verilen bir şokun yatırımlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Şekilde kâr payındaki bir değişimin ardından sistemde gerçekleşen bütün değişimler (kârların sadece yatırımlar üzerindeki doğrudan etkisi değil, iç tüketim ve net dış ticaret üzerindeki dolaylı etkileri de dahil toplam etkisinin) yatırımlar üzerinde yarattığı nihai etki şokun gerçekleştiği dönemden başlayarak onuncu yıla kadar gözlenmektedir. Tahminler yapılırken yatırımların kâr payı ve kapasite kullanım oranına bir dönem gecikmeyle tepki verdiği varsayılmıştır. Kâr payının artması ikinci dönemde yatırımları azaltmakta, ve diğer dönemlerde de herhangi bir artış gerçekleşmemektedir. Şekil 2'de gösterildiği gibi yatırımların kapasite kullanım oranına (büyümeye) tepkisi ise talebin yatırım kararı üzerindeki belirleyiciliğine yapılan Keynesgil vurguyu doğrulamaktadır. Bu bulgular güçlü bir ücret çekişli rejime işaret etmemekle beraber, tersi de doğru değildir. Sonuçlar rejimin kâr çekişli olmadığını açıkça göstermektedir.

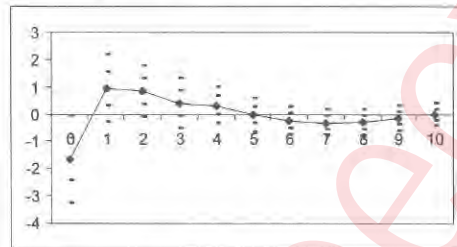
Eğer yüksek
kâr payı
yüksek
birikim oranı
yaratıyorsa
birikim rejimi
kâr çekişli,
düşük
birikim oranı
yaratıyorsa
ücret
çekişlidir.

9) Veri kısıtı nedeniyle tahminlerde yatırım/sermaye stoku yerine yatırım/GSYİH, kapasite kullanım oranı yerine GSYİH büyüme oranı, istihdam/çalışabilir nüfus oranı yerine de istihdamdaki artış oranı kullanılmıştır.

Şekil 2: Büyüme verilen bir standard sapmalı şokun yatırımlar üzerindeki etkisi

Not: Noktalar +/- 2 standard hatayı gösterir.
Kaynak: Onaran ve Stockhammer (2001).

Kâr payının birikim üzerindeki negatif etkisinin esas kaynağı, bölüşümün kâr gelirleri lehine değişmesinin büyüme üzerindeki negatif etkisidir (bkz. Şekil 3). Büyüme rejimi kısa vadede stagnasyonisttir. Ücretlerden yapılan tüketim talebinin daralması büyüme kısa dönemde hızla azaltmakta ve bu negatif etkinin kümülatif olarak ortadan kalkması üç yıl sürmektedir. Büyümede daha sonra yaşanan toparlanma kâr payındaki artışın ihracatı arttırmasından kaynaklanmaktadır. Fakat ihracattaki artışların düşük ücretlerden kaynaklı iç talep daralmasını telafi etmesi ancak orta-uzun vadede olanaklıdır. Bu gecikmeli etki yatırımları ise olumsuz etkilemekte ve yatırımlardaki bir daralma dönemler boyunca kalıcı etki yaratmaktadır.

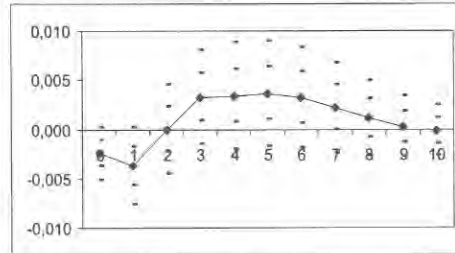
Şekil 3: Kâr payına verilen bir standard sapmalı şokun büyüme üzerindeki etkisi

Not: Noktalar +/- 2 standard hatayı gösterir.
Kaynak: Onaran ve Stockhammer (2001).

Özel imalat sanayi için yapılan bir çalışmada Onaran ve Yentürk (2001) de yatırımların büyüme çok duyarlı olduğunu, kâr payının ise anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmaktadır. Yüksek kârlara rağmen yatırımlardaki duraklamayı açıklayan önemli bir diğer unsur da finansallaşma ve artan belirsizliktir. Finansallaşma hem fiziki yatırımların fırsat maliyetini arttırmakta, hem ekonomiyi kırılganlaştırarak kâr beklentilerini olumsuz etkilemekte, hem de yatırım maliyetlerini yükseltmektedir.

Birikim ve büyüme rejimlerinin ücret çekişli ve stagnasyonist olmasıyla (veya daha zayıf ifade edilecek olursa, kâr çekişli olmamasıyla) tutarlı bir şekilde istihdam rejimi de ücret çekişlidir. Şekil 4 kâr payına verilen bir şokun istihdam üzerindeki etkisini göstermektedir. Kâr payındaki bir artış ilk iki dönemde istihdamda önemli daralmaya neden olmakta ve bu negatif etkinin kümülatif olarak

ortadan kalkması beş yıl sürmektedir. Neoklasik teorelin iddialarının aksine düşük bir ücret payı istihdamı arttırmamaktadır. Kâr payındaki bir azalmanın istihdamı azaltması bu bölüşüm şokunun büyüme de olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Sonuçlar mal ve hizmet piyasasındaki talebin emek talebinin esas belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda yatırımlar da bir ekonomideki iş yaratma potansiyeli açısından kilit önemedir.

Şekil 4: Kâr payına verilen bir standard sapmalı şokun istihdam üzerindeki etkisi

Not: Noktalar +/- 2 standard hatayı gösterir.
Kaynak: Onaran ve Stockhammer (2001).

Yatırımlardaki durgunluğun yanısıra istihdam yaratıcı niteliklerindeki değişim de ekonominin büyüme rejimi ve istihdam yaratma potansiyeli açısından önemlidir. Anarşik rekabet dönemlerinde yatırımlar yaygın değil derinlemesine, "ya savaş, ya da yok ol" döneminin kıran kırana koşullarına uygun yatırımlardır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde emeğin göreceli olarak daha fazla olmasına rağmen, ihracatçı sektörlerde dahi rekabet koşulları yatırımların sermaye yoğun tekniklere kaymasını beraberinde getirmektedir. Yapılan çalışmalar 1980 sonrası dönemde imalat sanayiinde sermaye/emek oranlarının arttığını göstermektedir (Maraşlıoğlu ve Tıktık, 1991; Yentürk, 1997). İhracat yönelimli sektörler mutlak olarak daha emek yoğun sektörler arasında yer almayabilmektedir (Günçavdı ve Küçükçiftçi, 2001). Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre hala göreceli olarak daha emek yoğun olmakla beraber, zaman içinde kendi geçmişleriyle karşılaştırıldığında üretimlerinin sermaye yoğunluğu hızla artmaktadır. Ayrıca düşük ücretler yardımıyla elde edilmeye çalışılan ihracat başarısı da daha yüksek istihdam yaratmamaktadır. Düşük ücretlerle, düşük büyüme, düşük istihdam ve zorunlu yatırımlar bir arada gitmektedir.

5. İktisat politikası açısından uzantılar: Çatışmanın evreleri

Dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'de 1980'lerden beri egemen olan sermaye birikim rejiminin sonuçları iki iktisat politikası önermesi ortaya koymaktadır: Birincisi daha yüksek bir birikim ve büyüme oranını yakalamak için bölüşümde kârlar lehine bir değişim şart değildir ve hatta bu tür bir değişim iddia edilenin tam aksi sonuçlar doğurabilmektedir. Dış rekabet gücündeki ilerlemeler kalıcı verimlilik artışı kaynaklı etkilere dayanmıyorsa iç tüketim talebindeki daralma birikim

Sonuçlar mal ve hizmet piyasasındaki talebin emek talebinin esas belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Gelir ve servet dağılımı adaleti kendi başına ayrı bir hedef olarak ele alınmalıdır.

ve büyüme oranlarını olumsuz etkileyecektir. Yatırımlardaki duraklama bir kez daha verimlilik artışlarını yavaşlatacak, ülke düşük ücret, düşük birikim, düşük verimlilik kısır döngüsünü aşamayacaktır. İkincisi, istihdamın arkasındaki sürükleyici güç taleptir daha özelden de yatırımlardır - ve ücretleri bastırarak istihdam yaratmamakta, tersine negatif talep etkileri dolayısıyla işsizliğe neden olmaktadır. Düşük ücretlere ve yeni yatırımlardansa varolan kapasitenin kullanımına dayanan bir büyüme rejimiyle istihdam yaratılamamaktadır. Bu sınırlar kaynak dağılımı ile ilgili kararlara birikimi hızlandıracak şekilde aktif kamusal müdahalelerin zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu alternatif iktisat politikası çizgisi uluslararası rekabet kavramına da farklı yaklaşım durumundadır. Yoksullukla ilgili yapılacak her tartışma sermaye birikiminin ekonomiyi içine soktuğu kısır döngüye yanıt vermek zorundadır.

Elbette Türkiye ekonomisinin düşük ücret-düşük büyüme-düşük yatırım kısır döngüsünde ücret-çekişli bir birikim reimine sıkışmış olması, kapitalist bir ekonomide çatışmanın ücretleri artırmak suretiyle sonsuza dek çözüleceği bir dünyanın var olduğu anlamına gelmez. Bir dönem kârların aşırı yüksek olması ekonomiyi duraklatıcı bir etki yaratırken, ücretlerin yüksek olduğu, işsizliğin düşük olduğu, birikimin hızlı olduğu bir dönemde hem güç dengelerinin sermaye aleyhine gelişmesinden kaynaklı olarak maliyet baskısı yaratarak hem de aşırı birikim nedeniyle kâr oranlarını düşürebilir ve yeni bir çatışma zemini ve duraklama yaratabilir. Dolayısıyla rejimler arasında sürekli bir geçiş söz konusudur. Dünyada da 1960'ların yüksek ücret-yüksek birikim ve büyümeye dayalı ücret çekişli ekonomilerinin, 1970'lerde yerini yüksek ücret-düşük birikim ve büyümeye dayalı kâr çekişli ekonomilere bıraktığı, fakat aşırı yüksek kâr paylarının duraklamayı aşamadığı, tersine ekonomilerin bu kez de düşük ücret-düşük birikim ve büyümeye dayalı ücret çekişli bir rejime sıkıştığı gözlenmektedir (Marglin ve Bhaduri, 1990; Hein ve Krämer, 1997). Rejimlerin ücret veya kâr çekişli olabileceğini gösteren Post-Keynesgil modellerin genel sonucu büyüme ve gelir dağılımı adaleti hedeflerinin mutlak olarak birbirini tamamlayıcı hedefler olmayabileceğidir. Dolayısıyla herkesin aynı gemide olduğunu sanan sosyal demokrat uzlaşma projesi istisnai koşullar altında yaşanmış bir tarihsel dönemdir ve sınıf mücadelesine yenik düşmüştür. Gelir ve servet dağılımı adaleti kendi başına ayrı bir hedef olarak ele alınmalıdır ve ücretlerin düzeyi açısından belli sınırlar aşıldığında sınıf mücadelesinin alanına

girildiği gözden kaçırılmamalıdır. Nasıl ki Dünya Bankası'nın hızlı büyümenin gelir dağılımını düzeltmek için biricik ve yeterli formül olduğu iddiası geçersizse, gelir dağılımını düzeltmenin her durumda büyümeyi arttıracığı tezi de kapitalist ekonominin içsel dinamiklerini görmezden gelmektir. Dolayısıyla politika seçimleri farklı toplumsal projelere denk gelen geniş bir yelpazede bir dizi tercihi söz konusu kılmaktadır. Yel pazenin bir ucunda büyümeye yönelik politikaları gelir dağılımı hedefiyle birlikte belirlemek yer alırken, diğer bir ucunda yaratılan değer toplumsal kullanımını özel mülkiyetin kâr mantığının dışında gerçekleştirecek bir yapının inşası yer almaktadır.

Sorunun uluslararası boyutları da önemlidir. Dışa açıklıkla beraber tek tek ülkelerin kâr-çekişli birikim rejimlerine kaymaları olası olsa da, bir bütün olarak dünya tanım gereği "kapalı" bir ekonomidir. Dolayısıyla ücretlerin çoğu ülkede bir rekabet stratejisi gereği olarak bastırılması sonucu toplamda küresel ekonomi iktisadi bunalımını aşamamaktadır. Bu süreçte tekil bazı ülkeler kısa vadeli rekabet avantajları elde etse de küresel ekonomi toplamda "ücret-çekişli"dir (Blecker, 1999). Bu durum tekil olarak firmaların kendi işçilerinin ücretlerini düşürmek istemelerine rağmen toplamda ücretlerin yüksek olmasını istemeleri durumuna analogi oluşturur: Tekil ülkeler düşük ücretle rekabetini arttırmaktan memnuniyet duyarken, diğer ülkelerde yüksek ücretler ve dolayısıyla yüksek iç talebe muhtaçlardır. Ama küresel rekabet buna izin vermez. Bu durum altın çağdan sonra küresel düzeyde ücretlerdeki düşüşle beraber kâr oranlarının yükselmiş olmasına rağmen büyüme ve birikim hızının bütün dünyada neden hala daha düşük düzeylerde olduğunu açıklamaktadır. Yüksek kârların yatırıma ve istihdama dönüşmemesi bir istisna değil bütün dünya ekonomisi için bir kural haline gelmiştir. Çok miktarda ülke az miktardaki sermayeyi kovalarken, iktisat politikalarını sadece sermayenin kâr tercihlerinin basit bir fonksiyonuna indirgemişlerdir. Yoksulluk tartışmaları da herşeyden önce yüksek kârları, durgun yatırımları, düşük büyüme hızlarını ve düşük istihdam yaratma yeteneğini sorgulamalıdır. Küresel durgunluk yoksulluğu küreselleştirmektedir. Küresel durgunluğa ve yoksulluğa karşı küresel karşı çıkışlar ve ortak makroekonomi politikaları kendisini dayatmaktadır.

Not : Yazının bir önceki şekli üzerine Fuat Ercan'ın geliştirdiği eleştirileri için teşekkür ederim. Bununla beraber geri kalan tüm yanlışlar bana aittir.

Kaynaklar

Bhaduri, A. ve Marglin, S., 1990. Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies, Cambridge Journal of Economics, 14, 375-393.

Blecker, R. 1989. International competition, income distribution and economic growth, Cambridge Journal of Economics, 13, 395-412.

Blecker, R. 1999. Kaleckian macromodels for open

economies, in Foundations of international economics: post Keynesian perspectives, in Deprez, J. and Harvey, J.T., Routledge, London, New York.

Boratav, K., Türel, O. ve Yeldan, E., 1994. Distributional dynamics in Turkey under structural adjustment of the 1980s, New Perspectives on Turkey, 11, 43-69.

Boratav, K., Türel, O. ve Yentürk, N. (1996) Adjustment, distribution and accumulation, Research Paper prepared for

UNCTAD, Geneva.

Bowles, S. ve Boyer, R., 1995. Wages, aggregate demand, and employment in an open economy: an empirical investigation, in G. Epstein and H. Gintis (eds), *Macroeconomic policy after the conservative era: Studies in investment, saving and finance*, Cambridge University Press

Boyer, Robert, 2000. Is a finance-led growth regime a viable alternative to Fordism? A preliminary analysis. *Economy and Society* 29, 1: 111-145

Cornia, G.A. ve Kiiski, S., 2001. Trends in income distribution in the post-world war II period: evidence and interpretation, WIDER Development conference: Growth and Poverty, 25-26 Mayıs, Helsinki.

Crotty, J., 1993. Rethinking Marxian investment theory: Keynes-Minsky instability, competitive regime shifts and coerced investment, *Review of Radical Political Economics*, 25(1), 1-26.

Dağdeviren, H., Hoeven, R.V.D., ve Weeks, J., 2001. Redistribution does matter: growth and redistribution for poverty reduction, WIDER Development conference: Growth and Poverty, 25-26 Mayıs, Helsinki.

Dollar, D. ve Kray, A., 2000. Growth is good for the poor, World Bank, www.worldbank.org/research.

Dollar, D. ve Kray, A., 2001. Trade, growth and poverty, WIDER Development conference: Growth and Poverty, 25-26 Mayıs, Helsinki.

Vandemoortele, J., 2001. Questioning some norms, facts and findings related to growth and poverty, WIDER Development conference: Growth and Poverty, 25-26 Mayıs, Helsinki.

Dutt, A., 1984. Stagnation, income distribution and monopoly power, *Cambridge Journal of Economics*, 8, 25-40

Easterly, W., 2001. The effect of IMF and World Bank programs on poverty, WIDER Development conference: Growth and Poverty, 25-26 Mayıs, Helsinki.

Ercan, F., 2001. Models of capital accumulation in Turkey during integration to the international system, Türkiye'nin uluslararası sistemle bütünleşme sürecinde sermaye birikim modelleri, Turkey in the Global Economy içinde, der, Balkan, E., Balkan N. ve Savran, S., Nova Yay. çıkacak.

Günçavdı, Ö. ve Küçükçiftçi, S., 2001. Foreign trade, factor intensity in an open developing country: An input-output analysis for Turkey, Russian and East European Finance and Trade, 37(1), 75-88.

Hein, E. ve Krämer, H., 1997. Income shares and capital formation: patterns of recent developments. *Journal of Income Distribution* 7, 1: 5-28

Kalecki, M., 1971. *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy 1933-1970*, Cambridge, Cambridge University Press.

Keynes, J.M., 1936 (1964). *The General Theory of Employment, Interest and Money*, First Harvest, Harcourt Brace.

Maraşlıoğlu, H. and Tıktık, A., 1991. Türkiye ekonomisinde sektörel gelişmeler: üretim, sermaye birikimi ve istihdam, 1968-1988, DPT, no. 2271-İPB:428, Ankara.

Marglin, S. ve Bhaduri, A., 1990. Profit squeeze and Keynesian theory, in Marglin, S. and Schor, J.B. (Eds.) *The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience*, pp. 153-

186, (Oxford, Clarendon Press).

Metin Özcan, K., Voyvoda, E. ve Yeldan, E., 2001. Dynamics of macroeconomic adjustment in a globalized developing economy: growth, accumulation and distribution in Turkey 1969-98, *Canadian Journal of Development Studies*, 21(1), 219-25.

Onaran, Ö., 2001. Measuring wage flexibility: the case of Turkey before and after structural adjustment, *Applied Economics* (yayınlanacak).

Onaran, Ö., ve Stockhammer, E., Are High Profits Good for Accumulation, Growth and Employment? A Post-Keynesian Model for Turkey 5th METU International Conference in Economics, Bildiriler CD-Rom'unda p066.pdf, Eylül 10-13, Ankara.

Onaran, Ö., ve Yentürk, N., 2001. Do low wages stimulate investments? An analysis of the relationship between distribution and investments in Turkish private manufacturing industry, *International Review of Applied Economics* (yayınlanacak).

Özmucur, S., 1996. Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergiler ve Makroekonomik Göstergeler, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.

Pollin, R., 2000. Anatomy of Clintonomics. *New Left Review*, 3: 17-46

Rowthorn, R., 1981. Demand, real wages and economic growth, *Studi Economici*, 18, 3-53.

Sarkar, P. 1992. Industrial growth and income inequality: an examination of 'stagnationism' with special reference to India, *Journal of Quantitative Economics*. 8(1), 125-38.

Seguino, S., 1999. The Investment Function Revisited: Disciplining Capital in South Korea, *Journal of Post-Keynesian Economics*, 22(2), 313-38

Stockhammer E., 2000. Financialization and the Slowdown of Accumulation. Vienna University of Economics & B.A. Working Paper in Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness, No. 14, November 2000.

Stockhammer, E., 2001. The macroeconomics of financialization: A review of some recent arguments, *Congrès Marx International III*, Paris, September 26-29.

Şenses, F., 1989. The nature and main characteristics of recent Turkish growth in export of manufacturing, *The Development Economics*, 27(1), 19-33.

Taylor, Lance, 1985. A stagnationist model of economic growth, *Cambridge Journal of Economics*, 9, 383-403

Temel, A. ve Kelleci, M. A., 1996. Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımı, 1980-1995, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Forum Dergisi, 10.

UNCTAD, 1997. *Trade and Development Report*, UNCTAD, Geneva.

Went, R., 2001. *Küreselleşme*, Yazın Yay., İstanbul.

Yeldan, E., 1995. Surplus creation and extraction mechanism under structural adjustment in Turkey, 1980-1992, *Review of Radical Political Economics*, 27(2), 38-72.

Yentürk, N. 1997. *Wages, employment and accumulation in Turkish Manufacturing Industry (in Turkish)*, Friedrich Ebert Stiftung Research Results, İstanbul.

Gelir Dağılımı Sorunu Kronik ve Yapısal Özellikler Taşıyor

İktisat Dergisi'nin "Gelir Dağılımı, Yoksulluk, Popülizm" konulu sayısı için Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Akın İzmirlioğlu ile söyleştik.

İktisat Dergisi - Türkiye'deki gelir dağılımı ile ilgili resmi veriler uzun yıllardır bilinmiyor. En son açıklanan 1994 yılı verileri ise genel olarak çok sağlıklı olmayan veriler olarak niteleniyor. Bunun temel nedenleri için neler söyleyebilirsiniz?

Akın İzmirlioğlu - Türkiye'de gelir dağılımı ile ilgili resmi araştırmalar düzenli olmayan zaman aralıklarıyla gerçekleştirilmiştir. Yakın zamana ışık tutan ve en son 1994 yılında DİE tarafından gerçekleştirilen Hane halkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketidir (HGDTHA). 2001 yılında DİE tarafından uygulanmaya başlanan yeni bir anket çalışması ise, ekonomik kriz koşulları nedeniyle 2002 yılına ertelenmiştir ve bu anketin alan çalışmaları 2002 yılında tekrar başlamıştır.

Her anket çalışmasının bir miktar "hata marjı" içermesi normaldir. Ankette sorulan soruların şekli, içeriği, anketörün tavrı, hane halkının sorular karşısındaki duyarlılığı ve içinde bulunulan ekonomik konjonktür gibi pek çok etken anket verilerinin "güvenilirlik derecesi" üzerinde etkide bulunabilmektedir. Türkiye'de yapılan anket çalışmalarında karşılaşılan en önemli sorun "müteşebbis gelirleri"nin dağılımının belirlenmesidir. 1987 yılında yapılan ankete yöneltilen en önemli eleştiri, müteşebbis gelirleri içerisinde yer alan "menkul kıymet gelirlerinin" olduğundan daha düşük hesaplandığı yönünde olmuştur. 1994 yılı anketi bu bakımdan daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara sahiptir denilebilir.

Ancak, 1994 yılında yapılan anket çalışması daha sonraki takip eden normal yıllarda tekrarlanmadığı için bir ekonomik kriz yılı içinde yapılmış olmasından kaynaklanan mahsurları düzeltmek, dolayısıyla daha güvenilir bir değerlendirmeye ulaşmak imkanı olmamıştır. Krizin kendisi tabii itibarıyla normal trendden bir sapma niteliği taşıdığı gibi, hane halklarının normal davranışları ve alışkanlıkları üzerinde de "şok" etkisiyle bir sapmaya neden olmaktadır. Normal şartlarda gelir dağılımı anketleri kısa ve orta vadeli politikalar için 5-6 yıla varan bir perspektif sağlama özelliğine sahiptirler. Zira, bir ülkenin gelir dağılımı bugünden yarına hemen değişen bir yapıda değildir; ancak uzun vadede kalıcı değişimler meydana gelmektedir. Ancak, kriz dönemleri hane halklarının "kısa ve uzun dönemli beklentilerinde" önemli değişimler meydana getirdiğinden, hane halkı davranışlarında da önemli sapmalar ortaya çıkmaktadır.

Akın İzmirlioğlu *

Bir ülkenin gelir dağılımı bugünden yarına hemen değişen bir yapıda değildir; ancak uzun vadede kalıcı değişimler meydana gelmektedir.

Dolayısıyla bir kriz yılında yapılan anketin, politika oluşturma bağlamında orta vadeli "öngörü" imkanı sağlama özelliği bir hayli zayıflamaktadır. Diğer yandan, ankete çıkan hane halklarının beyanlarında da ciddi "sapmalar" görülebilmektedir. Nitekim 2001 yılında uygulanmaya başlanan, ancak 3 ay sonra iptal edilen anket çalışmasının iptal gerekçesini, hane halklarının beyanlarında ortaya çıkan "güvenirlik sorunu" oluşturmuştur. Bir başka deyişle, hane halkları, kriz ortamında, kendi durumlarına ilişkin "sağlıklı" bilgiler vermekten kaçınmışlardır.

1994 yılı anketini de yukarıda belirtilen çerçeve içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Önemli olan hata yapmamak değildir. Anketler genellikle bir hata payı içerebilirler. Ancak, önemli olan "ne kadar hata"nın yapıldığını bilmektir. 1994 yılı anketi bu bakımdan, normal (istikrarlı) bir konjonktürde yapılan anket çalışmasından daha fazla "hata" içermeye potansiyeli taşımaktadır.

İktisat Dergisi - Devlet Planlama Teşkilatı yoksulluk ile ilgili olarak hangi tanımları kullanıyor? Bu tanıma göre Türkiye'de yoksulluğu yaşayanların sayısı, bölgesel ve il bazındaki dağılımı ile ilgili olarak neler söyleyebilirsiniz?

Akın İzmirlioğlu - DPT, yoksulluk ile ilgili olarak "mutlak yoksulluk sınırı" kavramını kullanmaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı, Türkiye'de, bir kişinin, "sağlıklı" ve "sosyal" bir yaşamdan dışlanmadan hayatını sürdürebilmek için gerekli olan minimum harcama düzeyini göstermektedir. Mutlak yoksulluk sınırı da kendi içinde ikiye ayrılabilir:

"Gıda bazlı" veya "aşırı" mutlak yoksulluk sınırı (bir kişinin "sağlıklı" yaşayabilmesi için gerekli olan minimum gıda harcama düzeyi).

* Prof. Dr.
D.P.T. Müsteşarı

"Temel İhtiyaçlara" dayalı mutlak yoksulluk sınırı (Gıda + diğer ihtiyaçlar [konut, sağlık, eğitim vb] da dikkate alındığında, bir kişinin "sağlıklı" ve aynı zamanda "sosyal yaşamdan dışlanmadan" bir yaşam sürdürebilmesi için sahip olunması gereken minimum harcama düzeyi).

Yoksullukla ilgili en son bulgular, 1994 yılında DIE tarafından yapılan anket çalışmasında yer alan verilere dayalı bulgulardır. DPT, esas olarak, bu bulgulara yer veren 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele"

TABLO: - Türkiye'de Mutlak Yoksulluk Oranları (1994)

Yerleşim Yeri	Min.Gıda Harcaması Yöntemine Göre	Temel İhtiyaçlar Yöntemine Göre
Türkiye	15	38
Kent	10	34
Kır	21	39
Bölgeler		
Marmara	7	32
Ege	4	27
Akdeniz	11	35
İç Anadolu	12	35
Karadeniz	19	42
Doğu Anadolu	25	40
Güneydoğu Anadolu	24	44

Kaynak: DPT, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele" ÖİK Raporu, Ankara, 2001.

Özel İhtisas Komisyonu Raporundaki verileri kullanmaktadır. Söz konusu raporda da belirtildiği üzere, Türkiye'de, mutlak yoksulluk oranı, yoksulluk sınırı günlük 1 ABD Doları olarak alındığında, 1994 yılı itibarıyla, "gıda bazlı" yaklaşıma göre yaklaşık yüzde 15, gıda ve diğer tüketim ihtiyaçlarını bir bütün olarak dikkate alan "temel ihtiyaçlar" yaklaşımına göre ise yüzde 38 dolayındadır.

İktisat Dergisi - Türkiye'de özellikle son 20 yıllık dönemde uygulanan ekonomik modeli dikkate aldığınızda bunun sonuçlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi ile ilgili olarak neler söyleyebilirsiniz?

Akın İzmirlioğlu - Türkiye'de gelir dağılımı sorunu "kronik" ve "yapısal" özellikler taşımaktadır. Son yirmi yılda gelir dağılımı yapısında, belirli zamanlarda ekonomide ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalara rağmen önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. 20 yıl, hatta 30 yıl önce gelir dağılımı ne ise, bugün hemen hemen aynı görünümündedir. 1973 yılında DPT tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında 0.51 olan Gini Katsayısı, 1994 yılında 0.49 düzeyindedir. Dolayısıyla, son yirmi yılda uygulanan ekonomik model çerçevesinde uygulanan iktisat politikalarının, gelir dağılımındaki "köklü" eşitsizlik yapısını ciddi biçimde değiştirecek etkileri olmamıştır. Bu, kriz zamanlarında belirli sosyal kesimlerin "dezavantajlı" konuma düşmediği anlamına gelmemektedir. Ancak, krizden sonra uygulanan politikalar, krizde meydana gelen "sapmalar" zaman içinde düzeltme eğilimi taşımıştır.

Son yirmi yıla damgasını vuran enflasyon, gelir

dağılımını bozan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Özellikle enflasyonun ivme kazandığı kriz dönemlerinde gelirlerin giderek en zengin nüfus grupları elinde toplandığı geri kalan tüm kesimlerin yoksullaştığı gözlenmiştir. Bilhassa son yıllarda, 1980 sonrasında uygulanan "borçlanmaya dayalı" kamu finansman modelinin de etkisiyle, bütçe içerisinde, özellikle iç borç faiz ödemelerinin payının giderek büyük boyutlara ulaşması devletin genelde sosyal refahı, özeldede ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır. Buna karşılık, uygulanan "kamu finansman" modelinin de, önemli ölçüde "rant" geliri elde eden bir kesimin gelir dağılımı içerisinde avantajlı duruma geçmesini sağlamıştır.

Diğer yandan, son yirmi yılda kaydedilen ekonomik büyümeden, özellikle düşük geliri ve yoksul kesimler yeterince yararlanamamıştır. Ekonomik ve sosyal yapıda kökleşmiş bulunan "yapısal" sorunların günümüze kadar süregelmeye, ekonomik büyümenin "gelir dağılımını" düzeltici etkisini son derece sınırlandırmıştır. Türkiye son yirmi yılda ekonomisini yeteri ölçüde değiştirecek yaklaşımlara ve dönüşümlere ilişkin tedbirleri bir bütün olarak zamanında uygulamaya koyamamıştır. Tarım ve diğer sektörler arasında hala çok önemli verimlilik farkları bulunmaktadır. Bu da kent ve kır arasında ciddi gelir farklılıklarına, bölgesel eşitsizliklere neden olmaktadır.

Tarım sektörünün GSMH içindeki payı yüzde 14'e kadar düşmüş olmasına rağmen, ülke genelinde istihdam edilen işgücünün hala yarısına yakın bir kısmı kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak oldukça düşük bir verimlilikle tarım kesiminde çalışmaktadır. Bu durum aynı zamanda, Türkiye'deki ücretli kesimin istihdam ve milli gelir içindeki payının görece düşük düzeyde bulunmasının başlıca sebeplerinden birini de teşkil etmektedir.

2000 yılı itibarıyla, istihdamın yüzde 75'inin ortaokul ve ilköğretim mezun olan veya herhangi bir okuldan mezun olmayan ile okuma yazma bilmeyen kişilerden oluşması, ekonomik verimliliği ve dolayısıyla kişi başına geliri artırarak gelir dağılımını iyileştirmek için, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi gereğine işaret etmektedir. Eğitim ve istihdam alanında varolan eksiklikler yanında, sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemi de, toplumun en savunmasız durumda bulunan yoksul kesimlerini korumakta yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda, artan finansal sıkıntılar nedeniyle, bu alanda da reform hareketleri hızlanmıştır. Bu bağlamda işsizlik sigortası kurulmuş ve sosyal yardım ve hizmetler sistemini daha etkin yapıya kavuşturacak projeler uygulamaya başlanmıştır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, yukarıda belirtilen "yapısal sorunlar"ın çözümünü hızlandıracak ve hem ekonomik hem de sosyal yapıdaki dönüşümü kolaylaştıracak bir anlayışla hazırlanmıştır. Özellikle "gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele" alanında öngörülen tedbirler bu amaca en etkili bir biçimde ulaşmak için tasarlanarak hazırlanmıştır. Plan'da yer alan tedbirler, özette temel

Enflasyonun ivme kazandığı kriz dönemlerinde gelirlerin giderek en zengin nüfus grupları elinde toplandığı geri kalan tüm kesimlerin yoksullaştığı gözlenmiştir.

TEB, tahsilat ve ödemeleri yoğun firmalar için özel bir nakit yönetimi programı geliştirdi.

“Nakit Yöneticisi”

- Ödemelerinizi planlar
- Tahsilatlarınızı organize eder
- Bankalardaki hesap bakiyelerinizi öğrenir ve listeler
- Nakit Akım Tablolarınızı düzenler, atıl fonlarınızı gösterir
- Bankalara gönderilmek üzere işlem talimatlarınızı hazırlar
- Firmanızın muhasebe sistemi ile entegre çalışır, banka kayıtlarını otomatik oluşturur
- Dönemsel performans raporlarınızı hazırlar
- Tüm bilgisayar sistemleri ve mali muhasebe programları ile uyumludur

TÜRK EKONOMİ BANKASI

Tel: (0212) 252 45 87
nyb@teb.com.tr
Nakit Yönetimi Bölümü

Tekstil' de TUNALAR...

Tekstil sektöründe 25 yıllık deneyimi olan kuruluşumuz; dokuma, boyama ve paketleme aşamalarını entegre olarak yürüten, Polyester ve Polikoton masa örtüleri konusunda uzmanlaşmış bir kuruluştur.

Tunalar Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Show Room: Baytarahmet Sok. No:8 80220 Nişantası - İstanbul - TÜRKİYE Tel: (0212) 240 13 73 • 241 73 99 Fax: (0212) 247 42 48
Company Factory: Park Sok. No:45 80340 Çağlayan - İstanbul - TÜRKİYE Tel:+90 (0212)234 02 71 - 248 27 87 Fax:+90 (0212) 2230 80 84

olarak ekonomik büyümenin sosyal kesimler açısından "daha adil" gerçekleşmesini, "sosyal ve beşeri sermaye"nin güçlendirilmesini, sosyal devletin "daha etkin" çalışmasını ve hem ekonomik hem de sosyal yapının "daha verimli" bir yapıya dönüşmesini hedefleyen politikalar öngörmektedir.

İktisat Dergisi - Türkiye'de kayıt dışı ekonomi kayıt içine alındığında bunun gelir dağılımı üzerindeki etkisi ne olabilir?

Akın İzmirlioğlu - 1970'lerden bu yana özellikle gelişmekte olan ülkelerde enformal sektörün yaygınlaşmasıyla birlikte, bu sektör pek çok yönüyle incelenmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Enformal sektör, önceleri işgücü arzı fazlasının yarattığı sorunlara çözüm getirmeye yönelik bir sektör olarak gelişmiş ve kırsal kesimden şehre göç edip formal sektörde iş bulamayan, kendi işini yaratan ve böylelikle yaşamını kazanan kişilerle açıklanmış, sadece bu açıdan bakılarak geçici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ancak, daha sonra enformal sektörün geçişini geçici bir durum olmadığı, hatta giderek önem kazandığı, ekonomideki rolünün büyüdüğü görülmüştür. Ayrıca, bu sektör, gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi üretim ve gelirleri içinde önemli bir kaynak olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Enformal sektörün boyutunun artmasına bağlı olarak isim, tanım ve kapsamı konusunda tartışmalar sürmekte ve ülkeler enformal sektörün büyüklüğünü kestirebilmek için çeşitli yaklaşımlar ve araştırmalar içine girmektedirler.

Milli gelir tanımları içine giren saklı ekonomi; vergiler, sosyal güvenlik kesintileri, kurallar ve devletin sınırlamalarından çeşitli nedenlerle kaçmak ve bu yolla bazı kurum, kuruluş, işyeri ve kişilerin gelirlerini artırmak istemeleri sonucunda ortaya çıkan ve gerekli kamu kuruluşlarına bildirilmeyen veya eksik bildirilen faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerdir. Saklı ekonomiye neden olan faktörler başlıca dört grupta toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla; vergiler, yasal düzenlemeler ve kurallar, yasaklamalar, bürokratik işlemlerdir.

UN, ECE, OECD'ye göre saklı ekonomi; kasıtlı olarak üretimlerin saklanması sonucu ortaya çıkan ekonomiyi göstermektedir. Bu, resmi ve gayri resmi teşebbüslerin kasıtlı olarak sakladıkları yasal piyasa üretimlerini, ev hizmetlerinde ücretli çalışanların beyan edilmeyen işlerini ve yasal olmayan üretken faaliyetleri içine almaktadır.

Kayıtdışı ekonomi, genellikle ekonomik verimliliğin düşmesine neden olmakta, yarattığı sosyal sorunların yanında vergilendirilmeyen bir alan olması sebebiyle de kamu gelirlerine bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan kuruluşlar arasında kayıt içi - kayıt dışı kesimde faaliyet göstermelerine bağlı olarak da etkin bir rekabet ortamının oluşmasını engelleyerek rekabetçi bir piyasa yapısının oluşmasını olumsuz şekilde etkilemektedir.

Türkiye'de kayıt-dışı ekonominin oluşmasının nedenlerini aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

1- Çek-senet resmi kayda girmemektedir. Türkiye'de alım satım vadeli. Çek-senet gerçekte

resmi belgedir. Ancak, bu belgeler resmi kayıtlara geçirilmediklerinden dolayı, kayıt dışı ekonominin resmi tedavül araçları olmaktadır.

2- İşletme defter tutma sınırlarının artması. İşletme esasına göre defter tutma hadlerinin yükseltilmesi, vergi denetimini kolaylaştıran bilanço esasından kaçışı körüklemiştir. Bilanço esasına göre defter tutma esasından kaçış, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artırıcı, vergi gelirlerini azaltıcı bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

3- Götürü usulde vergilendirmenin genişletilmesi. Götürülüğün sınırlarındaki artışla belge düzeni yasal yolla engellenmiş, kayıt dışı ekonomi adeta teşvik edilmiştir.

4- SSK primleri ve istihdam vergilerinin aşırı yüksek olması. SSK primlerinin yüksekliği işçi ve işvereni SSK'ya karşı çıkar birliğine yöneltmektedir. Sigortasını, vergisini, fonunu tam ödemeyen ile az ödeyen işletme arasındaki haksız rekabet, işletmeleri kayıt dışı üretime yöneltmektedir.

5- Genç nüfusun fazlalığı, istihdam artışının nüfus artışı boyutunda olmaması. İşverenin kayıt dışı geçişini kolaylaştırmakta, genç nüfus bugünkü nakit gelirini emeklilikte alacağı emekli maaşı yüksekliğine tercih etmekte ve net/brüt ücret farkı devlet aleyhine işçi ile işveren arasında pay edilmektedir.

6- Tarım kesiminden büyük kentlere ciddi bir göç vardır. Nüfus kentlere akmaktadır ve buradaki istihdam olanakları bunu emecek kadar güçlü değildir. Göç edenlerin büyük bir kısmının meslekleri olmadığından vasıfsız işçi olarak hizmet sektöründe iş aramaktadır.

7- Çalışan kesimin belirli bir bölümü de, özellikle ücretlilerin, gelir yetersizliği nedeniyle mesai saatlerinin dışında ya da hafta sonları ek işler yapmaktadır.

8- Kayıt dışı istihdam bir süre sonra kayıt dışı üretime ve kayıt dışı satışa dönüşmektedir.

Enformal sektör, kendi hesabına ekonomik faaliyette bulunan, ücretli bir kişi çalıştırın veya çalıştırmazın, küçük ölçekte faaliyet gösteren, temel amacı bu faaliyete katılan mensuplarına gelir ve istihdam yaratmaya dönük, belirgin özelliği düşük teknoloji ve organizasyon isteyen, çoğunlukla ilgili kamu otoritelerinden herhangi bir izin almadan, yasal onay olmaksızın gerçekleştirilen, vergi, asgari ücret, sosyal güvenlik vb. mali yükümlülüklerden kaçmak üzere faaliyet gösteren, genelde mal ve hizmet üretimi yasal, ancak, saklı ve yasal olmayan veya mevzuatlara uygun olmayan şekilde yürütülen ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır.

Kayıt-dışı ekonominin kayıt içine alınması belirli bir sosyal, ekonomik ve politik maliyete sahiptir. Parlamento'nun, siyasi partilerin ve Hükümet'in bu maliyeti nasıl karşılayacağı önemlidir. Bugüne kadar kayıt-dışı ekonomi konusunda köklü bir reform yapılamamıştır. Bunda en önemli neden bu reformun nasıl finanse edileceğidir. Türkiye'nin ekonomik yapısı yetişkin nüfusun ancak bir bölümünü modern anlamdaki emek piyasa koşullarında istihdam edebilmektedir. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu anketlerine bakıldığında modern emek piyasalarında

Enformal sektörün geçici bir durum olmadığı, hatta giderek önem kazandığı, ekonomideki rolünün büyüdüğü görülmüştür.

İstihdam edilen yaklaşık 300.000 kişi olduğu görülür. İstihdamın geri kalan bölümü ise büyük ölçüde verimsiz alanlarda çalışmaktadır. Kayıt-dışı ekonominin yaygınlığı emek maliyetini düşürmektedir. Aynı zamanda düşük de olsa çalışanlara bir ücret bir gelir sağlamaktadır. Diğer yandan, Türkiye ekonomisinin kapasitesi nüfusunu modern koşullarda istihdam edebilmekten uzak bulunmaktadır. İstihdam kapasitesinin ve ekonomide verimliliğin artırılması için ekonomik büyümenin sağlanması ve eğitime daha fazla kaynak ayrılması gerekmektedir. Türk ekonomisinin tasarruf eğilimi yeterli ekonomik büyümeyi sağlamaktan uzak bulunmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için tasarrufların artırılması ya da dış kaynak bulunması gerekmektedir. Tasarruf için ise üretim artışı şarttır.

Daha öncede belirtildiği gibi, bilhassa son yıllarda, bütçe içerisinde, özellikle iç borç faiz ödemelerinin payının giderek büyük boyutlara ulaşması devletin genelde sosyal refahı, özeldede ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasının en önemli olumlu etkilerinden biri "vergi tabanının genişlemesi" ve dolayısıyla "vergi gelirlerinin" artması olacaktır. Bu aynı zamanda kamu maliyesinin ve ekonomik istikrarın güçlendirilmesine hizmet edecektir. Ekonomik istikrarın sağlanması başta "enflasyon" olmak üzere, gelir dağılımını bozucu pek çok yapısal sorununa daha hızlı bir şekilde çözümünü kolaylaştırıcı bir zemin hazırlayacaktır.

Konsolide bütçe içerisinde vergi gelirlerinin artması, gelir dağılımını "iyileştirici" yönde önemli etkilerde bulunma imkanlarını da artıracaktır. Herşeyden önce özellikle ücretliler üzerindeki "ağır vergi yükü" hafifletilebilecektir. Bu bağlamda, belki "asgari ücretin vergi dışında bırakılması" gibi birçok sosyal tedbir gündeme gelebilecektir.

8. Plan'da önerülen temel sosyal politikaların daha etkili bir şekilde uygulanması kamu kaynaklarının artırılması ile sağlanabilecektir. Bu sayede gelir dağılımındaki "yapısal" bozuklukların tedricen giderilmesine yönelik sosyal politikaların daha hızlı bir şekilde hayata geçirilmesine imkan sağlanabilecektir.

İktisat Dergisi - Son dönemde uygulanmaya başlanan, tarım kesimindeki istihdamın azaltılmasını da hedefleyen tarım politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi neler olabilir? Tarımda yaşanacak istihdam kaybını sanayi ve hizmetler sektörleri ikame edebilecek mi?

Akın İzmirlioğlu - Türkiye çok önemli bir siyasal ve ekonomik karar olarak tarımdaki nüfusunu azaltmayı hedeflemiştir. Kısa dönemde gelir dağılımı açısından oldukça çarpıcı sonuçlar çıkacağı muhakkaktır. Tarımdaki verimsiz nüfus düşük de olsa kendine bir gelir sağlamaktadır. Tarımdaki düşük gelirden kaynaklı görece eşitlik gelir dağılımının aşırı bozulmasını bugüne kadar engelleyememiştir. Şehirlerde varolan yetişkin nüfusun tamamını istihdam etmeye yeterli olmayan sanayi ve hizmetler sektörlerinin, tarımdan kentlere gelecek muhtemel

işgücünün istihdamına yeterli olmayacağı açıktır. Dolayısıyla bu sektörlerin yeni gelecek nüfusu kısa dönemde emmesi mümkün değildir. Eğer sanayi ve hizmet sektörleri istihdam yaratabilirlerse, tarımdaki nüfusun erimesi uzun dönemde ekonomi için oldukça yararlıdır. Bu açıdan, içinde bulunduğumuz dönem çok ciddi bir sosyal dönüşümün olduğu bir dönemdir.

İktisat Dergisi - Sosyal Riski Azaltma Projesinin Türkiye'deki yoksulluğu azaltmadaki etkisi ne olabilir?

Akın İzmirlioğlu - Uygulanan istikrar programı, krizden olumsuz şekilde etkilenen geniş halk kesimlerinin sıkıntılarını hafifletecek araç ve mekanizmaları ihtiva etmekten uzaktır. Bu durum, uygulanan istikrar programının önemli sosyal maliyeleri de beraberinde getirdiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Ancak, krizin etkilerini her zaman daha fazla hissedilen toplumun en yoksul kesimleri olmaktadır. Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin hedeflediği kesimler yoksul kesimler ve yoksullaşacağı düşünülen toplumsal kesimlerdir. Sosyal Riski Azaltma Projesi öncelikle son yaşanan ekonomik krizlerde, kamunun varolan sosyal yardım ve hizmet araçlarını güçlendirmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Kısa dönemde, son ekonomik krizden en fazla etkilenen yoksul kesimlere acil yardım yapılması, orta ve uzun dönemde ise hizmet götürülen sosyal yardım ve hizmet kuruluşları arasındaki koordinasyonun güçlendirilerek hedef kitlelere daha etkili hizmet vermeyi sağlayacak bir sisteme geçilmesini öngören ve bunun yanında yoksul ailelere şartlı sosyal yardım ile gelir ve istihdam artırıcı mikro projelerin desteklenmesini içeren ve 500 milyon dolarlık Dünya Bankası katkısı sağlanan "Sosyal Riskin Azaltılması Projesi"nin ilk bölümü 2001 yılında uygulanmaya konulmuştur. Projenin diğer üç bölümü ise 2002 yılında uygulanacaktır.

Ancak, Sosyal Riskin Azaltılması Projesine sağlanan kaynak hibe değil bir kredidir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'na ek finansman olarak sağlanmıştır. Bir başka ifade ile sürekli olmayıp, geçici bir finansmandır. Bu bakımdan, yoksul gruplara hizmet götürülen kuruluşlar arasında etkin bir koordinasyon için, sosyal koruma sisteminin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.

İktisat Dergisi - Teşekkür ederiz.

Tarımdaki düşük gelirden kaynaklı görece eşitlik gelir dağılımının aşırı bozulmasını bugüne kadar engelleyememiştir.

Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk

2001 yılı ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin ve bu krizden kurtulma çabalarının çokça konuşulduğu bir dönem oldu. Oysa çok değil daha bir yıl öncesinde IMF ve Dünya Bankası'nın önerileriyle uygulanan yapısal uyum politikalarının ekonomik göstergeler üzerindeki olumlu etkisi özellikle en temel amaç olarak benimsenen enflasyonun indirilmesi yönündeki başarılı gidişat gündemi meşgul ediyordu. Ekonomik krizin ortaya çıkışıyla zaten gelir dağılımı eşitsizlikleri yüksek olan ülkenin yoksulluk konusunda gösterdiği ihmal su yüzüne çıktı. Mali sektördeki olumsuzlukların da etkisiyle reel sektörde ortaya çıkan durgunluk beraberinde her iki sektörde artan işten çıkarmalar ve yeniden hız kazanan enflasyon yoksullaşma sürecini hızlandıran etmenler oldu.

Dünya Bankası yoksulluk araştırmaları mutlak yoksulluk¹ üzerine ülkelerin yoksulluk oranlarını açıkladığında Türkiye için yüzde 2.5 oranını hesaplamıştı (Dünya Bankası, 2000a) ki bu oranın yoksulluğun hayati bir önem arz ettiği az gelişmiş ülkelerden önemli ölçüde düşük olması yoksulluğun Türkiye için mutlak anlamda büyük bir sorun oluşturmadığı izlenimini veriyordu. Buna karşın kriz sonrasında ortaya çıkan görülmüş yoksulluğun ivedilikle dikkate alınması gerektiğini gösteriyor. Artan yoksul sayısına karşın, alınan geçici önlemlerden biri geçtiğimiz aylarda sokaktaki yoksul kişilerin ağır kış şartları karşısında spor salonlarında ağırlanması ve bu şekilde gıda ve barınma gereksinimlerinin geçici bir süre karşılanması görüntüleri olarak yansdı.

Türkiye'de ulusal bir yoksulluk çizgisi ve oranı hesaplanmadığı için gerçekten tanımlanması ve ölçümü zor bir konu olan yoksulluğa ilişkin genel bir istatistiğin sunulamayışı bu konunun öneminin farklı araştırmacıların bulduğu farklı yoksulluk oranları arasında kaybolmasına neden olur. Gene de yoksulluğun önemine dikkat çekmesi açısından ampirik olarak yoksulluk oranı hesaplama çalışmaları önemli bir katkı sağlar.

Yoksulluk kişinin yaşam standardının toplumda genel kabul görmüş bir standardın altında olması durumunda ortaya çıkan bir statüdür. Sosyo-ekonomik bir kavram olan yoksulluk bu şekilde tanımlandığında ölçümü için de bir yol çizmektedir. Yoksulluk araştırmalarında yaşam standardı

genellikle ekonomik anlamda alınmakta ve göstergesi olarak harcama ya da gelirden yararlanılmaktadır. Toplumda genel kabul görmüş bir standardın tanımı ve belirlenmesi de güç bir iş olduğundan bunun için bir yol da "görelî yoksulluk"² kavramından yararlanmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde ve daha sonraki yıllarda kabul edilen Avrupa şartı gibi insan hakları belgelerinde insanın yaşam hakkı, onurlu yaşam hakkı olarak nitelendiği için bu anlayışın üstü kapalı olarak görelî yoksulluk anlayışını kastettiği söylenebilir (Tekeli, 2000). Görelî yoksulluk kavramı; yoksulluğa bir gelir dağılımı eşitsizliği olgusu olarak bakar ve bir toplumda mutlak yoksul bulunmasa bile bu kavrama göre her zaman yoksul olan bir kesim bulunacaktır (Şenses, 2001: 92). Yoksulluk dendiğinde gelir dağılımının alt kısmı ile ilgili bir olgudan bahsedildiği için yoksulluk ölçümünün gelir dağılımından ayrı düşünülmemesi gerekir.

Türkiye'de gelir dağılımının eşitlikten uzak olduğu, zaman içinde eşitlikten daha da uzaklaştığı söylenebilir. Gelir dağılımı ve eşitsizliği ölçümleri yoksulluk ölçümlerinden daha önceki yıllara gider ve gelir eşitsizliğini ölçen birçok yöntem ve ölçü geliştirilmiştir. Gelir dağılımı ve dolayısıyla yoksulluk araştırmalarının temel veri kaynağı gelir ve tüketim harcamaları anketleridir. Türkiye gelir dağılımı anketi DIE tarafından en son 1994 yılında yapıldığı için Türkiye gelir dağılımı eşitsizliği ölçüleri en son bu yıl için verilebilir. 1994 yılı için bireysel gelir dağılımı³ hesaplandığında, nüfusun en fakir yüzde 20'si gelirin yüzde 5.4'ünü alırken en zengin yüzde 20'si gelirin yüzde 51.8'ini almaktadır (Gürsel vd., 2000: 121). On kata yakın bu fark gelirin eşitlikten oldukça uzak dağıldığını göstermektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçüsü olarak en yaygın kullanılan ölçü Gini katsayısıdır. Bu katsayı "tam eşitlik" durumunda 0, tam eşitsizlik durumunda 1 değerini alır ve Gini katsayısının 1'e yaklaşması gelir dağılımı eşitsizliğinin artması anlamına gelir. Türkiye üzerine yapılan araştırmalarda bireysel eşdeğer gelirler (eşdeğerlik ölçüğü esnekliği 0.5 kabulüyle) için 1994 yılı Gini katsayısı 0.45 olarak bulunmuştur (Dünya Bankası, 2000b: 19; Gürsel vd., 2000: 41). Türkiye'de gelir dağılımı, Avrupa Birliği ülkelerinin gelir dağılımı ile karşılaştırıldığında; bu ülkeler arasında gelirleri en eşitlikten uzak dağılan

Raziye Selim*

1) Mutlak yoksulluk, kişilerin yaşamda kalmak için gerekli olan asgari yapıları gerekli tüketim harcamasını gerçekleştirecek gelire sahip olmaması durumudur. Bu yaklaşıma göre bir toplumda yoksul sayısı belirlemek istendiğinde minimum gıda harcamasına göre bir yoksulluk çizgisi (bu harcamalar toplamının parasal ifadesi) belirlenir ve bu yoksulluk çizgisinin altında gelir elde edenler yoksul tanımlanması içinde yer alır. Yoksulluk oranına, yoksul sayısının toplam nüfusa oranı ile ulaşılır ki bu literatürde "kafa sayım oranı" olarak isimlendirilmiştir (Ravallion, 1994; Foster, Greer, Thorbecke, 1984; Şenses, 2001).

2) Görelî yoksulluk anlayışı, yoksul tanımlanması yapılmadan toplumda rahat düzeyi yüksek olan bir grubun referans alınması durumunu yansıtır. Görelî yoksulluk çizgisi, ampirik araştırmalarda toplumun ortalaması veya ortanca (medyan) gelinin belli bir yüzdesi (genellikle %50) olarak kabul edilir (OECD, 1998; Atkinson, 1998).

3) Bireysel gelir dağılımı, hanehalkı gelirinden eşdeğerlik ölçüğü kullanılarak dönüştürülmüş bireysel eşdeğer gelirlerin dağılımı anlamında kullanılır. Bireysel eşdeğer gelirler (Y), hanehalkı geliri (R), eşdeğerlik ölçüğüne (N) bölünerek elde edilir. Eşdeğerlik ölçüğü ifadesinde "N" hanehalkı büyüklüğüdür, "e" ise eşdeğerlik ölçüğü esnekliğini gösterir. Eşdeğerlik ölçüğü esnekliği 0 ile 1 arasında bir değer alabilir. Sıfır olması ölçük ekonomisinden maksimum düzeyde yararlanıldığı yani hanehalkı içindeki her üyenin bireysel eşdeğer gelirinin, hanehalkı gelirine eş kabul edildiği anlamına gelir. Bire eşit olması halinde ise ölçük ekonomisinden hiç yararlanmama dolayısıyla hanehalkı üyelerinin bireysel eşdeğer gelirinin, kişi başına hanehalkı gelirine eşit olduğu varsayılır. Bir toplumda ölçük ekonomisinden yararlanma düzeyine göre eşdeğerlik ölçüğü esnekliğinin hanehalkı harcamaları üzerinden tahmini gerekir. Ampirik araştırmalarda eşdeğerlik ölçüğü esnekliği genellikle 0.5 olarak alınır (Atkinson, 1998; OECD, 1998; Dünya Bankası, 2000b). Farklı eşdeğerlik ölçükleri kullanarak gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin nasıl değiştiğine de bakılmaktadır; Türkiye için 1994 için Gürsel vd., 2000).

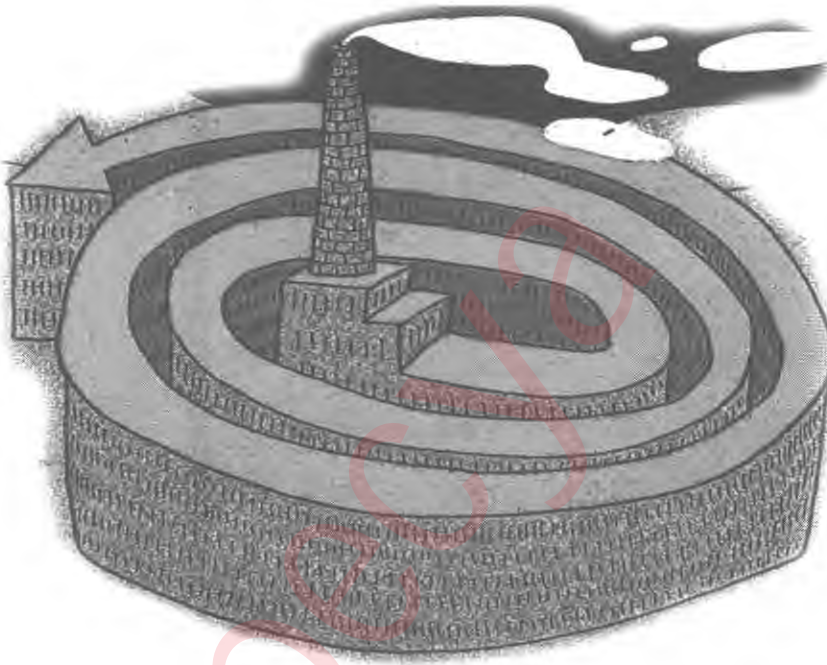
* Yrd. Doç. Dr.
İTÜ İşletme Fak.

Portekiz'e (Gini katsayısı 0.37) göre çok daha eşitlikten uzak bir dağılım sergilemektedir. OECD ülkelerinin gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerine göre sınıflandırıldığı bir çalışmada (Atkinson vd., 1995) Gini katsayısı 0.33 ile 0.35 arasında olan ülkeler (İrlanda, İsviçre ve Amerika) yüksek gelir eşitsizliği olan ülkeler sınıflamasına girmiştir (Milanovic, 1998: 40). Arjantin 1989'da 0.48 (Lustig, 1995: 44), Brezilya 1996'da 0.60 ve Şili 1994'de 0.57 (Şenses, 2001: 153) Gini katsayısı ile gelirleri çok bozuk dağılan ülkeler arasında sayılabilir.

Gelir dağılımında eşitliğe yönelmeden "tam eşitlik" anlamında gelirin dağılması değil en yüksek refahı sağlayacak şekilde dağılıyor olması

50'e varan bir iyileştirme sağlanır (OECD, 1998: 39). Türkiye için 0.45 olarak verilen Gini katsayısı, vergi ve transferler sonrasındaki gelir dağılımına aittir ve piyasa dağılımına ilişkin hesaplama veri eksikliği nedeniyle yapılamasa da vergi ve transferlerin gelir dağılımında gelişmiş ülkelerdeki oranda bir iyileştirme sağlayamadığı söylenebilir.⁴

Transfer ve vergi politikalarının gelir dağılımı eşitsizliğini azaltma yönündeki başarısı planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş yapan ülkelerin gelir dağılımı eşitsizliğindeki büyük artışlardan da çıkarılabilir. Pazar ekonomisine geçişin ülkelerin gelir dağılımı üzerindeki etkisine yönelik yapılan bir araştırmada geçiş döneminde

Gelirin piyasa dağılımı eşitliğe yakın gerçekleşmediğine göre bunun vergileme ve transferler yoluyla eşitliğe yaklaştırılması yerinde olacaktır.

anlaşılmalıdır. Bugün gelişmiş toplumlarda süregelen gelir eşitsizliğine karşın bu eşitsizliği ideale yaklaştırma yönünde bir çabayı devlet vergileme ve transferler yoluyla yerine getirir. Gelirin piyasa dağılımı eşitliğe yakın gerçekleşmediğine göre bunun vergileme ve transferler yoluyla eşitliğe yaklaştırılması yerinde olacaktır. Nitekim gelişmiş ülkeler için yapılmış araştırmalar da devletin vergileme ve transfer politikaları sonucunda gelir dağılımında önemli ölçüde iyileştirme sağladığını göstermektedir. Örneğin Almanya'da 1994 yılında piyasa gelir dağılımına göre Gini katsayısı 0.44 iken, vergi ve transferler sonrasında 0.28'e düşer. Benzer şekilde vergi ve transfer politikaları ile Gini katsayısı Hollanda'da 0.42'den 0.25'e; Danimarka'da 0.42'den 0.22'e düşer yani gelir dağılımında yüzde

Slovakya Cumhuriyeti hariç 17 ülkenin hepsinde gelir dağılımı eşitsizliği artmıştır; bu ülkeler için hesaplanan ortalama Gini katsayısı 1987-88 döneminde 0.24 iken 1993-95 döneminde 0.33'e yükselmiştir (Milanovic, 1998: 40).

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olması görece yoksulluk oranlarının da yüksek olmasına neden olur. Bireysel eşdeğer gelirler üzerinden ortanca (medyan) gelirin yüzde 50'si yoksulluk çizgisi olarak kabul edilip yoksul oranı (kafa sayım oranı) hesaplandığında 1994 yılında nüfusun yüzde 15.5'i yoksul tanımlaması içinde yer alır (Selim ve McKay, 2001). Yoksulluk oranlarının ülkelerarası karşılaştırmasını yapmak her ülke için araştırmalarda farklı yoksulluk çizgileri kabul edildiğinden güçtür. Bu güçlüğü rağmen yoksulluk

4) Türkiye'de devlet transferlerinin gelir dağılımına etkisi incelendiğinde, Gini katsayısı devlet transferleri öncesinde 0.47 iken sonrasında 0.45 değerini almaktadır, transferlerin yeniden dağılımı etkisi oldukça sınırlı kalmaktadır (Gürsel vd., 2000: 118). Veri eksikliği nedeniyle sadece beyanname ile gelir vergisi ödeyen yükümlülerle sınırlı bir araştırmanın bulgularına göre ise 1960-86 döneminde önce artan oranlı bir yapı gösteren gelir vergisinin zamanla düz oranlı bir görünüme aldığı yani gelir vergisinin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisinin çok zayıf kaldığı görülmektedir (Selim, 1999: 95).

Türkiye için genel bir görelî yoksulluk çizgisi belirlendiğinde, kentsel alanlarda yoksulluk oranı yüzde 10 olurken kırsal alanlarda yaşayanlar için yoksulluk oranı yüzde 22 olur.

5) Altı gruba ayrıştırılma özelliği olan yoksulluk ölçüleri, Foster, Greer ve Thorbecke (1984) tarafından geliştirilmiştir. Bu yoksulluk ölçülerinin genel formülü, toplam birey sayısı (n), yoksul sayısı (q), bireylerin gelirleri (y_i) ve yoksulluk çizgisi (z) ile gösterildiğinde şu şekilde yazılabilir:

$$P_a = \sum_{i=1}^q (1 - \frac{y_i}{z})^a / n$$

a=0 olduğunda bu endeks, yoksulluk oranı ya da kafa sayım oranına (q/n) eşit olur. a=1 olduğunda bu ölçü, yoksulluk açığı endeksine, a=2 olduğunda ise yoksul kişilerin gelirlerine daha fazla ağırlık veren FGT ölçüsüne eşit olur. Sosyoekonomik veya bölgesel bir alt grubun kendi grubu içindeki yoksulluk ölçüsü (P_a) ile ve bu grupların toplam nüfus içindeki payı (x) ile gösterildiğinde P_a ölçüsü şöyle hesaplanabilir: P_a = Σx_jP_a_j. Sosyoekonomik veya bölgesel alt grubun yoksulluk riski de r_a=P_a/P_a şeklinde hesaplanır.

çizgisi aynı şekilde belirlenen Avrupa Birliği ülkelerinin görelî yoksulluk oranları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de görelî yoksulluk oranı, Portekiz ve Yunanistan haricindeki diğer Avrupa Birliği ülkelerinden yüksektir (Gürsel vd., 2000:131).

Genel kabul gören bir yoksulluk çizgisinin belirlenmesindeki güçlükler nedeniyle yoksulluk araştırmalarından en büyük fayda, yoksulluk oranının dolayısıyla yoksul insan sayısının belirlenmesinden çok toplumun yoksulluk riski yüksek olan kesimlerinin belirlenmesi ile sağlanır. Yoksulluk riski yüksek kesimleri belirlemek için yoksulluk ölçülerinin toplumdaki çeşitli sosyo-ekonomik veya bölgesel grupların genel yoksulluk oranına katkısını belirleyecek şekilde ayrıştırılması gerekir. Bu amaçla yazında çeşitli sosyoekonomik veya bölgesel gruplar için hesaplanan yoksulluk ölçülerinin, bu grupların nüfus oranlarıyla tartılandırılmasıyla genel yoksulluk ölçüsüne ulaşılabilirliği (ayrıştırılabilir) yoksulluk ölçülerinden yararlanılır.⁵

Türkiye'de 1994 yılında nüfusun yüzde 46'sı kırsal, yüzde 54'ü kentsel alanlarda yaşamaktadır. Türkiye için genel bir görelî yoksulluk çizgisi belirlendiğinde, kentsel alanlarda yoksulluk oranı yüzde 10 olurken kırsal alanlarda yaşayanlar için yoksulluk oranı yüzde 22 olur. Kırsal alanlarda yaşayanlar için yoksulluk riski daha fazladır. Bölgelerin görelî yoksulluk oranları hesaplandığında Marmara Bölgesi yüzde 6.4 ile en az yoksulluk oranına sahiptir. Bu bölgeyi yüzde 10'la Ege Bölgesi izler. Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu yüzde 16 ile yüzde 20 arasında değişen yoksulluk oranları gösterir. En yüksek yoksulluk oranı ise yüzde 32 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi için hesaplanmıştır (Selim ve McKay, 2001). Bu sonuçlar bölgeler arası gelir farklılıklarının doğal bir yansımasıdır.

Görelî yoksul tanımlamasına göre yoksul olarak kabul edilen kişilerin gelir kaynaklarının neler olduğu incelendiğinde bu kişilerin çoğunluğunu ücret/maaş, transfer ve tarımsal gelir elde edenlerin oluşturduğu görülür. Özellikle transfer geliri (Devletten emekli maaşı, FakFuk fonu ödeneği, özel kuruluşlardan yardımlar, vb.) elde edenlerin halen yoksul sınıflamasında yer alması transferlerin yoksulluğu azaltma yönünde etki alanının sınırlı kaldığı anlamına gelir.

Kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesinde hane halkı reisinin çalıştığı sektör ve işteki durumu da etkili olmaktadır. Bu açıdan inceleme yapıldığında en büyük yoksulluk riski tarım ve inşaat

sektöründe ve özellikle geçici işlerde çalışan hane halkı üyeleri için söz konusudur (Dünya Bankası, 2000b; Selim ve McKay, 2001). Hane halkı reisinin geçici işlerde çalıştığı hane halklarından sonra sırasıyla kendi işini yapanlar ve çalışmayanlar en yüksek yoksulluk oranlarına ve riskine sahiptir. Çalışmayanlar arasında ise yoksulluk oranı en yüksek hane halkı reisinin işsiz, yaşlı, sakat veya hasta olduğu hane halkları için hesaplanmaktadır.

Yoksulluk üzerinde hane halkının demografik özellikleri etkili olmaktadır. Eğitim yoksulluk riskini önemli ölçüde azaltan bir etmendir. Yoksulluk araştırmalarında hane halkı reisinin eğitim düzeyi yoksulluk riskini yansıması açısından incelenir ve eğitim düzeyi arttıkça genellikle yoksulluk riski düşer. Türkiye'de de aynı eğilimden bahsedilebilir. Hane halkı reisi okur-yazar olmayan hane üyelerinin yüzde 32'si yoksul tanımlaması içindedir ve bu gruptakiler eğitime göre yapılan sınıflandırmada en yüksek yoksulluk riski taşıyan kişilerdir. İlkokulu bitirememiş hane halkı reislerinin hane üyeleri arasından yüzde 23'ü, ilkokul mezunu hane halkı reislerinin hane üyelerinin yüzde 15'i yoksul olarak hesaplanmıştır (Selim ve McKay, 2001). Hane halkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk oranı düşer. Üniversite mezunları için bu oran yüzde 0.2 gibi küçük bir oran olur. Bu oranların hepsinin 1994 yılı için hesaplanmış olduğunu, günümüzde daha artmış olabileceklerini belirtmek gerekir.

Yoksulluk araştırmalarında hane halkı büyüklüğü ve bileşimi de önemli bir demografik unsur olarak yer alır. Ancak hane halkı bileşimi için farklı ülkelerde farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bazı ülkelerde küçük hanelerde yoksulluk oranı yüksekken bazı ülkelerde büyük hanelerde yoksulluk oranı yüksek çıkmaktadır. Türkiye'de yoksulluk oranı ve riski tek başına yaşayan veya çocuklarıyla beraber oturan eşinden ayrılmış veya eşini kaybetmiş yetişkinler için diğer hane halkı tiplerine göre daha yüksektir. Ancak iki veya daha fazla çocuğu olan çiftler ve kalabalık hane halkları da yoksulluk oranı ve riski yüksek olan gruplardır.

Gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk dünyadaki artışa paralel ülkemizde de artış göstermektedir. Yoksulluğa gelir dağılımındaki eşitsizlik olgusu olarak bakıldığında eğer vergilendirme ve devletin yeniden dağıtım mekanizmalarıyla gelir dağılımındaki bozukluk düzeltilirse görelî yoksulluğun da azalacağı söylenebilir.

Gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin ülkemizde yapılabilecek çalışmaların ilk adımını bu konular üzerinde çalışmayı olanaklı kılabilecek veri temelinin oluşturulması ve araştırmacılara sunulması

oluşturabilir. Ulusal bir yoksulluk çizgisinin belirlenmesi ve yoksulluk oranlarının kentsel, kırsal alanlar, bölgeler için düzenli aralıklarla yayımlanması faydalı olacaktır.

Yoksullukla mücadele çabalarının önemli bir kısmı devlet ve yerel yönetimlerden beklenmektedir. Hindistan'da merkezi hükümetin vergi gelirlerinden eyaletlerin alacağı payın belirlenmesinde yoksulluk oranının bir kıstas olarak belirlenmesi, yoksulluğun ölçülmesinin temel amacı olarak görülmektedir (Şenses, 2001: 107). Ülkemizde de yerel yönetimlerin bütçeden aldıkları payın belirlenmesinde nüfus yerine yoksulluk oranının kıstas olarak kullanılması hem yoksulluk araştırmalarının devletin istatistik kuruluşları tarafından düzenli yapılmasına hem yerel yönetimlerin yoksulluğu azaltma yönünde etkin adımlar atmasına hem belki

de nüfus kıstasının kullanılmasından doğan nüfus sayımı çalışmalarındaki fazla nüfusun düzeltilmesi için harcanan emek ve maliyetin tasarrufuna imkan sağlayacaktır.

Yoksulluk riski yüksek gruplar, eğitim düzeyi düşük, işsiz veya geçici işlerde çalışanlar, çok çocuklu aileler şeklinde belirlendiğine göre bu kişileri yoksulluk çizgisinin üstüne çıkartabilecek ekonomik ve sosyal yardımların yapılması gerekmektedir. Bu anlamda bakıldığında zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması, işsizlik sigortasının uygulamaya girmesi olumlu uygulamalardır. Ancak yüksek eğitim düzeyine sahip kesimlerin dahi işsiz kaldığı 2001 yılı düşünüldüğünde, yoksullaşmanın artmaması için ekonomik anlamdaki başarının sağlanmasının ön koşul olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Atkinson, A. B. (1998), *Poverty in Europe*, Blackwell Publishers, UK.

Foster, J., J. Greer, and E. Thorbecke, (1984) "A class of decomposable poverty measures", *Econometrica*, 52, 761-765.

Gürsel, S., H. Levent, R. Selim, Ö. Sarıca, (2000), *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, TÜSIAD-T/2000-12/295, Aralık 2000, İstanbul.

Milanovic, B. (1998), *Income, Inequality, and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*, The World Bank, Washington.

Morley, S.A. (1995), "Structural Adjustment and Determinants of Poverty in Latin America", in *Coping with Austerity, Poverty and Inequality in Latin America* (ed. N. Lustig), The Brookings Institution, p.42-70

OECD (1998), *Income Distribution and Poverty in Selected OECD Countries*, *Economics Department Working Papers*, No:189, ECO/WKP.

Ravallion, M. (1994), *Poverty Comparisons (Fundamentals of Pure and Applied Economics*

Distribution Section, Vol.56) : a guide to concepts and methods, Langhorne, PA: Harwood Academic Publishers.

Selim, R. (1999), *Vergi Yükünün Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Selim, R. ve A. McKay, (2001), "The Changes in Income Poverty in Turkey over a period of economic liberalisation", *Workshop on Poverty and Governance in the Middle East and North African Region*, 2-3 Ağustos 2001, Yemen (Bildiri kitabı içinde yer alacak).

Şenses, F. (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü, Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", *Kent Yoksulluğu*, TESEV.

World Bank (2000a), *World Development Report: Attaching Poverty*, World Bank.

World Bank (2000b), *Turkey Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study*, The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Unit.

Dünya Bankası Yoksulluk Söylemine Kısa Bir Bakış

Emine
Tahsin*

UNDP (United Nations Development Program Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) ve Dünya Bankası çalışmalarında, son on yıla damgasını vuran model, birey merkezli kalkınma modelidir. Bu model çerçevesinde yürütülen tartışmalarda, küreselleşme sürecinde yaşanan eşitsizliklere dikkat çekilmekte ve bu eşitsizliklerin bir sonucu olan yoksulluk ile mücadelede kullanılabilen politik araçlar tanımlanmaya çalışılmaktadır.

"Küresel yoksulluk" kavramı, yaşanan bu eşitsizlikleri tanımlamada kullanılan başlıca kavramların başında gelmektedir. 1990 yılından itibaren UNDP tarafından düzenli olarak yayınlanmaya başlanan Beşeri Kalkınma Raporlarında, bireylerin tercihlerini göz önünde bulundurmayan bir büyüme sürecinin eksikli olacağı vurgulanmakta ve beşeri kalkınmanın gereği olarak bireylerin tercihlerini genişletebildikleri bir büyüme modelinin esas alınması gerektiği dile getirilmektedir. Yine bu çalışmalarda, nicel olarak beşeri sermaye endeksi ile beşeri fakirlik endeksi¹ verileri kullanılarak, beşeri kalkınma düzeyi hakkında yapılan karşılaştırmalara yer verilmektedir.

1996 yılına ait UNDP Beşeri Kalkınma Raporunda, küreselleşme sürecinde dramatik gelişmelere tanıklık edildiği belirtilmekte, işsiz, merhametsiz, sessiz, geleceksiz ve köksüz (bireylerin tercihlerinin etkin bir şekilde ifade edilemediği, doğal kaynaklarının etkin olarak kullanılmadığı, kültürel kimliklerinin tehdit altında olduğu) bir büyüme süreci yaşandığı ifade edilmektedir. 1997 yılının UNDP Beşeri Kalkınma Raporunda gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yaklaşık üçte birinin günde 1 ABD Dolarından daha az gelire sahip olduğu belirtilmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte ticari gelirlerdeki artışa rağmen, gelir dağılımında en üstte yer alan yüzde 20 ile en alttaki yüzde 20 arasındaki eşitsizliklerin giderek artması, üzerinde durulması gereken bir başlık olarak önemi korumaktadır. En alttaki yüzde 20'nin kendi içindeki gelir dağılımının nasıl olduğu ise, bu çalışmalarda ihmal edilmesine karşın bir başka önemli başlık konumundadır.

Yoksulluk kavramına dair tartışmalar, 19. yüzyıl İngiltere'sinden günümüze dek iktisat yazınındaki güncelliğini korumaktadır. Dünya Bankası'nın yoksulluk başlığına olan ilgisi de yeni değildir. Dünya Bankası yoksullukla ilgili ilk çalışmasını 1978 yılında yayınlamıştır, 1978 öncesinde yapılan çalışmalarda da yoksulluğun azaltılması gerektiğine ilişkin saptamalar sıklıkla yer almıştır.

1990 ve 2000/2001 yıllarına ait Dünya Bankası

Kalkınma Raporlarının ortak konusu yoksulluktur. Böylece, 80'li yılların ihmal edilen başlığı, Dünya Bankası tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Her iki çalışmada da, en genel şekliyle, yoksul kimdir, yoksullukla nasıl mücadele edilecektir sorularının yanıtları yer almakta ve yoksulluk tanımının Dünya Bankası tarafından küreselleşme sürecinde nasıl bir çerçevede ele alındığı tanımlanmaktadır.

80'li yılların ardından, neo-liberal politikaların sonuçlarının daha somut olarak gözlemlendiği bir sürecin başlangıcı olan 1990 yılına ait Kalkınma Raporu, yoksullara yönelik politika araçlarının ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Borç krizinin olumsuz etkilerinin ağırlığını hissettirdiği 80'li yılların, yoksulluk ile mücadele başlığı açısından kayıp yıllar olduğu belirtilmektedir. Ortaya konan yapısal uyum programlarında sosyal harcamalara öncelik tanınması ve uyum politikalarının toplumsal boyutunun da göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir.

1990 yılına ait Dünya Kalkınma Raporunda, eksik beslenme, düşük okuma yazma oranı, yaşam süresinin kısalığı, barınma koşullarının olumsuzluğu, güvenilir su kaynaklarına sahip olamama gibi olgular yoksul olma ölçütleri olarak kullanılmaktadır. Gelir-tüketim yaklaşımı kullanılarak mutlak yoksulluk verileri elde edilmekte, ülkeler ile bölgeler arasındaki yoksulluk oranları karşılaştırılarak nispi yoksulluk oranları hesaplanabilmektedir. Ancak, ülke içindeki yoksul nüfusun dağılımının nasıl olduğunu bu veriler üzerinden belirlemek mümkün olamamaktadır.

Gelir tüketim yaklaşımına göre yaşam standardı ölçütü, asgari düzeyde yaşayabilecek koşullara sahip olmak şeklinde kabul görmektedir. 1990 yılına ait yoksulluk üst ve alt çizgisi, 1985 yılı fiyatları ile satın alma gücü paritesi veri alınarak belirlenmiştir. Yoksulluk üst sınırı, yaşayabilmek için minimum kalori harcaması günde 2 ABD Doları, yoksulluk alt sınırı ise yaşayabilmek için minimum kalori harcaması günde 1 ABD Doları olanlardan oluşmaktadır. 1985 verilerine göre gelişmekte olan ülkelerin üçte biri yoksulluk üst sınırında, nüfusun yüzde 18'i ise yoksulluk alt sınırında yaşamaktadır. Yine bu yaklaşıma göre gelişmiş ülkelerde 1 ABD Dolarının altında tüketen kişi hemen hemen yoktur (ancak bu durum, gelişmiş ülkelerde yoksul bireylerin olmadığı anlamına gelmemektedir).

Yoksulluk ile mücadele için yapılması gerekenler ise iki alt başlıkta belirlenmiştir; i) emek üretkenliğinin artırılması amacıyla teknoloji ve

Yoksulluk kavramına dair tartışmalar, 19. yüzyıl İngiltere'sinden günümüze dek iktisat yazınındaki güncelliğini korumaktadır.

*1) Beşeri Kalkınma Endeksi; bir ülkedeki ortalama yaşam süresi, eğitim düzeyi (okullaşma oranı) ve gelir düzeyi (kişi başına düşen GSYİH oranı) ile ilgili verilerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Beşeri yoksulluk endeksi ise 40 yaşına kadar yaşama olasılığı, yetişkin okur-yazar düzeyi, güvenilir su kaynağı kullanan birey yüzdesi ile 5 yaşın altında yetersiz beslenen çocuk sayısı yüzdesinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.

*Arş. Gör.
İÜ - İktisat Fak.

altyapı çalışmalarına ağırlık verilmesi ve yoksullara öncelik tanıyan istihdam politikalarının yaşama geçirilmesi, ii) sağlık, aile planlaması, beslenme ve ilköğretim başlıklarına önem verilmesi. Bu yaklaşım, bir anlamda 80'li yılların neoliberal politika önermelerinden farklı olarak, yapısal uyum programlarının bu başlıklar ile birleştirilmesini hedeflemektedir. Devletin etkinlik alanının küçültülmesi yerine sosyal öncelikli altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi gerekliliği ön plana çıkartılmakta, savunma harcamalarının kısıtlanması önerilmektedir. Yoksullara öncelik tanıyan yardımların desteklenmesi, gelir desteği şeklindeki yardım biçimleri ile tanımlanmaktadır. Yoksulların sayısının azaltılması yerine, yoksulların acısının hafifletilmesi hedeflenmektedir.

2000/2001 yıllarına ait Kalkınma Raporu ise, 1990 yılından farklılıklar içermektedir. Aradan geçen on yılın ardından yoksulluk ile mücadele başlığında öngörülen ilerlemenin söz konusu olamaması nedeniyle küresel yoksulluk söyleminin daha geniş boyutlarıyla ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu amaçla, Dünya Bankası yoksulluk başlığında yeni bir düzenlemeye gitmekte; bu süreçte mutlak yoksulluk tanımı geri plana itilerek yoksulluk tanımı farklı bir çerçeveye oturtulmaktadır. Barınma, açlık, giyim, sağlık, eğitim gibi başlıkların ötesinde daha geniş kapsamlı bir yoksulluk tanımının yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Amartya Sen tarafından yapılan yoksulluk tanımının temel alındığı 2000/2001 Raporunda bireylerin yapabilirliklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre; bireyin sahip olduğu yapabilirlikler, değer verdiği, istediği yaşam tarzının kendisini özgür kılmadığı ile alakalı olarak açıklanmaktadır (ancak, Kenya'da yaşayan bir birey ile New York'un merkezi ile yoksul mahallelerinde yaşayan bireylerin yapabilirliklerinin farklılıklar içereceği dikkate alınmamaktadır). Yoksulluk, iyi olma halinden; iyi yaşam koşullarından yoksun olma hali olarak tanımlanmaktadır.

Yoksulların sahip olduğu yaşam koşullarının yoksulları korumasız kıldığı, risklere maruz bıraktığı, yoksulların sessiz ve güçsüz olduğu (yoksulların seslerini duyuramadığı, yönetimde söz hakkına sahip olmadığı, yoksullara öncelik tanıyan politikaların göz ardı edildiği) belirtilmektedir. Bu çerçeve temel alındığında; yoksulların risklere karşı korunması, sessizliklerinin ve güçsüzlüklerinin giderilmesi gündeme getirilmektedir. Yoksulların yaşamsal olanaklarının artırılması, teşvik edilmesi, devlet kurumlarının yoksullara karşı daha sorumlu ve hassas davranmasının sağlanması, kamu harcamalarının sosyal öncelikli sektörlerle ayrılması

üzerinde durulmaktadır. Yoksulların siyasal süreçlere ve yerel karar mekanizmalarına katılımının artırılarak güçlendirilmeleri ve bu bağlamda toplum içerisindeki cinsi, etnik ve sosyal statü farklılığından kaynaklanan engellerin ortadan kaldırılması, sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir.²

Küreselleşmenin "nimetlerinden" yoksulların da etkin bir şekilde yararlanabilmesi için özel sektör ile devlet kurumlarının işbirliği içerisinde çalışması, yoksulların piyasa ile barışık hale gelmeleri gerekliliğine işaret edilmektedir. Kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi, piyasaların yoksullar için, yoksullar yararına daha iyi çalışmasının koşullarının hazırlanması ifade edilmektedir. Dünya Bankası'nın bu yaklaşımı, 80'li yıllara göre tamamen tezat bir önerme olmakla birlikte, devletin küçültülmesi yerine, devletin özel sektör ile işbirliğine giderek daha etkin olacağı üzerinde durulmakta, kamu hizmetlerinin 'işbirliği' içerisinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

'Yoksul kimdir?' sorusuna farklı yaklaşımlar geliştirmenin mümkün olduğu günümüzde, en genel şekliyle özetlemeye çalıştığımız Dünya Bankası çalışmalarının yoksulluğu bertaraf edici kalıcı çözüm önermelerine sahip olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Dünya Bankası çalışmaları ile "en alttakiler" ya da "oldukça yoksul" olanlara yönelik bir seslenişten öteye geçilememektedir. 19. yüzyıl İngiltere'sinde giderek artan refah artışına rağmen yoksulların sayısının giderek artması; yoksulluk, geçimlik ücret kavramlarının tartışılmasına neden olmuştu. Yoksulluk kavramının görevi ile, bölüşüm sorununun esas alınmadığı "yoksulluk" yaklaşımının en alttakilerin feryadı olmaktan öteye geçemeyeceğinin altı çizilmelidir. Yoksulluğun küreselleşme sürecinin bir sonucu olduğu saptamasının ötesinde, yoksulluğun nedenleri üzerinde yoğunlaşılması, günümüz dünyasında daha yaşanabilir koşulların yaratılmasına katkı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

Fikret Şenses (2001) Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

World Bank (1990), World Development Report, Poverty, World Bank Publications and Oxford University Press.

World Bank (2000/2001), World Development Report, Attacking Poverty, World Bank Publications and Oxford University Press.

United Nations Development Programme, www.undp.org

Yoksulluk, iyi olma halinden; iyi yaşam koşullarından yoksun olma hali olarak tanımlanmaktadır.

2) Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.43.

1980 Sonrası Neoliberalizm ve Neopopülizm

Popülizm, sanayileşmenin ilk aşamalarında ortaya çıkan çok sınıflı sosyo-politik koalisyonları vurgulamadan, toplumun tüketim baskılarına tepki olarak uygulanan genişlemeci yeniden dağılım politikalarına, "insanlar" ve "güç blokları" arasındaki çelişkiyi ifade eden ideolojik bakış açısından, siyasette "tek adam" anlayışı olarak görülen politik bakış açısına kadar birbirinden oldukça farklı siyasal, tarihi, felsefi ve ekonomik kavram ve olguları açıklamak için kullanıldı. (Roberts, K., 1995) Ancak, daha çok ithal ikameci sanayileşme (İS) süreciyle birlikte ele alındı ve devletin piyasalara müdahalesi, kaynak ve gelir dağılımındaki rolü ile ilişkilendirildi. "Popülist anlayış ve politikalar", ekonomilerdeki istikrarsızlıkların ve engellerin nedeni sayıldı. Bu yüzden, dış ticaretin serbestleştirilmesi, ihracata dönük stratejiye geçilmesi ile birlikte devleti ekonomide küçültecek uygulamalar sonucunda popülizmin de sona ereceği düşünülürdü. Oysa, popülizm, liberalizm gibi "neo-" ön ek olarak bu dönemde de varlığını sürdürdü.

Neoliberalizm, klasik popülizmde mal sahibi gibi davranan devlete, korunan endüstrilere ve fiyat kontrolleri veya teşviklerine dayanan devletçi ve müdahaleci politikalara, devletten kaynak aktarma veya ekonomik fayda sağlamak için her tür rant-kollayıcı davranışa karşıdır. Neo-liberal görüş, daha esnek emek piyasası yaratmak için, klasik popülizmin çalışan sınıf anlayışını, ücretleri düşürerek, formal sektör istihdamını azaltarak ve işçilerin kanuni haklarını zayıflatarak bozar. Neoliberalizm, devleti toplumsal taleplerden arındırmaya ve bireysel ekonomik birimleri piyasanın rekabetçi mantığı ve disiplinine entegre eden teknokratik karar alma mekanizmasına dayanır. Devlet, refah, yeniden bölüşüm ve bütünlüyci fonksiyonlarından çekildiği için, bu görev piyasaya bırakılır. Serbest piyasa ekonomisine dayanan alternatif ekonomi modeli tercihinde kanuni-anayasal araçlarla toplum sosyal olarak disipline, politik olarak depolitize edilmeye çalışılır. Ekonomik liberalizm, genellikle politik liberalizmin karşı olduğu militer-otoriter siyasi ortamlarda uygulanır.

Popülizmde ise döngülerin temelinde sosyal yapının, politik rejimlerin, sınıflar ve sektörler arası eşitsizliklerin, devletin ağırlığını ortaya koyan güçlü devlet geleneğinin yattığı, hükümetlerin belirli grupların taleplerini yerine getirmek, kendi siyasi meşruiyetini artırmak, politik krizleri çözmek, yapısal reformları ertelemek ve politik gücünü yeniden göstermek için popülist politikalara başvurdukları görülmektedir. Popülist iktidarların varlığı, uygulamaları ve popülist söylemleri karşısında, bu anlayışı ve eğilimleri nötralize edebilecek muhalefet hareketleri de politik olarak riskli olduğundan ortaya çıkamamışlardır. Bu politikalarla geliri yeniden dağıtarak büyümeyi

sağlamak amaçlandığından, politikanın sonucunda toplumdaki kesimlerin ulusal gelirden aldıkları payın değiştiği görülür. Siyasette belirgin bir etkiye sahip olanların lehine, organize olamayanlar aleyhine bir sonuçtur bu. Bazı durumlarda, ekonominin içine girdiği olumsuz durum öylesine derin olabilir ki, popülist uygulamalarla gelirleri reel olarak artan kesimler bile, döngü sonunda başlangıçtakinden daha düşük bir seviyeye inebilirler (Cordaso, E. ve A. Helwege, 1991 ve Dornbusch, R. ve S. Edwards, 1989).

Neoliberal yaklaşımda, devletin ekonomide genişlemesinin ve rant-kollayıcıların özel çıkarları uğruna ele geçirilmesinin ciddi sorunlar yarattığı kaydedilir. Krizin nedeni; korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği, başka bir ifadeyle mali gevşeklik olarak tanımlanan ekonomik popülizmdir. Bu yaklaşıma göre, ekonomik reformlar kısa dönemde ekonomik popülizmle mücadele etmeli ve bütçe açığı kontrol edilmeli, orta dönemde devlet müdahalesini azaltan, ticareti serbestleştiren ve ihracatı teşvik eden piyasaya dönük büyüme stratejisi uygulanmalıdır.

Neoliberalizme yönelik reformların yürütülebilmesi için, politik sistemin kendisini radikal olarak yenilemesi ve ekonomik reformun bir gereklilik olduğunu anlaması gerekir (Sunkel, O., 1995). Reformun sosyal maliyetleri ile ayarlama ve yeniden yapılanmanın gelirleri daha eşit dağıtıldığında, geniş sosyal ve politik uzlaşma sağlanabilecektir. Ama gerçekte, neo-liberal politikalar sonucunda, eşitsizlikler ve yaşam standardında olumsuz değişimler ve düşük geliri grupların tepkileri ortaya çıkar. IMF temelli istikrar programlarını uygulayan hükümetler, piyasa reformlarının sosyal maliyetlerini düzeltmek için politik olarak çıkar yol ancak mali olarak sorumsuzluk olan hükümet harcamalarındaki artışa, popülist istek ve baskılara karşı koyacaklarına söz verirler. Ancak, popülizmin yeni biçiminin neoliberal reformlar ile bağdaşır ve bütünlüyci olabileceği görülmektedir.

Neoliberalizm ve Neopopülizmde Kitle Desteği Ve Kaynakları

Neo-liberal uygulamalar sonrasında popülizmin tekrar ortaya çıkışı, popülizmin neoliberal çağda da uygulanabileceğini ve mali savurganlık olarak açıklanamayacağını, aksine mali sıkılık ve piyasa reformları altında "tek adam" konumundaki liderlerin popüler grupların desteğini harekete geçirmek için farklı politik ve ekonomik araçlar bulunduğunu ve kullandıklarını gösterir. Desteği harekete geçirmek için, siyasi ve ekonomik bozulmaya karşı savaş, vatandaşlık haklarını genişletmek gibi politik sorun veya semboller kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomi politikaları, öncü gruplara maddi fayda sağlayarak politik destek elde etmek için biçimlendirilirken, organize olmamış kitlelerden de toplu destek sağlama arayışı içine girilir.

Neoliberalizm ve neopopülizm arasındaki

Zeki
Göreneel*

Ekonomik
liberalizm,
genellikle
politik
liberalizmin
karşı olduğu
militer-
otoriter siyasi
ortamlarda
uygulanır.

*Arş. Gör.
Marmara Üni.
İ.İ.B.F.

benzerlikler ve ilişki şu şekilde sıralanabilir:

- Toplumsal destek kaynaklarında benzerlikler vardır: enformal sektördeki genellikle yoksul ve organize olmamış kitlelere yönelirler -neoli-beraller, böylelikle piyasayı bozan devlet müdahaleciliğinin önlenmesi çabalarına popüler bir taban ve seçim desteği sağlanılacağını düşünmektedirler-, sivil toplumda organize pek çok grupla muhalif ilişkileri vardır ve var olan ekonomik ve siyasi bozukluğun yaratıcıları olarak gösterdikleri politik sınıfa "saldırarak karşıtlık (antagonizm) yaratmaya çalışırlar.

- Maliyet ve getirilerin dağılımında benzerlikler vardır. Neoliberal ayarlamalar sivil toplumda organize olmuş gruplara yüksek maliyetler yükler. Neopopülist liderler ise bu grupları zayıflatmak ister. Hiperenflasyonu düşürecek ve yoksulluğu önleyecek programlar hedef-lenerek yoksul kesimlere fayda dolayısıyla bu kesimden destek sağlanır.

- Neoliberalerler ve neopopülistler gücü merkezileştirme ve otokratik biçimdeki yasalara çıkarma çabalarında benzeşirler. Neoliberalerler, önceki müdahaleci ve rant gözetimlerini oluşturduğu yapının kırılması için merkezi-leşme taraftarıdır. Klasik liberalizm ve onların anti-devletçi abartılı söylemlerinin (retorik) tersine en azından geçiş döneminde ve belirli olmayan bir süre, ekonomik reformları etkilemek ve liderlik pozisyonlarını artırmak için devlete güçlü bir rol verirler. (Weyland, K., 1996)

Hem neopopülistler hem de neoliberalerler, ithal ikameci gelişme modelinde kaybedenlere ulaşarak kitle desteği sağlamaya çalışırlar. İİS stratejisinde iş yaratımı sınırlı olduğundan enformal sektör büyür. Formal ekonomiden dışlanmış ve vatandaşlık haklarını ortaya çıkaracak güçlü organizasyonlardan yoksun kitleler -marjinal kitleler, kentli alt sınıflar ve kırsal yoksullar- bu yeni akımların potansiyel destekleyicileridir. Ayrıca, klasik popülistlerin saldırdığı ve korumacı, yeniden dağılımcı politikalara karşı olan sektörler-uluslararası finansal kurumlar; tarım, maden, imalat ve bankacılıkta rekabetçi ve ihracata yönelik girişimler gibi ekonominin yeniden yapılanmasından fayda sağlayacak küçük, güçlü iş sektörleri de neoliberal neopopülistlerin en güçlü destekleyicileri haline gelmişlerdir. 1930 ve 40'larda popülist liderlerin gelişme çağı başlangıcında yeni toplumsal koalisyonlara şekil vermek için devletin gücünü kullanarak ithal ikameci endüstrilere ve emeğe dayanan güçler dengesi, 1980 ve 90'larda neo-liberal çağın başlangıcında politika koalisyonunda emekten iş çevrelerine doğru değişmiştir. Neo-popülist hükümetler ile iş çevreleri arasında ekonomi politikasının biçimlenmesinde ve uygulanmasında siyasi işbirliği yeni boyutlara ulaşmış, daha önce görülmemiş biçimde sıkı, akışkan ve aleni hale gelmiştir. İş çevreleriyle olan bu siyasi bağın yanında, popülist hükümetler yeni ortaya çıkan seçmenleri için güçlü maddi teşvikler sağlamışlardır. Finansal sistemin liberalleşmesi ve iç piyasanın açılması rekabetçi firmalar ve finansal

gruplar için önemli ekonomik fırsatlar yaratmış, geniş çaplı özelleştirme, yerli girişimcilerin büyük miktarda sermayeye ulaşmalarını sağlanmış ve ekonomik yoğunlaşma sürecini hızlandırmıştır. Büyük iş çevrelerinin güçlenmesi, emeğin bölünmesi ve kurumsal ve ekonomik gücünün zayıflaması ile birlikte sürmüştür.

Popülist hükümetler önemli konumdaki sendika liderlerini ve sektörleri ekonomik reform sürecine katma çabasına girdiklerinden reform sürecinde bütün emek kesimi kaybetmiyordu. Bu sendikalar ekonominin daha rekabetçi endüstrileri ve ihracata yönelik sektörleriydi. Bu sektörlerde, firma seviyesinde endüstri-emek işbirliğini, özelleştirilen firmalarda işçilerin hisse senedi sahibi olabilmesini ve işveren-işçi müzakerelerinin merkezileşmekten uzaklaştırılmasını vurgulayan yeni bir sendikacılık doğmuştur. Liderleri genellikle hükümet mevkileri ile ödüllendirilmiş, yeni politika koalisyonunda ekonomik ve kurumsal ayarlamalarla büyük ve uluslararası rekabete açık sektörlerde öncelik verilmiştir. Sadece, politika reformları ile sunulan ekonomik fırsatlardan avantaj sağlayabilen işçiler yeni popülist politika koalisyonuna entegre edilmişlerdir.

Diğer taraftan ortaya çıkan demokratikleşme ve geleneksel politik yapıya karşı memnuniyetsizliklerin derinleşmesi gibi yeni eğilimler, küçük çoğunluğu olan partilerin seçilebilmesine ve güç yapısının çeşitlenmesiyle politikaları uygulamaya yeterliliklerinin zayıflamasına yol açmıştır. Piyasaya yönelik ekonomik reformların demokratik hükümetleri nasıl etkilediği sorusuna karşı reformların olumlu ve olumsuz etkilerini belirten iki ayrı görüş vardır: olumlu etkiyi belirten görüş, yeni demokratik hükümetlerin kredibiliteleri sağlamalarında ekonomik reformların şart olduğunu ileri sürer. Orta ve uzun dönemde ekonomik reformlar demokrasinin güçlenmesi için önemlidir, çünkü daha dinamik ve kalıcı büyüme için gerekli koşullar sağlanır, ekonomik kaynakların kontrolü, böylelikle politik güce topluma yayılır. Olumsuz etkiyi belirten görüş ise, ekonomik reformların yeni demokratik hükümetlerin popülaritesini ve istikrarı tehdit edebileceğini ileri sürer. Reformların, yabancılaşmış bir alt sınıf yaratarak, orta sınıfları yoksullaştırarak, varlıklarını daha da zenginleştirerek, böylelikle onların politik etkilerini artırarak, kanunları ve demokratik sistemin temsil etme özelliğini zedeleyeceği düşünülür (Naim, M., 1995).

Liberalleşme Sürecinde Devlet-Çıkar Grupları Arasındaki İlişki

Siyasi yaşamlarını sürdürme zorunluluğunda olan hükümetler, oportünist olmak -yeniden seçilebilme ya da iktidarlarını devam ettirme olasılıklarını en çoklaştıracak şekilde davranmak zorundadırlar. Sert politikaların gerektiği ve ertelenemeyeceği zamanlarda iktidara gelen, reformları uygulayacak olan hükümet, diğer yandan, politik arenada güç ve destek sağladıkları gruplar yararına hareket etmeleri için güçlü partizan baskılara maruz kalırlar. Zira, önceki dönemde kontrol edilmiş, baskı altında tutulmuş organize

Siyasi yaşamlarını sürdürme zorunluluğunda olan hükümetler, oportünist olmak zorundadırlar.

popüler gruplar hükümetten yeni taleplerde bulunurlar. Reformlar ile çelişen bu talepler karşılandığında makroekonomik istikrarı sağlamak zorlaşmaktadır. Popüler sektörlerin talepleri daha düşük seviyede tutulduğu ve politika ve karar alma yapısında kurumsal süreklilik sağlandığı ölçüde liberal politikaları uygulamak kolaylaşmaktadır.

Ekonomik krizlerin yapısal reformları gerekli kılması sonrasındaki süreci etkileyen faktörler, reformların sonuçlarından etkilenen belirli grupların politik güçleri, reformları tek taraflı empoze eden hükümetin yasal otoritesi ve idari kapasitesidir. Bir yandan, hükümetin idari kapasitesinin reformların yürütülmesi için gerekli olduğu gerçeği, diğer taraftan deregülasyon, özelleştirme, merkezileşimden uzaklaşma ve ekonominin dünya ekonomisine açılmasının hükümeti zayıflatması bir çelişki doğurmaktadır. Kurumsal zayıflık ve kamu yönetiminin etkisizliği az gelişmiş ülkelerin gelişiminde en önemli kısıt ve reformlar için idari kapasitenin artırılması gerekmektedir. Reform programı, gruplar arasındaki gerginlik, anlaşmazlık ve çatışmaları zamanla arttıracaktır. Sorunun temelini ekonomik gelişme için sermaye birikimi ihtiyacı ile, artan tüketim taleplerini karşılayarak politik meşruiyet sağlama ihtiyacı arasındaki gerilim oluşturmaktadır.

1980'lerde Türkiye'de Politik-Ekonomik Liberalizasyon

I. Siyasi iktidarların geniş halk kitlelerinin ekonomik ve toplumsal isteklerini dikkate aldığı ve karşılamak zorunda kaldıkları, Türkiye'nin siyasi gelişiminde "sokaktaki adamın" önemli duruma geldiği çok partili süreç sonrasında popülist anlayışı yerleştirir kılan üç önemli faktör vardır.

İki, kökü Osmanlı'ya dayanan, yönetimi altında yaşayanların refahını koruyan ve arttıran "her şeye kadar" güçlü devlet anlayışıdır. Sivil toplum kurumlarının gelişmemiş olmasıyla örgütlenmenin ve devlet-toplum arasındaki ilişkileri düzenleyecek çoğulcu düzeneğin yokluğu popülizme elverişli ortamı yaratmıştır. Liberal söylemle hareketine başlasa da çok partili sistemin ilk hükümeti devletçiliğin iktidarın sürekliliğini sağlama yönündeki getirilerinin terk edilememesiyle devletçi geleneği "her şeye kadar" devlet anlayışı ile sürdürdü. Pazarın hakimiyeti yerine iktisadi sonuçlar siyaset aracılığı ile gerçekleştirildi. Bu tutum çok partili sistem içindeki hükümetlerin temel davranışı oldu.

İkinci etken, siyasete rekabetin girmesiydi. Dolayısıyla iktidarın sürekliliği için politik kazanım gerekiyor, bu da kısa vadede olumlu sonuçlar getirebilecek pragmatik popülist politikalarla elde edilmeye çalışılıyordu. 1958'e gelindiğinde uygulanmak zorunda kalınan istikrar politikası, Menderes'in muhalefet partisinden güçlendiğini ve popüler liderliğinin giderek gözden düştüğünü görmesiyle yardıma bırakılmış, muhalefete karşı yoğun baskılar artmış ve Vatan Cephesi kurulmuştu. Ekonomik krizle birlikte patronaj kaynaklarının azalması ve böylelikle kitle desteğinin zayıflaması radikal ve otoriter bir popülizme yol açmıştır. 1973-

1980 arasında merkez sağ ve merkez solun siyasetteki yoğun rekabeti, hem popülist politikaların artmasına, hem de popülist söylemin içine, Türk milliyetçiliği, İslam, emperyalizm karşıtlığı gibi ideolojik öğelerin sokulmasına neden olmuştur. 1986'da askeri rejimin siyaseti yasakladığı parti liderleri için yapılan referandum ile siyasi arenaya geri dönmeleri, Özal'ın liberal politikalarından sapmasına ve seçim ekonomileri sayılacak genişleyici politikalara yol açmıştır.

Üçüncüsü ise, toplumsal dokunun değişmesiyle toplumdaki grupların yeni elde ettikleri sosyal ve ekonomik güçlerini göstermeye başlamasıdır. Hükümetlerin uygulamaları rant-kollayıcı davranışları cesaretlendirdi. İktidar partisinden denetlediği kaynak ve hizmetler kitle desteğini genişletme için kullanılırken, devlet ve toplum arasındaki bağlantıyı düzenleyen ilişkiler parti patronajına kaydırıldı.

II. 1980 yılı Türkiye'nin politik ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. Ticaret liberalizasyonu ve finansal sistemde reformun sonucu olarak ekonomi, dışı açılma ekseninde dönüştürülmüştür. Bu değişiklikler, hükümetin ekonomideki rolü ile ilgili felsefenin de yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Özal dönemi, Türkiye ekonomisinin 1950 sonrası yaşadığı ödemeler dengesi krizleri ve makroekonomik genişleme-daralma dönemlerini bir kerede ortadan kaldırmayı amaçlayan, Türk standartlarına göre radikal sayılan reformlar ile karakterize edilir¹. 1980-1988 arasında temel makroekonomik değişkenlere bakıldığında, Türkiye'nin 24 Ocak'da hedeflediği merkezileşimden uzak ve piyasa yönelimli ekonomiyi ne ölçüde ulaşılabildiği sorusu belirlemektedir. Yanıtın ekonomik araçların ne ölçüde ve ne yönde kullanıldıklarından öte, toplum ve devletin etkileşimi ve yapılarına öncelik verilerek açıklanması gerekmektedir.

24 Ocak 1980 kararlarının temel unsurları, Latin Amerika'daki örnekleriyle benzerlikler göstermektedir. Liberalizasyon sürecinin başlaması ve radikal bir takım kararların alınmasıyla, Latin Amerika ülkelerinde de görüldüğü gibi popülist politikalarından uzaklaşılacağı düşünülerek iyimser bir havaya girilmiştir. Reform ve liberalizasyon sürecinin, toplumsal gerçeklik ve yapıdan, siyasi oluşumlardan, devlet geleneği ve ekonominin yurtiçi dinamiğinden bağımsız yürütülebilmesi sonucunda, iyimserlik bir süre sonra tersine dönmüştür. Ancak, süreç klasik popülizmin aşamalarının artık uygulanmadığını gösterse de, popülizm, ekonomik büyüme için gelir yeniden dağılımının kullanılmasında ve ekonomi politikalarının belirlenmesinde çıkar gruplarının beklenti ve tepkilerinin belirleyiciliğinin devam etmesinde görülebilir. Artık İİS stratejisi çerçevesinde büyüyen yurt içi endüstriyel elitler ve geleneksel ihracatçılar korunmuyor, iç piyasayı canlı tutmak için reel ücretler artırılmıyor, onun yerine ekonomik büyümeyi sağlaması beklenen dışı dönük üretim yapan ihracatçı sanayicilere teşvikler, maliyet avantajları, kredi kolaylıkları sağlanıyor, çift fiyatlarla ve rantlara açık izin veriliyordu. Gelir yeniden

1) N. Moises'e (1995) göre, ekonomik krizler bazı yapısal reformların uygulanmasını da gerektirir. Ancak bu aşamada, tek taraflı olarak reformların empoze eden merkezi hükümetin yasal otoritesi, reformların gerçekleştirilme için hükümetin yönetimsel kapasitesi ve reformlardan etkilenen grupların politik güç ve etkinlikleri reform sürecinin sürekliliğinde belirleyici olmaktadır. 24 Ocak kararlarına bu çerçeveden bakılırsa, demokratik rejimin oldukça cesur, radikal kararlar aldığı görülebilir. Bu kararların oldukça olumsuz politik koşullar altında bir azınlık hükümeti tarafından alınması daha da ilginçtir. Ö. Uluatam, (1989) yıllarını en çoklaştırmaya çalışan demokratik hükümetlerin, böylece bir ortamda ciddi biçimde sorumluluklarını yerine getirebileceklerini belirtir. Ancak sonraki aylarda, gerçek sorunların karar alma süreci dışında uygulama aşamasında ortaya çıktığı görüldü. Paketin, vergi sisteminin reformu, işçilerin kadem tasarruflarının sınırlandırılması, ücretlerde zorunlu eşel-mobil sistemi, 1977-78 yıllarında ulusallaştırılan madenlerin özel sektöre açılması, bazı ekonomik/mali teşvik kanunlarının yasalanması ve sigara ve içki üzerindeki devlet monopolünün kaldırılması gibi önemli bir bölümünün parlamenterden geçmesi gerekmektedir, parlamento ağırlığının bunun için uygun olmaması paketin mantıksal bütünlüğünü başlangıçta zedeledi.

dağılım mekanizması onların lehine işletiliyordu. Kaynak dağılımı ve gelir yeniden bölüşümü politikaları ile siyasal destek kazanma yöneliminin Demokrat Parti ve sonrasında partilerin kullandığı temel unsurlardan biri olmaya devam etmesi ve siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkileri biçimlendirdiği gerçeğinden bakıldığında, bir anlamda değişen popülizm anlayışı değil, popülist politikalarla çıkarları gözetilen gruplar olduğu görülüyordu. Bu nedenle liberalizasyon ve reformları bu çerçevede ele alıp, popülist-kültür altında nasıl uygulandıklarına ve sonuçlandıklarına bakmak gerekmektedir.

Krizlerin kontrol altına alınmasıyla üç önemli sorun ortaya çıkar: ilki, sürdürülebilir büyümeyi başarmada devletin rolü ile ilgili çıkan sorunlar, ikincisi, reformun dağıtım ile ilgili sonuçları ve siyasal çıkarların olası etkileri ile ilgili sorunlar ve üçüncüsü, reform sürecinin ölçülebilirliği ile ilgili çıkan sorunlar (S. Haggard ve R. Kaufman, 1995). Bu çerçeveden Türkiye'nin ekonomik ve politik sisteminin mantığı analiz edildiğinde, farklı ve birbirine çelişen olgular ortaya çıkar: 1983-1991 arasında hükümet ekonomiyi özel sektörün eline bırakma taraftardır ama aynı zamanda devleti güçlendirmiştir; etkinlik adına özelleştirme ve dereğülasyonu desteklemiş ama aynı zamanda ihtiyari dağıtımların kapsamını artırmıştır; ihracat sektöründe müdahaleyi bırakarak rekabeti teşvik edeceğini belirtmiş, ama aynı zamanda başka bir takım haklar vermiştir. Sonuçta enformal, düzenlenmemiş ve ölçülemeyen ekonomi genişlemiş, formal işbirliği içinde olan siyasal organizasyonların gelişimi duraklamış veya sona ermiş ve ekonomik çıkar gözetilen yeni gruplar ortaya çıkmıştır (J. Waterbury, 1992).

Diğer taraftan, 1980 istikrar programının talep azaltıcı etkisinin ve hükümet harcamalarındaki kesintilerin, kentli yoksul ve çalışan kesimlerin üzerinde ciddi olumsuz sonuçları olmuştur. Bunun yanında özelleştirme girişimleri ve finansal piyasalar reformu yüksek gelir gruplarının lehine gelir dağılımını etkilemiştir. Liberalizasyon politikaları sonrasında ekonomideki genişleme ve büyümenin tüm kesimlerin yararına olacağı düşüncesi liberalizasyon politikalarının ve reformların çok partili sistem içinde gerek hükümetlerin iktidar edinimleri, gerekse baskı gruplarının politikaların belirlenmesi ya da esnekleştirilmesindeki etkinlikleri ile tam anlamı ile uygulanamaması sonucunda gerçekleşmemiştir.

1970'lerdeki hükümetlerin denetleyemediği dağılım ile ilgili açmaz ve 24 Ocak kararlarından sonra, kararlara tepki olarak grevlerin ve politik şiddetin sürmesi, 1980 Eylül'ünde askerlerin yönetimi ele geçirmesi ile kırılmış, askeri hukuk altında, ücretiler aleyhine gelir yeniden dağılımı ile sonuçlanan zorunlu gelirler politikası uygulanmıştır.²

Özal ve takımının bir taraftan, serbest piyasa yönelimli politikalar sonucunda kaybeden emek, tarımsal işgücü, alt-düzey bürokrasi ve küçük işletmeleri kapsayan belirli sosyo-ekonomik grupları ulusal koalisyonun içine almak istemesi, ancak diğer

taraftan istikrar programını korumak ve piyasa-yönelimli ekonomi felsefesini izlemeye çalışması bir ikilem yaratıyordu. Örneğin, ekonomik büyümenin 1984-87 döneminde kamu yatırımlarında aşırı genişleme yoluyla hızlanmasının nedeni, hükümetin geniş ulusal koalisyonu yeniden oluşturma ve yeni partiyi kurma ve güçlendirme isteğinden kaynaklanmaktaydı. Bunun yanında parlamento kontrolü dışında bırakılan "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Fonu" gibi bütçeye ait ekstra fonlar ile ev sahiplerine teşvikler verildi ve bu, özel sektör inşaat yatırımlarının patlamasına yol açtı. Orta-gelir gruplarının politik desteğini elde etmek için hükümet özelleştirme programını, kamuya ait büyük all yapıların kar ortaklığı sertifikalarını satarak yürütmeye başladı. Kentli yoksul kitleler için gecekondulara yönelik tapu tahsis belgeleri, imar afları ve izinleri, ücretliye vergi iadesi, fak-fuk-fon uygulamaları hızlı kentleşmenin oluşturduğu kentsel rantların yoksul katmanlara intikal etmesine ve ekonomik sorunlarının çözülmesine ve böylelikle de iç talebi artırıp, mülkiyet sahipliğini yaygınlaştırarak seçime ait tabanın genişlemesine neden oldu. İthalattaki liberalizasyonun etkisi de eklendiğinde tüketim mallarında bolluk duygusu tüm sınıfları belli ölçülerde etkilemeye başladı. Aynı çerçevede, vergi sisteminde yapılan değişiklikler, gelir yeniden dağılımını etkiledi. Kurumlar vergisinde şirketler lehine istisna ve muafiyetler getirilerek, gelir vergisi parçalı ve adaletsiz bir yapıya dönüştürülerek vergi hasılatının milli gelir içindeki payı düşürüldü.

III. Bir diğer özellik, Özal'ın, ülkeyi ekonomik ve politik krizden çıkarmasıyla elde ettiği başlangıç avantajına rağmen, pek çok engelle karşılaşmasıdır. Parti, somut seçim tabanını sağlamlaştırma ve geliştirme sorunuyla karşı karşıyaydı. 1960'larda Adalet Partisi'nin sahip olduğu -1960'lardaki, İİS stratejisinin "kolay aşaması" döneminde, Adalet Partisi kamu sektörünün geniş katılımına dayanan popülist stratejisiyle hızlı ekonomik büyümeyi ve böylelikle de belli başlı bütün sosyo-ekonomik grupların bu büyümeden mutlak değerde faydalanmasını sağlıyordu- seçenekler 1980'lerde yoktu. Zira, ayarlamı dönemi toplumda pek çok grubun en azından ilk aşamada kaybetmesine neden olmuştu. Bunun yanında ANAP monolitik -büyük ve değişmez bir bütün oluşturan, içinde bağımsız hareket özgürlüğü pek bulunmayan- bir yapıda değildi. Parti elitleri, liberal kanat ve belirgin İslami görüşü yansıtan tutucu kanat olarak bölünmüşlerdi. Bu iki kanat arasındaki gerilim, 1980'lerin ikinci yarısında ekonomi stratejilerinin belirlenmesinde etkin olmaya başladı. Liberal kanat, mali ve parasal disiplin sağlanarak liberalizasyon politikasına devam edilmesini isterken, tutucu kanat, partinin kendi seçim tabanını genişletmek için devletin ihtiyari gücünü bir araç olarak kullanma taraftaydı. Özetle, askeri dönem ve yeniden demokratikleşme sonrasında, neo-muhafazakar hükümet uluslararası destekleyicilerin ortodoks talepleri ile yurt içindeki destekleyicilerin dağılımcı talepleri arasında kalarak, her iki talebi de tatmin

2) J. Haggard ve R. Kaufman, (1995) demokratik hükümetlerin ekonomi yönetimleri kapasitesindeki genel bir erozyonun, sadece elitler arasında değil, toplumun büyük bir çoğunluğuna da otoriteren çözüme istek ve desteği artırdığını belirtir. Ekonomik çöküş demokratikleşmeyi, suçları, grevleri, ayaklanmaları artırmaya ve politik yelpazenin karşı uçlarındaki grupların kutuplaşmasına yol açarak tersine çevirebilmektedir. Bu gibi toplumsal huzursuzluk ve politik kutuplaşma askeri müdahaleler için geçerli bir neden olmaktadır. L.B. Pereira da (1993) demokratik hükümetlerin neo-liberal iktidarı izlemeleri sonucunda durgunluk, yoksulluk ve politik hoşnutsuzluğun arttığını ve böylelikle demokrasinin zayıfladığını ileri sürer. M. Sönmez (1982) ise Rahmi Koç'tan alıntı yapmıştır. "12 Eylül hareketinden önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ya da yönetmelik çıkarmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. Yani her şey güc ve uzun zaman içinde gerçekleştirilebiliyor, her şey politik açıdan bakılıyordu. Ekonomik yaklaşım hep aklıdan geliyordu. Askeri yönetim altında fark, alınan kararların parlamentodan geçmesi gibi bir zorunluluk olmadığından çok hızlı hareket edebiliyor ve üstelik askeri yönetim yanlış yapsa bile bunu kısa sürede düzeltebiliyor. En önemlisiyse tüm bu işlemler yapılırken politik yaklaşımlar söz konusu olmuyor. Çünkü askeri yönetim parlamentoda sandalye kaybı ya da seçmen kaybı diye bir kaygısı yok."

1976-1990 REEL ÜCRET ENDEKSLERİ VE DEĞİŞKEN MALİYETLER ÜZERİNE UYGULANAN MARK-UP ORANI

Yıllar	KİT'lerde reel ücretler	Genel imalat sanayiinde reel ücretler	Değişken maliyetler üzerine uygulanan mark-up oranı
1976	100.0	100.0	0.358
1977	113.2	108.3	0.305
1980	96.9	81.9	0.359
1983	85.1	80.1	0.316
1986	70.0	68.0	0.381
1987	74.9	76.6	0.382
1988	74.0	74.6	0.398
1989	103.7	90.1	0.363
1990	127.1	112.8	0.408

Kaynak: Boratav, 1997, s. 175

edici biçimde karşılayamadı. Bu baskılar, hükümetin mali disiplini gevşetmesinin ve 1983 sonrası dönemde genişleyici politikalar uygulamasının nedeniydi ve genişleyici politikaları uygulayabilmek için enflasyon vergisine ve daha sonrasında da yoğun biçimde borçlanmaya başvuruldu.

Ekonomik Göstergeler

K.Boratav'a göre, 1980 yapısal ayarlama programının temel hedefi genel olarak gelir dağılımını emek aleyhine düzenleme ve biçimlendirme için politika parametrelerinin değiştirilmesi ve yeniden açıklanmasıydı. Potansiyel üretim seviyesinin altında bulunan fiili

bekleyişi, ödemeler dengesi açıkları ve aşırı değerli döviz kuru nedeniyle gerçekleşmemiştir (K.Boratav, 1990).

1989'daki "bahar eylemleri", 1989-90 yıllarında ücret patlaması olarak nitelendirilebilecek bir dönüşüme yol açmıştır. Reel ücretler iki yıl içinde KİT'lerde yüzde 72 (1990/1988 = 1.719), imalat sanayiinde yüzde 51 artmıştır (1990/1988 = 1.512). Piyasalardaki oligopol yapı kâr oranlarını koruyarak maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılmasına imkan tanıdığından, 1990 yılında özel sanayi mark-up oranını yüzde 40.8 seviyelerine çıkarmıştır. Bunun anlamı, enflasyon oranını yükseltme pahasına, sınav ürünlerde fiyat düzeylerinin ücret artışlarını

1989'daki "bahar eylemleri", 1989-90 yıllarında ücret patlaması olarak nitelendirilebilecek bir dönüşüme yol açmıştır.

Yıllar	İlk 500 Büyük Firmanın Faiz Ve Rant Gelirleri	İlk 500 Firmanın Endüstriyel Kar	Ticaret/Gsyih %	Reel Banka Karları Endeksi	Vadeli Ve Döviz Mevduat Faizleri/Gsyih %	Reel Faiz Geliri Endeksi
1979	-	-	15.3	100.0	0.7	100.0
1980	-	-	16.3	247.3	1.2	170.0
1981	-	-	17.2	429.4	4.9	779.2
1982	60.2	39.8	17.3	437.5	5.6	960.4
1983	65.8	34.2	18.0	329.0	4.5	787.1
1984	42.2	57.8	18.4	636.7	9.5	1756.0
1985	42.1	57.9	17.6	617.6	9.8	1907.2
1986	61.8	38.2	17.5	968.8	10.0	2129.0

Kaynak: Boratav, 1990, s: 220

Değerlendirme

Tarım, Ücret-Maaş, Rant-Faiz-Kar Gelirinin Net Yurt İçi Faktör Gelirinde Payı (%), 1976-1993			
Yıllar	Tarım	Ücret-Maaş	Rant+Faiz+Kar Geliri
1973-75	30.9	21.5	37.3
1976-77	30.2	34.8	35.0
1978-79	25.5	34.0	40.5
1980-83	22.3	24.8	52.9
1984-87	19.8	18.3	61.9
1988	18.5	17.4	64.1
1989	17.6	20.5	61.9
1990	18.6	21.7	59.4
1991	16.9	23.6	59.5

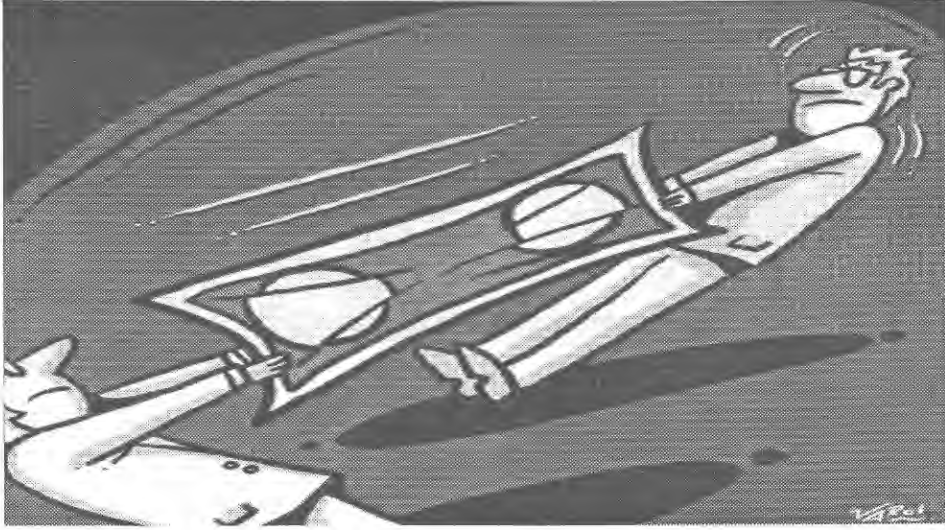
Kaynak: Kazgan, G., 1995, s: 286

üretim seviyesini artırmayı reel ücretlerdeki artışla sağlama yerine, büyümeyi ihracata yönelik sektörlerin gerçekleştireceği anlayışı ile endüstriyel gruplar kayırlmaya başlamıştır. Zira reel ücret artışı sonucunda talebin artması, bunun üretime yansımaları ve ölçüğe göre artan getiri seviyesinde bulunduğu varsayımıyla enflasyonist olmayacağı

aşan boyutta yükseltilmiş olmasıdır.

Fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların kaldırılması ile kentli tüketici kitleleri ve köylüler olumsuz etkilenmiş, iç piyasada ticaret marjlarının genişlemesi ile de önceki dönemde fiyat kontrollerine maruz kalan ticari sermaye lehine bir gelişme yaşanmıştır.

Veriler incelendiğinde görüleceği gibi, tarımın

ve ücret-maaşlı kesimin aleyhine ancak rant, faiz ve kar geliri elde edenlerin lehine değişen gelir dağılımı, 1980 sonrasındaki Türkiye'nin "neo" öyküsünün bir tablosudur. 80'lerdeki reformların, tüm kesimlerin yararına olup olmayacağı sorusunun sorulmadığı ancak uygulanmaya çalışıldığı ve uygulanırken ortaya çıkan direncin de törpülediği süreç içinde yaşanan gelişmeler, popülizmin neoliberal dönemde de sürdüğünü ancak önceki dönemde gözetilen grupların yerini önceki dönemde

gözetilmeyenlerin aldığını, iktidarın sürekliliğini korumak amacıyla farklı ekonomi politikası araçlarını kullanır olduğunu örneklemektedir. Önceleri ihracata yönelik sanayileşme stratejisi görünümünde, kökleri geçmişte bulunan yeni bir popülist anlayış ortaya çıkmasına rağmen, sonrasında, liberalleşmeyle birlikte iktidarın yeni kurumlar ve araçlarla yeni patronaj imkanlarını edinmesiyle biçim değiştirerek sürmüştür.

Yararlanılan Kaynaklar:

- Boratav, Korkut, " Relations of Distribution in 1980s ", Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik (der.), **The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability**, içinde, Macmillan Press, 1990
- Boratav, Korkut, **Türkiye Tarihi, 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınları, İstanbul, 1997
- Cordaso, Eliana ve Ann Helwege, **Latin America's Economy: Diversity, Trends and Conflicts**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1991
- Drake, William, **Latin American Populism in Comperative Perspective**, Univesity of New Mexico Press, Albuquerque, 1980
- Dornbusch, Rudiger ve Sebastian Edwards, " The Macroeconomic Populism ", **NBER Working Paper** no 2986, Cambridge, Mass, 1989
- Haggard, Stephan ve Robert Kaufman, " the Challenges of Consolidation ", Larry Diamond ve Marc Plattner (der.), **Economic Reform and Democracy**, içinde, JHUniversity Press, Baltimore, 1995
- Kazgan, Gülten, **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1995
- Naim, Moises, " Latin America: The Second Stage of Reform ", Larry Diamond, Marc Plattner (der.), **Economic Reform and Democracy**, içinde, JHUniversity Press, London, 1995
- Pereira, Luiz Bresser, " Economic Reforms and

- Economic Growth: efficiency and politics in Latin America ", Pereira, Maravall, Przerworski (der.), **Economic Reforms in New Democracies: A Social Democratic Approach**, içinde, Oxford University Press, New York, 1993
- Roberts, Kenneth, " Neoliberalism and Transformation of Populism in Latin America ", **World Politics** 48, October 1995, 82-116
- Sönmez, Mustafa, **Türkiye Ekonomisi'nde Bunalım: II, 1980 Sonbaharından 1982'ye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1982
- Sunkel, Osvaldo, " Economic Reform and Democratic Viability ", Joseph Tulchin (der.), **The Consolidation of Democracy in Latin America**, içinde, Lynne Rienner Publishers, 1995
- Uluatam, Özhan, " Quest for a Development Strategy: the Political Economy of Fiscal Policy in Turkey ", Miguel Urrutia (der.), **The Political Economy of Fiscal Policy**, içinde, the United Nation University, Tokyo, 1989
- Waterbury, John, " Export-Led Growth and the Center-Right Coalition in Turkey ", Tefik F. Nas ve Mehmet Odekon (der.), **Economics and Politics of Turkish Liberalization**, içinde, Bethlehem, Lehigh University Press, 1992
- Weyland, Kurt, " Neopopulism and Neoliberalism in Latin America ", **Studies in Comperative International Development**, Fall 1996, 31

Ganimetin Bölüşülmesi

Protestocularla Reformcular Küreselleşmeyi Değil Eşitsizliği Hedef Almalıdır

(Amartya Sen -Trinity College, Cambridge, İngiltere, 1998 Nobel İktisat Ödülü Sahibi- "Slicing up the spoils: Inequality, rather than globalisation, should be the target of the protesters and reformers" The Guardian, 19 Temmuz 2001)

Küresel iktisadi düzen konusunda, örgütlü kınamaların çok ötesine giden kuşklar, diz boyu yoksulluk ile eşi görülmedik bolluk ikilisinin varlığı ışığında gözden geçirilmelidir. Dünya eskisine göre hiç olmadığı kadar zenginleşmiştir ama, aynı zamanda olağandışı bir yoksunlaşma ve sarsıcı bir eşitsizlik dünyasıdır da.

Küresel düzene ilişkin yaygın kuşkları, hatta çoğu zaman taşkınlaşan, bazen de şiddete başvuran "küreselleşme-karşıtı" gösterilere genel kamuoyunun gösterdiği sabrı yorumlarken bu temel zıtlığı unutmamalıyız. Küreselleşme karşıtı gösteriler aslında küreselleşmeyle ilgili değildir. Göstericilere küreselleşme karşıtı bile denemez, çünkü bu gösteriler çağdaş dünyanın en küreselleşmiş olayları arasındadır. Seattle, Melbourne, Prag, Quebec ya da başka yerlerdeki göstericiler yalnızca yerel gençler değildir, dünyanın her yerinden oralara akan, küresel yakınmalarının peşindeki kadınlar, erkeklerdir.

Küreselleşme ne yenidir, ne de bir batılılaşma sürecidir. Küreselleşme, binlerce yıl boyunca geziler, alışveriş, göçler, çeşitli kültürel etkiler, bilim ve teknolojiyi de içeren bilginin ve anlayışların yayılması yoluyla gelişmiştir. Bu etkiler çeşitli yönlerde olmuştur. Sözelimi, geçen bin yılın sonlarına doğru hareketin yönü büyük ölçüde batıdan öteki yönlere doğrudur. Ama aynı bin yılın başlarında Avrupa, Çin bilim ve teknolojisini, Hint-Arap matematiğini özümsemekle uğraşıyordu. Dünyada bir karşılıklı etkileşim kalıtı vardır, günümüzdeki genel eğilim de bu geçmişe uymaktadır.

Küreselleşmenin kendisi aptalca bir şey değildir. Bilimsel, kültürel açılardan dünyayı zenginleştirmekle kalmamış, pek çok insana iktisadi bakımdan da yararlı olmuştur. Yaygın yoksullukla "İğrenç, kaba, kısa" yaşamların, ender bir-iki bolluk yöresi dışında dünyayı kasıp kavurduğu dönemler

birkaç yüzyıldan daha eski değildir. Bu yoksulluğun üstesinden gelmede iktisadi etkileşimlerin yanı sıra çağdaş teknoloji de etkili olmuştur. Çağdaş teknolojinin, uluslararası ticaretin, değiş tokuşun yararlarını, açık toplumlarda yaşamının iktisadi ödülleri bütünü dünyaya yayılmış yoksullardan esirgemekle bu insanlar çıkmazdan kurtarılamaz. Asıl gerekli olan küreselleşme meyvelerinin daha hakça bir dağılımıdır.

Odaktaki konu, hem uluslar arasındaki hem ulusların kendi içlerindeki eşitsizliktir. Bu eşitsizlikler, zenginlik farklarının yanı sıra siyasal, toplumsal, iktisadi güçlerdeki büyük dengesizlikleri de kapsar. Küreselleşmeden elde edilebilecek kazançların varıl ve yoksul ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerindeki çeşitli katmanlar arasında nasıl paylaşılacağı sorusu da ortadadır. Ama asıl ilgilenecek konu, eşitsizlikteki marjinal değişimler değil, eşitsizliğin düzeyi olmalıdır. Küreselleşmeyi eleştirenler, varılların daha varıl, yoksulların daha yoksul olduklarını ileri sürmekle yanlış bir savaş alanı seçmişlerdir. Hem yurtiçi hem uluslararası düzenlemeleri içeren çeşitli nedenlerle, dünya ekonomisindeki çoğu yoksul kesimlerin durumu kötüleşmiş olsa da, bu konuda genel ve kesin bir eğilim saptamak zordur.

Eşitsizlikle yoksulluğun bugünkü yığınsal düzeyleri daha belirgindir. Günümüz iktisadi düzeninin patronları, yoksulların durumunun genel olarak biraz düzeldiğini ileri sürmekte haklı olsalar bile (gerçi bunda da düşünce birliğine varmış değillerdir ya), korkunç yoksulluğa ve sarsıcı küresel eşitsizliğe hemen ve bütün gücümüzle eğilme zorunluluğu ortadan kalkmaz.

Sorun, bu işten herkesin kazançlı çıkıp çıkmayacağı değil, bu kazançların dağılımının hakça olup olmayacağıdır. İşbirliğinden bir kazanç doğduğunda, işbirliği olmadığı duruma oranla, tarafların hepsinin bundan yararlanmasını sağlayacak çeşitli almaşık düzenlemelere gidilebilir. Bir benzetme yapmak gerekirse, özellikle eşitsiz ve cinsiyete dayalı bir aile düzenlemesinin hakça olmadığını ileri sürmek için, hiç aile olmasaydı kadınların durumunun daha iyi olabileceğini

Çeviri:
Ümit
Şenesen *

Göstericilere
küreselleşme
karşıtı bile
denemez,
çünkü bu
gösteriler
çağdaş
dünyanın en
küreselleşmiş
olayları
arasındadır.

göstermek gerekmez; şimdiki örgütlenme biçimindeki aile düzeninde yararları bölüşmenin ciddi ölçüde eşitsiz ve adaletsiz olduğunu göstermek yeter.

Güç dengesi yeniden gözden geçirilmelidir

Öyleyse pazar ekonomisinin kullanılışı, birçok değişik kurumsal koşulla uyumludur, bu koşullar da farklı sonuçlar doğurabilirler. Pazar ekonomisi yaygın biçimde kullanılmadan bir refah ekonomisine ulaşamaz. Ama bunu kabullenmek tartışmanın sonu anlamına gelmez. Pazar ekonomisinin yarattığı sonuçlar fiziksel ve insani kaynakların nasıl dağıtıldığı, nasıl geliştirildiği ve hangi "oyun kuralları"nın geçerli olduğuna bağlıdır. Bütün bu alanlarda, hem ülke içinde hem küresel ölçekte, devlete ve topluma roller düşmektedir. Pazar, bir sürü araçtan yalnızca biridir. Bir ekonomi içinde temel eğitime, temel sağlığa, iş alanları açılmasına, toprak reformuna, kredi kolaylıklarına, yasal korunmaya, kadınların güçlendirilmesine vb. bir çok şeye odaklanmış yoksuldan yana kamu politikalarına olan gereksinme bir yana, uluslararası ilişkilerden doğan kazançların dağıtılması da ticaret antlaşmaları, patent yasaları, sağlık yönlendirmeleri, eğitimde karşılıklı değişim olanakları, teknolojik yayılma kolaylıkları, çevresel politikaları da içeren bir sürü küresel düzenlemeye bağlıdır.

Dünya değişmiştir ama dünyanın uluslararası iktisadi, mali, siyasal yapısının Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve başka kuruluşlar da içinde olmak üzere büyük bölümü 1944'teki Bretton Woods toplantısından sonra kurulmuştur. Afrika ve Asya'nın önemli bölümü o zamanlar hâlâ emperyalist egemenlik altındaydı; güvensizlik ve yoksulluk daha çok görmezden gelinebiliyordu; insan hakları düşüncesi çok zayıftı; sivil toplum örgütlerinin gücü ortaya çıkmamıştı; çevrenin özellikle önemli olduğu henüz anlaşılmamıştı; demokrasi kesinlikle küresel bir hak olarak görülüyordu.

Uç noktalara varan politika değişimleri ile kurumsal değişmelerin zamanı geldi. Varolan uluslararası kuruluşlar, çeşitli derecelerde, yeni duruma uyum göstermeye çalıştılar. Sözgelimi, Dünya Bankası önceliklerini gözden geçirdi; Birleşmiş Milletler, özellikle Kofi Annan döneminde, daha büyük bir rol üstlenmeye çalıştı. Ama bu yetmez. Gerçekten de, yeni siyasal gerçeklik

karşısında kurumsal gövdenin bütün güç yapısının yeniden değerlendirilmesi gerekiyor.

1940'lardaki durumu yansıtan güç dengesi de yeniden incelenmeli. Çatışma yönetimi sorununu, yerel savaşları, silahlanma harcamalarını ele alalım. Gelişen dünyadaki hükümetlerin, acımasız şiddetin ve israfın sürmesinde büyük sorumlulukları vardır. Ama silah ticareti, çoğu zaman ana satıcılar olan büyük güçlerce de desteklenmektedir. Gerçekten de, 1990'ların en büyük beş silah satıcısı ülke, BM güvenlik konseyinin beş daimi üyesidir. Bu ülkeler hep birlikte, satılan geleneksel silahların yüzde 86'sından sorumludur. Dünyadaki yerleşik kuruluşların bu ölüm tacirleri ile baş etmedeki yetersizliğini açıklamak zor olmasa gerek. Kofi Annan'ın, yasadışı silah satışlarını durdurmak için bile destek sağlamada karşılaştığı güçlük, bu küresel güç dengesinin küçük bir örneğidir.

Küresel kuşkulara verilecek yanıt küresel yapılanmadır. Küreselleşme karşıtı gösterilerin kendisi, genel küreselleşme sürecinin parçasıdır. Bundan kaçınılamaz, kaçınmak için pek gerek de yoktur. En iyi anlamıyla küreselleşmeyi desteklemek için yeterli nedenlerimiz olmasına karşın, aynı zamanda ele almamız gereken yaşamsal önemde kurumsal sorunlarımız ve politika konularımız da bulunmaktadır. Bu kuşkuları, onları arkadan körükleyen nedenleri ciddiyetle ele almadan dağıtmak kolay değildir.

**Uç noktalara
varan politika
değişimleri
ile kurumsal
değişmelerin
zamanı geldi.**

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI

Alışverişlerinizi

%10 İndirimli

Yapın

**Kuruyemişte
Kalite Geleneği**

www.malatyapazari.com.tr

Mısır Çarşısı No: 44 Eminönü - İstanbul

Tel: (0212) 520 84 94 - 520 04 40

Fax: (0212) 520 77 04

Tarihi Mısır Çarşısı'ndaki dükkanlarımızdan alışveriş ederken; İktisat Fakültesi Cemiyeti kartınızı veya Finans Bank İ.F.M.C. Visa kartınızı gösterin **Alışverişinizi %10 indirimli yapın...**

İktisat'ın dama taşları

EKOLLER - KAVRAMLAR - İZ BIRAKANLAR I

Keynes, Keynesçi İktisat - Adam Smith / Diniç Alada
Genel Ekonomik Anlaşmalar (GEM) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) / Hülya Kırmancıoğlu
Arz Yanıt İktisat-Maliye Politikalarında Son Gelişmeler / İzzettin Önder
Kamu Kesiminde Etkinlik / Hülya Kırmancıoğlu
Yeni Keynesçi İktisat / Murat Donduran
Marxist İktisat-Markx-Somres İktisat / Ali Özgüven
Ödemeler Dengesi ve Kız / Zafer Turan
AB-Türkiye Entegrasyonu / Mehmet T.
Monetarizm ve Milton Friedman / Mehmet T.
Avusturya Okulu ve F. A. Hayek

Cumhuriyet Caddesi Ceylan Apt. No: 27, Daire 6

80090 Taksim - İSTANBUL

Tel: 0212.250 50 34 - 235 61 55 Faks: 0212.255 17 73

E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

Gelir Dağılımı ve Gelişme Süreci

Özet

Bu makale gelişme sürecinde, gelir dağılımının oynadığı rolde meydana gelen değişimleri incelemektedir. Makalede, gelişme süreci ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ile karakterize edilen birbirinden farklı rejimler arasında geçişi kapsayan birleştirilmiş bir model ortaya konmaktadır. Bu "birleştirilmiş modelleme", gelir dağılımındaki eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında birbiriyle çatışan bakış açıları arasında geçici bir uzlaşma sağlayacaktır. Bu görüşler; gelir dağılımındaki eşitsizliğin ekonomik gelişme ve sermaye birikimini teşvik ettiğini savunan klasik yaklaşım ve bunun tersine, refah seviyesi yeterince yüksek olan ekonomilerde gelir dağılımındaki eşitliğin beşeri sermayeye yatırımı ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini savunan modern yaklaşımdır.

Anahtar kelimeler : Gelir dağılımı, Büyüme, Kredi kısıtları, Beşeri sermaye.

1. Giriş

Bu makalede gelişme sürecindeki gelir dağılımı etkisinin dinamik değişimleri incelenmektedir. Gelir eşitsizliği ve gelişme süreci arasındaki ilişkiyi karakterize edebilen farklı rejimler arasındaki geçişi kapsayan "birleştirilmiş bir büyüme modeli" ortaya konmaktadır. Bu uzun geçiş sürecine ait "birleştirilmiş modellemeyi", uzun vadeli ekonomik büyümeyi belirlemede ve gelişme sürecinde, gelir eşitsizliğinin rolünü açıklamaya çalışan ekonomistlerin karşılaştıkları önemli bir zorluk olarak görüyorum.²

Gelir dağılımının gelişme süreci üzerindeki etkisine dair mevcut teoriler çatışan yönlerine göre iki büyük kategoriye ayrılabilir. Klasik görüşe göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik sermaye birikimini ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik ederken, modern görüşe göre, refah seviyesi yeterince yüksek olan ekonomiler söz konusu olduğunda gelir dağılımındaki eşitlik, beşeri sermayeye yatırım yapılmasını teşvik eder ve böylece ekonomik büyümeyi artırabilir.

Klasik yaklaşım Smith (1776) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Keynes (1920), Lewis (1954), Kaldor (1957) ve Bourguignon (1981) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre tasarruf oranları, servetin artan fonksiyonudur ve böylece gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplam tasarrufları ve sermaye birikimini artırarak ve gelişme sürecini hızlandırarak, kaynakları marjinal tasarruf eğilimi

yüksek olan bireylere yönelmektedir.

Modern paradigma birisini tamamlayan iki yaklaşımın etkisi altındadır. "Mükemmel olmayan sermaye piyasaları yaklaşımı" önce Galor ve Zeira (1988, 1993) tarafından geliştirilmiştir ve mükemmel olmayan kredi piyasalarının mevcut olduğu durumlarda belli bir refah seviyesinde olan ekonomilerde gelir dağılımındaki eşitliğin, beşeri sermayeye ve bireye özgü projelere yatırımı teşvik ettiğini ve ekonomik büyümeyi arttırdığını iddia etmektedir.³ "Politik ekonomi yaklaşımı" ise, gelir dağılımındaki eşitliğin sosyo-politik istikrarsızlığı ya da bozucu yeniden dağıtım eğilimini azalttığını bu nedenle yatırımı ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini iddia etmiştir.⁴

Bununla birlikte, gelişme sürecine ait "birleştirilmiş bir model", gelir dağılımındaki eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisiyle ilgili, birbirleriyle çatışan bakış açıları arasında geçici bir uzlaşma sağlayabilir.⁵ Gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelişme süreci üzerindeki pozitif etkisini göz önünde bulunduran klasik yaklaşım, fiziki sermaye birikiminin ekonomik büyümenin en önemli motoru olduğu endüstrileşmenin ilk aşamalarını belirleyen bir durum ortaya koyabilir. Bunun tam tersine, gelir dağılımındaki eşitliğin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini göz önünde bulunduran "mükemmel olmayan kredi piyasaları yaklaşımı", beşeri sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi sağlayan en önemli motor haline geldiği ve kredi kısıtlarının büyük oranda bağlayıcı olduğu daha sonraki gelişme aşamalarını yansıtabilir.

2. Birleştirilmiş bir model

Gelişme süreci, ekonomik büyümenin en önemli motoru olarak görülen fiziki sermaye egemenliğinden beşeri sermayeye atfedilen önemin kademeli artışına, içsel bir geçişle belirtilmiştir. Galor ve Moav (1999) tarafından da tartışıldığı üzere büyümenin en önemli motoru olarak görülen fiziki sermaye birikiminin, yerini beşeri sermaye birikimine bırakması gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelişme süreci üzerindeki etkisini değiştirmiştir. "Mükemmel olmayan kredi piyasası yaklaşımları" kadar "klasik yaklaşıma" göre de, gelir dağılımındaki eşitlik, kredi kısıtları bağlayıcı olduğunda beşeri sermaye birikimine neden olurken, gelir dağılımındaki eşitsizlik fiziki sermaye birikimine neden olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizlik, kredi kısıtlarının etkinliğinde önemli bir azalma görülmeden önce, gelişmenin ilk aşamaları

Oded Galor

Çeviren:
Cenk Gökçe Adaş*

2) Bu birleştirilmiş yaklaşım ekonomik gelişme sürecini karakterize etmiş olan üç farklı rejim - nüfus artışı, teknolojik değişimler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tarihi gelişimi üzerinde yoğunlaşan Malthusian Rejimi, Post-Malthusian Rejimi, Modern Büyüme Rejimi - arasındaki geçişi kapsayan birleştirilmiş modeller geliştiren Galor ve Weil'in (1996, 1999, 2000) araştırmasını tamamlamaktadır.

3) Banerjee ve Newman (1993), Benabou (1996a), Durlauf (1996),

Fernandez ve Rogerson (1996), ve Aghion ve Bolton'a (1997) bakınız. Makroiktisat-büyüme literatürü, mükemmel olmayan kredi piyasasının mevcut olduğu durumlarda gelir dağılımındaki eşitsizliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında aile yapısının etkilerini inceleyen daha önceki mikro çalışmalarda karşılanmamıştır. Mikroiktisat literatürü, gelir dağılımındaki eşitsizlikle gelişme süreci arasındaki ilişkiye dair hipotez üretmemiştir.

4) Alesina ve Rodrik (1994), Persson ve Tabellini (1994), Alesina ve Perotti (1996), ve Benabou'ya (1996b) bakınız.

5) Fishman ve Simhon (1998) "klasik yaklaşımla" "mükemmel olmayan sermaye piyasası yaklaşımını" birleştiren bir modelde gelir dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Fishman ve Simhon, Galor ve Zeira'nın (1993) gelir dağılımındaki eşitliğin uzun vadeli büyümeye katkıda bulunduğunu savunan hipotezi, bireylerin tasarruf etme oranlarının farklılık göstermesi koşuluyla monopolistik rekabetçi bir ekonomide geçerlidir.

*Dr.
İ.Ü. İktisat Fak.
İngilizce
İktisat Böl.

üzerinde pozitif bir etkiye ve gelişmenin daha sonraki aşamaları üzerinde ise negatif bir etkiye sahiptir.

Galor ve Moav (1999)'un gelir eşitsizliğinin gelişme süreci üzerindeki dinamik etkileriyle ilgili yaklaşımı şunu ortaya koymaktadır; ekonomik büyüme motoru olarak fiziki sermayenin yerini beşeri sermaye birikimine bırakması, gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelişme süreci üzerindeki nicel etkisini değiştirmiştir. Endüstrileşmenin ilk aşamalarında, fiziki sermaye birikimi önemli bir ekonomik büyüme kaynağı olduğundan, gelir dağılımındaki eşitsizlik, gelişme sürecini marjinal tasarruf eğilimi daha yüksek olan bireylere yönlendirerek arttırmaktadır.⁶ Böylece, gelişmenin daha sonraki aşamalarında beşeri sermayeye dönüş, birbirini tamamlayan sermaye-vasıf ikilisinden kaynaklandığından, beşeri sermaye kredi kısıtlarının mevcudiyetiyle büyüme ve eşitliğin motoru haline gelir, beşeri sermayeye yatırım yapılmasını teşvik eder ve ekonomik büyümeyi hızlandırır. Bununla birlikte, ücretler arttıkça, kredi kısıtları daha az bağlayıcı hale gelir, gelir dağılımındaki eşitsizliğin beşeri sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisi azalır ve eşitsizliğin büyüme süreci üzerindeki etkisi önemsiz hale gelir.⁷

Bu yaklaşımın temel bakış açısı, beşeri sermaye birikimi ve fiziki sermaye birikiminin temelde asimetrik olduğunun kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fiziki sermayenin tersine beşeri sermaye doğal olarak insanlarda vardır ve eğer beşeri sermaye birikimi toplumdaki bireyler arasında geniş bir biçimde yayılmışsa, bu sermayenin toplam miktarı bu nedenle daha fazla olacaktır. Beşeri sermaye ile fiziki sermaye birikimi arasındaki asimetriden dolayı, kredi kısıtları bağlayıcı olduğu sürece gelir dağılımındaki eşitlik, beşeri sermaye birikimine yol açar. Öte yandan, gelirle birlikte marjinal tasarruf eğiliminin artması koşuluyla gelir dağılımındaki eşitsizlik, fiziki sermaye birikimine neden olur. Böylece gelir dağılımındaki eşitsizlik, fiziki sermaye birikiminin, büyümenin ana motoru olduğu gelişme aşamalarında ekonomik büyümeyi teşvik ederken, gelir dağılımındaki eşitlik, kredi kısıtlarının bağlayıcılığını önemli oranda sürdürdüğü ve beşeri sermaye birikiminin ekonomik büyümenin en önemli motoru olduğu gelişme aşamalarında ekonomik büyümeyi arttırır.⁸

Galor ve Moav'ın modeli ampirik bulgularla tutarlı üç temel öge üzerine kuruludur. Bunlardan ilki, Goldin ve Katz (1998) tarafından da ampirik olarak gösterildiği üzere sermaye ve beceriler

arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi ile gelişme süreci karakterize edilir. İkincisi, refahın artmasıyla tasarruf etme ve miras bırakma eğiliminin artmasıdır.⁹ Üçüncüsü ise, mükemmel olmayan kredi piyasalarının beşeri sermayeye gerekli oranda yatırım yapılmamasıyla sonuçlanmasıdır.¹⁰

Her dönemde, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, gelişme süreci üzerinde çatışan iki etkisi vardır. Kredi kısıtları yeterince bağlayıcı olduğu sürece, gelir dağılımındaki eşitsizliğin sermaye birikimi üzerindeki etkisi olumlu, beşeri sermaye birikimi üzerindeki etkisi ise olumsuzdur. Endüstrileşmenin ilk aşamalarında fiziki sermaye azdır, beşeri sermayenin getiri oranı fiziki sermayenin getiri oranından düşüktür ve gelişme süreci sermaye birikimi ile tetiklenmektedir. Bu nedenle, gelir dağılımındaki eşitsizliğin toplam tasarruf üzerindeki pozitif etkisi, beşeri sermayeye yapılan yatırım üzerindeki olumsuz etkiden daha baskındır ve marjinal tasarruf eğilimi bireyin refahıyla artan bir fonksiyon olduğundan eşitsizlik, toplam tasarrufları ve sermaye birikimini arttırır ve böylece gelişme sürecini hızlandırır. Bununla birlikte, gelişmenin daha sonraki aşamalarında, sermaye ve vasıf arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinden dolayı, fiziki sermaye birikimi beşeri sermayeye yönelik getiri oranını yeterince arttırarak beşeri sermaye birikimine neden olur ve beşeri sermaye birikimi kadar fiziki sermaye de gelişme sürecini tetikler. Beşeri sermaye insanda var olduğundan ve bireylerin beşeri sermayeye yaptıkları yatırımın gittikçe azalan marjinal getirileri olduğundan, eğer marjinal getiriler bireyler arasında eşitlenirse, beşeri sermayeye yapılan yatırımın toplam getirisi maksimum düzeye çıkarılmış olur. Kredi kısıtları göz önüne alındığında, gelir dağılımındaki eşitliğin beşeri sermaye ve ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Dahası, ücretler arttıkça, bireylerin marjinal tasarruf eğilimi arasındaki farklar daralır ve eşitliğin toplam tasarruf üzerindeki olumsuz etkisi azalır. Bundan dolayı, gelişmenin daha sonraki aşamalarında kredi kısıtları yeterince bağlayıcı olduğu sürece, eşitliğin toplam tasarruf üzerindeki pozitif etkisi, beşeri sermayeye yapılan yatırımın negatif etkisi altındadır ve eşitlik ekonomik büyümeyi teşvik eder.

Günümüzde az gelişmiş ekonomiler söz konusu olduğunda bu teori, gelir dağılımındaki eşitliğin ekonomik büyüme için önemli oranda faydalı olduğunu öne sürmektedir. Bu tip ekonomilerde, uluslararası sermaye akışının varlığı fiziki sermaye birikimini teşvik eden gelir dağılımındaki eşitsizliğin rolünü önemsizleştirir. Ayrıca, vasıf arttırıcı teknolojilerin benimsenmesi, beşeri sermayeye

6) Bununla birlikte, gelişmenin ilk aşamalarında, aristokratların marjinal tüketim eğilimi yüksek olması koşuluyla bu kesimin daha fazla gelir elde etmesiyle sonuçlanan eşitsizlik, gelişme süreci açısından zararlı olabilir.
7) Eğer kabiliyetleri heterojenlik analize dahil edilirse, gelişmenin olgunluk aşamalarında gelir dağılımındaki eşitsizlik, yatırım yapılmasını güdüler ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik eder. Galor ve Tsiddon (1997), Hassler ve Rodriguez Mora'ya (2000) bakınız. Gelişmenin olgunluk aşamalarında eşitsizliğin oynadığı pozitif rolle ilgili bu hipotez, eşitsizliğin, refah seviyesi yüksek ekonomilerde büyümeyi teşvik etmediği tartışma Barro'nun (2000) son çalışmasıyla uyusmaktadır.
8) Beşeri sermayeye yatırım için verilen krediler sınırlandırılmıştır, çünkü somutlaşan beşeri sermaye, ödünç verenler tarafından zayıf bir maddi teminat olarak görülmektedir.
9) Tasarruf oranlarının refahla arttığını gösteren bulgular için Dynan ve diğerleri (1996)'ya ve marjinal miras bırakma eğiliminin refahla arttığına dair bulgular için ise Tomas'a (1981) bakınız.
10) Beşeri sermayeye yatırımda gelir dağılımındaki eşitsizliğin mevcut olduğu durumda mükemmel olmayan kredi piyasalarının olumsuz etkile ilgili bulgular için Flug ve diğerlerine (1998) bakınız.

yönelik getiriyi artırır ve böylece kredi kısıtları da göz önüne alındığında, bu teknolojiler gelir dağılımındaki eşitliğin, beşeri sermaye birikimi ve ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini güçlendirir.

Bu "birleştirilmiş teorinin" ampirik bulguları, ekonomik büyüme, eğitime yönelik getiriler ve gelir dağılımındaki eşitsizlik arasındaki ilişkiyle ilgili mevcut kanıtlarla örtüşmektedir. Kuznets (1955)¹¹ ile uyumlu olarak ortaya konan teori gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümenin ilk aşamalarında arttığını ve gelişimin daha sonraki aşamalarında azaldığını öne sürmektedir.¹² Bununla birlikte, gelişimin olgunluk aşamalarında, beşeri sermaye birikiminin neden olduğu vasıf ya da maharet etkili teknolojik değişimden dolayı gelir dağılımındaki eşitsizlik bir kez daha artabilir.¹³ Ayrıca, gelir

dağılımındaki eşitliğin beşeri sermayeye yatırım aracılığıyla ekonomik büyümeyi sağladığı Perotti'nin (1996) bulgularıyla uyumludur.¹⁴

3. Sonuç

Gelişme sürecinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin oynadığı rolde meydana gelen tarihsel değişimleri açıklayabilen birleştirilmiş büyüme ve gelişme modellerinin oluşturulması yönündeki arzumu vurgulayarak ve tek bir modelin bu değişkenlerin geçirdiği bütün değişim sürecini açıklayabilecek bir disipline ihtiyaç duyulduğunu belirterek makaleyi bitirmek istiyorum. Bu öyle bir disiplin olmalı ki olguların temelindeki nedenleri anlamayı geliştirip, daha test edilebilir bulgular ortaya koyup, siyasi müdahalelerin etkilerini daha doğru bir biçimde analiz edebilmelidir.

Referanslar:

Acemoglu, D., 1998. Why do new technologies complement skills? Directed technical change and wage inequality. *Quarterly Journal of Economics* 113, 1055-1089

Aghion, P., Bolton, P., 1997. A theory of trickle-down growth and development. *Review of Economic Studies* 64, 151-172.

Alesina, A., Rodrick, A., 1994. Distributive politics and economic growth. *Quarterly Journal of Economics* 109, 465-490.

Alesina, A., Perotti, R., 1996. Income distribution, Political instability, and investment. *European Economic Review* 40, 1203-1228.

Autor, D. H., Katz, L. F., Krueger, A. B., 1998. Computing inequality: Have computers changed the labour market? *Quarterly Journal of Economics* 113, 1169-1189.

Banerjee, A., Newman, A., 1993. Occupational choice and the process of development. *Journal of Political Economy* 101, 274-298.

Barro, R. J., 2000. Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth* 5, 5-30.

Benabou, R., 1996a. Equity and efficiency in human capital investment: The local connection. *Review of Economic Studies* 63, 237-264.

Benabou, R., 1996b. Inequality and Growth. NBER Macroeconomics Annual MIT Press, Cambridge, MA.

Bourguignon, F., 1981. Pareto superiority of unegalitarian equilibria in Stiglitz' model of wealth distribution with convex saving function. *Econometrica* 49, 1469-1475.

Brenner, Y. S., Hartmut, K., Mark, T., 1991. Income Distribution in Historical Perspective. Cambridge University Press, Cambridge.

Durlauf, S.N., 1996. A theory of persistent income inequality. *Journal of Economic Growth* 1, 75-94.

Durlauf, S.N., Johnson, P.A., 1995. Multiple regimes and cross-country growth-behaviour. *Journal of Applied Economics* 10, 365-384.

Dynan, K.E., Skinner, J., Zeldes, S., 1996. Do the rich save more? Mimeo. Fernandez, R., Rogerson, R., 1996. Income distribution, communities, and the quality of public education. *Quarterly Journal of Economics* 111, 135-164.

Fishman, A., Simhon, A., 1998. Wealth Varying Saving, Inequality and Growth. Hebrew University, Jerusalem.

Forbes, K., 1998. A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth. MIT Press, Cambridge, MA. Flug, K., Spilimbergo, A. Wachtenheim, E., 1998. Investment in education: Do economic volatility and credit constraints matter? *Journal of Development Economics* 55, 465-481.

Galor, O., Moav, O., 1999. From physical to human capital accumulation: Inequality in the process of development. Discussion paper no. 2307, CEPR, London.

Galor, O., Moav, O., 2000. Ability biased technological transition, wage inequality and growth. *Quarterly Journal of Economics* 115.

Galor, O., Tsiddon, D., 1997. Technological progress, mobility, and growth. *American Economic Review* 87, 363-382.

Galor, O., Weil, D., 1996. The gender gap, fertility, and growth. *American Economic Review* 86, 374-387.

Galor, O., Weil, D., 1999. From Malthusian stagnation to modern growth. *American Economic Review* 89, 150-154.

Galor, O., Weil, D., 2000. Population, technology, and growth: From the Malthusian regime to the demographic transition and beyond. *American Economic Review* 90.

11) Kuznets'in ters U hipotezi son birkaç yıldır tartışılmaktadır. Bu hipotez Barro'nun (2000) son zamanlarda gerçekleştirdiği bir dizi yatay kesitsel ampirik çalışmayla doğrulanmış ve diğerlerince çürütülmüştür. Zaman serileri analizi, hipotezin gelişmiş dünya ile uyumlu olduğunu göstermektedir. İngiltere, İsveç, Belçika, Almanya, Avustralya ve Avusturya tecrübelerini kapsayan çok yakın zamanda gerçekleştirilmiş doğrulayıcı çalışmaların görmek için Brenner ve diğerlerine (1991) bakınız.

12) Ayrıca, Durlauf ve Johnson (1995)'in gözlemediği örnek kitle ile uyumlu olarak, beşeri sermayenin getiri oranı gelişimin ilk aşamalarında artar ve kredi kısıtları daha az bağlayıcı hale geldikçe azalır. Goldin ve Katz (1998, 1999) tarafından belirtildiği gibi birbirini tamamlayan sermaye-vasıf ikilisinin mevcutluğuna rağmen vasıf primi, ABD'de 1890-1950 yılları arasında lise mezuniyetinin yaygınlaşması ve bu konuya ilişkin kredi kısıtlarının etkinliğindeki azalmadan dolayı düşmüştür.

13) Bu tür araştırmalar, teorik olarak Galor ve Tsiddon (1997), Acemoglu (1998), Galor ve Moav (2000) tarafından yapılmıştır ve Autor ve diğerleri (1998) tarafından ampirik olarak desteklenmektedir.

14) Bunun tersine, son zamanlarda Barro (2000) ve Forbes (1998) tarafından yapılan çalışmalar, gelir dağılımındaki eşitsizliğin refah seviyesi yüksek ekonomilerde ekonomik büyümeyi teşvik ettiği konu alan panel data çalışmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte, öyle görünüyor ki bu çatışan bulgular, Perotti gelir dağılımındaki eşitliğin orta vadedeki etkisini incelediği Barro ve Forbes'in gelir dağılımındaki eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki kısa vadeli etkisini incelemesinden kaynaklanmaktadır.

Galor, O., Zeira, J., 1988. Income distribution and macroeconomics. Working paper no. 197, Hebrew University, Jerusalem.

Galor, O., Zeira, J., 1993. Income distribution and macroeconomics. Review of Economic Studies 60, 35-52.

Goldin, C., Katz, L.F., 1998. The origins of technology-skill complementary. Quarterly Journal of Economics 113, 693-732.

Goldin, C., Katz, L.F., 1999. The return to skill across the twentieth century United States. Working paper no. 7126, NBER, Cambridge, MA.

Hassler, J., Rodriguez Mora, J., 2000. Intelligence, social mobility, and growth. American Economic Journal, Forthcoming.

Kaldor, N., 1957. A model of economic growth. Economic Journal 67, 591-624.

Keynes. J.M., 1920. The Economic Consequences of the

Peace. Macmillan, New York.

Kuznets, S., 1955. Economic growth and income equality. American Economic Review 45, 1-28.

Lewis, W.A., 1954. Economic development with unlimited supply of labour. The Manchester School 22, 139-191.

Perotti, R., 1996. Growth, income distribution, and democracy: What the data say: Journal of Economic Growth 1, 149-187.

Persson, T., Tabellini, G., 1994. Is inequality harmful for growth? Theory and Evidence. American Economic Review 84, 600-621.

Smith, A., 1776. The Wealth of Nations. The Modern Library, New York.

Tomes, N., 1981. The family, inheritance and the intergenerational transmission of inequality. Journal Of Political economy 89, 828-958.

İktisat Dergisi Yayın Programı

Türkiye ve dünyada yaşanan son gelişmeler, bizi yayın programımızda bir takım değişiklikler yapmaya yöneltmiştir. 2001-2002 yılları için öngörülen İktisat Dergisi yayın programı aşağıdaki gibidir. Dergimize "yazı" ile katkı vermek isteyenlerin bilgisine sunarız.

AY	KONU
2001	
Ekim-Kasım	"Yoksulluk – Gelir Dağılımı – Popülizm"
Aralık	Bütçe
2002	
Ocak-Şubat	Yol Ayrımında Dünya, Yol Ayrımında Türkiye
Mart	Türkiye'de Bilimsel Üretim Yoksulluğu
Nisan	Yeni Ekonomik Yapılanmada Türkiye'de ve Dünyada Emeğin Konumu
Mayıs	Yolsuzluk Ekonomisi
Haziran-Tem.	Yabancı Sermaye Yatırımları ve Transnasyonal Şirketler
Ağustos	Türkiye, Yeni Ekonomiye Uyum Sağlayabilecek mi?

Dergimize yazı vermek isteyenlerin dikkatine; yazılar iki nüsha halinde ve makalenin kayıtlı olduğu diskette birlikte kabul edilmektedir.

Kuzey-Güney Ticareti ve Gelir Bölüşümü

Giriş

1980'de başlayan onyıllık içinde küreselleşmenin dış ticaret boyutu kendini göstermiş ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yaptıkları sanayi malları ihracatındaki artış belirgin hale gelmiştir. Bu olgu gelişmiş ülkelerde istihdam ve ücretlere ilişkin olumsuz bir konjonktürle aynı zamanda ortaya çıkmıştır. ABD ve Avrupa'nın birçok ülkesinde 1980'lerden bu yana vasıflı ve vasıfsız ücretler arasındaki eşitsizlik artmış, vasıfsız işgücünün istihdamdaki payı vasıflı işgücüne göre düşmüş ve genel işsizlik oranları yükselmiştir.¹

Gelişmekte olan ülkeler cephesinde ise iki ülke grubu belirgin hale gelmiştir. Bir grup belirli bir sanayi temeli oluşturup orta gelirli ülkeler kategorisine girmiş ve dünya ekonomisine entegre olmuştur. Diğer grup ise gelirini arttırmayan, dünya ekonomisiyle bütünleşemeyip "küresel dışlanmaya" maruz kalan ülkelerden oluşmaktadır.

Birçok yönü bulunan ve karmaşık bir süreç olan küreselleşme yandaşlarını da karşıtlarını da üretmektedir. Küreselleşmeye karşı tepkiler hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bu tepkilerin kaynağındaki birinci neden, ticaret artışıyla belirli grupların işsizliği ve/veya gelir kaybının aynı anda ortaya çıkmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ekonominin birçok alanında uygulanan dışa açılma politikalarıyla birlikte gelir istikrarsızlığı ve bazen düşüşü gündeme gelmiş, bu değişimler de küreselleşme karşıtlarının artmasına yol açmıştır.

Sermayenin doğrudan yatırımlar ve outsourcing yoluyla küresel mobilitesinin artması, buna karşılık emeğin göç olanaklarının çok sınırlı olması da küreselleşmeye duyulan tepkilerin kaynağındaki başka bir nedendir. Ticaretin artmasıyla birlikte dünya çapında rekabetin artması maliyetlerin ve dolayısıyla bütün dünyada işgücü standartlarının düşürülmesi yönünde bir baskı yaratmaktadır. Böylece işgücü talebinin daha esnek hale geldiği, sosyal güvenlik önlemlerinin zayıfladığı ve işgücünün pazarlık gücünün azaldığı küresel bir işgücü piyasasının geliştiği düşünülmektedir.

Bu yazıda, küreselleşmenin yalnızca bir boyutu olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticareti ve bunun ücretler üzerindeki etkilerini ele alacağız. Literatürde Kuzey-Güney ticareti olarak da adlandırılan bu olgu, özellikle ABD ekonomisi üzerindeki etkileri açısından yoğun olarak araştırılmış ve tartışılmıştır. Ancak sözkonusu ticaretin gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri üzerine

yapılan araştırmalar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu araştırmalar hem sayıca azdır, hem de nitelik açısından birçoğu Amerikan ekonomisini konu alan çalışmaların standardını tutturamamaktadır. Bu yazıdaki amacımız, Kuzey-Güney ticaretinin tartışıldığı çerçeveyi ortaya koymak ve bu konuda yapılmış araştırmaların ve bulgularının bir tanıtımını yapmaktır.

I. Dünya ticaretine ilişkin genel trendler

II. Dünya Savaşı sonrasında, dünya ticareti dünya gelirinden daha hızlı artmış ve ticaretin gelir içindeki payı yükselmiştir. 1996 yılında toplam dünya ihracatı içinde sanayi ürünlerinin payı yüzde 76'dır. Bu ihracatın kabaca dörtte üçü sanayi-leşmiş ülkeler tarafından, dörtte biri ise gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir.² Ancak, sözkonusu sanayi ürünleri ihracatını gerçek-leşiren gelişmekte olan ülke sayısı azdır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, sanayi ürünleri ihracatının büyük bir kısmı 13'ler Grubu olarak isimlendirilen Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, G.Kore, Hong-Kong, Hindistan, Malezya, Meksika, Singapur, Taiwan ve Tayland tarafından yapılmıştır.³ Yine 1996 yılında sanayileşmiş ülkelerin sanayi ürünleri ihracatının yüzde 70'i yine sanayileşmiş ülkelere yapılmaktadır. Yani dünya ticaretinin büyük kısmı sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında yaptıkları sanayi ürünleri ticaretidir. 13'ler Grubunun yaptığı sanayi ürünleri ihracatının da yarısından fazlası sanayileşmiş ülkelere yönelmektedir.

Tablo 1 : İhracatın GSYİH'daki Payı (%)

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Sanayileşmiş ülkeler	11.6	13.2	17.1	19.6	17.1	18.2	19.3
Gelişmekte olan ülkeler	11.4	12.0	18.0	23.4	20.0	25.4	29.9
13'ler Grubu	7.4	7.9	11.2	17.1	19.5	24.4	31.4

Kaynak: Ghose 2000(b)'den derlenmiştir.

Çeşitli ülkelerdeki imalat sanayii istihdamındaki gelişmeler Tablo 2'de verilmektedir. Hesaplanan yıllar her ülke için farklı olsa da, imalat sanayiindeki yıllık ortalama istihdam artışı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki belirgin bir ayrılmaya işaret etmektedir. 1981-1997 yılları arasında ABD'de gerek ihracat sektörlerinde, gerek ithalatta rekabet eden sektörlerde istihdam azalmaktadır. Japonya'da da 1985-1993 döneminde ithalatta rekabet eden sektörlerde yıllık

Nihal
Tuncer *

Birçok yönü
bulunan ve
karmaşık bir
süreç olan
küreselleşme
yandaşlarını da
karşıtlarını da
üretmektedir.

1) Richardson 1995, s.33.
2) Ghose 2000(b).
3) İbid.

*Prof. Dr.
İ.Ü. İktisat Fak.

Tablo 2: İmalat sanayii istihdamındaki yıllık ortalama artış (%)

ülke	dönem	ihracat	ithalat	yiyecek	diğer	toplam
Tayland	1986-94	14.4	10.5	11.4	10.7	12.2
Endonezya	1981-96	13.1	9.9	6.7	10.5	10.5
Malezya	1981-95	8.1	10.8	2.0	5.9	7.6
Çin	1980-96	7.5	4.5	5.9	7.7	5.9
G.Kore	1981-95	1.8	6.8	1.2	2.4	2.5
Hindistan	1981-94	0.0	2.0	0.0	1.3	1.1
Tayvan	1980-96	1.7	2.9	0.9	-1.4	0.9
Filipinler	1988-97	0.0	5.6	0.0	0.0	0.0
Japonya	1985-93	0.0	-0.7	1.4	0.9	0.7
ABD	1981-97	-0.7	-1.7	0.2	0.2	-0.3

Kaynak Ghose 2000(b)

ortalama istihdam artışı negatiftir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda imalat sanayii istihdamı yüksek artışlar kaydetmektedir. Bu ülkeler arasında Endonezya, Malezya ve Çin gibi büyük nüfuslu ülkelerin yer alması bu trendi iyice dikkat çekici hale getirmektedir.

Tablo 3, aynı ülkelerdeki imalat sanayii yıllık ortalama reel ücret artışlarını göstermektedir. Uygun deflatörler bulunamadığı için Çin ve Tayvan hesaplamaya dahil edilmemiştir. Eğitim ve tecrübe farklılıklarının gözönüne alınmadığı ortalama ücret hesaplamasında da gelişmekte olan ülkelerin ABD ve Japonya'ya göre daha yüksek artışlar gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: İmalat sanayiinde kişi başına reel ücretteki yıllık ortalama artış (%)

ülke	dönem	ihracata yönelik	ithalatta rekabet	gıda içki bütün	diğer	toplam
G.Kore	1981-95	9.2	8.0	7.1	8.7	8.8
Tayland	1986-94	4.9	2.9	3.4	3.2	3.2
Endonezya	1981-96	2.4	2.5	2.6	1.9	2.3
Malezya	1981-95	2.9	2.0	2.4	1.7	2.3
Hindistan	1981-94	1.4	2.5	4.1	1.5	2.1
Japonya	1985-93	1.4	1.5	0.6	2.0	1.6
Filipinler	1988-97	0.8	0.0	0.0	2.2	1.5
ABD	1981-97	0.5	0.4	-0.4	0.3	0.3

Kaynak Ghose 2000(b)

Bu noktaya kadar ortaya konan veriler, gelişmekte olan ülkelerin bir grubunun bir sanayi tabanı kurarak istihdam ve reel ücretlerini arttırdıklarını, ve bazı sanayi ürünlerinde gelişmiş ülkelerle rekabet edecek duruma geldiklerini ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerinin niteliğine ilişkin bir ipucu elde etmek için Tablo 4'e bakabiliriz. Ayrıca, iktisatçıların uluslararası ticareti açıklamak için en sık başvurdukları model olan Heckscher-Ohlin teorisi de bu tabloyu yorumlamak için kullanılabilir.

Heckscher-Ohlin teorisi, ülkelerin faktör donanımlarının dış ticaretin yapısını belirlediğini ileri sürer. Teoriye göre, vasıflı emeğin ve sermayenin nisbi olarak bol olduğu gelişmiş ülkeler katma

değeri yüksek, vasıflı işgücü becerisi gerektiren ileri teknoloji ürünleri ihraç ederken, vasıfsız emek yönünden zengin olan gelişmekte olan ülkeler de hafif sanayi ürünleri ihracatında uzmanlaşırlar. Bu karşılaştırmada tarıma ve doğal kaynaklara dayanan ürünler kapsam dışı bırakılmaktadır.

Tablo 4: Sektörlerarası İşgücü Verimlilik Oranı (İhraç sektörleri/İthalatla rekabet eden sektörler) 1989-1991 ortalaması

Japonya	2.48	Malezya	0.67
ABD	1.77	Tayvan	0.56
Meksika	1.01	Tayland	0.52
Çin	0.98	Hindistan	0.51
Arjantin	0.96	Endonezya	0.37
G.Kore	0.71	Filipinler	0.31

Kaynak: Ghose2000 (b), s. 18.

Tablo 4, belirli bir sistematige göre saptanmış ve her ülke için farklı olan ihracat ve ithalatta rekabet eden sektörlerdeki işgücü verimliliğinin birbirine oranını vermektedir. Japonya ve ABD'de bu oranın yüksek olması beklenen bir bulgudur. Vasıflı işgücünün görece olarak bol olduğu bu ülkelerin ihraç mallarının bu tür faktörleri yoğun olarak kullanan mallardan oluşması doğaldır. Yine aynı şekilde, faktör donanımları aksi yönde olan gelişmekte olan ülkelerin ihraç sektörleri de ithalatta rekabet eden sektörlerle göre kişi başına daha az katma değer yaratan alanlardır. Ancak Meksika bu kalıba uymamaktadır. Bu ülkede ihracat yapan sektörler ithalatta rekabet eden sektörlerden daha emek yoğun değildir.⁴

Arjantin, Kolombiya ve Venezuela için yapılmış başka bir çalışma ise her üç ülkenin de 1970-85 yılları arasında düşük, orta ve yüksek derecede işgücü becerisi gerektiren ürünleri ihraç ettiğini ortaya koymaktadır.⁵ Vasıflı işgücünü yoğun olarak kullanan sektörlerin toplam ihracat içindeki payı Venezuela'da yüzde 40-60 arasında değişmektedir. Buna karşılık, Arjantin ve Kolombiya'nın ihracatının dörtte üçünden fazlası teorisinin öngördüğü şekilde orta ve düşük düzeyde beceri gerektiren ürünlerden oluşmaktadır.

II. Dış ticaretin nisbi faktör gelirleri üzerindeki etkisine ilişkin teorik çerçeve

Ücret eşitsizliği konusunda bir yanda dış ticaret diğer yanda da işgücü piyasası ile ilgilenen iktisatçılar çalışmaktadırlar. Dış ticaret iktisatçıları için çıkış noktası, uluslararası ticareti ülkelerin faktör donanımlarıyla açıklayan Heckscher-Ohlin teorisidir. Bu teoride nisbi mal fiyatları ile nisbi faktör fiyatları arasında birebir bir ilişki vardır. Dolayısıyla Heckscher-Ohlin teorisi çerçevesinde, vasıflı ve vasıfsız emeğin nisbi ücretlerindeki bir değişiminin

Heckscher-Ohlin teorisi, ülkelerin faktör donanımlarının dış ticaretin yapısını belirlediğini ileri sürer.

4) Ghose 2001(a), s.
5) Başka bir çalışmadan nakleden, Wood 1997, s. 39-40.

gerisinde nisbi mal fiyatlarındaki bir değişmeyi aramak gerekir.

İşgücü piyasasının dinamikleri ile ilgilenen iktisatçılar ise dış ticaretçilerin genel denge yaklaşımlarından farklı olarak, işgücü piyasasını etkileyen faktörleri dışsal olarak ele almaktadırlar. Ücretleri etkileyen faktörler olarak da, işgücü arz ve talebindeki kaymalar ve esneklik değişikliklerini saptamaktadırlar. İşgücü arz ve talebinde meydana gelen değişmeler ticaret nedeniyle de, başka faktörlerle de (örneğin teknolojik değişme) ortaya çıkabilir.

Heckscher-Ohlin teorisinin nisbi faktör fiyatlarına ilişkin iki çıkarılması vardır. Bunlar Stolper-Samuelson ve faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoremleridir. **Stolper-Samuelson teoremine** göre, bir ülkedeki nisbi mal fiyatları herhangi bir nedenle (örneğin dış ticaretin liberalizasyonu) değiştiğinde, nisbi fiyatı düşen malın üretiminde yoğun olarak kullanılan faktörün nisbi getirisi yükselecektir

Stolper-Samuelson teoremi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret çerçevesinde şu senaryoyu üretmektedir: Gelişmiş Kuzey, vasıflı emeği yoğun olarak kullanan ileri teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmış bu ürünleri ihraç etmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeleri simgeleyen Güney, vasıfsız emek yoğun hafif sanayi ürünlerini Kuzeye ihraç etmektedir. Hafif sanayi ürünlerinin nisbi fiyatı dünya ticaretinin serbestleşmesi ve dolayısıyla Güneyin dünya piyasalarına girmesiyle düşmüştür. Nisbi fiyatlardaki bu değişme her iki bölgedeki ücret yapısını da etkileyecektir. Kuzeyde vasıflı emeğin vasıfsız emeğe karşı nisbi ücreti yükselirken, Güneyde de vasıfsız ve vasıflı emek arasındaki nisbi ücretler birbirine yaklaşacaktır.

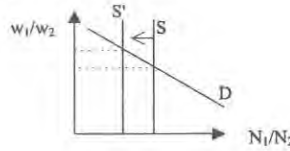
Faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoremi, serbest ticaretle birlikte değişen nisbi mal fiyatlarının en sonunda iki bölge arasındaki faktör fiyatlarını da (görelî ve mutlak olarak) eşitleyeceğini belirtir. Ancak, faktör donanımları birbirinden çok farklı olan ülkelerin faktör fiyatlarının serbest ticaretle eşitlenmesinin imkansız olduğu da ileri sürülmüştür.

Nisbi ücretlerdeki değişmeleri alternatif işgücü piyasasındaki mukayeseli statik analiz çerçevesinde açıklamak da mümkündür.⁶ Aşağıdaki 1 ve 2 numaralı şekiller nisbi ücretlerdeki bir değişmeyi işgücü piyasasındaki arz ve talep kaymaları çerçevesinde göstermektedir. Bunun için vasıfsız emeği 1, vasıflı emeği de 2 numaralı faktör olarak kabul edelim.

Nisbi arz değişmesinin etkileri: Nisbi ücretleri w_1/w_2 , nisbi faktör miktarlarını da N_1/N_2 olarak ifade

edersek, aşağıdaki şekilde D eğrisi nisbi ücretlerin bir fonksiyonu olarak nisbi emek talebini, S eğrisi de nisbi emek arzını göstermektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi, eğer vasıflı emek vasıfsız emeğe göre nisbi olarak artarsa, S eğrisi S' konumuna kayar. Nisbi ücret vasıfsız emek lehine değişir.

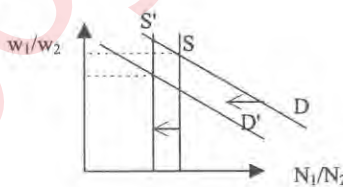
Şekil 1

Bu analize göre Kuzeyde nisbi ücretin vasıflı emek lehine değişmesi için, vasıflı emek arzının nisbi olarak azalması gerekir. Halbuki ABD verileri üniversite mezunlarının mutlak sayısının ve vasıflı emeğin nisbi olarak arttığını göstermektedir. Böylece nisbi arz kaymasının Kuzeydeki nisbi ücret değişmelerini açıklamada geçerli olmadığını görmekteyiz.

Mal talebinin kaynaklanan kayma: Vasıflı emeğin yoğun olarak kullanıldığı teknoloji yoğun malın toplam talepteki payının arttığını varsayalım. Talebin bileşimindeki bu değişme, nisbi işgücü talebini sola doğru kaydıracaktır. Bu kayma vasıflı emeğin nisbi ücretini yükseltecektir. (Denge w_1/w_2 düşecektir.)

Şekil 2

Bu değişmenin yukarıdaki nisbi işgücü arzının kaymasıyla birlikte gerçekleştiğini varsayalım. Yani D, D' ve S, S' konumlarına kayacaktır. Bu durumda, vasıflı emeğin nisbi arzındaki artışla, nisbi ücretindeki artışın aynı anda gerçekleşmesi mümkündür.

Teknolojik ilerleme: Eğer teknolojik ilerleme, vasıflı emek lehine bir fark yaratıyorsa, D eğrisinin Şekil 2'de olduğu gibi yine sola kayması ve w_1/w_2 'yi düşürmesi beklenir.

Wood (1995) benzer bir çerçeve kullanarak, değişik dış ticaret rejimlerinin etkilerini incelemektedir. Şekil 3,

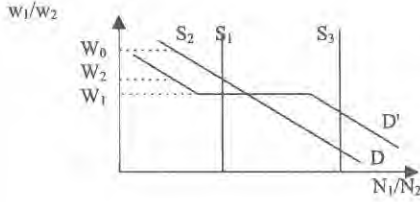
- (i) otarşı,
- (ii) üretimdeki çeşitlikle birlikte serbest ticaret ve
- (iii) üretimde uzmanlaşma ile birlikte serbest ticaret

Nisbi ücretlerdeki değişmeleri alternatif işgücü piyasasındaki mukayeseli statik analiz çerçevesinde açıklamak da mümkündür.

6) İşgücü piyasasındaki değişmelerin etkilerinin yazılmasında Bound and Johnson (1991)'den yararlanılmıştır

ile nitelendirilen üç durumu açıklamakta kullanılacaktır. Nisbi emek talebi eğrisi otarşı durumunda D, ticarete açıklık durumunda kesikli D' ile gösterilmektedir. S₂, nisbi vasıflı emek arzının yüksek, S₃ nisbi vasıfsız emek arzının düşük olduğu durumu göstermektedir

Şekil 3

Otarşı: Dış ticaretin olmadığı veya, iç pazarın yüksek tarifelerle korunduğu durumda vasıflı emek arzının görece olarak bol bulunduğu Kuzeyde, nisbi ücret D ve S₂'nin kesişimi W₀'da oluşacaktır.

Üretimde çeşitlilikle birlikte ticaret: Dışa açık bir ekonominin nisbi emek talebi (D') üç parçadan oluşmaktadır. Yatay eksene paralel orta bölümde, nisbi faktör donanımı her iki malın da üretilmesine olanak verir. Bu bölgede ücretler dünyadaki ücret yapısından farklı değildir. Nisbi emek arzındaki bir değişiklik ücret yapısını değil, üretimini bileşimini değiştirir.

Uzmanlaşmayla birlikte serbest ticaret: D' eğrisinin eğimli kenar kısımlarında ise faktör donanımı mallardan birinde tam uzmanlaşmayı gerektirir. Vasıfsız emek arzının nisbi olarak bol olduğu Güneyin arzı S₃, Kuzeyin arzı ise S₂ ile gösterilebilir. Kuzeyde, vasıfsız emeğin nisbi ücreti (W₂) iç pazarının yüksek tarifelerle korunduğu durumdaki ücrete (W₀) göre, daha düşüktür.

Wood'a göre bu model gelişmiş ülkelerdeki ücret eşitsizliği olgusunu açıklamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatı Wood'a göre ne Kuzeydeki ne de Güneydeki bağımsız işgücü arz kaynaklarında meydana gelmiştir. Kuzeydeki nisbi ücret eşitsizliğinin temelinde gelişmiş ülkelerin gümrük tarifelerini indirerek nisbi talep eğrisinin konumunu değiştirmeleri yatmaktadır.

Eğer işgücü piyasasında meydana gelen değişimler arz kaynaklı olsaydı arz değişmesi ile ücret değişmesinin yönünün ters olması gerekirdi. Örneğin Kuzeyde vasıfsız işgücünün nisbi arzı artmış olsaydı, bu gelişme ücret eşitsizliğindeki artışı açıklayabilirdi. Ancak bu tür bir gelişme Kuzeyde gerçekleşmemiştir.

III. Sanayileşmiş Ülkelere İlişkin Araştırmaların Bulguları

Dış ticaretin nisbi ücretler üzerindeki etkisini ölçmek için en yaygın olarak kullanılan yöntem ihracat ve ithalatın faktör içeriğini hesaplamaktır. z_x vektörü A ülkesindeki bir milyon dolarlık ihracatın içerdiği faktör (değişik işgücü kategorileri) miktarlarını, C_A A ülkesindeki üretim sektörlerinin her birindeki bir milyon dolarlık üretim için gerekli faktör (değişik işgücü kategorileri) miktarlarını veren teknoloji matrisini, s_x de ilgili sektörün üretimi içindeki ihracat payını gösteren vektör olsun. Bu durumda bir milyon dolarlık ihracatın faktör içeriği⁷

$$z_x = C_A s_x$$

ifadesi ile gösterilir. Benzer şekilde, bir milyon dolarlık ithalatın içerdiği faktör miktarı z_m de

$$z_m = C_A s_m$$

ifadesi ile gösterilir. s_m ilgili sektörün üretimi içindeki ithalat payıdır. X_A ve M_A sırasıyla A ülkesinin ihracat ve ithalatını gösterirse, dış ticaretin faktör talebi üzerindeki etkisi Z_A

$$Z_A = X_A z_x - M_A z_m$$

ifadesi ile gösterilir. Burada dış ticaret açığının büyümesinin ülkenin faktör talebine yaptığı ters etki görülmektedir.

Amerikan imalat sanayiinde, gelişmekte olan ülkelerle yapılan dış ticaret dengesinin katma değere oranı 1978'de yüzde 5 fazladan 1990'da yüzde 2.6'lık bir açığa doğru değişmiştir. ABD'nin gelişmekte olan ülkelerden yaptığı ithalatın GSYİH içindeki payı 1980'de yüzde 1.2'den 1990'da yüzde 2.1'e çıkmıştır. Bu miktar toplam içinde büyük bir pay gibi görünmemektedir. Ancak, bu ithalat bazı sektörlerde yoğunlaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerden yapılan toplam ithalatın yüzde 15'i giyim eşyası, yüzde 18.4'ü elektrikli makineler, yüzde 10.4'ü bilgisayarlar ve yüzde 6.2'si deri eşyalardan oluşmaktadır.⁸

Faktör içeriği yöntemi kullanılarak Amerikan ekonomisi için yapılan hesaplamalar,⁹ uluslararası ticaretin işgücü talebini vasıfsız emek aleyhine ve vasıflı emek lehine çevirdiğini göstermektedir.

Faktör içeriği yöntemiyle varılan sonuçlara çeşitli eleştiriler yapılmaktadır. Bir grup iktisatçı ticaretin işgücü üzerindeki olumsuz etkisini kabul etmekle birlikte, bu etkinin çok küçük olduğunu ve ihmal edilebileceğini ileri sürmektedirler. Bir başka grup ise, toplamda çok küçük bir pay tutan gelişmekte olan ülkelerle yapılan ticaretin yaptığı etkinin, ticaretin genişlemesi durumunda çok daha dramatik sonuçlar doğuracağını iddia etmektedir.¹⁰

Eleştirilerden bir tanesi de, yöntemin ticaretin vasıfsız emek üzerindeki yıkıcı etkilerini olduğundan

Eğer işgücü piyasasında meydana gelen değişimler arz kaynaklı olsaydı arz değişmesi ile ücret değişmesinin yönünün ters olması gerekirdi.

7) Bu gösterim Burtless 1995'den alınmıştır.
8) Lawrence 1996.
9) Murphy ve Welch 1991 ve Burtless 1995'de değinilen diğer çalışmalar
10) Rodrik 1997.
11) Wood 1995, s.66.

Hayat Başlarken...

Yeni duygular,

yeni umutlar,

yeni hedefler...

Hayatı en iyisiyle

yaşayabilmek için;

Başak Hayat güvencesinde

mutlu yarınlar için.

"Hayat Paylaştıkça Güzel"

www.basakhayat.com.tr

BAŞAK HAYAT SİGORTA T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Aydan ay'a görüşelim!...

Bir Maaş da Halkbank'tan

Artık vadeli TL hesabınızın getirisini vade sonu yerine her ay maaş gibi alabileceksiniz

HALKBANK MAAŞLI HESAP

Aylık faiz ödemeli 1 yıl vadeli bu hespla;

- * Aylık düzenli bir geliriniz daha olacak,
- * Diğer vadeli mevduat hesaplarımıza göre daha avantajlı bir aylık getiriye sahip olacaksınız,
- * Şubenizden alabileceğiniz Kredi Kartı ve ATM kartı gibi diğer Halkbank ayrıcalıklarından da yararlanacaksınız.

Daha detaylı bilgi ve hesap açtırabilmeniz için bir Halkbank Şubesine uğramanız yeterlidir.

HALKBANK

TÜRKİYE HALK BANKASI

daha az gösterdiği'dir.¹¹ Bunun nedeni yukarıda gösterdiğimiz faktör içeriği yönteminin hesaplanmasında kullanılan C_A katsayıları için gelişmiş ülkelerin değerlerinin alınmasının yaratacağı yanılıdır. Aynı mal ismi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iki değişik teknikle üretilen fakat gerçekte farklı olan mallara tekabül edebilir. Bu durumda C katsayıları için A ülkesinin değerleri yerine gelişmekte olan ülkenin katsayılarının kullanılması vasıfsız emek talebindeki düşüşü daha belirgin hale getirmektedir.

Ticaretin vasıflı vasıfsız emek talebinde yaptığı etkilere karşı önemli bir eleştirinin teorik boyutu vardır. Stolper-Samuelson teoremine göre, eğer ticaret vasıfsız emeğin nisbi ücretini düşürürse, üretim teknikleri hem hafif hem ileri teknoloji sektörlerde nisbi ücreti düşen vasıfsız emeği daha fazla kullanacak şekilde değişir. Halbuki Amerikan imalat sanayiinde tersine bir teknik değişmesi olmuş, sanayinin bütününde vasıflı işgücünün vasıfsız işgücüne oranı yükselmiştir.¹² Bu saptama, vasıfsız emeğin nisbi ücretindeki gerilemenin dış ticarettten değil, teknolojik değişmeden kaynaklandığı iddiasına temel teşkil etmektedir.

Konuya işgücü piyasasının aletleriyle yaklaşan iktisatçıların bulguları da ücret yapısındaki değişimin gerisinde nisbi talep kaymalarının bulunduğu sonucunu desteklemektedir.¹³ Yukarıdaki şekillerde de gösterdiğimiz gibi, vasıflı emeğini nisbi talebindeki kaymalar, vasıflı emek arzındaki nisbi artışla birlikte ortaya çıktığında, vasıflı emeğin nisbi ücreti artabilmektedir.

IV. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Araştırmaların Bulguları

Gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımı sorunlarını incelerken, analize eğitim almamış, okuryazarlığı olmayan ve genellikle tarım kesiminde istihdam edilen yeni bir kategoriye de dahil etmek gerekmektedir. Ancak, gelir eşitsizliğine imalat sanayii ücretleri açısından yaklaştığımızda, bu üçüncü kategorinin üretimde yeri olmadığını bilmekteyiz. Üçüncü bir işgücü kategorisinin ortaya çıkması, eşitsizlik kavramlarını daha karmaşık hale getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin ikinci bir sorun da, hızlı yapısal değişmelere sahne olan bu ekonomilerde uluslararası ticaretin dışında gelir eşitsizliğini etkileyen birçok başka neden bulunabilmesidir.

Gelişmekte olan ülkelere ilişkin gelir dağılımı göstergelerine bakmak bazı trendlerin belirlenmesinde yararlı olabilir. Tablo 5, bazı gelişmekte olan ülkelerdeki Gini katsayılarını göstermektedir. Veriler yetersiz olmakla birlikte, iki büyük yeni sanayileşen ülke olan Brezilya ve G.Kore'nin

Tablo 5 Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı

Ülke	dönem	Gini Katsayıları		
		başlangıç	son	fark
Brezilya	1960-83	0.53	0.57	0.04
Kolombiya	1971-88	0.54	0.48	-0.06
Malezya	1970-84	0.50	0.48	-0.02
Singapur	1966-83	0.50	0.47	-0.03
Hong Kong	1966-86	0.47	0.45	-0.01
Fillipinler	1965-85	0.47	0.45	-0.02
Tayland	1962-81	0.41	0.44	0.03
Kostarika	1961-86	0.50	0.42	-0.08
Pakistan	1963-84	0.36	0.38	0.02
G.Kore	1965-82	0.34	0.36	0.01
Tayvan	1964-86	0.36	0.32	-0.04
Endonezya	1964-84	0.33	0.31	-0.03

Kaynak: Wood 1994, s. 222.

tablonun iki ucunda yer alması, başka kaynaklarda da belirtilen bir trende işaret etmektedir. Doğu Asya'daki sanayileşme deneyimleri Latin Amerika'ya göre gelir dağılımı açısından daha eşit sonuçlar yaratmaktadır. Ancak, Gini katsayılarındaki değişme ile dışa açılmadaki artış arasında herhangi bir yönde anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.¹⁴ Bu olgu da, ülke genelindeki gelir dağılımının, uluslararası ticaret dışındaki birçok faktörden etkilendiğini düşündürmektedir.

Değişik emek kategorileri arasındaki ücret farklılıkları konusunda ise Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ekonomileri arasında bir farklılık olduğu söylenebilir. Asya ülkelerinden Güney Kore'de 1970 ve 1980'li yıllarda, eğitim düzeyinin aldığı ücret primlerinde bir azalma meydana gelmiştir.¹⁵ Malezya'da da 1973-1989 yılları arasında ücret farklılıklarının daraldığı görülmektedir.¹⁶ Tayvan'a ilişkin veriler ise, eşitsizliğin 1960'larda azaldığını göstermektedir. Ancak, bu ülkede 1980'li yıllarda ücret eşitsizliğindeki azalış durmuştur.¹⁷ Başka bir kaynak¹⁸ 1964-1993 yılları arasında Tayvan'da istihdam edilenler arasında ilkökul mezunlarının payının yüzde 55'den yüzde 26'ya düştüğünü buna karşılık lise mezunlarının payının yüzde 14'den yüzde 51'e, üniversite mezunlarının da yüzde 4'den yüzde 18'e çıktığını belirtmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, nisbi ücretlerdeki değişmeler hem arz hem de talep kaymalarından kaynaklanmaktadır. Dışa açılma sürecinin Güneydoğu Asya'da temel eğitim almış, çok vasıflı olmayan işgücüne olan nisbi talebi artırdığı ve böylece ücret farklılıklarını azalttığı düşünülmektedir.¹⁹ Ancak bu ekonomilerdeki eğitim düzeylerindeki artış ve dolayısıyla vasıflı emek arzındaki nisbi artışı da gözönünde tutmak gerekmektedir. Eğitim düzeyinin artması vasıflı emeğin nisbi arzını kaydırarak, nisbi ücretinin fazla yükselmesini önleyebilir. Başka bir deyişle, Asya ülkelerindeki ücret eşitsizliğinin arkasında talep

Eğitim düzeyinin artması vasıflı emeğin nisbi arzını kaydırarak, nisbi ücretinin fazla yükselmesini önleyebilir.

12) Lawrence 1996, s.55.
13) Murphy ve Welch 1991 ve Bound ve Johnson 1991.
14) Wood 1994, s.222-224.
15) ibid. s. 231.
16) Wood 1997, s. 43.
17) Wood 1994, s.230.
18) Chung 2000.
19) Wood, 1997.

kaymaları değil, arz kaymaları da bulunabilir.

Güneydoğu Asya ekonomilerinden farklı olarak Latin Amerika'da ücretlerde farklılaşma meydana gelmiştir. 1987-1993 yılları arasında Meksika'da²⁰ tarım kesimi dışında ortalama reel ücret yüzde 30, istihdam ise yüzde 22 oranında artmıştır ve bu genişleme ücretlerdeki eğitim ve tecrübeye dayanan farklılaşmayı artırmıştır. Örneğin söz konusu dönemde tecrübesiz bir ilkokul mezununun ücreti yüzde 8 artarken, lise üzeri eğitim almış tecrübeli birinin ücreti yüzde 82 oranında artmıştır.

Bu verileri aktardığımız Meksika işgücü piyasasındaki gelişmeleri analiz eden çalışmada, ücret farklılaşmasında imalat sanayinin alt sektörlerinde endüstrilerin kendilerine özgü koşullarından kaynaklanan bir ayrışma olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak, ekonomi bütünüyle daha yüksek vasıflı emeği kullanır hale gelmiş ve bu farklılık ticarete açık sektörlerde daha fazla ortaya çıkmıştır.

Dışa açılma sürecinde hem yabancı yatırımlar, hem de yerli üretime rakip olan ithalat artmıştır. Böylece hem yabancı yatırımlarla gerçekleştirilen üretim alanlarında, hem de ithalatta rekabet etmek isteyen yerli sanayinin üretiminde verim artışı yaratılması gerekmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ekonominin genelinde vasıflı işgücüne olan talep artmış ve ücret farklılıkları derinleşmiştir. Çalışmada ayrıca, ithalattan kaynaklanan rekabetin vasıfsız işgücüne olan nisbi talep düşüşünde önemli bir etken olduğu sonucuna varılmaktadır.

Arjantin, Şili, Kolombiya, Kostarika ve Uruguay'a ilişkin 1970'lerden 1990'ların ortasına kadar uzayan değişik zaman kesitleri için yapılan çeşitli çalışmalarda²¹ ücretler arasında bir farklılaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ülkelerin hepsinde vasıflı emeğin nisbi arzı artmaktaydı. Bu durumda belirttiğimiz Latin Amerika ekonomilerindeki ücret farklılıklarının yine talep kaymalarından, dolayısıyla dışa açılma sürecinin etkilerinden kaynaklandığını ileri sürebiliriz.

Ancak, nisbi talep kaymalarının dışındaki diğer bazı faktörleri de nisbi ücretlerin belirleyicileri olarak gözönüne almamız gerekmektedir. İş kanunlarında sendikalaşmayı yasaklayan veya serbest bırakan değişiklikler ücret yapısını etkileyebilir. Çin, Hindistan ve Endonezya gibi düşük ücretli ülkelerin dünya pazarlarına girmesi, vasıfsız emekle üretilen sanayi ürünlerinin nisbi fiyatlarını düşürebilir. Bunun sonucunda diğer gelişmekte olan ülkelerde vasıfsız emeğe ödenen nisbi ücret düşebilir.²² Sermaye mallarının daha yoğun kullanımı vasıflı işgücüne olan talebi de arttırmaktadır. Dışa açılmayla birlikte sermaye mallarının ithalatı kolaylaştığında, vasıflı

işgücüne olan talep artabilir ve nisbi ücretler etkilenebilir.

Sonuç olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasındaki ticaretin nisbi ücretleri bir miktar etkilediğini, ancak ücret trendlerini etkileyen başka faktörlerin de bulunduğu söyleyebiliriz.

V. Küresel Gelir Eşitsizliği²³

Ülkelerin kendi içindeki gelir eşitsizliğinin yanında, küreselleşmenin ve dış ticaret artışının ülkeleri birbirinden uzaklaştırıp uzaklaştırmadığı da ayrı bir ilgi konusudur. Ghose (2001), küresel gelir dağılımını ölçebilmek için 96 ülkeden oluşan bir örnek seçmekte ve kullanım kolaylığı olan iki ölçü belirlemektedir. Bu ölçülerden birincisi, **ülkeler-arası eşitsizlik** olarak adlandırılmaktadır. Bu ölçü için 96 ülkenin her biri tek bir birey ve bir ülkenin ortalama kişi başına GSYİH'sı da bireyin geliri olarak kabul edilmektedir. Bundan sonra, 96 ülkenin arasındaki gelir dağılımını ölçmek için Gini katsayıları (ve bunun dışında iki katsayı daha) hesaplanmaktadır.

Ülkeler-arası eşitsizlik göstergesi, ülke büyüklüğünü gözönüne almamaktadır. Bu nedenle aynı hesaplamanın ülkelerin nüfus büyüklüklerine göre ağırlıklandırılarak yapılması durumunda elde edilen göstergeye **uluslararası eşitsizlik** adı verilmektedir. Tablo 6, Gini katsayılarına göre 1981-97 yılları arasındaki gelir eşitsizliği göstergelerini vermektedir.

Tablo 6 Küresel Eşitsizlik Göstergeleri

Yıllar	G ₁	G ₂	Yıllar	G ₁	G ₂
1981	0.5069	0.6273	1990	0.5315	0.5994
1982	0.5068	0.6207	1991	0.5307	0.5949
1983	0.5120	0.6177	1992	0.5328	0.5884
1984	0.5166	0.6155	1993	0.5341	0.5807
1985	0.5196	0.6116	1994	0.5368	0.5743
1986	0.5213	0.6092	1995	0.5374	0.5668
1987	0.5240	0.6060	1996	0.5376	0.5615
1988	0.5259	0.6020	1997	0.5391	0.5583
1989	0.5283	0.6011			

Kaynak: Ghose 2001

G katsayılarında zaman içindeki bir düşüş, düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere göre daha yüksek bir büyüme performansı sergilediği, ve böylece dünya gelir eşitsizliğinde bir azalmanın ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Tablo 6, küresel gelir eşitsizliğinin birinci göstergeye göre arttığını, ancak ikinci göstergeye göre azaldığını ve her iki ölçünün zaman içinde birbirine yakınlaştığını göstermektedir. Bunun nedeni, Endonezya, Pakistan, Hindistan ve Çin gibi büyük nüfuslu ülkelerin incelenen dönemde hızlı gelir artışı yaşamaları ve ağırlıklı katsayıyı etkilemeleridir. Ancak ağırlıksız göstergedeki artış, düşük gelir grubundaki her ülkenin aynı büyüme performansını göstermediğine işaret etmektedir.

İş kanunlarında sendikalaşmayı yasaklayan veya serbest bırakan değişiklikler ücret yapısını etkileyebilir.

20) Meksika'ya ilişkin bulgular Cragg ve Epelbaum 1996'dan aktarılmaktadır.

21) Aktaran Wood 1997.

22) Lee 1996, s.490.

23) Bu bölümde Ghose 2001'in bulguları aktarılmaktadır.

Konumuz açısından önemli olan, 1980'li ve 1990'lı yıllarda gözlemediğimiz ticaretteki liberalizasyonun ülkelerin büyüme performanslarında ve dolayısıyla küresel gelir eşitsizliğinde bir etkisinin olup olmadığını saptamaktır. Yine yukarıda belirttiğimiz çalışma çerçevesinde yapılan ve 90 ülkenin 1981-97 dönemindeki ortalama GSYİH büyümesinin açıklandığı regresyonda, anlamlı çıkan değişkenler ticaretin gelir içindeki payında meydana gelen artış, dönem başındaki yatırım/gelir oranı ve dönem başındaki nüfus büyüklüğüdür.

Sonuç

Uluslararası ticaret her ekonomide yapısal

değişmeleri hızlandıran bir faaliyettir. Küreselleşmeyle birlikte artan ticaret hacmi, yapısal değişmelerdeki hızlanmayla birlikte bazı grupların durumunu iyileştirirken bazılarının durumunu da kötüleştirmektedir.

Ancak bütün muhtemel ters etkilerine rağmen uluslararası ticareti kısıtlamak çözüm değildir, çünkü uluslararası ticaret büyüme hızını arttıran önemli bir faktördür. Bir ülkenin dünyanın büyüyen ekonomileri arasına katılması ve "küresel dışlanmaya" maruz kalmaması için yapması gereken şey sanayi malları ihracatını arttırmak ve kaynak dağılımı süreçlerini buna göre düzenlemektir.

KAYNAKÇA

Bound, J. ve G. Johnson. 1991. "Wages in the United States During the 1980's and Beyond." *Workers and Their Wages: Changing Patterns in the United States* içinde. Editör M.Kosters, Boston:University Press of America, 77-103.

Burtless, G. 1995. "International Trade and the Rise in Earnings Inequality." *Journal of Economic Literature*: 33(June): 800-816.

Chung, Y. 2000. "Human Capital, Exports, and Economic Growth: A Causality Analysis for Taiwan, 1952-1995." *Review of International Economics*: 8(4), 712-720.

Cragg, M.I. ve M. Epelbaum. 1996. "Why Has Wage Dispersion Grown in Mexico? Is It the Incidence of Reforms or the Growing Demand for Skills?." *Journal of Development Economics*: 51, 99-116.

Freeman, R.B. 1995. "Are Your Wages Set in Beijing?." *Journal of Economic Perspectives*: 9(3), 15-32.

Ghose, A.K. 2000(a). "Trade Liberalization, Employment and Global Inequality", *International Labour Review*: 139(3), 281-305.

_____. 2000(b). *Trade Liberalization and Manufacturing Employment*. ILO Employment working paper, 2000/3.

www.ilo.org/public/english/employment/strat/publ/ep00-3.htm adresindeki web mekanından elde edilmiştir.

_____. 2001. *Global Economic Inequality and*

International Trade. ILO Working paper 2001/12. Yukarıdaki ILO web mekanından elde edilmiştir.

Lawrence, R.Z. 1996. *Single World Divided Nations?*. Virginia:Brookings Institution Press.

Lee, E. 1996. "Globalization ad Employment: Is Anxiety Justified?." *International Labour Review*: 135(5), 485-497.

Murphy, K.M. ve F.Welch. 1991. "The Role of International Trade in Wage Differentials." *Workers and Their Wages: Changing Patterns in the United States* içinde. Editör M.Kosters, Boston:University Press of America, 39-69.

Richardson, J.D. 1995. "Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude." *Journal of Economic Perspectives*: 9(3), 33-55.

Rodrik, D. 1997. *Has Globalization Gone Too Far?*. Institute for International Economics.

Wood, A.1994. *North-South Trade, Employment and Inequality*. Oxford: Clarendon Press.

_____. 1995. "How Trade Hurt Unskilled Workers." *Journal of Economic Perspectives*: 9(3), 57-80.

_____. 1997. "Openness and Wage Inequality in Developing Countries: The Latin American Challenge to East Asian Conventional Wisdom." *The World Bank Economic Review*11(1):33-57.

Sen'in Yoksulluk İndeksine Yeni Bir Bakış

Giriş ve Özet:

Yoksulluk analizinde kaydedilen son dönem gelişmeler Sen'in öncü çalışmasına (1976) çok şey borçludur. Sen çalışmasına yoksulluk indekslerinin iki istenebilir özelliğini formüle ederek başlar, bunlar: yoksul birinin geliri düşürüldüğünde genel yoksulluk seviyesindeki artışı gösteren monotonluk aksiyomu; ve yoksul birinden daha fazla gelir sahibi olan birine doğrudan bir transfer yapıldığında artan yoksulluğu gösteren transfer aksiyomudur. Kişi başı oranın (H) -yoksulluk içindeki nüfusun oranının- bunlardan birine uygun düşeceğini belirtir. Aynı zamanda transfer aksiyomu gelir uçurumu oranı (I) tarafından da bozulduğu durumda yoksulların yoksulluk sütunundan ortalama oranlı gelir farkını gösterir. Sen bunun ardından aşağıdaki indeksi veren bir grup aksiyomlar öne sürerek nasıl daha tatminkar yoksulluk ölçütlerinin geliştirilebileceğini göstererek devam eder.

$$1) S = H I + q / q + 1 (1 - I) G_p,$$

Burada q kişi sayısı, G_p ise yoksullar arasındaki gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısıdır.

Çok sayıda yazar büyük bir merakla Sen'in izinden gittiler ve çok sayıda alternatif yoksulluk indeksleri oluşturdular². Diğerleri farklı yönlerde fikirler ortaya attılar, yoksulluk standardının³ içinde belirsizliğinde olmasını kabul ederek ve yoksulları hedef alan yeniden dağılım politikalarına ilişkin uygulamalar tasarlayarak⁴ yoksulluk indekslerinde üzerinde anlaşılabilir koşulları tanımladılar⁵. Sen'in temel öğretilerine (1976) etraflıca bakıldığında, Sen indeksinin kendisinin bu gelişmeler içinde pek ön plana çıkmadığı görülür. Bu ayrıştırılmaz ve alt-gruplarda tutarlı olduğu anlamına gelen Gini katsayısıyla olan ilişkisine bağlıdır, ki bu onun belli başlı uygulamalar (Foster ve Shorrocks (1991)) için cazibesini sınırlar. Ancak Sen indeksinin ideal olarak görülmemesine neden olabilecek bunun dışında üç neden daha vardır: değişmez tekrarlı değildir, bu nedenle değeri iki veya daha fazla özdeş nüfusun birleştirilmesi halinde değişebilir⁶; bireylerin gelirlerinin sürekli bir fonksiyonu değildir; ve hepsinden önemlisi transfer aksiyomunu karşılamaz.

Sen değişmez tekrar sorununun geniş nüfus durumunda asimtotik değerine iyice yaklaştığını

gözlemleyerek çözümlenmiştir.

$$2) S = H I + H (1 - I) G_p,$$

"Resmi" Sen indeksinde olduğu gibi bu (değişmez tekrarlı) versiyonu göz ardı etmek yaygın bir uygulamadır, ve burada da öyle yapılacaktır. Gene de sürekliliğin eksikliğinden ve transfer aksiyomunun bozulmasından kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Bu çalışma da iki eksiklik de Sen'in uyguladığı normalizasyon formuna işaret etmektedir, ki bu normalizasyon durumu oldukça talepkardır.

Gereklikleri gevşettiğimizde ulaştığımız bu indeks yalnızca bireysel gelirlere sürekliliğini ve transfer aksiyomu ile uyumluluğunu korumaz aynı zamanda Jenkins ve Lambert (1993) tarafından geliştirilen "normalleştirilmiş yoksulluk uçurumları için ters genelleştirilmiş Lorenz Eğrisi", veya Shorrocks (1994) tarafından geliştirilen "yoksulluk uçurumu profili" adlı grafik altındaki alanın geometrik bir yorumunu da sağlar. Sen indeksinin bu geliştirilmiş versiyonu hala alt gruplarda tutarlı değildir. Ama diğer açılarından yoksulluk için ideal bir ölçüttür.

2. Sen İndeksinin Değişik Bir Versiyonu

Yoksulluk doğrusu $z > 0$ ve n -kişilik gelir dağılımı artan büyüklük oranlarında $y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$ şeklinde verildiğinde, Sen (1976) a ve b 'nin uygun normalizasyon faktörleri olduğu bir yoksulluk indeksi geliştirir:

$$3) P(y; z) = a \sum_{i=1}^q (q + 1 - i) (z - y_i) + b,$$

(3)'ten elde edilen gösterilişte üç varsayım gizlidir, bunlar; bugünlerde "odak aksiyom" olarak bilinen bir argüman (Foster (1984)) olan genel yoksulluk değerinin fakir olmayanların gelir düzeyine duyarlı olduğu; indeksin yoksulların (uygun bir şekilde normalleştirilmiş) z -yi "yoksulluk uçurumlarının" ağırlıklı toplamları olduğu; ve i'inci kişinin yoksulluk uçurumunun yoksullar arasındaki dağılımının sıra mertebesine bağlı olduğudur. Takip eden önermelerin çoğu Sen'in çalışmasından önemli öğeleri içerdiler, ancak bunu ilk baştaki ayrıntılardan hareket edip (3)'teki sıra mertebe ağırlıklarını alternatif ağırlık sistemleriyle değiştirerek yaptılar. Bunu yapmalarındaki amaç görünenin aksine Sen'in

Anthony
F. Shorrocks*

Çeviren:
Özge İzdeş**

1) Faydalı yorumları için iki önemli kaynak kişiye ve finansal desteğinden ötürü Economic and Social Research Council'e teşekkürlerimi sunarım.
2) Örnek için bkz., Thon (1979), Blackorby ve Donaldson (1980), Clark, Hemming, ve Ulph (1981), Chakravarty (1983), Foster, Greer ve Thorbecke (1984), ve Foster ve Shorrocks (1991). Yoksulluk indeksleri analizleri Foster (1984), Hagenars (1986) ve Seidi (1988) sayesinde sağlanmıştır.
3) Foster ve Shorrocks (1998a, 1998b).
4) Örn., Kanbur (1987), Bestley (1990), ve Keen (1992).
5) Örn., Foster (1984), Atkinson (1987), Spencer ve Fischer (1992), Jenkins ve Lambert (1993), ve Shorrocks (1994).
6) Çn. Notu: replication invariant, değişmez tekrar olarak kullanılmıştır.
7) Yoksulluk indekslerinin özelliklerinin formal tanımları Foster ve Shorrocks'da (1991) verilmiştir.

*Essex Uni.
Eko. Dep.

**İ.Ü. İktisat Fak.
Arş. Gör.

ayak izlerini mümkün olduğunca izleyebilmektir.

Küçük bir manipülasyon ile (3)'ü şu şekilde yazabiliriz

$$4) P(y; z) = a \left[q+1/2 \sum_{i=1}^q (z-y)^i + \sum_{i=1}^q (i-q+1/2) y^i \right] + b,$$

$$= aqz/2 \left[q+1/q \sum_{i=1}^q (z-y)^i / z + q/n \sum_{i=1}^q (z-y)^i / z^2 \right]$$

$$+ q/n \sum_{i=1}^q (z-y)^i / z + 2b/aqz]$$

$$= A \left[(q/q+1) H_1 + H(1-l) G_p + B \right],$$

A ve B yeni normalizasyon faktörleridir.⁷ Sen ilk olarak B=0 der ve normalize etmek için öyle bir seçim yapar ki yoksulluk indeksinin değeri yoksullar eşit gelire sahip olduklarında H1 olur; diğer bir deyişle,

$$5) P(y; z) = H, \text{ eğer } G_p = 0 \text{ ise}$$

Bu (4)'teki $A = q / (q+1)^i$ ve (1)'deki yoksulluk indeksini verir. Değişmez tekrar versiyonuna (2) geçmek değeri nüfus arttıkça kaybolacak yeni bir terimin eklenmesini gerektirir. Bu ikinci aşamayı; (3)'te $b=0$ veya (4)'te $B \neq 0$ diyerek burada fark edilebilir ve; normalizasyon ve değişmez tekrarın sınırlarının koyulduğu sıralamayı tersine çevirmek çok daha uygundur. (4)'ün sağlaması $P(y; z)$ 'nin sadece $B=0$ iken ve A faktörünün kendisinin değişmez tekrar olması halinde değişmez tekrar olduğunu göstermektedir. Ayrıca her B'nin asimtotik bir şekilde gözden kaybolması halinde, $B = -l/n = -Hl/q$ eşsiz bir şekilde belirlenir ve (4) değişmez tekrar formuna indirgenir.

$$6) P(y; z) = A \left[H_1 + H(1-l) G_p \right]$$

(5)'teki normalizasyon koşulu şimdi $A=1$ 'i ve dolayısıyla asimtotik Sen indeksini (2) vermektedir.

Bu sonucu ve tipik olarak sürekli olmayan aşama -normalizasyon seçimi- Sen indeksini iki açıdan eleştiriye açık kılar. İlk olarak; indeks tek tek gelirlerden oluşan sürekli bir fonksiyon değildir, özellikle yoksul birinin gelirinin z'nin üzerine çıkması indeks değerini zıplatacaktır. Bu; eğer yoksulluk doğrusunun hemen altındakilerinin deneyimi biraz daha fazla gelir sahibi olanlardan nitelik açısından farklıysa Sen'e ve diğerlerine göre bu illaki bir

dezavantaj olmak zorunda değildir. Ama gene de, z'ye yaklaşan gelirlerle ilgili ölçüm hatalarının alışılmışın dışında belirginleşeceği anlamına gelir. Bu aynı zamanda yoksulluk doğrusu üzerindeki yoksul olarak tanımlanıp tanımlanmadıklarına göre yoksulluk değerinin de büyük ölçüde değişeceği anlamına gelir.⁸ İkinci ve daha önemlisi, Sen indeksi transfer aksiyomunu bozmasıdır. Sen (1979) bu eleştiriye (1) ve (2) ile uyumlu düzeltilmiş bir transfer aksiyomu önererek karşılık verir. Ancak orijinal versiyonu dengede ve daha tatminkardır. (bkz. Thon (1983))

Bu eksikliklerin her ikisi de sadece herkesin fakir olması halini sağlamak üzere (5)'i tutarak önlenebilir, o halde normalizasyon durumu şu şekildedir:

$$7) \text{ her } H=1 \text{ ve } G_p=0, \text{ durumunda } P(y; z)=1$$

bu (6) ile birleştirilir ve $H=1$ durumunda şu elde edilir;

$$8) P(y; z) = 1 + (1-l) G_p = 1/n^2 \sum_{i=1}^n (2n-2i+1) z^{-y_i}/z$$

Odak aksiyom ile birlikte süreklilik $H < 1$ durumlarını kapsamak üzere yalnızca $P(\cdot)$ 'nin artırılmasını sağlar. Ç gelir düzeyiyle sınırlandırılmış y vektörünü belirtmek için $y^*(\xi)$ 'i kullanarak, $i=1, \dots, n$ için

$$a) y^*(\xi) = \min(y_i, \xi)$$

odak aksiyom her $\varepsilon > 0$ için $P(y; z) = P(y^*(z+\varepsilon); z) = P(y^*(z); z)$ 'i işaret eder; ve süreklilik aşağıdaki verir;

$$10) P(y; z) = L, P(y^*(z+\varepsilon); z) = P(y^*(z); z)$$

$$\varepsilon \Rightarrow 0$$

$$= 1/n^2 \sum_{i=1}^q (2n-2i+1) z^{-y^*(z)}/z$$

$$= 1/n^2 \sum_{i=1}^q (2n-2i+1) z^{-y_i}/z$$

Sen'in formülasyonunda olduğu gibi (2), bu yoksulluk indeksi simetrik, değişmez tekrarlı, monotonik, y'de ve z'de sıfır derecede homojen ve 0,1 aralığındaki değerleri almak üzere normalize edilmiş bir indekstir. Sen indeksinden farklı olarak, sürekli ve transfer aksiyomu ile tutarlıdır. Bu cazip özelliklerine rağmen, (10) standart yoksulluk indekslerinden birisi değildir. Y dağılımı başarılı bir şekilde tekrarlandığında yakınsadığı Takayama'nın

7) Sen (1976) normalizasyon faktörünün yoksulluk doğrusu ve tüm gelirlerle bağlı olmasına izin verir, buna karşın, prensip olarak (3)'teki sıra mertabe ağırlık yapısını tümüyle çözer. Burada A ve B'nin yalnızca n, q, z, ve yoksulların ortalama gelirlerine bağlı olması yeterlidir.

8) Donaldson ve Weymark (1986) bu ayrımı "güçlü" ve "zayıf" yoksulluk tanımları olarak yer verirler. Z'ye eşit gelire sahip olanlar genellikle yoksul kişiler kategorisine girer, ancak aslında bu tanımlama oldukça keyfidir. Konu, yoksulluk doğrusunun, İngiltere için ezelden beri mevzu bahis olduğu gibi gelir iyileştirme programlarından sağlanan fayda düzeyiyle birlikte tanımlanmasıyla özellikle önem kazanmıştır.

(1979) ve Thon'un(1979) ileri sürdüğü indekslere oldukça benzerdir. Buna karşın değişmez tekrar olmayan Thon indeksi ve monotonik olmayan Takayama indeksi belli başlı önemli noktalarda (10)'a göre zayıftırlar.

(10)'un en çekici özelliği geometrik olarak yorumlanabilmesidir. Bu en iyi normalize edilmiş yoksulluk uçurumu dağılımının $x = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ ile gösterilmesi

$$11) x_i = \max. \{z-y/z, 0\} = z-y^*(z)/z,$$

ve (10)'un $\mu(x)$ 'in ve $G(x)$ 'in sırasıyla x dağılımı için⁹ ortalama ve Gini katsayısı olduğu durumda (10) şu şekilde yazılabilir

$$12) P(y; z) = \mu(x) [1 + G(x)],$$

Eğer x için yoksulluk uçurumu profili $D(x; \cdot)$ şu şekilde tanımlanırsa

$$13) D(x; p) = \mu(x) [1 - L(x; 1-p)], p \in [0, 1],$$

$L(x; \cdot)$ x için Lorenz eğrisidir, (12)'deki ifade şu şekilde dönüşür

$$14) P(y; z) = \mu(x) [1 + 2 \int_0^1 [p - L(x; p)] dp],$$

$$= 2 \int_0^1 \mu(x) [1 - L(x; 1-p)] dp = 2 \int_0^1 D(x; p) dp.$$

O halde (10), z için yoksulluk uçurumu profili altındaki alanın iki katına tekabül eder. Bir diğer alternatif ise "maksimum yoksulluk doğrusu"nda olduğu gibi tüm gelirlerin sıfır olması sonucu oluşan yoksulluk uçurumu profiline bakarak (bkz. Şekil 1), (10) indeksi, maksimum yoksulluk doğrusu altındaki alanın bir parçası olarak ifade edilen $D(x; \cdot)$ 'nin altındaki alan olarak yorumlanmaktadır.

Yoksulluk uçurumu profilleri eşitsizlik ve refahın değerlendirilmesinde kullanılan Lorenz eğrilerine ve geliştirilmiş Lorenz eğrilerine benzer bir rol üstlendikçe yoksulluk analizinin ana ögesi haline gelmektedirler. Sadece bir anlamda çeşitli önemli yoksulluk boyutlarını sergilemekle kalmaz¹⁰, aynı zamanda yoksulluk karşılaştırmalarını belirsizlikten kurtaracak koşulları tanımlar.

Spencer ve Fischer (1992), Jenkins ve Lambert (1993) ve Shorrocks (1994) tarafından kanıtlandığı üzere, bir çift gelir dağılımı, yoksulluk uçurumları profilleri kesişmediği durumda en çok başvurulan özelliklere uygun tüm yoksulluk indeksleri tarafından aynı şekilde sıralanacaktır. Geliştirilmiş Sen indeksini (10) yoksulluk uçurumu profili diyagramındaki alanların oranı olarak yorumlayabilmek bu nedenle oldukça anlamlıdır.

**Geliştirilmiş
Sen indeksini
yoksulluk
uçurumu
profili
diyagramında
alanların
oranı olarak
yorumlaya-
bilmek bu
nedenle
oldukça
anlamlıdır.**

KAYNAKÇA

- 1) ATKINSON, A.B. (1987): "On the Measurement of Poverty," *Econometrica*, 55, 749-764.
- 2) BESLEY, T. (1990): "Means Testing Versus Universal Position in Poverty Alleviation Programmes", *Economica*, 48, 1053-1060.
- 3) CHAKRAVARTY, S.R. (1983): "Ethically Flexible Measures of Poverty," *Canadian Journal of Economics*, 16, 74-85.
- 4) CLARK, S., R. HEMMING, ve d. ULPH (1981): 16, 74-85.
- 5) CLARK, S., R. HEMMING, ve d. ULPH (1981): "On Indices for the Measurement of Poverty," *Economic Journal*, 91, 515-526.
- 6) DONALDSON, D ve J. A. WEYMARK (1986): "Properties of Fixed Population Poverty Indices," *International Economic Review*, 27, 667-688
- 7) FOSTER, J. E. (1984): "On Economic Poverty: A Survey of Aggregate Measures," *Advances in Econometrics*, 3, 215-251.
- 8) FOSTER, J. E., J. GREER, ve E. THORNBECKE (1984): "A Class of Decomposable Poverty Indices," *Econometrica*, 52, 761-766
- 9) FOSTER, J.E., ve A.F. SHORROCKS (1988a): "Poverty Orderings," *Econometrica*, 56, 173-178. ____ (1988b): "Poverty Orderings and Welfare Dominance," *Social Choice and Welfare*, 5, 179-198.
- 10) ____ (1991): "Subgroup Consistent Poverty Indices," *Econometrica* 59, 687-709.
- 11) HAGENAARS, A.J. M. (1986): *The Perception of Poverty*. Amsterdam: North Holland.
- 12) JENKINS, S.P. ve P. J. LAMBERT (1993) : "Poverty

Orderings, Poverty Gaps, and Poverty Lines," Discussion Paper No.93-07, Economics Department , University College of Swansea.

- 13) KANBUR, R. (1987): "Transfers Targeting and Poverty," *Economic Policy*, 4, 112-136 ve 141-147.
- 14) KEEN, M. J. (1992): "Needs and Targeting," *Economic Journal*, 102, 67-79.
- 15) SEN, A. K. (1976): "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement," *Econometrica*, 44, 219-231.
- 16) ____ (1979): "Issues In the Measurement of Poverty," *Scandinavian Journal of Economics*, 81, 295-307.
- 17) ____ (1983): "Poor, Relatively Speaking," *Oxford Economic Papers*, 35, 153-169
- 18) SEIDL, C. (1988): "Poverty Measurement A Survey" , *Welfare and Efficiency in Public Economics*, ed by D. Bos, M. Rose ve C. Seidl. Berlin: Springer-Verlag.
- 19) SHORROCKS, A. F. (1994): "Deprivation Profiles and Deprivation Indices," mimeo, University of Essex.
- 20) SPENCER, B.D. ve S.FISCHER (1992): "On Comparing Distributions of Poverty Gaps," *Sankya: The Indian Journal of Statistics, Series B*, 54, 114-126
- 21) TAKAYAMA, N. (1979): "Poverty, Income Inequality, and Their Measures: Professor Sen's Axiomatic Approach Reconsidered," *Econometrica*, 47, 747-759.
- 22) THON, D. (1979): "On Measuring Poverty," *Review of Income and Wealth*, 25, 429-439.
- 23) ____ (1983): "A Note on a Troublesome Axiom for Poverty Indices," *Economic Journal*, 93, 199-200.

9) Buna uygun H ve G ile yazılan ifade $P(y; z) = (2-H) H / (1-H) G$, ki (2) ve (12)'den daha kapalıdır.
10) Yoksulluk uçurumu profilinin $D(x; p)$, $p_0, 1$ eğrinin yüksekliğinin H olduğu H noktasında kişi başı değeri belirleyen, başgintili, artan ve konkav bir grafiği vardır. Daha fazla detay için bkz. Jenkins ve Lambert (1993) veya Shorrocks (1994).

Bazı Çetin Sorunlarımız Üzerinde Düşünmek İçin Metot Önerileri: Enflasyon ve Avrupa Birliği Üyeliği

Türkiye Cumhuriyeti 80 yıla yaklaşan tarihinde çok zor günler yaşadı. Bugün yaşadığımız bu güç dönemlerden biri. Geçmiş güç dönemlerden bu dönemin farkı, başarılı olursak, bu sefer, belki de uzun sürecek bir aydınlık döneme gireceğiz.

Önce, neden içinde bulunduğumuz günler güç günler?

Çünkü, iki cephede birden çetin bir sınav veriyoruz.

Birinci olarak, 24 yıldan beri (1978 yılı ortalarından bu yana) yaşadığımız yüksek ve kronik enflasyonla, bu kadar yıldan sonra ilk defa olarak ciddi bir mücadele veriyoruz. Bu kolay bir iş değil; kolay olsaydı daha önceki hükümetler bu işi yaparlardı. Halbuki şimdiye kadar hepsi, kısa bir denemeden sonra, siyasal güçlükler çıkınca enflasyonla mücadeleyi yarı yolda bıraktılar.

İkincisi, Avrupa Birliği'ne (AB) giriş sürecinin başlamasıdır. Gerçi, toplum olarak iki yüzyıla yakın bir zamandan beri çağdaş veya Batı toplumlarıyla, savaşçı olmayan yollarla bütünleşme peşinde koştuğumuz gerçektir. Atatürk'ün 80 yıl önce başlattığı çağdaşlaşma girişimi, bir yandan onun dehası, diğer yandan eski rejimin ne kadar itibar yitirdiğini kendi yaşamlarında görmüş kuşakların henüz hayatta olması nedeniyle görece sürtüşmesiz oldu. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne giriş pazarlıkları 40 yıl kadar önce başlamış olsa da, şimdiye kadar uzak ve soyut bir düşünce gibi algılanan bu çağdaşlaşma projesinin, şimdi somut, dolayısıyla en acılı ve güç dönemine giriyoruz.

Bu iki cephede birden savaşmak zorunda mıyız? Önce enflasyonu yenip sonra AB'ye giriş sürecini canlandıramaz mıyız? Bunun cevabı basit ve açık: Hayır. Tarihin akışı her zaman, bize en olumlu koşulları veya en uygun zamanlamayı seçme olanağını bırakmıyor. Ciddi bir devlet olarak varlığını sürdürme yeteneği olan bir toplum, tarihsel fırsatları geldikleri gibi alır ve değerlendirir. Tarihin akışına "dur" demeye kalkışmaz.

Enflasyon sorunu

Neden enflasyona karşı bu savaşı vermek zorundayız?

İki nedenle: En basit düzeyde, çünkü daha fazla dayanma gücümüz kalmadı. Devletimiz, o kadar uzun süre, o kadar elindeki olanakların üstünde harcama yaptı ki, aldığı borçların faizini ancak yeniden borçlanarak ödeyebiliyor. Ödemek zorunda olduğu faiz oranları hesaba katılırsa, en basit

aritmetik gereği, kısa bir süre sonra, borçlarını ödeyememe, yani iflas etme sınırına geliyordu.

İkinci neden, enflasyonun gittikçe artan oranda değişen toplumsal yapıya uyumsuz bir kalkınma finansmanı yolu olduğudur. Türkiye'de enflasyonun siyasal kaynağı, 1950'de çok partili döneme geçildikten sonra, köylü kesimine ekonomik rant aktararak iktidarı ele geçirme mücadelesi olmuştur. Diğer yandan bu politika, bilinçli ve bilinçsiz olarak köylülüğün, sayısal bakımdan, büyük bir kütle olarak kalmasını sağlayarak, tutucu siyasal iktidarı, iktidar koltuğuna kelepçelemiştir. Yirminci yüzyılın bütün ikinci yarısını kapsayan bu politika, Türkiye'nin 21. yüzyıla, nüfusunun yarısına yakını köylü olan, hattâ şehirlerinin köyleştiği, büyük ölçüde geri kalmış bir köylü toplumu olarak girmesi sonucunu vermiştir.

Ancak bu süreç artık sona gelmiştir. Çünkü, gittikçe fakirleşen köylü kütlelerini kendi saflarında tutacak rant aktarımını akçalandırarak (transferlerini finanse edecek) kaynak kalmamıştır. Son elli yılda borçlanarak yapılan bu transferler artık yapılamaz hale gelmiştir. Çünkü artık borçların, hiç olmazsa, faizlerini ödemek gerekmektedir.⁽¹⁾

Sayıları azalsa da hâlâ, enflasyonun meşru bir "kalkınma finansmanı" yolu olduğunu sananlar veya sanıyor görünmekte kişisel çıkar görenler var. Onun için kısaca enflasyon bir ekonomiye ve bir topluma ne yapar, onu özetleyeyim.

Birinci olarak, kalkınmak için üretken yatırım gerekli. Enflasyon beklentisi sürdükçe, gelecekteki ekonomik ve malî koşulların nasıl bir biçim alacağını kestirmek olanaksız hale gelir, ve gerçekten üretken yatırım yapmak neredeyse imkânsızlaşır. **Yatırım yapmak kumar** oynamak gibi olur. Yatırımcı ancak çok kısa sürede, çok yüksek getiri sağlayacak yatırımlara parasını bağlamak cesaretini gösterebilir. Ülkenin ihtiyacı olan, uzun vadeli, istihdam yaratıcı, mütevazı fakat düzenli kâr getirecek yatırımları yapamaz.

İkinci olarak, özellikle bizimki gibi büyük ölçüde devlet açıklarından kaynaklanan enflasyon durumunda, faiz oranları çok yükselir. Çünkü devlet borç para bulabilmek için yüksek faiz ödemek zorundadır. Bu durumda tasarruflar artar, ancak yurt içinde, bu faiz düzeyinde, devlet kâğıtları dışında güvenli ve kârlı yatırım olanakları sınırlı olduğundan, faizleri biraz düşürme girişimi sezilince, bu tasarruf yurt dışında yatırım alanları arar. Nitekim, basına seyrek olarak da olsa sızan haberler gösteriyor ki,

Atilla
Sönmez *

Türkiye'de
enflasyonun
siyasal
kaynağı,
1950'de çok
partili
döneme
geçildikten
sonra, köylü
kesimine
ekonomik
rant aktararak
iktidarı ele
geçirme
mücadelesi
olmuştur.

¹⁾ Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca enflasyon algusu konusu için bkz. Atilla Sönmez, *Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı: Türkiye için Dersler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Şubat 2001. Özellikle üçüncü bölüm: "Türkiye'de ekonomik yönetim: 1950-1997".

*Prof. Dr.
O.D.T.Ü.

Türkiye'de çok zengin oldukları bilinen fakat borçlarını öde(ye)meyen kişiler, New York'ta 38 milyon dolara bir apartman dairesi satın alabiliyorlar. Üçüncü olarak, elbette Türk sermayesinin yurt dışına kaçtığı bir durumda yabancı sermayenin Türkiye'ye gelip verimli yatırım yapmasını beklemek abes olur.

Dördüncü olarak, enflasyon, sabit gelirliler ve siyasal baskı ve pazarlık gücü az ailelerin gelir düzeyini düşürerek, ülkede gelir dağılımını bozar. Alın terinin karşılığını alamadığını, dürüst çalışmanın refah getirmediğini gören çalışanlarda, gayretli ve itinalı çalışma isteği kalmaz. Ahlaksızlığın ödüllendirildiği, dolayısıyla dürüstlüğü cezalandırıldığı bir ortamda elbette, devlette yolsuzluk, bankacılıkta ve ticaretle güvensizlik, içten içe ekonominin temellerini çürütür.

Beşinci olarak, düşük gelirliler ailelerin reel, yani, enflasyondan arındırılmış gelirinin azaldığı bir ekonomide talep daralması beklenir. Çünkü yüksek gelirli ailelerin gelirindeki reel artış, sınırlı bazı lüks tüketim malları dışında önemli bir talep genişlemesi yaratmaz. Yüksek gelirli aileler tüketim ihtiyaçlarını, hangi fiyata olursa olsun, zaten karşılamaktadırlar. Daha fazla gelir onlar için daha fazla tüketim talebi yaratmaz. Onlar için artan gelir daha fazla tasarruf demektir. Spekülatif yatırımlar veya yüksek faizle devlete borç verme dışında, yurt içi ekonomisinde bu tasarrufları yatırıma çevirmek güç olduğundan bu tasarrufların önemli bir kısmı yurt dışında güvenlik arayacaktır. Dolayısıyla, ekonominin büyümesi, kendi kendini besleyen bir süreç haline gelememektedir.

Altıncı olarak, daha temel düzeyde, çoğunluğun yoksullaşması toplumu çalkalanmalara eğilimli, dengesiz ve kararsız kılar. Enflasyon, toplumsal dokuyu çürütür, kamu hayatını her alanda çetelere teslim eder. Enflasyon ve çeteleşme süreçlerinin ilişkisini anlatmak için basit bir sayısal örnek vereyim. Ekonomik yaşamın devam etmesi için borç alma-verme mekanizmalarının işleminin çok önemli olduğunu biliyoruz. Bu, para kullanan her toplumda böyledir. Paranın değerinin bir yılda yüzde 50 azaldığını varsayarsak, borç verenin, zararlı çıkmamak için en az yüzde 50 faizle borç vermesi gerekir. Diyelim ki bir yıl vadeyle borç alan bir kimse, borcu geri ödemeyi bir yıl geciktiriyor. Bu durumda borç veren ciddi kayba uğruyor, verdiği borcun yarısını siliniyor demektir. Yargının yavaş işlediği bir ortamda, alacaklı için bu kaybı en aza indirmenin en "çıkarcı" yolu, bir kabadayıyla anlaşarak şiddet veya şiddet tehdidi kullanarak alacağını tahsil etme yoludur. Böylece başlayan kazanç ilişkisi elbette çok uzaklara kadar gidebilir. Bu zincirleme kazanç ilişkisi, dünyanın her yanında ve eski zamanlardan beri mafya benzeri oluşumları doğurmuştur.

Enflasyon sürdükçe yolsuzlukla mücadele imkânsız gibidir.

Yedinci olarak, şiddetli ve kronik enflasyon, yatırım yapmayı bir kumar haline sokmanın ötesinde, ulusal parayla geliri elde eden yatırım yapmayı **tehlikeli bir kumar** haline sokar ve malî sistemin dürüst bir biçimde çalışmasını olanaksızlaştırır. Günlük alış-veriş dışında millî paranın kullanılması olanaksızlaşır.

Bütün bunların sürüp gitmesine, 24 yıl boyunca ulusça nasıl razı olduk? Bu razı oluşun birçok nedenleri var.

Birincisi, siyasal ekonomi açısından, şiddetli ve kronik enflasyonun çok sağlam temelleri vardı. Birçok kişi ve grup için enflasyon kolay ve risksiz kazanç, siyasal güç ve etkinlik sağlıyordu.

Enflasyondan zarar gören çoğunluğun da bir çok yolla, uğradığı zararın tam bilincine varması, enflasyonla mücadele için ağırlığını koyması önleniyordu. Bu uyutma stratejisinin en belirgin biçimi, işçiyi, memuru, çiftçiyi, devleti yönetenlere "enflasyonu durdurun!" demek yerine, onlardan "zam!" istemeye özendirme olmuştur.

İkincisi, bankacılık sektöründeki soygun üzerinde haklı olarak çok duruldu. Ancak kimse belirtmedi ki bankacılık denetimi güç bir alan. Bankacının temel görevi halktan tasarrufları toplayarak, yeni ve verimli girişimcilere kaynak sağlamaktır. Yani bankacılıkta risk almak esastır. Ancak iyi bankacı, aşırı risk almaz. Her yanlış risk almış bankacı da ille ahlaksız bankacı değildir. En iyi denetlenen ülkelerde de şiddetli bankacılık bunalımları yaşandı. Örneğin ABD, İsveç... Amerikan eski Hazine bakanı ve tanınmış iktisatçı Larry Summers'in dediği gibi, "yanlış kimselere verilen bankacılık izni, hırsızlık yapma izni gibidir".

Üçüncüsü, Türkiye'de bankaların içini boşaltan sadece basında adı sık geçen tanınmış isimler değil. Göze batmayan ama sayıları milyonları bulan çiftçiler Ziraat Bankası'nın; bugün kepenk kapatmak zorunda kaldıkları için sızlandığımız küçük esnaf Halk Bankası'nın; iş kotaran müteahhit şirketleri ve ucuz krediyle mesken alanlar Emlak Bankası'nın içini boşaltmadılar mı? Milyonlarca insan barınaksız veya gecekondularda yaşarken, sadece yılda birkaç hafta kullanmak için bütün sahilleri yazlık evlerle dolduran ve ekonomiye -yani hepimize- yük olan SSK kredilerini yok fiyatına kapışanlar, malî sistemin içini boşaltmadılar mı? Elbette bu durumdan ne çiftçileri, ne işçileri ne de küçük esnafı doğrudan sorumlu tutabiliriz. Sorumlu olan, siyasal çıkar için bu kaynakları sorumsuzca dağıtan yöneticilerdir.

Birkaç yıl önce bir başbakan açıkça, köylüye, ürünleri için "enflasyonun 25 puan üstünde fiyat" vermekle öğünüyordu. Bir diğer başbakan, köylüye "kim ne kadar fiyat verirse ben yüzde 5 fazlasını

**Enflasyon
sürdükçe
yolsuzlukla
mücadele
imkânsız
gibidir.**

veririm" diyordu. Bütün bu dönem boyunca bütün hükümetler, işçiyeye verimlilik artışı veya iktisadî büyümeyle ilgisi olmayan ücret artışları vererek, her ilde bir "üniversite" kurarak, eşe-dosta, siyasal destekçilere, gerçekte var olmayan istihdam olanakları dağıtarak, bir çeyrek asır ülke ekonomisinin yerinde saymasına, ve en sonunda bugün içinde bulunduğumuz çıkmaza neden oldular.

* * *

Enflasyonun uzun vadeli etkileri nelerdir?

Dünya tarihi bu kadar şiddetli ve uzun süreli enflasyonun ne kadar yıkıcı olduğunu gösteren örneklerle doludur. Roma İmparatorluğu'nun parçalanıp ikiye bölünmesi; Çin'in Ming hanedanının çözülüp yerini bir yabancı hanedana bırakması; Osmanlı'nın Celali isyanlarıyla başlayan çöküş dönemi, hep şiddetli ve kronik enflasyon dönemlerinin arkasından gelmiştir.

Daha yakın zamanlarda; 1854 yılında başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da borçlanmaya başlaması ve bu kaynakların hesapsızca israfı sonucu, İngiliz bankalarından borç almak istediğinde, 1860 yılında İngiliz hükümeti İstanbul'a bir uzman heyet gönderdi. Lord Hobart ve Mr Foster'den oluşan heyet, aynen bugünkü IMF misyonlarının söylediklerini söyledi: Kısa vadede kamu harcamalarını kısın, devletin işletemediği ve sadece yöneticilerin yakınlarına istihdam yaratmaya yarayan KİT'leri özelleştirin veya kapatın; orta vadede devlet kadrolarındaki aşırı şişkinliği giderin, yargı reformu yaparak yolsuzluklarla mücadele edin, vb. Bütün bunlar elbette yapılmadı. 1875'te devlet borçlarını ödeyemeyeceğini, yani iflasını ilan etti; 1881 yılında yabancı alacaklılar Düyun-u Umümiye Teşkilatını kurup, devlet maliyesinin önemli bir kısmını doğrudan kendi yönetimlerine alarak alacaklarını tahsil etmeye başladılar²⁾. Bundan sonra Osmanlı devleti daha 40 yıl kadar hayatta kaldıysa bunun tek nedeni Avrupalıların, Osmanlı mirasını nasıl paylaşacaklarına karar vermekte çektikleri güçlüdür.

* * *

Bu nedenlerle, enflasyona karşı verilen mücadeleyi yürekten, art-fikirsiz ve getirdiği bütün sıkıntılara karşın yürütmek gerek.

Bunu yapıyor muyuz?

Enflasyonla mücadelede başarılı olabilmek için ilk koşul, sağlamlığına ve bütün ayrıntılarının gerekli olduğuna yürekten inandığımız bir programa sahip olmaktır. Bu programın teknik bakımdan tutarlılığı kadar, belki daha da önemli olan bunun bütün halka anlatılması, siyasal sorumluluğunun açıkça

yüklenilmesi ve yapılan fedakârlıkların neden gerekli olduğunun altının çizilmesidir. Kısaca, programı, kamu oyunun anlaması ve bir ölçüde de olsa, benimsemesi, başarısının ilk koşuludur.

Enflasyonla mücadeleyi, bir yabancı dayatması olarak tanımlamak, uygulanan programı bir "IMF programı" olarak halka sunmak, enflasyonun ızdırabını bu kadar yıl çekmiş olan halka kötülük etmektir. Bu, sadece, yıllarca enflasyon yaratarak siyasal çıkar sağlayanların halkı aldatma işine devam etmelerine yarar.

Bugünkü dünyada, bizim durumumuzda bulunan bir ülkenin IMF desteği olmadan, enflasyon sürecinin doğurduğu bunalımdan çıkması söz konusu değil. Yapılabilecek en iyi şey, 1997-98'de bir çok Doğu Asya ülkesinin yaptığı gibi, IMF desteğini iyi kullanarak en kısa zamanda bunalımdan çıkmaktır. Bugüne kadar bunu yapamadık: son 24 yılda, IMF defalarca yardıma çağdırdık ve IMF, görevi gereği, yardıma geldi; ortaya konan ve yapılan programı ("niyet mektubu" denen borç anlaşmasını) imzalayan bizim yöneticilerimiz, yarı yolda cesaretlerini kaybedip, mücadeleyi terk ettiler. Kendi çıkardıkları yangından, itfaiyeyi sorumlu ilan ettiler.

Yaşamakta olduğumuz son bunalım için 2000 yılı başında bir program yürürlüğe kondu. Üç yıl sürmesi gereken bu program, Kasım 2000'de, yani 10 ay sonra ilk arızasını verdi. Şubat 2001 ayında, yani, 36 ay sürmesi gerekli görülen programın 14'üncü ayında ikinci ciddi bunalımı yaşadık. Bu bunalımların sonucu olarak çok insan çok acı çekiyor. Bu acı çekenlerin, bunu hiç hak etmedikleri doğrudur. Hattâ, bu uzun ve acı enflasyon döneminden kâr sağlayanların, bu program döneminden de fazla sıkıntı çekmeden çıkacaklarından da kuşku yok.

Ancak, gerçekçi seçenekler çok kısıtlı. İtinallî bir devlet harcaması politikasıyla yoksullaşmayı en aza indirmek, gelecekte kalkınma olanaklarını saklı tutacak sağlık ve eğitim programlarını ayakta tutacak önlemler olarak bu bunalımın ekonomik yükü azaltılabilir. Ama, ne yazık ki, ortadan kaldırılamaz.

Uygulanan programlar en uygun programlar mıydı? Daha düşük toplumsal maliyetle enflasyonu alt etmek düşünülemez miydi?

Denebilir ki, neden istikrar programıyla ekonomiyi yeniden yapılandırma işini aynı zamanda ve aynı programda yapıyoruz? Önce enflasyon sorununu çözelim sonra yapısal reformlara sıra gelir (malî sektör, KİT'ler, Sosyal sigorta kurumları, tarım destekleme politikaları, ihale kanunu, vb.). Bunlar her biri başlı başına güç işler değil mi? Görünüşte çok yerinde olan bu gözlem, Türkiye'nin yarım

Enflasyonla mücadelede başarılı olabilmek için ilk koşul, sağlamlığına ve bütün ayrıntılarının gerekli olduğuna yürekten inandığımız bir programa sahip olmaktır.

2) Emine Kiray, "Turkish Debt and Conditionality in Historical Perspective: A Comparison of the 1980's with the 1860's". *The Political Economy of Turkey* içinde. Tosun Arıcanlı ve Dani Rodrik (Ed.), St. Martin's Press, New York, 1990.

üzyıllık tarihine bakınca o kadar yerinde görünmüyor. Tarihsel deneyim gösteriyor ki, Türkiye siyasal sistemi, olaylar zorlamadıkça yapısal reformları yapamıyor. Dolayısıyla, yapısal reformları yapmadan enflasyonu yenmek, somut Türkiye koşullarında gerçekçi bir öneri değildir. Elbette böyle koşullarda yapılan bir enflasyonu yenme programı, bir hayli karmaşık, uygulaması güç ve orta vadede toplumsal maliyeti yüksek bir program oluyor.

Ayrıca, bu gibi programlarda ve uygulamalarında mükemmellik, erişilmesi olanaksız bir hedef. Zaman darlığı, bilgi ve veri azlığı ve eldeki verilerin teknik niteliği, siyasal sınırlamalar, geçmiş deneyimlerin baskısı, kuramsal planda mükemmel bir programı imkânsız kılabilir. 19 Şubat 2001 günü tarihe karışan program da şüphesiz kusursuz değildi.

Bu programın para politikasındaki katılıklara, döviz kurunun çıpa olarak kullanılmasına yöneltilen eleştirilerde soyut düzeyde doğruluk payı vardı. Ancak, son 50 yılda, ve özellikle son 24 yılda Türk hükümetlerinin enflasyon karşısındaki tutumlarını bilen, ve Türk basınından daha sağlam hafızası olan uluslararası kuruluşlar bakımından bu gibi katılıklar gerekli bulunmuş olmalıdır. Bu kadar uzun süren bir enflasyonun 2-3 yılda söndürülmesi için sadece iki seçenek vardı: Nominal döviz kurunu çıpa olarak kullanmak, veya büyük ve sert bir iç talep daralmasıyla, yaygın işsizliğe neden olmak, ve eğer, içerde veya dışarda bazı terslikler olursa, ekonomiyi şiddetli ve yıkıcı bir resesyona sürüklemek. Bu durumda, IMF'nin birinci seçeneği öğütlemesi nasıl kınanır? Ama, elbet, bu seçeneğin de büyük riskleri olduğu, ne yaptığını bilen, çok dikkatli davranan bir ekonomi yönetimi gerektirdiği de gerçek.

Böyle bir programı uygulayacak kalitede bir yönetime sahip olmadığımızı, Şubat 2001'de yadsınamaz biçimde ispat ettik. Yeni program, verilen daha geniş dış mali desteğe rağmen, Şubat 2001'e kadar uygulanan programdan çok daha sancılı olacak.

Durumun incesine bakarsak, ne Kasım 2000 bunalımı, ne de Şubat 2001 bunalımı uygulanan programdan kaynaklandı. İlk bunalımı, vaktinde ve hızla önlem alamayan parasal yönetimimiz; ikincisini, doğrudan doğruya sorumsuz hareket eden siyasal yönetimimiz başlattı.

Umulurdu ki Kemal Derviş gibi hem birinci sınıf bir iktisatçı, hem dünya ölçüsünde tanınmış, dürüstlüğü tartışılmaz birisinin ekonomi yönetimine getirilmiş olması, iktisadi yönetime daha fazla güven ve yeni programa daha geniş esneklik alanı sağlasın. Ancak, bu alanın pek büyük olması mümkün değil. Sonunda, ne kadar parlak olursa olsun bir ekonomi teknisyeni olan, arkasında halkın

sadece manevi desteği olan, fakat ülkenin acımasız ve küçük hesapçı siyasal arenasında pek ağırlığı olmayan bir tek kişinin omuzlarına, bütün bu sorumluluk yüklenemez. Bütün siyasal sistemin, programın hazırlanmasında ve sonra uygulamasında sorumluluk alması gerekir.

Sonuç olarak, çeyrek asırlık bir ucuz politikacılık deneyiminden sonra yolun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu bunalımı çözmek zorundayız. Geçmişte olduğu gibi, sahte çözümlerle içinden çıkılacak bir açmaz değil bu. Borçlarımızın faizlerini ödemek için borç verecek kimse bulmak zorundayız. Çok üzücü ama kepenk kapanmaları, işsizliğin ve iflasların artması, yoksulluğun artması artık kaçınılmaz dertler. Yapabileceğimiz tek şey bu kâbusun mümkün olduğu kadar çabuk sona ermesini sağlamaktır.

Dikkat edilirse bu güne kadar, hiçbir hükümet üyesi halkın karşısına çıkıp, uygulanan programı bütün acı ayrıntılarıyla anlatmadı. Bu duruma nasıl geldiğimizi, bu acıları neden çekmek zorunda olduğumuzu açıklamadı. Yapılan beyanlardan halkın aklında kalan, kinayeler dolu "ben dervişlerin, evliyaların yaptıklarının hesabını vermek zorunda değilim" sözleri oldu.

Kasım bunalımının üstünden 10 ay geçti. Hâlâ kaç bankanın artık sağlam ve güvenilir olduğunu söyleyecek devlet kurumumuz yok.

Bu koşullarda, her şeyden önce ihtiyacımız olan güven duygusu nasıl oluşsun?

Benim önerim, er-geç zaten yapmak zorunda olacağımız tatsız şeyleri hemen ve halkı aldatmadan yapalım. Halk sandığımızdan daha uyanık ve deneyimli. Daha iyi yöneticiler seçemiyorsa, bunun nedenleri ayrı bir konu. Başımızdaki, üç başlı hükümet, olayların zorlamasıyla da olsa, birçok cesur kararı aldı, kanunları çıkardı ve yolsuzlukların hiç olmazsa bazen cezasız kalmadığını gösteren yargı organlarının önünü açtı.

Bütün bu yapılanları bir siyasal yük olarak algılayanlar yanılıyorlar. Dünyanın her yerinde, ilk yılların yaygın sıkıntılarına rağmen, enflasyonu yenen siyasal partiler uzun vadeli siyasal sermaye biriktirdiler. Bizde de böyle olmayacağını sanmak, halkın sağduyusu konusunda derin bir yanlış değerlendirme olur.

Avrupa Birliği (AB) üyeliği süreci

Gelelim diğer çetin cevize: AB'ne girme sürecine... Bunun da uzun, dar ve zahmetli bir yol olmaması düşünülebilir miydi?

Son zamanlara kadar Türkiye'de AB üyeliğine karşı olmak bir yana, şüphe belirten kimse bulmak güçtü. Çünkü şimdye kadar herkesin, işin kolay ve çekici yanını görmesi mümkündü.

Tarihsel deneyim gösteriyor ki, Türkiye siyasal sistemi, olaylar zorlamadıkça yapısal reformları yapamıyor.

Daha fazla demokrasi isteyenler, AB'ye girişle demokrasimizin dalgalanmalardan kurtulup sağlam temellere perçinleneceğini düşünüyordu. Dinci denen kesim, AB üyesi ülkelerde yaşadığı rahatça örgütlenme, para toplama gibi olanaklara bakıp, Türkiye'nin AB'ne girmesinde sadece çıkar görüyordu. Servetinin temeli ticaret olan iş çevreleri AB üyeliğinde sadece daha yüksek kazanç olanakları görüyordu. Sivil ve askerî bürokrasi AB üyeliğinin tam olarak kendilerine ne getireceğini kestiremedikleri için üyelik sürecine "daha hızlı batılılaşma" gözüyle, ve dolayısıyla belli belirsiz bir sempatiyle bakıyordu. İşsiz, Avrupa'da iş olanakları rüyası görüyor; köyünün veya kasabasının (veya köyleşmiş kentnin) boğucu toplumsal havasından bunalan genç, AB üyeliği projesinde, dünyaya açılmak, kolunun ve zihninin gücünü açıklarda sinamak için sabırsızlanıyordu.

Yeni yüzyıl başlarken, Helsinki toplantısında AB Konseyi Türkiye'nin adaylığını kabul edince, ve üyelik görüşmelerinin başlaması için Türkiye'nin alması gereken yolun haritası ortaya konunca, konuyu daha ciddi olarak ele almak zorunlu oldu. Gerçekten de ciddiye alınması gereken sorunlar var. Şüphesiz, AB'nin ortaya çıkardığı bir temel sorun, Türk toplumunun, iki parçalı, ikisel bir yapıya sahip olmasıdır.

Durumumuzun dışardan görünüşünü gözümüzün önüne getirmeye çalışalım. Biraz basitleştirerek, Türkiye toplumu şöyle görümlenebilir. Bir yanda, on binlerce hayvanı ülkenin en büyük kentnin mahalle aralarında öldürüp, etini alıp götürmek ve bütün pisliğini orta yerde bırakan, veya daha genel olarak, çöplük gibi sokaklarda yaşamaktan hiç bir rahatsızlık duymayan bir toplum (bunlara, tartışmayı basitleştirmek için 'gelenekçiler' diyelim); diğer yanda bu manzara karşısında dehşete düşen, herhangi bir Batı Avrupalı insanın değer ölçüleri içinde yaşayıp, bu ölçüler içinde ailesini yetiştirmeye çalışan bir toplum ('çağdaşlaşmacılar')... Bu iki toplum hâlâ beraber yaşamaya yetecek kadar ortak değerlere sahipse de, doğal olarak bu topluluklardan her biri kendi değerlerini, kendi düzen ve güzellik duygusunu toplumun tümünde egemen kılmak için uğraşiyor. Bu çaba, şiddetli dışlayan, kanunlara saygılı bir çerçeve içinde yer aldığı sürece, denebilir ki, bu toplumu değiştirme çabası, demokratik kurallar ve kurumlar içinde ve meşru bir çabadır. Bu değişme süreci bazen sancılı olabilir ancak ciddi istikrarsızlık kaynağı olmaz.

Bu noktada yurt içinde, ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak, yurt dışında gerçek ve dürüst görüş ayrılıkları var. Bir görüşe göre, söz konusu ikisel yapının, ve her bir parçanın kendi görüşünü egemen kılma yönündeki çabasının, aşırı toplumsal istikrarsızlık halini almasını önleyen tek şey, Türk

Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), siyasal faaliyete bazı sınırlamalar getirmesidir. Geçmişte, bu sınırlamalar, TSK'nin o zamanki komuta zincirinin değerlendirilmesine bağlı olarak, sol veya sağ eğilimli siyasal çalışmayı yasaklamak şeklinde olmuştur.

Bir diğer görüşe göre, TSK'nin siyasal alanda tuttuğu yer aşırıdır; ülkenin demokratik gelişmesini engellemektedir. TSK'nin, Türk siyasal yaşamı üzerinde uyguladığı "vesayet", toplumun siyasal olgunlaşmasını yavaşlatmakta, siyasal liderliğin çocuksu, yalın kat ve sonuçta sorumluluk duygusundan yoksun kalmasına neden olmaktadır. Gerçek sorunları askerler göğüslediği için, sivil siyasal yöneticiler sadece kişisel veya partizan çıkarları dert edinmekte; uzunca vadeli ulusal çıkarları koruma sorumlusu olarak TSK'ni görmekte ve göstermektedir. Bu durum, ikili toplumsal yapının gittikçe bütünleşmesini, temel siyasal çelişkilerin yumuşayıp, normal siyasal yarışma haline gelmesini önlemektedir.

Türkiye'deki 50 yıllık demokratik yaşamın temel verileri ise şöyle.

Gelenekçi ve çağdaşlaşmacı görüşler arasındaki bu toplumsal yarışmada, TSK, bazen bir yana bazen diğer yana ağırlığını koymuştur. TSK, 1960'da ve 1990'ların ikinci yarısında, açıkça çağdaşlaşma tezine arka çıkmıştır. 1970 ve 1980'lerde, TSK'nin tutumunun yorumu karmaşık ve görünümü bulanıksa da, Türkiye'nin son 50 yıllık siyasal deneyiminden çıkarılacak sonuç o ki, TSK, günlük siyasal yarışmada bir topluluğun diğerinde üstünlük kazanmasını kabul edilebilir buluyorsa da, uzun vadede gelenekçilerin aşırı güçlenmesine, özellikle 18 yıllık Atatürk döneminin kazanımlarından ("müktesebatından") aşırı ödün verilmesine, bu kazanımların geri gelmeyecek biçimde kaybolmasına karşı koyacaktır. Görünen odur ki, Türk siyasal yaşamı üzerindeki bu sınırlamayı, TSK, bir temel ulusal güvenlik sınırı olarak algılamakta, bu sınırı korumayı stratejik, temel ve uzun vadeli görevlerinin başında görmektedir.

TSK'nin, ne kadar süreceği belirsiz bir gelecekte, hükümetler üstü bir konumda bulunmasının ve stratejik düzeydeki siyasal kararlarda son söz sahibi olmasının önemli sonuçları var. Silahlı kuvvetlerin siyasal yaşamda ağırlıklı oldukları bütün toplumlarda, bu durum ülkenin demokratik gelişmesini engellemese bile, yavaşlatmıştır. Bu durumda, en başta, devleti yönetmek için seçilenlerin, yani hükümetin ve muhalefetin, hatta sivil bürokrasinin siyasal olgunluk kazanma süreci duraksamaktadır. Yöneticilerin birçoğu için siyasal sorumluluk duygusu zayıflamakta, bazen ortadan kaybolmaktadır. Bunalımların sorumluluğunu hiç kimse yüklen-

Daha fazla demokrasi isteyenler, AB'ye girişle demokrasimizin dalgalanmalardan kurtulup sağlam temellere perçinleneceğini düşünüyordu.

memekte, halk arasında, en temel siyasal sorunlar bile derin bir umursamazlık içinde algılanmaktadır: Nasıl olsa Ordu işlerin çok kötü gitmesine izin vermez!

İşte, Türkiye-AB ilişkilerinde TSK'nin rolü konusu bu bağlamda önemli.

AB belgeleri, TSK'nin siyasal yaşamdaki rolü konusunda, açık-seçik ve somut öneriler getirmemiş olsa da, bu konuda hiç olmazsa bazı çekinceleri olduğunu varsaymak zorundayız. Bu konuyu, Millî Güvenlik Kurulu'ndaki üye sayısı, üyelerin sivil-asker dağılımı gibi yüzeysel ve biçimsel formlerle çözmeye kalkmak, gerçek sorunları kulak ardı etmek olur.

AB üyesi ülkelerin, askerî yönetimler konusunda deneyimsiz olduğu söylenemez. General de Gaulle'ün iktidara dönüşü, Fransız hükümetlerinin Cezayir sorununu çözmekte gösterdiği yetersizlik sonucu, Cezayir'deki Fransız ordusunun ayaklanması sonucu olmuştu. Franko İspanya'sında, Salazar Portekiz'inde ordunun önemli siyasal rolü vardı. Yunanistan 1970'lerde 7 yıl süren bir askeri cunta yönetimi yaşadı.

Bu ülkelerin yakın tarihinde ordunun oynadığı rolü genelleştirmek güç. Her bir durumda özel ve karmaşık koşullar belirleyici oldu. Ancak, bu ülkelerdeki ordu müdahalesini, Pakistan veya Paraguay'daki ordu müdahalesiyle aynı perspektif içinde ele alamayız. Batı Avrupa ülkeleri geniş ölçüde sanayileşmiş, veya sanayileşme yolunda önemli mesafe kazanmış ülkeler olarak, açık-seçik belirlenmiş toplumsal sınıfları, bu sınıfların çıkarlarını savunmak için gerçekleştirdikleri örgütlenme, kısacası bu ülkelerin kurumsal yapısı ordunun yerini ve rolünü belirledi. Türkiye'de köylü nüfusun büyüklüğü yani, sistemli bir sanayileşme politikası yokluğu, ordunun rolü ve toplumsal yeri konusunda da, zamanın koşullarına bağlı olarak değişikliklere neden olmuştur.

TSK, Atatürk'ün ölümünden bu yana, 63 yıl, ülkenin bir yandan, "Endonezyavari bir anarşiye", diğer yandan "Ortadoğu Arap otokrasilerine" (3) dönüşmesinin önüne set çekmiştir. Uzun vadede bu yalnız Türkiye'nin değil, bütün bölgenin, Batı dünyasının ve giderek küresel toplumun çıkarları açısından tarihsel bir katkıdır. TSK, yönetimi ele aldığı her sefer bunun geçici bir el koyma olduğunu belirtmiş ve az veya çok kısa bir zaman sonunda sözünde durarak yönetimi seçimle gelen hükümetlere devretmiştir.

AB'nin siyasal sınıflarının bu gerçekleri anlamaması düşünülemez. Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinde TSK'nin siyasal rolü konusu, Türkiye'de, iki zıt kutuplu bir yapının süregelmesi nedeniyle, bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. TSK'nin, Türk siyasal yaşamında merkezi bir yer tutması, bu iki

kutuplu zıtlaşmanın, ülkeyi bir karasız dengeye veya geniş ölçekli bir istikrasızlığa sürüklemesi tehlikesinin bir göstergesi olarak görülmektedir.

Eğer yukarda özetlemeye çalıştığım çözümleme bir ölçüde doğruysa, yapılacak iş bu kutuplaşmayı hafifletecek, onu, olağan demokratik yarışmaya dönüştürecek önlemler uygulamaktır. Bunların kısa vadeli olanları var: Siyasal yarışmada bazılarımızca kutsal olan kavramları (din, mezhep, ırk kökeni) sömürmemek; bütün bu kavramlara saygıyı, yaşamın her alanında, yüzeysel bir yasak savma biçiminde değil, içten ve ille de karşılık beklemeden duymayı öğrenmek; çeşitli inanışlara sahip olanların, serbestçe ve kimseye zarar vermediği ve kanunları çiğnemediği sürece inançlarının gereklerini yerine getirmesine olanak vermek gibi. Uzun vadede, yapılması gerekli en önemli iş, bütün eğitim sisteminde eğitim kalitesini yükseltmektir. Şüphesiz, bütün basamaklarda eğitim kalitesinin yükselmesine büyük gereksinim var. Ancak, ilk öğretim aşaması, ve imam-hatip yetiştiren okullarının eğitim düzeyinin yükseltilmesi belki de en yüksek öncelikli işlerdir.

İkinci olarak Türkiye'nin ciddi bir sanayileşme hamlesi gerçekleştirmesidir. Bu geçen 50 yılda olduğu gibi, gerçek istihdam yaratmayan, teknoloji ve gelişme stratejisi bakımından tümüyle dışa bağımlı bir sanayileşme değil; tümüyle dışa açık, ancak yüksek geliri istihdam yaratan, yaratıcı yetenekleri değerlendiren bir sanayileşme olmalıdır.⁽⁴⁾

Önemli olan Türkiye'nin AB üyeliğinin gerektirdiği somut çağdaşlaşma koşullarını yerine getirmesidir. Türkiye, her açıdan çağdaşlaşmış, modern ve üretken bir ekonomiye, dünyaya açık ve en ileri toplumlarla yarışabilen bir topluma sahip bir ülke olduğu zaman AB üyesi olması veya olmaması sorusunun önemi çok azalır. Ancak bugün, bu üyelik sürecini kullanarak Atatürk'ün 80 yıl önce başlattığı projeyi gerçekleştirmek, Türkiye'yi çağdaş ve ileri bir ülke yapmak yaşamsal öneme sahiptir.

Bu bağlamda TSK'nin, uzun vadede siyasal alanda son söz sahibi kalması elbette istenmez. Uzun vadeli ekonomik ve toplumsal kalkınmanın temel koşullarının başında, siyasal denge ve istikrar, bunun da temel koşullarının başında, ülke insanlarının ve kurumlarının demokratik yaşama uyum sağlamış olmaları, bu yaşamın sorumluluklarını anlamış olmalarıdır. Sağlamamız gereken bu koşulların ülkemizde var olduğunu ispatlamaktır. Bugünkü durumda bu koşulları yerine getirdiğimizden kuşku duymak haksızlık olmaz.

İnsanların ve kurumların demokratik yaşam koşullarına uyum sağlaması için, siyasal sistemin açık ve saydam olması, siyasal denetimin işleme

**Uzun vadede,
yapılması
gerekli en
önemli iş,
bütün eğitim
sisteminde
eğitim
kalitesini
yükseltmektir.**

3) "Turkey's Precarious Success", Robert D. Kaplan, New York Times, 27 Şubat 2001.

4) Blz. Yukarda adı geçen, Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı: Türkiye için Derstler, içinde dördüncü bölüm "Türkiye'de sanayileşme".

gerekir. Enflasyon konusunda, geniş halk kütellerinin nasıl yıllarca yanıltıldığını anlatmaya çalıştım. Temel dış politika ve güvenlik konularında, son karar TSK'ne bırakıldığı için ve TSK kamu oyunda olumlu çağrışımlar yaptığından, bu konular tümüyle halkın ilgi alanı dışında kalmaktadır.

Dış politika da dahil ulusal güvenlik konularında halkın büyük bir kısmı habersizlik ve ilgisizlik içindedir. Seçimlerde ulusal güvenlik konuları ya hiç ortaya çıkmamakta veya bütün partilerin bir demagoji yarışması biçimini almaktadır. Halbuki AB üyeliği, şimdiye kadar ulusal güvenlik konusu saydığımız konularda köklü ve kalıcı kararlar vermemizi gerektirecek. Bu kararlar geniş halk desteği olmadan nasıl alınacak? Bu uzun vadeli bağlayıcı kararlar etrafında ulusal fikir birliği ("consensus") nasıl elde edilecek?

Belki birkaç somut örnekle, söylemek istediğimi daha iyi anlatabilirim. Şüphesiz bu örnekler çok çoğaltılabilir.

Kuzey Kıbrıs, Anadolu'nun savunması için ne kadar önemlidir? Kuzey Kıbrıs konusu, AB'yle ilişkilerimizde yıkıcı, ve hem Türkiye'nin hem de Kıbrıslı Türk halkının çıkarlarına ciddi zarar verecek bir hal alırsa, ne kadar fedakârlık yapmaya hazır olmalıyız?

Yakın bir zamanda Yunanistan, AB forumlarında iki oya sahip tek ülke olacak (Yunanistan + Kıbrıs Rum Yönetimi). O zaman, AB ile ilişkilerimizi nasıl şekillendireceğiz? AB'den şimdi elde edemediğimiz şeyleri o zaman elde etmeyi nasıl bekleyebiliriz?

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), bir gün, AB üyesi olduğu zaman, Kıbrıslı Rumların Kuzey Kıbrıs'ta mülk edinmesini nasıl engelleyeceğiz? Veya, Fransız vatandaşı, Türkiye kökenli Ermenilerin gelip Van'da Ahtamar adasında büyük bir yerleşim alanı kurmasını, oteller yapmasını, kiliseyi restore edip ibadete açmasını nasıl yasaklayacağız? Bütün AB üyeleri arasında insanların serbest dolaşım, iş ve mülk edinme hakkı varken, biz nasıl ülkemizin bu hükümlerden muaf tutulmasını isteyebiliriz?

Belki henüz bu soruların tartışılıp karara bağlanmasına gerek yok. Henüz, üyelik görüşmeleri bile başlamış değil. Türkiye'nin AB'ye üye olmasına sıra geldiği zaman AB'nin nasıl bir şekil almış olacağı da tam olarak belli değil. Nüfus bakımından AB'nin ikinci en büyük ülkesi olacak, diğer üyelerden veya adaylardan büyük farklarla ayrılan Türkiye için hiç şüphe yok ki özel koşullar (güçleştirici ve kolaylaştırıcı, o zamanki tarihsel ve siyasal konuma ve bakış açısına göre) koymak gerekecektir.

Benim önerim, daha üyelik konusunda somut

görüşmeler başlamadan, ilerde vermek zorunda kalabileceğimiz tavizleri şimdiden belirlemek değil.

Benim burada yapmaya çalıştığım bir düşünme metodu önermektir. Benim önerim şu: Madem ki çoğunluğumuz, farklı gerekçelerle de olsa, AB üyeliğini istiyoruz, o zaman, bu arzuladığımız durumda yapmamız gereken şeyler konusunda neden şimdiden tutarlı bir düşünce ve tartışma sürecine girelim.

* * *
Bütün bunlar, konuya biraz da AB açısından bakınca görülenler.

Konuya Türkiye açısından bakınca durum çok daha açık ve saydam. Yakın gelecekte, AB'ye üye olmak iyi bir şeydir veya değildir diye karar vermek zorunda değiliz. Ben kişi olarak AB'ye üye olmanın Türkiye için yaşamsal önemde olduğu ve bunun belki kuşaklar boyu karşılaşamayacağımız bir tarihsel fırsat olduğu kanısındayım.

Ancak, daha önemli olan Türkiye'nin kendisini en kısa zamanda AB üyesi olacak duruma getirmesidir. Biz, en kısa zamanda siyasal sistemi saydam, demokratik ve kararlı bir sistem; ekonomisi sağlıklı, istikrarlı ve hızlı gelişen ve modernleşen bir ekonomi; toplumu kendine güvenen, gelecekte ve dış dünyaya açılmaktan korkmayan bir toplum; aydınları sanat, kültür, bilim ve teknolojide dünya kazanımlarına katkıda bulunan bir aydınlar sınıfı yaratabilsek, AB'ye üye olmak veya olmamak kolay bir sorun haline gelir.

Sonuç olarak

Bütün bunların yolu, her şeyden önce, enflasyonla mücadeleyi ne pahasına olursa olsun kesin sonuç alıncaya kadar sürdürmekten geçiyor. Yolsuzluklarla mücadele aynı oranda önemli, ancak yolsuzluk geniş ölçüde şiddetli ve kronik enflasyonun alt-ürünü olduğu için, enflasyonu alt etmeden yolsuzlukla mücadelede tam başarılı olmak imkânsızdır.

Bütün vatandaşlarına fırsat eşitliği, saydam, katılımcı bir demokratik düzen, hızla artan iş ve yüksek ve adil dağılan bir gelir düzeyi sağlayan Türkiye, kendiliğinden en yüksek ligde şampiyonluğa oynar. Bundan kuşku duymak için hiçbir akılcı neden yoktur.

Bu nedenlerle, yukarıda tartıştığım iki büyük engeli aştığımız zaman, toplum olarak önümüzde, belki de bütün tarihimizin en aydınlık, varlıklı, adil ve katılımcı dönemini açmış olacağız. Bu koşullarda, bütün yaratıcı güçleri serbest bırakılmış Türkiye'nin, dünyanın hiç bir ülkesinden geri kalmasını düşünmek için hiç bir neden yoktur.

AB'ye üye olmanın Türkiye için yaşamsal önemde olduğu, ve bunun belki kuşaklar boyu karşılaşamayacağımız bir tarihsel fırsat olduğu kanısındayım.

Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar

Bu yazı yakın dönemde (Gerek 1999 yılı kışında uygulanmaya başlanan ve 2001 Şubatı'nda döviz kurunun "dalgalanmaya" bırakılması sonrasında terk edilen istikrar programının uygulandığı dönemde gerekse son dönemde "kurtarıcı" olarak göreve başlatılan Sayın Kemal Derviş'in öncülüğünde hazırlanan istikrar programının gündeme gelmesi ile birlikte) Türkiye kamuoyunda hararetle bir şekilde yapılan iktisat tartışmalarında kullanılan bazı kavram ve yaklaşımlarla ilgili düşüncelerimi ifade etmek amacıyla kaleme almıştım.

Bu çalışmada, yakın dönemdeki tartışmalarda özellikle hükümetin açıkladığı istikrar programını destekleyen kimi akademisyenler tarafından ya da bizzat politikacılar tarafından kullanılan bazı kavram ve yaklaşımların yanlış yönlendirici olabileceğine ve bu tavırların özünde ilk bakışta görülmeyen bazı ideolojik eğilimlerin mevcut olabileceğine işaret etmek istiyorum.

Burada ilk olarak bunalım terminolojisine ilişkin bir değinme ile başlamak istiyorum. Gerek Kasım 2000'deki faiz oranlarındaki dalgalanma, gerekse Şubat 2001'deki döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması sonrasında, hem medyadaki iktisat ile ilgili yazı ve tartışmalarda, hem de politikacıların yaptıkları açıklamalarda, bu dönemler kriz dönemleri olarak nitelendirildi. Dolayısıyla bu süreçte "Kasım Krizi", "Şubat Krizi" terimleri ile sıklıkla karşılaştık. Bir yandan da bu nitelendirmeleri yapanlar, kriz olarak tanımladıkları

dönemlerin dışında kalan süreçleri bazen açık bazen de üstü kapalı olarak "normal" ya da "başarılı" dönemler olarak görme eğiliminde oldular.

Bir kere, yaşanan bütün dalgalanmaların "kriz" olarak nitelenmesi, iktisat literatüründeki bunalım terminolojisi açısından uygun bir yaklaşım değildir. Peki, kriz nedir? Çevrim kuramları literatüründe konjonktürel dalgalanmaların, resesyon ve krizlerin tespitinde kullanılan başlıca ölçüt¹ genellikle reel gayri safi milli hasıladaki dalgalanmalardır. Reel gayri safi milli hasılanın küçüldüğü ya da çok küçük büyüme oranlarının gözlemlendiği en az altı aydan bir iki yıla kadar olan süreçler genellikle resesyon, reel gayri safi milli hasılanın uzun bir süre şiddetli bir şekilde küçüldüğü dönemler ise kriz (buhran) dönemleri olarak nitelendirilir². Bunun yanında özellikle Türkiye gibi sürekli istikrar sorunu yaşayan ekonomilerde konjonktürün tespitinde, sadece reel gayrisafi milli hasıla değişimini dikkate almak da yeterli değildir. Bizim gibi ülkelerde konjonktür yorumlanırken, büyümenin yanında temel iktisadi sorunların seyrinin de dikkate alınması gereklidir. Bu nedenle herhangi bir fiyat (örneğin faiz veya döviz) hareketi veya sıçramasından hareketle kriz nitelmesi yapmak sağlıklı bir yaklaşım değildir. Bunun yerine Türkiye ekonomisinin tarihsel perspektifte hem büyüme hem de istikrar performansının birlikte değerlendirilmesi yoluyla konjonktürün yorumlanması daha doğrudur. Böyle bir yaklaşımdan hareketle hem Türkiye' de resesyon ve krizler konusunda

Ahmet Yılmaz *

TABLO 1: 1950 1976 DÖNEMİ

YILLAR	BÜYÜME HIZI	ENFLASYON ORANI	CARI İŞLEMLER AÇIĞI/FAZLASI	İŞSİZLİK ORANI
1950	9,4	-10,2	-50	1,5
1951	12,8	6,7	-94	1,7
1952	11,9	0,8	-198	1,9
1953	11,2	2,3	-164	2,8
1954	-3	11	-177	3,2
1955	7,9	7,2	-177	3,1
1956	3,2	16,8	-75	3,2
1957	7,8	18,7	-64	2,8
1958	4,5	15,1	-64	2,9
1959	4,1	19,5	-145	2,9
1960	3,4	5,3	-139	3,1
1961	2	2,9	-170	3,4
1962	6,2	5,7	-242	3,4
1963	9,7	4,2	-300	3,4
1964	4,1	1,2	-109	3,5
1965	3,1	8,1	-78	3,7
1966	12	4,8	-164	3,6
1967	4,2	7,6	-115	4,8
1968	6,7	3,2	-224	5,2
1969	4,3	7,2	-220	5,9
1970	4,4	6,7	-171	6,4
1971	7	15,9	-109	6,8
1972	9,2	18	-8	6,3
1973	4,9	20,5	484	6,8
1974	3,3	29,9	-719	7,3
1975	6,1	10,1	-1648	7,6
1976	9	15,6	-2029	9
YILLIK ORTALAMA	6,3	9,4	-190	4,3

Not: Önerileri ile metnin son halini almasında etkili olan Prof. Dr. Ahmet Çakmak, Prof. Dr. Suat Ökter ile Yrd. Doç. Dr. Gülay Yılmaz'a teşekkür ederim. Kuşkusuz çalışmadaki eksiklik ve kusurlar bana aittir.

1) Konjonktürün tespitinde reel gayrisafi milli hasıla değişiminin yanında sanayi üretim indeksi, işsizlik, enflasyon gibi değişkenlerde dikkate alınmaktadır.
2) Örnek olarak bkz. Abel, B. A., and Bermanke, S. B., 1995, s. 4-9 ve 287-315, Parkin, M., Bade, R., 1988, s. 111-138. Resesyon ve krizin tanımı ile bunların tespiti konusunda oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Fakat bu çalışmanın amacı açısından burada bu tartışmanın ayrıntılarına, önerilen farklı kriter ve yaklaşımlara girmemeye sadece çoğunlukla kullanılan tanımlara yer verilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr.
Marmara Üni.
İİBF

sağlıklı nitelermeler yapılabilir, hem de Türkiye ekonomisinin sağlıklı bir canlanma genişleme konjonktüründe mi, yoksa istikrarsız bir büyüme sürecinde mi olduğu tespit edilebilir.

Bu çerçevede sanırım Türkiye ekonomisi için hedeflenen ve "normal" sayılabilecek durumun, "büyüyen istikrarlı bir ekonomi" olduğu fikrine herkes katılacaktır. Bu tanım önemli, çünkü gerek Türkiye gerek başka ekonomilerin performansları incelendiğinde, büyümenin her zaman istikrarlı bir ekonomiyi ortaya çıkarmadığı tarihsel gözlemlerle doğrulanmaktadır. Kuşkusuz küçülen bir ekonomiden de istikrar zaten beklenemez. Bununla birlikte kronik istikrar sorunları yaşayan bir ekonominin de istikrarlı bir büyüme konjonktürü yakalaması da olası değildir. Dolayısıyla bir ekonominin nasıl bir büyüme sürecinde olduğunun tespiti için hem büyüme ölçütlerine (reel gayri safi milli hasılanın değişimi) hem de istikrar ölçütlerine (enflasyon, işsizlik, cari işlemler açığı/fazlası) birlikte bakmak gerekir. Bu çerçevede istikrar sorunlarının yaşanmadığı ya da önemli sayılmayacak ölçülerde istikrarsızlığın bulunduğu bir büyüme konjonktürü sağlıklı bir canlanma-genişleme konjonktürü (normal dönem), bunun dışındaki ihtimaller (büyüyen fakat istikrarsız ekonomi, küçülen istikrarsız ekonomi, büyürken bazı önemli istikrarsızlıkları yaşayan ekonomi...vs) ise istikrarsızlık ve/veya küçülme tarafından nitelenen sağlıklı bir büyüme konjonktürü olarak nitele-nebilir.

Bu kriterler açısından bakıldığında, Türkiye ekonomisi 1977 yılından bugüne kronik istikrarsızlıkların ve görece olarak düşük bir büyümenin gözlemlendiği olumsuz bir konjonktürdedir. Şöyle ki; Türkiye ekonomisinin, son elli yıllık performansı temel göstergelerdeki değişimler açısından incelendiğinde, birbirinden önemli ölçüde farklılaşan iki alt dönem tespit edilebilir. 1950-1976 dönemi ve 1977 sonrası dönem³. Bu iki dönem karşılaştırmalı olarak ele alındığında 1950-1976 döneminin görece olarak daha sağlıklı bir büyüme konjonktürü olduğu gözlenmektedir. Bu dönem de yıllık ortalama büyüme hızı 6,3 iken, 1977-2001 döneminde bu oran 3,3'dür ve bir önceki dönemin yaklaşık yarısı kadardır. 1977'ye kadar ki süreçte sadece bir küçülme yılı varken 1977 sonrasında ekonomi 5 yıl küçülmüştür. 1950-1976 döneminde yıllık ortalama işsizlik oranı 4,3, enflasyon oranı 9,4 iken, aynı oranlar 1977-1998 döneminde sırasıyla 7,8 ve 5,9'dur. 1950 sonrasında 27 yılda Türkiye'nin toplam cari işlemler açığı 5142 milyon Dolar iken, 1977-1998 döneminde bu değer 28784 milyon Dolar'dır. 1950-1976 döneminde yıllık ortalama cari işlemler açığı 190 milyon Dolar iken 1977 sonrası dönemde aynı değer 1308 milyon dolar ile bir önceki dönemin yaklaşık altı katıdır. 1993 yılının cari işlemler açığı dahi bir önceki dönemin toplam cari işlemler açığından daha fazladır.⁴

Görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi 1977 sonrası süreçte başarılı bir performans sergilememiş, yıllık ortalama 3,3'lük büyüme oranı (ki aynı dönemde yıllık nüfus artış hızı ortalama 2,3

civarındadır.) ile istikrar göstergelerinde kalıcı bir iyileşme sağlanamamış ve iktisadi sorunlar kronikleşmiştir. Bunun yanında bu süreçte Türkiye'nin bütçe açıkları, gelir bölüşümü adaletsizliği, bölgelerarası gelişmişlik farkları gibi sorunları da ne yazık ki ağırlaştırmıştır.

Bu nedenle Türkiye'nin son 25 yıldır yaşadığı iktisadi sorunların kronik niteliğini ve yapısal karakterini görmezlikten gelerek, bu olumsuz süreçteki her hangi bir uğraşı (örneğin hem Kasım 2000'deki faiz oranlarındaki aşırı yükselme şeklinde kendini gösteren mali dalgalanmayı hem de Şubat 2001'de döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması sonrasında ortaya çıkan ve etkilerini hala yaşadığımız süreci) aynı "kriz" terimi ile karşılamak hem terminolojik olarak doğru olmayan, hem teorik olarak sorunların kavranması, açıklanması (ve netice de çözümü) açısından yanlış yönlendirici olabilecek, hem de politik ideolojik olarak önemli uzantıları ve işlevleri olan bir tutumdur.

Şöyle ki, bir kere 1977 sonrasında görece olarak düşük büyümeli kronik istikrarsızlık sürecindeki herhangi bir uğraşı kriz, bunun dışındaki dönemleri üstü kapalı olarak "normal dönem" olarak nitelemek politik ve ideolojik olarak yukarıda da ifade edildiği gibi sorunların yapısal ve kronik niteliğinin halkın gözünden kaçırılması amacıyla hizmet etmektedir. Örneğin Kasım 2000'deki mali dalgalanma sonrasında hükümetin yaptığı müdahalelerle faiz oranlarını görece olarak aşağıya çekmesini takiben Başbakan Ecevit yaptığı bir açıklamada, hükümetin başarılı bir şekilde uyguladığı istikrar politikasına bağlı olarak iktisadi sorunların çözüldüğü bir dönemde ortaya çıkan bu beklenmedik krizin yine hükümetin başarılı müdahaleleri ile sona erdirildiğini ileri sürmüştü. Bu ya da buna benzer açıklama ve değerlendirmeler üstü kapalı olarak 1999 sonu ile Kasım 2000 arasındaki dönemi "normal" dönem olarak kabul etmekte Kasım 2000'i ise kriz dönemi olarak kabul edip bunun da aşıldığını ileri sürmektedir. Oysa hem Kasım 2000 öncesi hem de sonrasında dönemde (enflasyon oranlarının bir miktar aşağıya çekilmesi dışında) temel iktisadi sorunlarda ne yazık ki kalıcı hiçbir iyileşme gerçekleşmemiştir. Nitekim bu biriktirilmiş sorunlar, son olarak uygulanan istikrar programının kendi içinde barındırdığı sorunların etkisiyle de⁵ Şubat 2001'de bir kez daha patladı. Sonuç olarak şu anlaşılmaktadır ki; son 25 yıllık düşük büyümeli kronik istikrarsızlık sürecinin sorunlarını halkın gözünden saklama girişimleri ile krizi "geçici" dönemler olarak niteleme eğiliminin yapısal sorunların çözümüne pek de bir katkısı olmuyor.

Bu konuya ilişkin olarak burada, krizleri geçici dönemler olarak niteleme eğiliminin özellikle ortodoks iktisadın muhafazakar kanadı⁶ tarafından benimsenen bir yaklaşım olduğunu not etmekte fayda vardır. Bilindiği üzere bu yaklaşım, kapitalizmin prensip olarak istikrarlı olduğunu ve kapitalizm de ortaya çıkabilecek bunalımların ancak geçici nitelikte olabileceğini ve bu bunalımların çoğunlukla sisteme 'dışsal' olan şoklar (doğal afetler,

Türkiye ekonomisi için hedeflenen ve "normal" sayılabilecek durumun, "büyüyen istikrarlı bir ekonomi" olduğu fikrine herkes katılacaktır.

5) Son programın bünyesinde bulunan çelişkili dinamikler için bkz. Yeldan, E., 2001, s. 43-47

6) Bu ifade ile neoklasik iktisat ve onun günümüzdeki uzantıları (monetarizm, yeni klasik iktisat ...vb.) kastedilmektedir. Ortodoks iktisadın kapsamı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, A., 1997.

7) Bu konuda giriş niteliğinde bkz. Roster, B., 1994, s. 29-31 ve 65-70.

TABLO 2: 1977 2001 DÖNEMİ

*Tahmin

YILLAR	BÜYÜME HIZI	ENFLASYON ORANI	CARİ İŞLEMLER AÇIĞI/FAZLASI	İŞSİZLİK ORANI
1977	3	24,1	-3140	10
1978	1,2	52,6	-1265	10,1
1979	-0,5	63,9	-1413	8,9
1980	-2,8	107,2	-3408	8,3
1981	4,8	36,8	-1936	7,3
1982	3,1	27	-952	7,2
1983	4,2	30,5	-1923	7,9
1984	7,1	50,3	-1439	7,8
1985	4,3	43,2	-1013	7,3
1986	6,8	29,6	-1465	8,1
1987	9,8	32,1	-806	8,5
1988	1,5	68,3	1596	8,7
1989	1,6	64	961	8,2
1990	9,4	52,3	-2625	7,9
1991	0,3	55,3	250	8,1
1992	6,4	62,1	-974	7,8
1993	8,1	58,4	-6433	8,1
1994	-6,1	120,7	2631	6,9
1995	8	88,5	-2339	6
1996	7,1	74,6	-2437	6
1997	8,3	81	-2638	6,4
1998	3,9	70,2	1984	6,3
1999	-6,1	53,1		
2000	6,1	51,4		
2001	-6*			
YILLIK ORTALAMA	3,3	59	-1308	7,8

savaşlar, petrol fiyatlarındaki sıçramalar gibi) nedeniyle ortaya çıktığını varsayma eğilimindedir. Bilindiği üzere ortodoks iktisadın muhafazakar kanadının kriz konusundaki bu tavrı, akademik olarak çok tartışmalı, teorik olarak ciddi eleştiriler almış, tarihsel tecrübeler ışığında inandırıcılığı zayıflamış ve bizce kapitalizmde krizlerin nedenlerini teorik olarak açıklamaktan çok sistemin meşrulaştırılması açısından işlevler icra eden bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Türkiye kapitalizminin kronik istikrarsızlık sürecindeki çeşitli uğraklara "geçici krizler" gözüyle bakıp, bu sıkıntıları aşma girişimleri tarihsel gözlemlerle de doğrulandığı gibi ne yazık ki başarılı olamamaktadır.

İkinci olarak, özellikle Devlet Bakanı Kemal Derviş'in yapmış olduğu bir açıklamayı takiben iktisat camiasında Türkiye'nin sorunlarının çözümü açısından ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiği önerisi tartışılmaya başladı. Bu önerinin kökeninde iktisadi alan ile siyasi alanın birbirinden ayrılması, her iki alanın da kendi işleyiş kurallarına bırakılması, bu anlamda da özellikle politikanın ekonomi üzerindeki olumsuz müdahalesinin sona erdirilmesi gerektiği yaklaşımı mevcuttur. Bu yaklaşım Türkiye'nin sorunlarının özellikle yozlaşmış olan siyasetin ekonomiye müdahalesinden kaynaklandığı kanaatinde olduğu için siyasetin ekonomi üzerindeki olumsuz gölgesinden kurtulmak amacındadır. Bu tutum, Türkiye kapitalizminin bunalımını siyasetteki yozlaşmaya, yönetimdeki başarısızlıklara veya politikacı ve bürokratların kişisel yetersizlikleri ve ahlakına bağlı olarak açıklayan egemen bunalım yorumu ile de rahatlıkla ilişkilendirebiliriz. Çünkü Kemal Derviş yaptığı basın toplantılarında Türkiye'nin bugün yaşadığı sorunların son on yıldaki "kötü yönetim"den kaynaklandığını açıkça ifade etmiştir.

Hem Türkiye kapitalizminin bunalımını kötü

yönetime bağlayan bu teknik bunalım yorumu hem de ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiği yönündeki yaklaşım, (Kemal Derviş kendisini her ne kadar tarafsız bir teknisyen olarak kamuoyuna sunsa da) özünde taraflı politik ve teorik tutumlardır. Bir kere kapitalizmde ekonomi ve siyaset bu üretim tarzının doğası gereği iç içe geçmiştir ve bir bütünlük arz eder. Fakat bu evreler farklı evrelermiş gibi görünürler⁸. Zaten bu evrelerin farklı evreler gibi görünmesi ya da gösterilmesi kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesi açısından gereklidir. Bu nedenle burjuvazi, her zaman iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmek arzusunda olmuştur. Şöyle ki, iktisadi olan ile politik olanın ve buna bağlı olarak iktisadi ve politik mücadelelerin birbirinden ayrılması burjuva egemenliğinin önkoşulunu oluşturmaktadır. Bu nedenle burjuvazi, iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmek, sınıf mücadelesinin iktisadi, politik ve ideolojik yönlerini birbirinden ayırmak ve bu yönlerin birbirinden tamamen ayrı evreler olduğuna halkı inandırmak arzusundadır. Dolayısıyla Kemal Derviş'in öncülüğünü yaptığı ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiği yönündeki bu politik söylem Türkiye'de ancak devletin ekonomiden "ayrılığı" illüzyonunun pekişmesine katkı sağlayacak ve burjuva stratejisine hizmet edecektir.

Ayrıca, bunalımın nedenlerini yönetim başarısızlıklarına bağlayan yorumlar da aslında taraflıdır. Bu tutumlarda burjuvazinin krize bakışını tipik bir şekilde yansıtmakta ve sorunların temelinde kapitalizmin çelişkileri bulunduğu gerçeğini gizlemektedir. Şöyle ki, bunalım sürecinde kapitalist devletin sergilemiş olduğu etkinsizlik ve başarısızlık ile kapitalizmin çelişkileri arasındaki ilişki analiz edilip, ortaya koyulmadan bu süreçteki sorunların doğru kavranabilmesi mümkün değildir. Kapitalizmde bunalım süreçlerinde kapitalizmin doğasına

Hem Türkiye kapitalizminin bunalımını kötü yönetime bağlayan bu teknik bunalım yorumu hem de ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiği yönündeki yaklaşım, özünde taraflı politik ve teorik tutumlardır.

8) İktisadi olan ile politik olanın farklı evrelermiş gibi görünmelerinin teorik analizi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, A., 1999, s.94-98.

Meselelerin nedenlerini ekonomiyi yapay bir şekilde finansal ve reel kesim olarak ikiye bölerek analiz eden yaklaşımlar meselelerin sadece yüzeysel bir açıklamasını sunabilir.

özgü çelişkiler ve karşıtlik ilişkileri kendilerini devlet aygıtları içinde yeniden üretmektedir. Devlet, devlet aygıtları ve devleti yöneten politikacı ve bürokratların etkisizliği ve başarısızlığı olarak gözlenen olguların kökeninde aslında kapitalizmin çelişkilerinin ve kapitalist anaarsının kendini devlet içinde yeniden üretmesi gerçeği yatmaktadır⁹. Bu nedenle bunalım sürecinde ortaya çıkan görüntülerin arkasında nelerin olduğu, gerçekten analiz edilmeden görüntülerin bilimsel ya da teorik gerçekler olarak sunulması; bunalım sürecinin sisteme özgü sorunlarının gizlenmesine hizmet ederken aslında sorunların kalıcı çözümlerinin bulunmasına ne yazık ki katkı sağlamaz.

Üçüncü olarak, son dönemdeki iktisat tartışmalarında ön planda olan ve burada üzerinde durulmasının önemli olduğunu düşündüğüm bir başka husus ekonomi analiz ve yorumlarında yaygın olarak kullanılan finansal kesim reel kesim ayırımıdır. Bugünlerde gerek mevcut ekonomi yönetimi, gerek iktisat politikaları konusunda yorum yapan pek çok iktisatçı, gerekse bu tartışmalarda taraf olan kişi veya kurum sözcüleri, ifade ve açıklamalarında bu ayırımı kullanmaktadır. Bu süreçte krizin "finansal" mı, "reel" mi olduğu, finansal kesim kökenli sorunların Türkiye'nin önünü tıkadığı, reel kesimdeki bir çok kurumun batmasından finansal kesimin sorumlu olduğu yönünde bir çok yorum yapıldı.

Kapitalist ekonomilerin bu şekilde birbirinden ayrı ve çıkarları birbiriyle çelişen iki kesimden oluşuyormuş gibi analiz edilmesi ekonominin bütünlüklü olarak kavranması, sorunların gerçek nedenlerinin ortaya çıkarılması açısından sakıncaları olan ve bu nedenle ihtiyatla yaklaşılması gereken bir ayırımdır. Bir kere bunalımın gerçek nedenleri söylendiği gibi finansal mı, yoksa kapitalist üretimin kendisinden kaynaklanan sorunlar karşımıza finansal kriz görüntüsüyle mi çıkıyor? Bu, Türkiye'deki bunalımın gerçek nedenlerini ortaya koymak açısından üzerinde önemle durulması gereken bir soru. Fakat meselelerin nedenlerini ekonomiyi yapay¹⁰ bir şekilde finansal ve reel kesim olarak ikiye bölerek (bu evreler arasındaki karşılıklı ilişkileri, uzun vadede her iki evrenin çıkarlarının aslında birbiriyle paralel olduğunu ve sonuçta bu çıkarların kapitalist gelişmeye bağlı olduğunu ihmal ederek) analiz eden yaklaşımlar meselelerin sadece yüzeysel bir açıklamasını sunabilir.

Burada son olarak istikrar politikaları ile gelir bölüşümü arasındaki ilişkiler konusunda son zamanlardaki tartışmalarda bazı iktisatçıların tarafından takınılan bazı tutumların eleştirisine girmek istiyorum. Şöyle ki, genellikle Türkiye'nin bunalımdan çıkışının reçeteleri olarak sunulan istikrar programlarının savunuculuğuna soyunan kimi iktisatçılar Türkiye'de gittikçe ağırlaşan gelir bölüşümü sorunu gündeme geldiğinde sıklıkla şu haklı çıkarmaya başvururlar: "Türkiye'nin şu anda çok ağır istikrar sorunları var, önce bu istikrarsızlıkları ortadan kaldıralım sonra gelir bölüşümü sorununu çözebileceğimiz bir döneme girebiliriz". Ya da "Türkiye'yi yeniden bir büyüme

sürecine sokalım, gelir dağılımı sorununu zaten ancak o zaman çözebiliriz".

Gelir bölüşümü sorununun tartışılmasını arka plana iten ve uygulanan istikrar politikalarını sanki bölüşüm açısından "nötr"müş gibi sunan bu tutumlar da hem teorik olarak sakattır hem de maksatlıdır. Bir kere Türkiye'nin yakın dönemdeki gelir bölüşümü verilerinin incelenmesi halinde uygulanan istikrar politikalarının gelir bölüşümü açısından nötr olmadığı açıkça görülecektir. Ayrıca savunulduğunun aksine Şubat 2001'de terk edilen son istikrar programı da gelir bölüşümü açısından nötr olmadığı gibi, sorunu daha da ağırlaştırmıştır. Bilindiği gibi, bu program döneminde enflasyonla mücadele çerçevesinde kâr dışındaki bütün faktör gelirlerine (ücret, faiz, rant) ve fiyatlara doğrudan ya da dolaylı etkili müdahaleler yapılırken kârlarla ilgili olarak ise sadece enflasyon beklenenin üzerinde çıktığı dönemlerde özel sektöre yönelik serzenişler ve ricalarla yetinilmiştir. Bu gelişmeler sonunda Türkiye'de bölüşüm kârlar lehine bozulmaya devam etmiştir. Zaten son 20 yılın gelir bölüşümü verileri incelendiğinde bu ve benzeri programların uygulandığı bu süreçte, bölüşüm, Türkiye burjuvazisi lehine sürekli bozulmuştur. Farklı bir terminoloji ve metot kullanmalarına rağmen Türkiye için yapılan fonksiyonel gelir bölüşümü araştırmaları da Türkiye'de bölüşümün ücret dışı faktör gelirleri lehine nasıl bozulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bugünler de "hele biz daha 'önemli' sorunlarımızı şimdi çözelim gelir bölüşümü sorununa sonra bakarız" şeklindeki yaklaşımlar; maksatlı, yanlış yönlendirici ve gerçeği gizleyen ve sonuçta lehine gelir bölüşümü bozulan kesimlerin dahi ancak kısa dönemli çıkarlarına hizmet edebilecek tutumlardır.

KAYNAKLAR

- ABEL, B., A., AND BERNANKE, S., B., *Macroeconomics*, 2nd. ed., Addison Wesley Publishing Company, 1995.
- BORATAV, K., *Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, 1995.
- CLARKE, S., "The State Debate" *The State Debate*, ed: Clarke, S., Macmillan Academic and Professional Ltd. 1991, ss.1-69
- HOLLOWAY, J., AND PICCIOTTO, S., "Capital, Crises, and The State" *The State Debate*, ed: Clarke, S., Macmillan Academic and Professional Ltd. 1991, ss.109-141.
- ÇAKMAK, A., *Ortodoks Makroiktisada Giriş*, Bilim Teknik Yayınevi, 1997
- PARKIN, M., AND BADE, R., *Modern Macroeconomics*, 2nd. ed., Phillip Allan Publishers Ltd., 1988.
- RÖSİER, B., *İktisadi Kriz Kuramları*, 2. Basım, Çev: Yentürk, N., İletişim Yayınları, 1994
- SÖNMEZ, M., *Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Yayınevi, 1992.
- SÖNMEZ, M., *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği*, İletişim Yayınları, 1990
- YELDAN, E., "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler" *İleri İki Aylık Gençlik ve Siyaset Dergisi*, Mayıs Haziran 2001, ss. 41-48.
- YILMAZ, A., *Kapitalist Devleti Anlamak*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.

9) Kapitalizmin çelişkilerinin kendini devlet içinde yeniden üretmesi konusunda ayrıntılı okuma için bkz. Clarke, S., 1991, ve Holloway, J. and Picciotto, S., 1991.

10) Türkiye Ekonomisi ile ilgili yapılan araştırmalarda özellikle yakın dönemde sanayi sermayesi ile finansal sermaye arasında bir kaynaşma gerçekleştiği yönünde bulgular sunulmaktadır. Örnek olarak bkz. Sönmez, M., 1992, s. 160-162.
11) Bkz. Boratav, K., 1995, s. 25-59.
12) Bkz. Sönmez, M., 1990, s. 113-116

Sivil Toplum Kuruluşlarının Gücü veya Davos'tan Porto Alegre'ye

Metin Sarfati*

Porto Alegre katılımcıları internetten vazgeçmiyor. Sivil Toplum Örgütleri, dünya çapında bir örgütlenme aracı olarak internete oldukça hızlı bir şekilde adapte oldular.

İnsanlık, tarihinde ilk olarak yoksulluğu ortadan kaldıracak bilgiye ve finansal araçlara sahip durumda. Yoksulluk ve işsizliğin bir yazgı olmadığı artık anlaşılacak durumda. Son yirmi yılda ortalama yüzde 5 oranında bir büyüme oranı yakalayan ve toplum nüfusları yaklaşık üç milyara varan Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerde Dünya Bankası verilerine göre "en yoksul" insan sayısında bir azalma görülmesi bu tezi doğruluyor. Fakat diğer yandan ekonomik sürecin -çeşitli nedenlerle- dışında kalan ve sayıları iki milyara yaklaşan kişinin durumunda aynı süre içinde düzelmeye bir yana, bozulma veya yoksullaşma görülüyor.

Varılan bu iki zıt sonuç küreselleşme yanlılarının ve karşıtlarının bir anlamda çıkış noktalarını da -kuşkusuz diğer faktörlerle birlikte- oluşturuyor.

Bu bağlamda geçtiğimiz ay içinde biri New York diğeri Porto Alegre'de yapılan iki forumda küreselleşmeye ilişkin farklı iki ideolojik yaklaşım dile getirildi. Davos'ta dünya ekonomisinin daha fazla liberalleşmeye ihtiyacı olduğu ileri sürülürken, Porto Alegre'de ise varılan yerdeki sorunların nerede ise tümünün neo-liberal eksenli küreselleşmeden kaynaklandığı tezi savunuldu.

Küreselleşmenin bundan sonraki muhtemel aşamaları bu iki forumda tartışılanların doğrultusunda daha iyi değerlendirilebilir.

BİREFSANENİN SONU MU?

Davos'un kurucu başkanı Klaus Shwab bu toplantılarda dünya ekonomisi ve siyasetinin önde gelen kişilerini buluşturup fikir alışverişinde bulunmalarını ve böylelikle daha iyi bir dünyanın oluşturulmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştı. Her yıl İsviçre'nin Davos kentinde yapılan forumun 32'ncisi bu kez terör saldırısına uğramış New York'ta gerçekleştirildi. Bu kentle dayanışma içinde olmak ve İsviçre hükümetinin Davos harcamalarını üstlenmeyi reddetmesi gibi nedenlerle bir defalığına yer değiştiren forumda özellikle büyüme, güvenlik, iş dünyasının göğüslemek zorunda olduğu sorunlar ile "hassas zamanlarda liderlik" gibi konular tartışıldı.

Küreselleşmenin simgelerinden biri haline gelen Davos toplantıları özellikle 1997 Asya krizinden beri yukarıda ifade edilen amacını gerçekleştirme gücü veya isteği konusunda ciddi eleştiriler almaya başlamıştı; çevre sorunları, büyüyen eşitsizlikler, sosyal patlamalar, finansal piyasalardaki dengesizlik ve krizler, büyüyen borç gibi sorunlara somut çözümler getiremeyen ve saygınlığı ciddi yaralar alan Davos küreselleşme karşıtı eleştirel seslere kulak kabartmak istemiş ve 2001 yılında sivil örgütlerin kimilerini foruma davet etmişti. Bu yıl ise düzenlenebilen bir toplantının dışında sivil örgütlerin, rakip forumu, Porto Alegre'yi

Yoksulluk ve işsizliğin bir yazgı olmadığı artık anlaşılacak durumda.

*Dr. Marmara Uni.

tercih etmeleri Davos'un "küreselliği" konusundaki soru işaretlerini güçlendirmiştir.

Gerçekten de saldırılarını artık New York'un merkezinde bile düzenleyebilen bir terörün ekonomik- toplumsal- siyasi nedenlerinin analiz edilebileceği toplantıda bunların yapılması bir yana BM genel sekreteri Kofi Annan'ın bile çok fazla dikkate alındığı söylenemez; yılgınlığa ve umutsuzluğa terk edilmiş insanların yaşamına bir ışık getirilmesi bunun için daha iyi bir paylaşımın koşullarının analiz edilmesi gerektiğini, sadece askeri ve özellikle içe kapanık politikalara dayalı önlemlerin sonuçsuz kalacağını söyleyip zengin ülkelerden gelişmeye daha fazla katkı isteyen Annan'ın bu önerisi yankısız kalmış, onun yerine özellikle Amerikan delegesinin altını çizdiği büyümeye tekrar geçilmesi ve askeri önlemler tartışılmıştır.

Dünya ekonomi forumunu İsviçre'den A.B.D' ye taşıran korkulan olmuş bir gazetecinin deyişi ile "Amerika Avrupalılaştırılmadan, Avrupa Amerikalılaştırılmıştır" Diğer bir deyişle, New York' ta Amerikan politikasının dünyaya açılması sağlanamadan, Avrupa, dünyaya A.B.D gözlüğü ile bakmıştır. Sonuçta Davos dışı kapalı ve ben-merkezci tutumu ile küresel bir forum olma niteliğini rakibine kaptırmıştır.

PORTO ALEGRE II -BAŞKA BİR DÜNYAYA DOĞRUMU?

Küresel sosyal forumun organizasyon komitesinden Brezilyalı Candido Grzybowski'nin deyişi ile görünen "artık Davos'un Porto Alegre'de olan biteni izlediğidir" Gerçekten de 131 ülkeden yaklaşık 50.000 kişinin, ayrıca 600 parlamenterin ve 5000 civarında organizasyonun katıldığı, 3000'e yakın gazetecinin izlediği ve geçen yıla göre 3 misli büyüyen forumda bu yıl 700'e yakın atölye çalışması yapıp 26 konu ele alındı. Geniş ölçüde medyatik olmayı da başarabilen forumda ayrıca "küreselleşmiş iletişim" olanağından geniş ölçüde yararlanarak bir anlamda küreselleşmeye karşı "alternatif iletişim küreselleştirildi". Böylece 11 Eylül'ün gerileteceği düşünülen "red hareketi" Amerika tarafından suçlanma endişesi ile sadece çok kısa bir müddet hareketsiz kaldıktan sonra çalışmalarını süratle başlatıp böylesine büyük bir organizasyonu gerçekleştirerek, öncelikle düşünülenin tersine demokrasinin sınırlarının daralacağı korkusunu gidermiş oldu.

Artık sorun, yükselen bu hareketin tükenen Davos'u ikame edip etmeyeceği, dolayısı ile eleştiri sürecinden ete kemiğe bürünmüş öneri sürecine geçip geçmeyeceğidir. Bu doğrultuda öncelikle Porto Alegre'deki temel eleştirileri, daha sonra da

önerileri değerlendirmek anlamlı olur:

1) **Neo-liberal ideoloji küreselleşmenin niteliğinde ağırlıklı bir rol oynamaktadır.** Küreselleşmeye ilişkin yapılan değerlendirme ve tenkitler, bu sürecin neo-liberal bir kimliği yansıttığında özellenilebilir. Bu yanı ile alternatifsizliği reddedilen küreselleşmenin ve sonuçlarının neredeyse bir yazgı olduğu tezi şiddetle eleştirilmekte ve egemen, sosyal-ekonomik mekanizmaların temel kurgusu anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda piyasaların ekonomiye ve/veya toplumsal yaşama egemenliği, yön vermesi ve ekonomik büyümenin hedeflerini önüne konup eşitliğin ona endekslenmesi reddedilmektedir. Ayrıca dünya yurttaşlarının temel ihtiyaçlarının giderilmesi öncelikle hedeflen-meddiği için neo-liberal küreselleşmeye ilişkin iktisat politikaları da eleştirilmektedir.

2) Belirginleşen ekonomik yavaşlamanın ve finansal krizlerin sorumlusunun küreselleşme olduğu düşünülmektedir.

3) Küreselleşmenin zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki ve ülkelerin kendi içeki farklılıkları büyüttüğü, gelir ve servet dağılımını kötüleştirdiği, bu bağlamda ülkeler arası serbest değişim tezlerinin doğrulanmadığı ileri sürülmektedir.

4) Yoksul ülkelerin borçlarının hem yasal bir dayanağı hem insani bir yanı yoktur.

5) Uluslararası finans kuruluşları ekonomik işlevleri açısından olsun, demokrasiye ilişkin tutumlarından olsun, işlevlerini kaybetmişlerdir.

6) Uluslararası hukuk, evrensel insan haklarına değil, piyasa ekonomisinin mantığına uyum sağlamaktadır.

Birkaç yıldır, alternatif bir gelişme yolu arayan sivil toplum örgütleri, sosyal güçler, küreselleşme sürecinin içinde geliştirdikleri eylemlerini yukarıdaki eleştirileri vurgulayıp güçlendirmek için yürütürlerken gelinen aşamada, artık önerilerin de ne olduğunu belirlemek hareketin geleceği açısından önem kazanmış görünüyor. Bu bağlamda "umut" ve iyimserliğin dışında kimi somut öneri ve gelişmelerin altını çizmekte yarar var:

1) Liberalleşmenin ve piyasa ekonomisinin küresel ölçekte alternatifsizliği ilan edildikten sonra bilim çevrelerinde bir disiplin olarak rafa kaldırılan **gelişme ekonomisi**'nin tekrar gündeme getirilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Rio de Janeiro Üniversitesi'nden Prof. Serrono'nun öncülüğü ve Prof. Eriç Yeldan, Afrika'dan AdeBayo Olukoshi, Asya'dan Jomo K.S, gibi bilim adamlarının katkıları ile oluşturulan İDEA(International Development Economics Associates)'ın kalkınmanın alternatif yolları üzerinde çalışan bilim adamlarını bir araya getirmek ve söz konusu girişimi desteklemek için kurulmuştur.

**Neo-liberal
ideoloji
küreselleş-
menin
niteliğinde
ağırlıklı bir rol
oynamaktadır.**

- 2) Yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir.
- 3) Finans piyasalarının yeniden düzenlenmesi, finansal akımların vergilendirilmesi gündemdedir. Bu konuda özellikle Attac'ın önemli çalışmaları vardır. Spekülatif para akımlarının vergilendirilmesinde elde edilecek gelirin temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik olarak kullanılması önerilmektedir.
- 4) Hakların evrenselliği ilkesinden hareketle ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygının asıl olduğu ve uluslararası hukukun evrensel insan haklarına uyumunun gerekliliğinin altı çizilmiştir.
- 5) Eşitsizlik ve baskı birinci derecede önemli bir sorundur. Bu bağlamda zenginlikler yeniden dağıtılmalı, piyasaların mantığı insan haklarına uyumlu kılınmalı, öncelik demokratik etkinliğin sağlanmasında olmalıdır.
- 6) Nihayet ve çok önemli olarak, uluslararası sivil yurttas bilincinin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur

SONUÇ

New York'ta düzenlenen ekonomik foruma karşı Porto Alegre'de düzenlenen sosyal forum küreselleşme ve karşıtları arasında herhangi bir dialog ortamını en azından şimdilik yaratmadı. Geleceğine ilişkin çok fazla umut vermeyen Davos'a karşı sosyal forumda "yeni bir dünyaya" ilişkin ipuçları arandı. Red aşamasından öneri aşamasına geçilmeye çalışıldı.

Hareketin daha önceki yazımızda belirttiğimiz gibi eleştiri aşamasından öneri aşamasına geçebilmesi "umut"un gerçeklikle örtüşmesine imkan hazırlayacak. Bu bağlamda tüm gelişmelere karşın hareketin henüz muhalefet aşamasından "yapılabilirlik" aşamasına geçtiğini ileri sürmek mümkün değildir. Eylemin "popülist" niteliğini aşip aşamayacağı konusunda bir şey söylemek için vakit henüz erken görünmektedir. Buna karşılık açık olan, Porto Alegre ile serbest değişim sürecinin en azından kesintiye uğradığıdır. Dünya kamuoyu liberalleşme sürecinde artık yeni bir aşamaya hazır değildir. Davos liberal düzene yeni bir ilave getirmeyip bir tükenişi yaşarken dünya ekonomisinin ne kadar hassas bir denge üzerinde durduğu, siyasal baskı, seçmenlerin baskısı, dışlanmışların baskısı gibi olguların bu kırılmalı yapıyı her an parçalayabileceği anlaşılmıştır. Buna karşılık içinde çok değişik unsurlar barındıran sivil toplum hareketinin homojen bir yapıya sahip olmaması, öneriler, aşamasına geçildiğinde, radikal ve uzlaşmacı unsurların arasında anlaşmazlık çıkması kaçınılmaz görünmektedir.

Ayrıca ülkeler arasında serbest değişim

yerine nasıl bir gelişme modelinin önerildiği, Dünya Bankasız, IMF'siz, vs... bir dünya ekonomisinin hangi mekanizmalarla eşitliği sağlayacağı, temel toplumsal haklara ulaşmanın yöntemi ile değişik aktörlerin ve piyasaların nasıl uyum sağlayabileceği gibi sorular henüz yanıtsız durumdadır ve daha ciddi araştırmalara muhtaçtır.

Topluca söylemek gerekirse; multilateral kurumların sayıca artması AB gibi Federal hükümet çekirdeklerinin yaygınlaşması, gelişmekte olan ülkelerin içe kapalı büyüme politikalarını tercih etmemeleri, transnational şirketlerin devletler üzerindeki etkilerinin artması, yeni küresel ekonominin tartışılmaz bir gerçeği olduğu gibi Sivil Toplum Örgütlerinin de uluslararası kurumlar sayesinde etkisinin artıp politika ve ekonomi sahnesinde vazgeçilmez bir aktör konumuna gelmeleri de bir diğer gerçeğidir. Özellikle Seattle'dan beri radikalleşen ve aynı oranda medyatik boyutu güçlenen hareket dünya ekonomisinin entegrasyonu, küresel problemler karşısında bilinçlenme, "decentralisation" olgusu ve uluslararası barış süreci ile etkinliğini arttırmıştır.

Bu aşamada küresel ekonomi bu düzeni ile iki temel eleştiriye muhataptır;

*Zengin ülkelerle yoksul ülkelerin arasındaki uçurumun açılması uluslararası serbest değişim tezlerini dayanaksız bırakmıştır.

*Piyasanın kendine özgü mekanizmaları savlandığı gibi her zaman ve kaçınılmaz olarak demokrasi ile örtüşemeye-bilmektedir. Davos'un bu eleştirilere karşı yaklaşımı belirtildiği gibi düşündürücüdür.

Diğer yandan Porto Alegre'de oluşan "iyimser,coşkulu ve umutlu" zemin henüz olabilir bir düzen hakkında bilgi vermekten uzaktır. Bununla birlikte sivil örgütlerin genişlemesi ve etkinliklerini arttırması demokrasinin güçlenmesini ve hızlı gelişmeler karşısında çaresizleşen, yalnızlaşan bireyin bilinçlenmesini sağlayacaktır.

Umut edilen yöneticilerin sivil toplum örgütlerini belli amaçlar için "kullanmaya çalışmaktan" çok onlarla sıkı bir iş birliğine girmeleri ve sivil toplum örgütlerinin küresel yönetime etkilerinin ve katkılarının artmasıdır.

Piyasanın kendine özgü mekanizmaları savlandığı gibi her zaman ve kaçınılmaz olarak demokrasi ile örtüşemeye-bilmektedir.

Ülkelerden Kısa Kısa

İSVEÇ

İsveç Başbakanı Sonbaharda yapılacak genel seçimlerden sonra ülkede Euro konusunda referanduma gitmenin ihtimal dahilinde olduğunu belirtti.

ABD

Ülkedeki en büyük hava şirketleri işten çıkardıkları işçilerin bir kısmını tekrar işe almayı planlıyorlar. Örneğin 3. büyük havayolu şirketi olan Continental Airlines 2002 yılının 1. üç aylık döneminde 11 Eylül'den dolayı zarar edeceğini buna karşılık 2. ve 3. aylık dönemlerde toparlanma beklediğini, bu bağlamda eski işçilerin tekrar işe alınmalarını planladığını belirtti.

RUSYA

Girdiği krizden sonra rublenin kendini toparlaması, petrol fiyatlarındaki düzelme ve kamu maliyesindeki istikrar ile ekonomisini düzlüğe çıkaran Rusya'da Moskova borsası 2001 yılında % 80 prim yaparak büyük bir başarı elde etti.

FRANSA

2001 yılının son üç aylık döneminde GSYİH'deki % 0.1'lik gerileme, % 3 olarak planlanan büyümeyi % 2'ye çekti. Aynı oran 2000 yılında % 3.6 olarak belirlenmişti.

AVRUPA

1999 ve 2000 yıllarındaki önemli karlılık oranlarından sonra 2001 yılı Avrupa Bankaları için olumsuz bir yıl oldu. Arjantin krizi ve Amerikan devi

Enron'un iflası İsviçre'li UBS ve Credit Suisse'in karlılıklarını önemli ölçüde düşürdü.

KRİZ

Karlılık oranlarının göreceli büyüklüğünden dolayı 1980'li ve özellikle 90'lı yıllarda geleneksel ekonomilerin aleyhine yeni ekonomiye doğru yönelen sermaye yatırımları tekrar geri dönüyor. Hammaddeye dayalı geleneksel sektörlerdeki yatırımlarda şu anda beklenen karlılık son derece yüksek. Önümüzdeki 12 ay içinde bu sektörde % 8 oranında bir verim bekleniyor.

Geleneksel ekonomide yatırımların ihmal edilmişliğinin boyutlarının büyüklüğü en küçük bir uyarımanın büyük zincirleme etkilerinin olması beklentisini yaratıyor.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Önümüzdeki iki yıl için 2.6 milyar \$ olarak tespit edilen BM'nin bütçesinin NewYork polisinkinin yarısına eşit olduğu belirtildi.

GÜNEYDOĞU ASYA

ABD'li Calpers'in Tayland, Malezya ve Filipinler'e yatırımları durdurma kararı alması piyasalar üzerinde olumsuz etki yarattı.

ALMANYA

Geçen yıl %9.6'ya yükselen işsizlik Almanya'nın değişik bölgelerinde farklı oranlara sahip.

Örneğin Bavyera bölgesi tam istihdamdayken doğu bölgesindeki işsizlik daha yüksek oranlara çıkıyor.

Metin Sarfati*

*Dr.
Marmara Üni.

Kitap Tanıtımı: Gelir Uçurumu - Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü

Türkiye'nin en yakıcı sorunlarının başında gelen gelirin adaletsiz dağılımını konu alan Mustafa Sönmez'in "Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü" adlı kitabı Om Yayınevi tarafından yayımlandı. Kitabın tanıtımı ile ilgili düzenlenen basın toplantısında kitabın yazarı Mustafa Sönmez, araştırması ile ilgili bilgi verirken Kasım ve Şubat krizleri ile IMF'ye verilen 18. Niyet Mektubu'nun bölüşüm ilişkilerine etkisi konusundaki görüşlerini de dile getirdi. Mustafa Sönmez, yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin dünyanın en kötü bölüşüm ilişkilerine sahip beş ülkesi arasında iken, 1999 sonunda IMF destekli bir desenfasyon operasyonuna tabi tutulduğunu belirtti. "Teşhisi ve önerdiği tedavi yöntemleriyle bir fiyasko olan bu operasyon, gelirin dar gelirli aleyhine bölümünü daha da eşitsiz duruma getirdi" diyen Sönmez, şöyle devam etti: "2000 yılında ücretliler ve tarım kesimi reel gelir kaybına uğradı. Bu reel kayıp sanayi ücretlerinde yüzde 4, memur maaşlarında yüzde 11,5, emekli maaşlarında yüzde 13, asgari ücrette yüzde 14,5'u buldu. Tarımda da çiftçinin eline geçen gelir enflasyonun gerisinde kaldı. Tüketici enflasyonu yüzde 40'ı bulurken, buğday fiyatlarındaki artış yüzde 32'de, pancar fiyatları yüzde 30'da, ayçiçeği fiyat artışları yüzde 27'de, tütün fiyatları da yüzde 20'de kaldı."

Şubat 2001 krizinin arkasından yaşanan devalüasyonun çalışan kesimlerin alım güçlerine büyük darbe vurduğunu ifade eden Sönmez, ilk beş ayda yüzde 30'a yaklaşan tüketici enflasyonunun ücret, maaş, tarım gelirleri artışlarını ezip geçtiğini, devalüasyon sırasında birikimi dolarda olanların bir gecede olağanüstü kazançlar sağladığını ifade etti.

Mayıs başında IMF'ye verilen 18. Niyet Mektubu'na da değinen Sönmez, Programın Türkiye'nin en kırılgan sorununun gelir bölüşümü sorunu olduğunu gözardı ettiğini belirtti ve şöyle devam etti: "Bu durum, bu programın fiyaskoyla sonuçlanmasına da yol açacaktır. Sadece bu yıl yaklaşık 80 milyar dolarlık borç ödemeyi öngören program, alacaklıları rahatlatmak için ileride gelirleri iyice azaltmayı, iç tüketimi iyice kısmayı, bütçedeki

Mustafa Sönmez
OM Yayınları
B. Tarihi: 2001

her tür sosyal harcamayı budamayı, eğitime, sağlığa ilişkin temel harcamalı bile budamayı hedefliyor. Tarımda büyük kaosa yol açacak bir tırpan hareketine giriyor. Kitlese işsizlikleri, işten çıkarmaları, iflasları, el değiştirmeleri, tekelleşmeleri öngörüyor. Bu operasyonlarla zaten eşitsiz olan bölüşümü, kişi başına geliri 2500 dolara indirecek kadar tehlikeli boyutlara çekmeyi öngören program Türkiye'yi ciddi bir sosyal ve siyasal felakete de sürüklüyor."

Sönmez, IMF programının herhangi bir yapısal değişiklik öngörmediğini, temel amacının alacaklıları rahatlatmak olduğunu belirtti. Sönmez'e göre, program Türkiye'yi hem yoksullaştıracak hem de daha borçlu duruma getirecek. Programın kişi başına gelirin 2001'de 2519 dolara ineceğini ve 2002'de ancak 2809 dolara çıkacağını belirttiğini ifade eden Sönmez, "Ama bu sürede Türkiye yoksullaşırken iç ve dış borç yükü de 2002 sonunda 154 milyar dolar olacak, dolayısıyla onca sıkıntıya rağmen azalmamış olacak. Türkiye yoksullaşırken alacaklılar paralarını tahsil etmiş ve bizi yeniden

hem de daha fazla borçlandırmış olacaklar" dedi.

Sönmez'in araştırmasında dikkat çeken tespitlerden bazıları şöyle;

- Kriz öncesi bölüşüm tablosuna göre, Türkiye'nin yüzde 1'inin geliri, yüzde 45'inin geliri kadardı ve kriz sonrası en üstteki yüzde 1'lik grup ile en alttakiler arasındaki fark 236 kat büyüdü.
- Türkiye'de ailelerin dörtte üçü alt-orta ve düşük gelirli ve gelirlerinin aylık tavanı 500 milyon TL, tabanı 32 milyon TL.
- İstanbul'da gelir bölüşümü Türkiye genelinden daha eşitsiz. Nüfusun yüzde 1'i İstanbul gelirinin yüzde 29'una el koyuyor.
- İstanbul'un en zengin yüzde 1'i ile en yoksul yüzde 1'i arasında 322 kat fark var.
- Anadolu'nun tüm geliri, İstanbul'un süper zenginlerinin geliriyle boy ölçüşemiyor.
- İzmir, Bursa ve Adana'nın tüm geliri, İstanbul'un yüzde 2'lik azınlığının geliri kadar.
- Doğu ve Güneydoğu'nun tüm hanelerine giren gelir, İstanbul'un yüzde 3'lük azınlığının gelirinin altında.
- Karadeniz'deki hanelere giren gelir, İstanbul'un yüzde 4'lük zengininin geliri kadar.
- Ege bölgesi, ancak İstanbul'un yüzde 9'luk varlıklı grubu kadar gelir elde ediyor.

Araştırmacı-yazar Mustafa Sönmez, Türkiye'nin en acil sorununun bölüşüme müdahale olduğunu, bunun yapılmaması halinde Türkiye'yi büyük bir kargaşaya götürecektir sosyal ve siyasal bir felaketin beklediğini söyledi. Gelir eşitsizliğinin, uygulanmakta olan ekonomik politikalarla birebir ilişkisi olduğunu belirten Sönmez, "Hem IMF politikalarına sıkı sıkıya sarılıp hem de bölüşümü adilileştirmek mümkün değil. Kim bunun mümkün olduğunu söylüyorsa topluma yalan söylüyor" dedi. IMF'ye verilen niyet mektubundan vazgeçilmesini ve yerli-yabancı alacaklı bankaların beklentilerini değil, Türkiye halkının acil iş, ekmek ve demokrasi ihtiyaçlarını ön plana alan bir yaklaşımla yeni bir ekonomik çizgi izlenmesi gerektiğini söyleyen Sönmez, "Önce alacaklıların alacakları dersiniz, bölüşümü de, büyümeyi de, tarımı da, sanayiye de, eğitimi, sağlığı da bu öncelik belirler, refah varlıklı

MUSTAFASÖNMEZ HAKKINDA...

Mustafa Sönmez 1955 Van doğumlu. 1978'de ODTÜ İdari İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. Çeşitli sendikalarda uzman olarak çalıştı. 1980 yılında Demokrat Gazetesi'nde başlayan gazetecilik yaşamını editör-yazar olarak Nokta, Anka Ajansı, Söz, Ekonomik Panorama, Para, Skylife ve Ekonomik Forum'da sürdürdü. Birçok dergide yer almış bilimsel makalelerinin yanı sıra yayımlanan eserleri şunlardır:

Kapitalist Devlet İşletmeleri ve Türkiye (1978), Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 24 Ocak Kararları ve Sonrası (1980), Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları (1984), kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler (1987), Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Ekonomik ve Sosyal Tarih (1990), Türkiye'de Gelir Eşitsizliği (1991), Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Atlası (1991), 100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi (1992), Grafiklerle İstanbul: Sosyal ve Ekonomik Atlas (1994), İstanbul'un İki Yüzü (1996), Bölgesel Eşitsizlik ve Türkiye (1998).

iktisat OKUNUR!

dergisi

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI

KONULAR

353-354	SOLUN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI
360-361	SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ:SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER
362	KÜRESELLEŞME,ULUS DEVLET VE KİMLİK
364	EĞİTİM POLİTİKALARI
365	İKTİSAT TEORİLERİNDE SON GELİŞMELER
366-367	KAPİTALİZM VE AZ GELİŞMİŞLİK
368	TÜRKİYE'DE SERMAYE,DEVLET,SİYASE
369	SENDİKALAR VE KÜRESELLEŞME
370-371	İŞGÜCÜ,ESNEKLİK VE SERMAYE
373	GELİŞME,İTAAT,DEĞİŞİM
374	SEÇİM SİSTEMLERİ,TEMSİL KRİZİ-TÜR.
375	ULUSLAR ARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞMELER VE TÜRKİYE
376	ÜNİVERSİTELER,BİLİM VE İKT.EĞİT.
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FINANS,RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON,EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ,GLOBALLEŞME,DEVLET
383	75.YILINDA CUMHURİYET
384	KRİZ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
386	YDD'DE TÜRKİYE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
389	İKTİSAT METEDOLOJİSİ
390-391	YY BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER-İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MAL. POL.
399	TÜRKİYE-AB-AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
401-402	DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRKİYE'NİN YERİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKODE İST.ARAYIŞI
406	DÜNYA EKO.DE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AB-GB VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVR. VE TÜR.
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT-İSTİKRAR-TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKT. EĞİTİMİ
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İstanbul

İFMC Tel: 0 (212) 250 50 34 İFMC Faks : 0 (212) - 255 17 73 E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

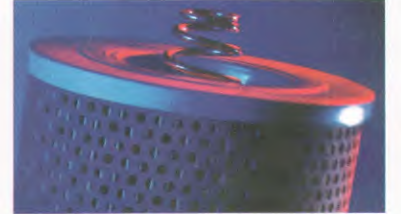
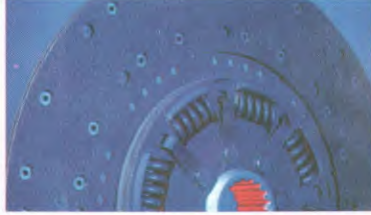
Mercedes-Benz Yedek Parça ve Aksesuarlar

Taklit edilemez optik mühür: Yeni hologram

Bütün dünyada tektip: Yeni etiket.

Mükemmeliyete bizimle ulaşın

Mercedes-Benz

Mengerler Ticaret Türk Anonim Şirketi Mercedes - Benz Türk A.Ş. Bayii

Ağır Vasta Servisi : İktelliOrg. San. Bölgesi Esenler San. Sitesi 4. Blok Esenler - İstanbul
Tel : (0212) 671 11 71 Fax: (0212) 671 11 78
Ticari Araç Satış - Servis : Yılanlı Ayazma Sok. No. 12 34020 Davutpaşa - İstanbul
Tel: (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Otobüs Satış : Yılanlı Ayazma Sok. No. 12 34020 Davutpaşa - İstanbul
Tel: (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Otobüs Servis : Esenler Otogarı Zemin Katı 34170 Esenler - İstanbul
Tel: (0212) 658 07 07 Fax: (0212) 658 10 47
Otomobil Satış - Showroom : Büyükdere C. Hacıbekir Han No.95 80300 Gayrettepe - İstanbul
Tel: (0212) 275 73 29 Fax: (0212) 274 46 45 - 264 32 82

Otomobil Satış - Servisi : Davutpaşa Caddesi No. 40 34020 Davutpaşa - İstanbul
Tel : (0212) 481 80 20 Fax: (0212) 481 80 30
Otomobil Kullanılmış Otomobil Yedek Parça Satış : Yılanlı Ayazma Sok. No. 12 34020 Davutpaşa - İstanbul
Tel: (0212) 481 80 00 Fax: (0212) 481 80 15
Toptan Perakende Kocaeli Şubesi : Davutpaşa Caddesi No. 40 34020 Davutpaşa - İstanbul
Tel: (0212) 481 80 20 Fax: (0212) 481 80 30
Emek Mah. D-100 Karayolu No. 66 41180 Uzunciftlik - İzmit
Tel: (0262) 371 32 57 - 4 İlat Fax: (0262) 371 24 61
Edirne Şubesi : Hacılar Ezanı Mevkii İstanbul Yolu Üzeri P.K. 145 Edirne
Tel: (0284) 235 05 90 Fax: (0284) 235 05 88

